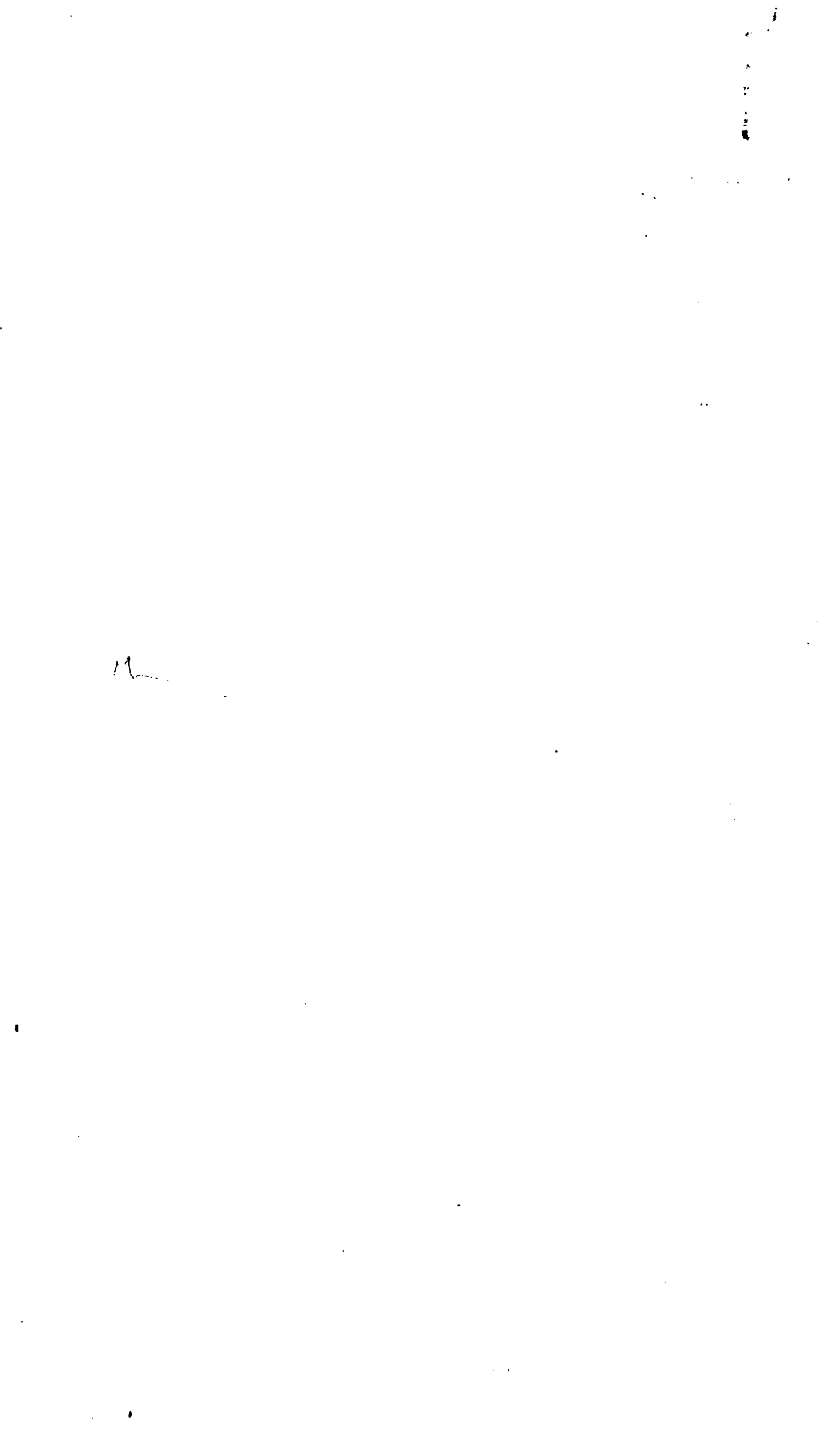

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË.

UITGEGEVEN

DOOR

HET KONINKLIJK INSTITUUT

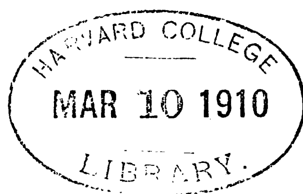
VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

NIEUWE VOLGREEKS.

VIERDE DEEL.

AMSTERDAM,
FREDERIK MULLER.
BATAVIA, G. KOLFF & C°.
1862.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

INHOUD.

VOORWOORD.

Het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië heeft zijn oude taak weêr opgenomen, in de hoop van haar voortaan onafgebroken te zullen kunnen voortzetten. De reden voor de vrij langdurige schorsing van zijn werkzaamheden zal men vermeld vinden in het hierachter opgenomen jaarlijksch verslag over het Instituutsjaar 1860/61; *dat verslag maakte het ook onnoodig om thans, even als in vroeger jaren geschiedde, de verslagen van de laatste algemeene vergaderingen op te nemen.*

Een paar woorden zullen voldoende zijn om de geringe veranderingen te regtvaardigen, die onze Bijdragen, bij de hervatting van de uitgave, ondergaan. De verandering in druk en papier zal ongetwijfeld algemeen een verbetering worden geoordeeld; het was thans het juiste tijdstip voor de invoering.

Wat den inhoud aangaat, blijven zij wat zij geweest zijn, behalven dat er naar gestreefd zal worden om, vooral door overbrenging van stukken in Oostersche talen in afzonderlijke boekdeelen, er een aangename en nuttige lectuur, zooveel mogelijk alle twee maanden, meê te verschaffen.

VERSLAG

VAN

DEN STAAT EN DE WERKZAAMHEDEN

DES

INSTITUUTS,

GEDURENDE HET INSTITUUTSJAAR 1859/60.

M. H.

Ofschoon de gewoonte het niet meêbrengt, dat wij in ons jaarlijksch verslag de leden opnoemen, die ons door den dood ontvallen zijn; zoo zoude het eene groote ondankbaarheid aan de nagedachtenis van onzen gewezen Voorzitter verraden, indien wij ook zijn overlijden, in het begin van het afgeloopen Instituutsjaar, stilzwijgend voorbijgingen. Want als er ooit van verpligting sprake is, die ons Instituut aan iemand gehad heeft, dan mag wel de naam van J. C. BAUD het eerst van allen genoemd worden, die vele jaren als Voorzitter aan het hoofd van ons Instituut geplaatst, dit niet alleen door den luister van zijn naam geschraagd heeft, maar steeds eene levendige belangstelling toonde in eene inrigting, die hij zelf meê in 't aanzijn had geroepen. En dat was geen belangstelling, die zich bepaalde bij een kennisnemen van lief en leed, dat die instelling mogt wedervaren; neen, maar hij heeft de oogenblikken, die hij aan zijne vele en zoo gewigtige bezigheden ontwoekeren kon, vaak niet te kostbaar geacht om ze te wijden aan ons Instituut, en meer dan een belangrijk stuk in ons Tijdschrift hebben wij daaraan te danken. Toen hij in de vorige algemeene vergadering, nu een jaar geleden, volgens ons Reglement als lid van het Bestuur moest aftreden en dus ook ophield Voorzitter te zijn, heeft het Bestuur hem daarom

een blijk van hulde willen geven, door hem, voor het jaar dat hij niet verkiesbaar was, tot Eere-Voorzitter te benoemen. Maar nog slechts weinig weken mogten wij hem in die betrekking bezitten. Toch heeft hij, nog kort voor zijn dood, een stukje opgesteld, dat gij in het onlangs verschenen nommer van het Tijdschrift zult opgemerkt hebben. Over die stukken is, voor zoover ons bekend is, nooit eenig ander oordeel uitgesproken, dan dat van hooge ingenomenheid, en als men op het gemakkelijke van zijn stijl, het heldere van zijne voorstelling en zijne kritische behandeling van ieder onderwerp het oog vestigt, dan mag hij als staatsman hebben uitgeblonken, maar dan krijgt men de overtuiging, dat hij ook in het stille studeervertrek zijn naam zou beroemd gemaakt hebben, wanneer dit hem als de oefenplaats zijner talenten ware aangewezen geweest.

Het Instituut is dit jaar met een even groot aantal leden begonnen als het voorgaande, te weten 127. In Indië groeide het getal der leden met 16 aan; dáár zijn er, volgens de jongste opgave, 152.

De staat der geldmiddelen van het Instituut mag allezins voldoende heeten. De rekening, die u aanstonds zal voorgelegd worden, sluit met een saldo van *f* 3233.89½.

De werken, die in dit jaar zijn uitgegeven, bepalen zich bij een werk van Mr. A. VAN DER CHIJS, tot titel hebbende "de Nederlanders te Jakatra" en tot een Nommer van de Bijdragen.

Behalve deze is, gelijk u uit vorige verslagen bekend is, nog het werk over den *Bórô-boedoer* ter perse. Sedert onze vorige opgaaf zijn daarvan weder afgedrukt, of althans voor den afdruk goedgekeurd, 41 platen, ieder met 2 bas-reliefs, terwijl er 24 platen, waaronder 18 met 36 bas-reliefs, onder correctie zijn. Van de 400 platen, die het werk ruim bevatten zal, is er dus een vierde gedeelte nagenoeg gereed. Het opstellen van den beschrijvenden tekst, dat, zoo als gij weet, aan het lid van ons Bestuur, den Heer Dr. LEEMANS, is opgedragen, gaat voor als nog met groote moeijelijkheden gepaard. Immers de bronnen, waaruit de beschrijving moet worden geput, laten ten opzigte van het bouwkundig gedeelte nog al te wenschen over, en toch behoort de architektonische beschrijving van het gebouw aan iedere andere vooraf te gaan.

Omtrent de *tentoonstelling* en de *verzameling van inscriptiën*, waar-

van wij insgelijks in ons vorig verslag gewaagden, kunnen wij u nog geen nadere bijzonderheden mededeelen.

De verandering, ter laatstvoorgaande vergadering ten opzigte van het bestuur van 's Instituuts aangelegenheden in Indië, in ons Reglement gemaakt, waardoor 3 Kommissarissen in plaats van één daarmede voortaan zouden belast worden, belooft goede vruchten te zullen dragen. De Heeren Mr. L. W. C. KEUCHENIUS, lid van den Raad van Indië, Mr. H. D. LEVYSSOHN NORMAN, ambtenaar op de Secretarie, en N. P. VAN DEN BERG, Commies-Notularis van de factorij der Nederl. Handelmaatschappij te Batavia, hebben de benoeming tot Kommissarissen welwillend aangenomen.

Het Bestuur heeft, behalve andere bepalingen, die het in het belang van het Instituut genomen heeft, ook nog gemeend een anderen weg, dan den tot dusver gevolgden, bij het aannemen van nieuwe leden in te moeten slaan. Het heeft namelijk begrepen, voortaan tot het lidmaatschap te moeten *benoemen*, daarin het voorbeeld volgende van andere genootschappen in ons vaderland. Ofschoon Art. 5 van ons Reglement van zulk eene regtstreeksche benoeming zwijgt, kan deze echter niet beschouwd worden als tegen de letter of den geest van dat artikel te geschieden.

Het langst heeft het Bestuur zich bezig gehouden met eene Vereeniging, die het wenschte tot stand gebragt te zien tusschen het Instituut en het Indisch Genootschap. De buitengewone Vergadering, waartoe gij heden vier weken geleden zijt bijeengeroepen geweest en waarvan de zoo even voorgelezen Notulen u de herinnering hebben trachten te verlevendigen, is daarvan het gevolg geweest.

Moge het voorgelezene u de overtuiging hebben gegeven, dat het Instituut ook in het verloopen jaar niet zonder vrucht is werkzaam geweest.

Ik heb gezegd.

VERSLAG

VAN

DEN STAAT EN DE WERKZAAMHEDEN

DES

INSTITUUTS,

GEDURENDE HET INSTITUUTSJAAR 1860/61.

In de volgende maand, Mijne Heeren, zal het tien jaar zijn, dat hier op dezelfde plaats de aanspraak tot opening van de eerste algemeene vergadering van ons Instituut werd uitgesproken. Na zulk een tijdvak zullen wij een blik mogen werpen op het verledene en in de toekomst.

Het is geenszins de bedoeling, om al hetgeen door het Instituut is verrigt tot bereiking van zijn doel, naauwkeurig te gaan wikken en wegen; behalve dat ons zoo iets veel te lang zou bezig houden, zou het ons zelf niet betamen. Maar er loopt, naar het schijnt, door de geheele geschiedenis van het Instituut een draad, dien het goed zal zijn eens op te vatten en te volgen.

Taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië is de naam, dien men heeft gegeven aan de wetenschap van alle Oost-Indische aangelegenheden; door dien naam wordt zamengevat de wetenschappelijke kennis van al hetgeen betrekking heeft op de talen, landen en volken van den Indischen Archipel. Die wetenschap verkeert door haar uitgebreidheid en door haar zoogenoemd practisch belang in bijzonderere omstandigheden; zij wijkt af van alle andere wetenschappen. Nog jong van leeftijd rigt men tot haar de vragen, die slechts de oude van jaren kan beantwoorden: even alsof zij reeds sedert eeuwen was beoefend en haar inhoud in tal van boeken te vinden

was, worden hare uitspraken ingeroepen. Haar groote omvang maakte het onmogelijk, dat zij na een kortstondig bestaan op volledigheid kan bogen; de behoeften van het oogenblik, de steeds naauwere aanraking met Indië, drongen steeds meer en meer om haar te raadplegen. Men verlangde genoeg te maaijen, voordat er voldoende gezaaid was. De wetenschap wilde zich door inwendige kracht al verder en verder uitzetten; de praktijk, gedrongen door de eischen van den tijd, belemmerde de ontwikkeling.

Onze instelling, die bepaaldelijk gewijd is aan de wetenschap van de taal-, land en volkenkunde van Nederlandsch Indië, moest deze moeijelijkheden, reeds van haren oorsprong af aan, ondervinden; reeds de zoo even genoemde aanspraak, waarmede de eerste algemeene vergadering van het Instituut werd geopend, draagt daarvan de duidelijke sporen. Slechts een oppervlakkige blik op hetgeen het Instituut gedaan heeft, doet ons zien dat het, zoo al niet met uitsluiting van de eischen van het oogenblik, ten minste bij voorkeur het oog heeft gevestigd gehouden op de eischen van de wetenschap. Het ontbrak echter niet aan wenschen om meer acht te slaan op hetgeen de practijk vorderde, noch aan het verlangen om de wetenschap wat meer op den achtergrond te stellen. Hieruit schijnt de zucht geboren tot een vereeniging met een andere inrigting, die meer het oog scheen te hebben op al wat in den tegenwoordigen tijd behoefte bleek te zijn voor Indië. Een zamensmelting van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft met het Indisch Genootschap te 's Gravenhage scheen aan aller verlangen te zullen voldoen.

In de algemeene vergadering van 14 April van het vorige jaar was de voorgestelde vereeniging een onderwerp van beraadslaging. Met meerderheid van stemmen werd toen besloten, "dat de bedoelde "vereeniging inderdaad eene opheffing van het Instituut in zich sloot"; doch toestemmend werd de vraag beantwoord: "is het wenschelijk, "dat er een vereeniging plaats hebbe tusschen het Koninklijk Instituut "en het Indisch Genootschap, op grondslagen, die later zullen kun-"nen worden voorgesteld, indien er een middel tot vereeniging kan "gevonden worden, dat de opheffing van het Instituut niet insluit?"

In de daarop gevolgde algemeene vergadering van 12 Mei werd de volgende, tot deze aangelegenheid betrekkelijke resolutie, voorge-

steld en toegelicht door het Bestuur, met meerderheid van stemmen aangenomen: "Het Instituut, aannemende dat het blijft bestaan en "in zijn aard en strekking niet wordt veranderd, maar integendeel "dat het doel van zijn bestaan door de vereeniging met het Indisch "Genootschap zal worden bevorderd; besluit tot de vereeniging toe te "treden op de grondslagen vervat in het ontwerp, dat door zijn "Bestuur aan de leden rondgezonden is."

Spoedig daarna bleek het duidelijk, dat de bedoelingen van het Bestuur van het Instituut niet algemeen werden goedgekeurd, ja zelfs dat de voorgenomen vereeniging met het Indisch Genootschap de oorzaak zou worden voor een scheuring onder de leden van het Koninklijk Instituut. Intusschen waren vier plaatsen in het Bestuur onvervuld gebleven. Den 13den October daaraanvolgende werd wederom een algemeene vergadering belegd, waarin de opene plaatsen in het bestuur werden aangevuld en het voltallige Bestuur werd gemagtigd, "om het besluit van de vorige algemeene vergadering om-"trent de vereeniging van het Koninklijk Instituut met het Indisch "Genootschap, door het voltallige Bestuur in nadere overweging te "nemen, ten einde te voorkomen dat er onder de leden van het In-"stituut verwijdering ontstaat."

Deze nadere overweging had plaats en heeft geleid tot het besluit, het Indisch Genootschap te 's Gravenhage uit te noodigen, om, uit hoofde van de bezwaren, die tegen de vroeger beraamde wijze van vereeniging door een aantal leden van het Instituut in het midden waren gebragt, zich alsnu met het Koninklijk Instituut voor Taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te vereenigen, met behoud van het bestaande reglement van het Instituut; maar met toezegging, om aan de voornaamste kenbaar gemaakte wenschen van het Indisch Genootschap te voldoen, door jaarlijks te houden drie algemeene vergaderingen, waarop onderwerpen betrekkelijk de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië zullen worden besproken, en door het houden van die vergaderingen, als ook van de door het Indisch Genootschap verzamelde bibliotheek enz. te 's Gravenhage. Op deze uitnoodiging heeft het Bestuur van het Instituut een antwoord ontvangen van het Bestuur van het Indisch Genootschap, luidende, dat in een algemeene vergadering van het Indisch Genootschap met eenparigheid van stemmen het besluit genomen was, om

zich met het hierboven genoemde voorstel te vereenigen, in het vertrouwen, dat deze wijze van vereeniging ook door de leden van het Instituut zal worden goedgekeurd, doch dat het Genootschap zich geheel vrij zal beschouwen, wanneer op 1 Maart 1861 die vereeniging nog niet mogt zijn tot stand gekomen. Verschillende omstandigheden hadden belet een bestuursvergadering te houden, die zoolang moest worden verschoven, dat het houden van de algemeene vergadering van het Instituut vóór den bepaalden termijn van 1 Maart niet meer mogelijk was. In de bestuursvergadering van 16 Februarij jl. werd bepaald, om de algemeene vergadering zoo spoedig mogelijk te houden, doch eerst aan het Indisch Genootschap te vragen, of het er genoegen in nam, dat de gestelde termijn eenige dagen werd overschreden. Op die vraag kreeg de Voorzitter van het Instituut een toestemmend antwoord, doch officieus, niet officiëel. Dientengevolge ging de voorgenomen algemeene vergadering door; zij werd den 9den Maart jl. gehouden en daarin werden de genoemde voorstellen tot vereeniging met het Indisch Genootschap met meerderheid van stemmen aangenomen. Terwijl het Bestuur van het Instituut bezig is met te beraadslagen over de beste wijze van uitvoering der genomen besluiten en daarover reeds tot een besluit was gekomen, verneemt men dat de leden van het Genootschap van een wettig genomen besluit omtrent een verandering in de bepaling van den termijn onkundig zijn, en dat eenigen zelfs reeds verklaard hebben, dat zij, daar deze termijn nu eenmaal overschreden was, zich ook niet langer gehouden rekenden aan het in de laatste algemeene vergadering genomen besluit. De Voorzitter van het Instituut vond in dergelijke berigten aanleiding, om vóór dat er verdere maatregelen door het Bestuur van het Instituut worden genomen, het Indisch Genootschap te verzoeken, hem schriftelijk en officiëel te willen antwoorden op zijn laatst schrijven en daarbij bepaaldelijk te berigten of werkelijk door het Genootschap besloten is geworden om af te zien van het voornemen om zich geheel vrij te beschouwen, wanneer op 1 Maart 1861 de bedoelde vereeniging nog niet mogt zijn tot stand gekomen, en wat dan nu, daar die termijn noodzakelijk door den loop der zaak reeds vrij ver overschreden is, door het Genootschap daaromtrent beslist en bepaald is geworden. Aan dit verzoek voldoet het Bestuur van het Indisch Genootschap door de mededee-

ling, dat in de algemeene vergadering van het Indisch Genootschap van den 29sten April ll. met meerderheid van stemmen besloten is, te volharden bij het voornemen om zich na den 1sten Maart ll. vrij te beschouwen en mitsdien af te zien van eene vereeniging der beide instellingen op *die voorwaarden*, welke aan de laatst gewisselde brieven over dit onderwerp ten grondslag liggen. Daarmede zijn dus deze onderhandelingen afgeloopen en kan er derhalve geen sprake meer zijn van een vereeniging van het Koninklijk Instituut met het Indisch Genootschap.

Niemand uwer, Mijne Heeren! verwacht ongetwijfeld dat in het afgeloopen jaar, het jaar van troubles zal ik het maar noemen, het Instituut kon werken aan de verwezenlijking van zijn eigenlijk doel, de bevordering van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. Veel tijd moest er worden besteed aan onderhandelen en beraadslagen; de onzekerheid omtrent de voorgenomen vereeniging, of zij al dan niet zou doorgaan, belemmerde om iets te doen. Nu de zekerheid bestaat dat de vereeniging niet zal plaats hebben, nu met nieuwe krachten de oude taak weêr kan worden opgevat en gestreefd naar hetgeen het Instituut steeds heeft beoogd; nu zult gij met regt uwe oude eischen kunnen doen gelden en verlangen de vruchten te zien van hetgeen wordt gewerkt.

De toekomst is voor ons stervelingen wel in een duisteren nacht gehuld, zoodat het moeijelijk is heden te voorspellen wat de dag van morgen zal brengen; toch verlangt niemand de toekomst onbezorgd en onvoorbereid in te gaan. Het Bestuur van het Instituut heeft dan ook een bepaald plan voor zijn toekomstige werkzaamheden gevormd, dat hier in korte woorden zal volgen. Dat het niet bij de goede voornemens zal blijven, zal zeer spoedig blijken.

Het Instituut denkt voortaan, evenmin als vroeger, van zijn oprigting af aan, in eenige beoordeeling te treden van regeringsdaden, maar het wenscht algemeenen bijval te vinden, indien het werkt als een krachtig middel, om niet slechts wetenschappelijke studiën, maar ook de oogmerken eener regtvaardige, verlichte en welwillende Regering te bevorderen. "Of zal dit geen plaats hebben," aldus werd reeds in de openingsrede van de eerste algemeene vergadering van het Instituut gezegd, "wanneer het Instituut een helder licht zal "hebben verspreid over zoo vele onderwerpen, nu nog in het duister

"of althans in eenen nevel verborgen? Wanneer de Regering, bij "dat licht, de gevolgen van hare eigene handelingen, beter dan "thans, zal kunnen waarderen? Wanneer dat licht der Regering zal "dienen tot wegwijzer, om grieven op te heffen en misslagen te ver-"mijden?" Het is daarom, dat het Instituut nu meer dan vroeger zijn krachten zal gaan inspannen om onderzoekingen te doen instel-stellen zoo als die reeds bij dezelfde gelegenheid zijn opgenoemd. De verschillende gebruiken en instellingen op Java ten aanzien van de heerendiensten en andere opbrengsten, verschuldigd aan de over-heid; de regten en verpligtingen van de eigenaars en gebruikers van sawahs; naauwkeurige berekeningen omtrent hetgeen op Java aan den landbouwer overblijft, wanneer hij, bij een middelbaar rijstge-was, het snijloon, de landrente en de kerkelijke tienden heeft be-taald: deze en dergelijke onderwerpen, ook voor andere gedeelten van den Archipel, zullen de aandacht van het Instituut trekken, zonder evenwel in het minst te kort te doen aan de eischen van de andere gedeelten der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

In de wijze waarop de werken van het Instituut voortaan het licht zullen zien, is ook eenige verandering gemaakt. De *Bijdragen* zullen, zooveel mogelijk, om de twee maanden verschijnen; daarin zullen, zooveel maar eenigzins doenlijk is, stukken in de Oostersche talen niet meer worden opgenomen, welke met de stukken, die uit hun aard slechts voor het geleerd publiek zijn bestemd, hun plaats zullen vinden in boekdeelen onder den naam van *Verhandelingen*, of onder een dergelijken naam.

De *Werken* zullen op den ouden voet worden uitgegeven. Met bijzonder genoegen kan het Bestuur hierbij vermelden, dat het door de welwillende medewerking van de Regering in staat is gesteld om het belangrijk rapport van de Commissie, belast met een wetenschap-pelijk onderzoek van Nieuw Guinea, een werk voorzien van vele platen en kaarten, door den druk algemeen bekend te maken.

Moge het Instituut in zijn tweede decennium steeds meer en meer bijdragen tot de bevordering van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

REGLEMENT

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIE.

GOEDGEKEURD EN BEKRACHTIGD DOOR Z. M. DEN KONING,
BIJ KABINETSCHRIJVEN VAN 6 JULIJ 1856, N°. 65 EN VAN 5 JUNIJ 1859.

I. VAN HET INSTITUUT IN HET ALGEMEEN.

Art. 1. Het doel van het Instituut is de bevordering van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

Art. 2. Het Instituut staat in verbinding met het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, tot wederkeerige dienst en hulp in voorkomende gevallen.

Art. 3. De zetel van het Instituut is daar, waar de Koninklijke Akademie ter opleiding van ambtenaren voor Nederlandsch Indië gevestigd is.

Art. 4. Het Instituuts-jaar gaat in met 1 Mei.

II. VAN DE LEDEN.

Art. 5. De Leden zijn gewone Leden, Leden donateurs en buitenlandsche Leden.

De geldelijke bijdrage der gewone Leden is twaalf gulden in het jaar. Die eene jaarlijksche bijdrage geven van vijf en twintig gulden of meer, zijn Leden donateurs.

Personen buiten Nederland en zijne overzeesche bezittingen woonachtig, wier verbinding aan het Instituut wenschelijk geacht wordt, kunnen door het bestuur tot buitenlandsche Leden worden benoemd. Van hen wordt geene geldelijke bijdrage gevorderd.

Die gewoon Lid of Lid donateur wenscht te worden, rigt zich, met opgaaf van zijne woonplaats, tot den Secretaris van het Bestuur, en ontvangt van hem het bewijs van lidmaatschap. In Nederlandsch Indië wendt men zich, ten zelfden einde, tot de Commissarissen van het Instituut. Bedenkingen tegen de uitreiking van het bewijs van lidmaatschap, worden door den Secretaris of de Commissarissen gebragt ter kennis van het Bestuur, hetwelk daarover beslist, of wel de zaak onderwerpt aan het oordeel der Algemeene Vergadering.

Art. 6. De jaarlijksche bijdrage wordt betaald op kwitantie, in Nederland van den Penningmeester, in Indië van een der Commissarissen.

Art. 7. Ingeval iemand in de betaling der contributie twee jaren ten achteren is, geeft de Penningmeester daarvan kennis aan het Bestuur. Het Bestuur of de Commissarissen zijn gemagtigd om zoodanig Lid vervallen te verklaren van zijn lidmaatschap.

De toezending der werken van het Instituut wordt bij achterlijkheid in de contributie terstond gestaakt.

III. VAN HET BESTUUR.

Art. 8. De leiding van het Instituut is opgedragen aan een Bestuur, bestaande uit twaalf leden, waarvan één President, één Vice-President, en één Penningmeester, die door de leden van het Bestuur uit hun midden gekozen worden.

Alle jaren treden, naar rang van benoeming, drie leden af, die eerst na een jaar herkiesbaar zijn.

De Secretaris wordt jaarlijks door het Bestuur uit zijn midden of uit de overige Leden van het Instituut benoemd.

Art. 9. De Leden van het Bestuur worden, in de algemeene vergadering van Mei, bij stemming met gesloten briefjes benoemd. Voor elke vacature wordt door het Bestuur een drietal aan de Vergadering voorgesteld, zonder dat zij evenwel in hare keus daardoor gebonden is.

Art. 10. Wanneer tusschentijds plaatsen in het Bestuur openvallen, worden zij aangevuld in de daarop volgende algemeene vergadering. De Leden op deze wijze benoemd, treden af op den tijd bepaald voor hen, in wier plaats zij zijn gekozen.

Art. 11. In Nederlandsch Indië worden de belangen van het Instituut behartigd door drie Leden-Commissarissen, te benoemen door het Bestuur.

Zij benoemen Leden-Correspondenten op die plaatsen in Nederlandsch-Indië, waar hun dit wenschelijk toeschijnt tot bereiking van het doel van het Instituut.

Art. 12. Het Bestuur vergadert ten minste alle twee maanden, daar en wanneer het goedvindt.

Art. 13. De President van het Bestuur leidt de orde der werkzaamheden in alle vergaderingen en handhaaft de reglementen van het Instituut.

Art. 14. Bij afwezigheid van den President treedt de Vice-President in al zijne functiën; bij afwezigheid van beiden, de oudste in jaren der aanwezige Leden van het Bestuur. De Secretaris is van het Voorzitterschap verschoond.

Art. 15. De Secretaris voert de correspondentie van het Instituut en houdt de notulen der vergaderingen. Wanneer hij geen Lid is van het Bestuur heeft hij in de Bestuursvergaderingen slechts eene raadgevende stem.

Art. 16. Aan den Penningmeester is het beheer der geldmiddelen opgedragen, onder toezigt van het Bestuur. Hij doet geene betalingen dan na daartoe door het Bestuur te zijn gemagtigd.

Art. 17. De Commissarissen vertegenwoordigen in Indië het Bestuur des Instituuts in de bij dit reglement bepaalde gevallen (art. 5, 7, 18 en 19).

Art. 18. De Commissarissen belasten zich met de toezending van de Bijdragen en Werken aan de Leden in Indië en met het geldelijk beheer daar te lande.

Zij doen jaarlijks verslag van hunne werkzaamheden en rekening en verantwoording aan het Bestuur.

IV. VAN DE WERKZAAMHEDEN VAN HET INSTITUUT.

Art. 19. Het Instituut bevordert het doel, aangewezen in Art. 1, door zooveel mogelijk de algemeene medewerking uit te lokken en aan te moedigen.

Art. 20. Daartoe stelt het aan ieder, die tot dit doel wil medewerken en de vruchten zijner nasporingen bekend maken, de gelegenheid open, voor kleinere opstellen in Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, en voor stukken van grooteren omvang in eene reeks van Werken.

Art. 21. Ook stelt het Bestuur vragen voor ter beantwoording en zal het op elke andere wijze verdienstelijke ondernemingen van elken aard, in zoover zij tot den werkkring van het Instituut behooren, aanmoedigen en beloonen.

Art. 22. De Bijdragen en Werken worden kosteloos aan de Leden verstrekt. Zij worden ook door middel van den boekhandel verkrijgbaar gesteld.

Art. 23. De stukken voor de Bijdragen of Werken bestemd, worden aan den Secretaris gezonden; hij is met de zorg voor de uitgaaf belast.

Vooraf doet hij van de ingekomen stukken opgaaf aan den President, door wien zij kunnen gesteld worden in handen van eene speciale commissie om te dienen van advies. De President geeft, in dit geval, van zijne verrigting kennis in de eerstvolgende Bestuursvergadering.

Art. 24. De inzenders van stukken, die geplaatst worden in de Bijdragen of in de Werken, ontvangen een honorarium met of zonder grooter of kleiner aantal presentexemplaren, door het Bestuur in overleg met hen te bepalen.

Art. 25. Een stuk, hetwelk niet geplaatst wordt, ontvangt de inzender, op zijne aanvrage, terug. Het Instituut is bevoegd daarvan afschrift te houden.

V. VAN DE ALGEMEENE VERGADERINGEN.

Art. 26. Eene algemeene vergadering heeft plaats op den tweeden Zaturdag in Mei en verder zoo dikwijls het Bestuur zulks noodig oordeelt.

**

De Leden worden veertien dagen te voren tot het bijwonen der algemeene vergaderingen beschreven, met opgaaf van de punten ter behandeling.

Art. 27. Op de algemeene vergadering van Mei geeft het Bestuur een verslag van den staat en de werkzaamheden van het Instituut gedurende het afgeloopen Instituuts-jaar, en doet rekening en verantwoording van de geldmiddelen.

Daarna worden de nieuwe Leden voor het Bestuur benoemd.

Eindelijk worden mededeelingen aangehoord of voorstellen overwogen, eerst van het Bestuur en vervolgens van de Leden die zich daartoe, vóór den aanvang der vergadering, bij den President hebben aangemeld. Andere voorstellen worden niet in overweging genomen, dan op besluit van de vergadering.

Het jaarlijksch verslag wordt gedrukt in de Bijdragen.

Art. 28. Alle besluiten worden opgemaakt bij volstrekte meerderheid van stemmen der aanwezige medestemmende Leden. Bij het staken der stemmen heeft de President eene beslissende stem.

VI. ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 29. De eigendommen van het Instituut worden bewaard in een der localen van de Koninklijke Akademie.

Art. 30. De Secretaris is belast met de functiën van Bibliothecaris.

Art. 31. Het gebruik van de boeken, platen en kaarten aan het Instituut toebehoorende, is aan de Leden toegestaan op bewijs van ontvangst en onder voorwaarde van teruggave na veertien dagen.

Art. 32. Het Bestuur brengt elk voorstel tot verandering van dit Reglement in de Algemeene Vergadering. De voorgestelde verandering moet door eene meerderheid van twee derden der aanwezige Leden zijn aangenomen, alvorens aan de goedkeuring van Z. M. den Koning te kunnen worden onderworpen.

Art. 33. Een voorstel tot verandering van dit Reglement, uitgaande van de Leden, moet ten minsten zes weken te voren, door twintig of meer Leden, bij het Bestuur worden ingediend.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

IN NEDERLAND.

BESCHERMHEER:

Z. M. DE KONING.

LEDEN DONATEURS.

Z. K. H. Prins HENDRIK der Nederlanden.
Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden.
De Nederlandsche Handelmaatschappij.

Mr. H. J. VAN BUREN, Rotterdam.
P. A. O. VAN WAVEREN PANCRAS CLIFFORD, Nijmegen.
Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST, Deventer.
DUDOK VAN HEEL, Amsterdam.
E. L. JACOBSON, Rotterdam.
Prof. G. J. MULDER, Utrecht.
J. J. ROCHUSSEN, 's Gravenhage.
H. VAN RYCKEVORSEL, Rotterdam.
D. SCHELTEMA, Haarlem
Dr. G. SIMONS, 's Gravenhage.
J. SPENGLER, Amsterdam.
Mr. C. VISSCHER, Arnhem.
P. VAN VLISSINGEN, Amsterdam.
A. L. WEDDIK, 's Gravenhage.

GEWONE LEDEN.

Het Nederlandsche Bijbelgenootschap.
Het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
De Geneeskundige School te Rotterdam.
Het Studenten-gezelschap Woelang-winoelang te Delft.
Het Indisch Leesmuseum te Delft.
D. VAN AALST, 's Gravenhage.
Jhr. E. M. VAN ALPHEN, 's Gravenhage.
H. A. BAKE, Utrecht.
G. L. BAUD, 's Gravenhage.
H. C. BEKKING, 's Gravenhage.
A. J. BIK, Amsterdam.
P. VREEDE BIK, Rijswijk.
J. DE BLAAUW, 's Gravenhage.
Dr. P BLEEKER, Leijden.
F. W. C. BLOM, Rotterdam.
Prof. C. L. BLUME, Leiden.
G. C. BOSCH REITZ, Amsterdam.
F. D. BOSSCHER, Amsterdam.
Mr. P. BRUNSVELD VAN HULTEN, 's Gravenhage.
Dr. S. A. BUDDINGH, Arnhem.

F. D. COCHIUS, Breda.
J. W. F. Baron COLLOT D'ESCURY, 's Gravenhage.
Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT 's Gravenhage.
J. B. J. VAN DOREN, Brussel.
Mr. L. C. D. VAN DYK, Amsterdam.
J. L. B. ENGELHARD, 's Gravenhage.
P. G. FONTEIN, Haarlem.
J. G. A. GALLOIS, 's Gravenhage.
Dr. A. L. GASTMANN, Haarlem.
Mr. P. S GERLINGS, Haarlem.
W. T. GEVERS DEYNOOT, 's Gravenhage.
Jhr. GEVERS VAN ENDEGEEST, 's Gravenhage.
A. D. VAN DER GON NETSCHER, Delft.
Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, 's Gravenhage.
J. J. HASSELMAN, Herwijnen.
Dr. D. L. VAN HATTUM, Arnhem.
J. W. C. Baron VAN HEECKEREN TOT WALIEN, 's Gravenhage.
M. G. VAN HEEL, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. D. A. JUNIUS VAN HEMERT, 's Gravenhage.
J. D. VAN HERWERDEN, 's Gravenhage.
H. HEBINK, Rotterdam.
Dr. W. R. Baron van HOËVELL, 's Gravenhage.
Prof. J. HOFFMANN, Leiden.
Prof. P. HOFSTEDE DE GROOT, Groningen.
Dr. J. J. DE HOLLANDER, Breda.
Jhr. A. HOLMBERG DE BECKFELT, 's Gravenhage.
J. C. HOOYKAAS, 's Gravenhage.
P. JEEKEL, 's Gravenhage.
Prof. T. W. J. JUYNBOLL, Leiden.
J. KEURENAER, Delft.
Mr. S. KEYZER, Delft.
A. H. W. Baron DE KOCK, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. F. L. W. DE KOCK, 's Gravenhage.
Mr. H. J. KOENEN, Amsterdam.
H. T. KRABBE, 's Gravenhage.
H. M. LANGE, Hulst.
J. R. LANGE, 's Gravenhage.
D. LENTING, Voorst.
H. HOPE LOUDON, 's Gravenhage.
Mr. J. LOUDON, 's Gravenhage.
Mr. H. W. MEES, 's Gravenhage.
J. MEINSMA, Delft.
E P. DE MONCHY, Amsterdam.
F. MULLER, Amsterdam.
Mr. S C. J. W. VAN MUSSCHENBROEK, Twello.
Mr. P. MIJER, 's Gravenhage.
Dr. G. K. NIEMANN, Rotterdam.
A. NOTTEBOHM, Rotterdam.
H. J. VAN DER PLAS, 's Gravenhage.
L. M. F. PLATE, Delft.
W. POOLMAN, Gouda.
H. D. POTTER, 's Gravenhage.
M. REYNST, Arnhem.
C. H. F. RIESZ, 's Gravenhage.
W. ROEST, 's Gravenhage.
Prof. T. ROORDA, 's Gravenhage.
C. RUEB, Rotterdam.
C. RUEB CZ., Rotterdam.
J. A. A. SANTHAGENS, Amsterdam.
G. P. SCHIMPF, 's Gravenhage.
Prof. H. SCHLEGEL, Leiden.
H. A. C. SMISSAERT, 's Gravenhage.
J. W. H. SMISSAERT, 's Gravenhage.
W. T. E. SMISSAERT, Amsterdam.
L. Graaf VAN LIMBURG STIRUM, Oosterhout.
A. B. COHEN STUART.
Jhr. F. A. V. RIDDER DE STUERS, 's Gravenhage.
Y. D. C. SUERMONDT, Utrecht.
H. NEUBRONNER VAN DER TUUK, Amsterdam.
Prof. P. J. VETH, Amsterdam.
Prof. G. W. VREEDE, Utrecht.
A. VROLIK, 's Gravenhage.
J. T. WILLER, 's Gravenhage.
Mr. W. WINTGENS, 's Gravenhage.
Mr. J. O. WIJNMALEN, Utrecht.

IN NEDERLANDSCH INDIË.

LEDEN DONATEURS.

J. J. BREYMANN, Kediri.
Jhr. J. F. HORA SICCAMA, Batavia.
Mr. L. W. C. KEUCHENIUS, Batavia.
C. F. PAHUD, Batavia.
Mr. A. PRINS, Batavia.
Jhr. J. C. REYNST, Batavia.
Dr. C. SWAVING, Batavia.

GEWONE LEDEN.

J. E. AKKERINGA, op Bangka.
T. AMENT, Batavia.
AQUASIE BOACHI, Preanger-Regentschappen.
J. H. L. D'AULNIS DE BROUILL.
A. J. BAKE, Soerabaja.
D. F. A. BANDIEQ, Batavia.
H. P. BARKMEIJER, Batavia.
Mr. W. A. BAUD, Preanger-Regentschappen.
Mr. J. W. S. VON BAUMHAUER, Montrado.
P. BEETS, Batavia.
N. P. VAN DEN BERG, Batavia.
Mr. W. R. BERGSMA, Batavia.
J. G. G. BIERHAUS, Batavia.
J. TH. BIK, Batavia.
J BLOK.
C. J. BOSCH, Banjoe-wangi.
Mr. L. G. BOURICIUS, Soerabaja.
G. A. BOUTMY, Batavia.
Mr. W. à BRAKEL REIGER, Batavia.
P. M. VAN MEETEREN BROUWER, Pasoeroean.
Mr. L. A. P. F. BUYN, Batavia.
A. H. BLOKZEYL, Bali.
F. BUYN, Poerbolinggo.
G. M. BIJVANK, Batavia.
H. D. CANNE, Lampongs.
W. CANNEMAN, Samarang.
C. CASTENS, Grĕsik.
F. M. G. VAN CATTENBURGH, Amboina.
Mr. J. A. VAN DER CHYS, Batavia.
C. E. LE CLERCQ, Toeban.
P. P. DU CLOUX, Tebing-tinggi.
J. A. COBLYN, Samarang.
J. CONRAD, Pontianak.
Mr. M. P. A. COSTER, Soerabaja.
J. VAN DER CRAB, Ternate.
J. CRAMER, Priaman.
A. J. B. VAN DELDEN, Batavia.
S. VAN DEVENTER JSZ., Batavia.
H. VON DEWALL, Riouw.
J. W. C. DIEPENHEIM, Batavia.
J. VAN DER EB, Pasoeroean.
Mr. R. A. EEKHOUT, Batavia.
H. C. VAN EYBERGEN, Amboina.
J. C. FRAISSINET, Soerakarta.
E. FRANCIS, Batavia.
C. F. VON FRANQUEMONT, Oengaran.
J. P DE GAAY FORTMANS.
J. P. F. GERICKE, Poerbolinggo.
Mr. C. F. GOLDMAN, Amboina.
W. J. VAN DE GRAAFF, Batavia.
J. S. G. GRAMBERG.
C. DE GROOT, Buitenzorg.
J. F. HAASE, Rembang.
J. HAGEMAN JCZ., Soerabaja.
Jhr. Mr. F. JUNIUS VAN HEMERT, Batavia.
Mr. G. T. H. HENNY, Makasar.
Mr. G. J. B. HENNY, Batavia.
Mr. W. A. HENNY, Angkola.
Mr. R. V. HEYLIGER, Batavia.
Mr. H. A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, Batavia.
K. F. HOLLE, Preanger-Regentschappen.
Mr. C. HULTMAN, Batavia.
H. C. HUMME, Pasoeroean.
A. J. F. JANSEN, Menado.
P. JANSZ, Djapara.
W. A. JELLINGHAUS, Soemedang.
W. DE JONG, Samarang.
Dr. FR. JUNGHUHN, Preanger-Regentschappen.

Mr. H. C. M. VAN KERVEL, Batavia.
Mr. P. H. DER KINDEREN, Batavia.
J. KNIPHORST, Besoeki.
G. J. C. KOLFF, Batavia.
Mr. D. KOORDERS.
C. P. LAMMERS VAN TOORENBURGH, Samarang.
J. F. W. A. LANGE, Tjeribon.
W. DE LANOY, Desima.
Mr. F. F. L. U. LAST, Batavia.
Jhr. Mr. H. J. W. VAN LAWICK VAN PABST, Rembang.
J. C. DE KOCK VAN LEEUWEN, Batavia.
Mr. H. D. LEVYSSOHN NORMAN, Batavia.
Mr. A. LOUDON, Batavia.
G. R. LUCARDIE, Madioen.
T. R. N. LUCASSEN, Tjeribon.
D F. W. LUCASSEN.
J. J. MEDER, Keboemen.
L. D. MEIJER.
Mr. P. C. MAAS GEESTRANUS, Palembang.
P. W. MENU, Batavia.
J. MILLARD, Pati.
A. MOHR, Batavia.
C. VAN DER MOORE, Tjandjoer.
J. MULLEMEISTER.
A. L. H. A. NAGEL, Kedoe.
Jhr. Mr. H. G. B. NAHUYS.
Mr. S. C. H. S. NEDERBURGH, Batavia.
E. NETSCHER, Batavia.
F. N. NIEUWENHUYZEN, Riouw.
Mr. P. J. J. C. VAN NIEUWENHOVEN HELBACH, Samarang.
Mr. K. W. NOLTHENIUS.
Dr. P. L. ONNEN, Soerabaja.
P. C. V. OOSTERZEE, Samarang.
J. W. A. VAN OPHUYSEN, Bengkoelen.
Mr. F. T. PAHUD, Buitenzorg.
Pangeran ARIÂ TJÂNDRÂ NEGÂRÂ, Demak.
Mr. D. L. F. DE PAULY, Batavia.
J. J. PEETERS, Pontianak.
J. K. H. PHITZINGER, Tjeribon.
RADEN ADIPATI ARIÂ DANOE NINGRAT, Magelang.
RADEN SALEH, Batavia.
J. D. RUYS, Batavia.
Jhr. O. RENDORP, Ternate.
J. G. F. RIEDEL, Menado.
Mr. P. J. ROOSEGAARDE BISSCHOP, Soerabaja.
E. H. M. RUDOLPH, Probolinggo.
W. SCHMINCKE, Saparoea.
G. C. SCHONK, Banjoemas.
Mr. F. H. E. SCHUSLER, Batavia.
J. H. DE SENERPONT DOMIS, Ngawi.
J. C. A. SIMON THOMAS, Batavia.
N. D. VAN SLYPE, Salatiga.
J. W. C. VAN STEEDEN, Soerabaja.
E. SUERMONDT, Batavia.
Mr. A. J. SWART, Batavia.
J. VAN SWIETEN, Padang.
A. SWAVING, Salajer.
A. THYSSEN, Salatiga.
J. H. TIDEMANN, Batavia.
Mr. D. J. A. TOLLENS, Batavia.
R. SLEESWYK VEENSTRA, Batavia.
Mr. L. J. J. VERENET, Batavia.
J. C. T. VIGELIUS, Kota-Nopan.
H. SCHRODER VISSER, Batavia.
J. VYZELAAR, Pekalongan.
G. WASSINK, Batavia.
A. W. EGTER VAN WISSEKERKE, Soerabaja.
H. WITTICH, Batavia.
Jhr. Mr. H. C. VAN DER WYCK, Batavia.
J. ZOETELIEF, Jogjokarta.

BUITENLANDSCHE LEDEN.

J. CRAWFURD, Londen.
ED. DULAURIER, Parijs.
H. C. VON DER GABELENTZ, Altenburg.
CHR. LASSEN, Bonn.
S. MÜLLER, Freiburg in Baden.

BESTUUR.

	jaar van aftreding.
T. ROORDA, *President*	1862.
L. M. F. PLATE, *Vice-President* en *Penningmeester*	1862.
S. KEYZER, *Secretaris*	1864.
G. L. BAUD	1865.
Dr. P. BLEEKER	1865.
Mr. P. BRUNSVELD VAN HULTEN	1863.
J. L. B. ENGELHARD	1864.
J. G. A. GALLOIS	1863.
M. G. VAN HEEL	1862.
J. D. VAN HERWERDEN	1865.
Prof. J. HOFFMANN	1864.
J. W. H. SMISSAERT	1863.

BIBLIOTHEEK.

(AANWINSTEN SEDERT DE LAATSTE OPGAAF, N. V. III, BL. XXII.)

Koninklijk Instituut van Ingenieurs, Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Indisch Genootschap, Asiatic Society of Bengal, Société de Géographie en Deutsche Morgenländische Gesellschaft.

De vervolgen van hetgeen door deze instellingen werd uitgegeven.

E. A. W. LUDEKING, Natuur- en geneeskundige topographische schets der assistent-residentie Agam. (*Van den Schrijver*).

Dr. J. J. DE HOLLANDER, Handleiding bij de beoefening der land- en volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië, voor de kadetten van alle wapenen bestemd voor de dienst in die gewesten. (*Van den Schrijver*).

Dr. J. HOFFMANN, Winkelgesprekken in het Hollandsch, Engelsch en Japansch. (*Van den Schrijver.*)

Letterproeven. Chinesche tekst in verbinding met Japansch letterschrift Katakana. (*Van Prof.* J. HOFFMANN.)

Twee Maleische brieven in handschrift. (*Van denzelfden.*)

J. B. J. VAN DOREN, De openstelling van Japan voor de vreemde natiën in 1856. (*Van den Schrijver.*)

A. B. COHEN STUART, Brâtâ-Joedâ, Indisch-Javaansch heldendicht. (*Van den Schrijver.*)

F. A. W. MIQUEL, Flora van Nederlandsch Indië, Vervolg.

Verslag der plegtigheid van het leggen van den eersten steen van het hoofdgebouw van het Gymnasium Willem III. (*Ten geschenke.*)

Dr. J. A. VAN DISSEL en H. G. LUCARDIE, Nieuw Hollandsch-Laag-Maleisch Woordenboek. (*Van de Schrijvers.*)

Catalogus van de openbare Bibliotheek te Arnhem. (*Ten geschenke.*)

Een groot aantal belangrijke werken, *geschonken door Z. E. den Minister van Koloniën.*

VRAGEN,

TER VOLDOENING AAN ART. 21 VAN HET REGLEMENT.

TAALKUNDE.

1. Door welke bijzonderheden onderscheidt zich de spreektaal in de onderscheidene Residenties van Java (met uitzondering van de Soenda-landen) van de taal, zoo als die gesproken wordt in het Soerakartasche?

Al wat iemand, in de een of andere Residentie wonende, daaromtrent kan mededeelen, hetzij veel of weinig, zal aangenaam zijn. Bijzonder aangenaam zal het zijn, behalve algemeene opmerkingen omtrent uitspraak, grammatica en spraakgebruik van woorden, daarvan ééne proeve te ontvangen door het overschrift van eenige reeds uitgegeven Javaansche gesprekken of zamenspraken (zoo als die van den Heer WINTER) met al die veranderingen, die het afwijkend spraakgebruik in zulk eene andere Residentie zou vorderen.

2. Welke taal is het Madureesch, zoo als dit *gesproken* wordt? — Elke bijdrage tot de kennis van deze taal, hetzij dan meer of minder volledig, zal met genoegen ontvangen worden. Als proeve wenscht men eenige uitgegevene *Javaansche* gesprekken of zamenspraken in het *Madureesch* overgebragt te zien. Ook zal de mededeeling van allerlei Maduresche geschriften in proza, zoo als verhalen of legenden, brieven en dergelijke stukken zeer aangenaam zijn.

LAND- EN VOLKENKUNDE.

3. Men verlangt te bezitten portretten van inlanders van alle mogelijke stammen in den Indischen Archipel, in kleuren. — De portretten moeten zijn *en face* en *en profil*. Waar de geheele ligchaamsbouw de stammen karakteriseert, zal het van belang zijn, eene afbeelding ten voeten uit te ontvangen. Van de eilanden, waar de bevolking in berg- en strandbewoners onderscheiden is, verwacht men afbeeldingen van individus dier beide afdeelingen; en evenzoo, waar een verschil als 't ware in kasten, op een' oorspronkelijk uitheemschen oorsprong van een gedeelte der bevolking schijnt te wijzen. De grootte der portretten moet niet minder zijn, dan ¼ der natuurlijke. Het is noodig, dat de afbeelding, behalve van de juiste aanwijzing der woonplaats van den individu, tevens van eene schriftelijke opgaaf der in hem voorgestelde tijpe vergezeld zij.

Men maakt van deze gelegenheid gebruik ter aanbeveling van het verzamelen van schedels. In de belangrijkste schedel-collectiën in ons Vaderland zijn Oost-Indische schedels nog steeds eene zeldzaamheid.

4. Ten einde eenige groote gapingen in onze geograpische en ethnographische kennis van de Ned. Oost-Indische Bezittingen aan te vullen, zijn nog altijd wenschelijk:

Eene breedere beschrijving der Palembangsche bovenlanden.

5. Eene beschrijving van het Gouvernement van Makasar.

6. Eene beschrijving van het geheele eiland Halmaheira, of althans van de drie zuidelijke schiereilanden, daar het noordelijke in het Indisch Archief, deel I, reeds uitvoerig door den Heer WILLER beschreven is.

7. Eene beschrijving van de zoogenaamde Papoesche eilanden, tusschen Halmaheira en Nieuw-Guinea.

8. Eene beschrijving van de Soela-eilanden.

9. Men vraagt eene zooveel mogelijk juiste beschrijving van den handel, die plaats vindt te *Palo*, aan de Westkust van Celebes, en te *Parigi*, in de baai van Tomini.

10. Men verlangt eene omstandige beschrijving der verschillende volkstammen, die den Archipel bezuiden de straat van Singapoera en dien van Lingga bewonen, voornamelijk met vermelding hunner afkomst, taal en gebruiken.

11. Eene dergelijke beschrijving der Bajau's, Orang-laut, enz., of in 't algemeen van al die inlandsche stammen, die den meesten tijd op zee in hunne praauwen doorbrengen, waar zij zich met de vischvangst, tripangvangst enz. generen.

12. Men vraagt eene beschrijving der op vele plaatsen verschillende gebruiken en feestelijkheden, die onder de inlandsche bevolking van het eiland Java, bij besnijdenis, huwelijk, begrafenis en dergelijke, plaats hebben, en waarbij vooral het onderscheid der standen veel invloed uitoefent.

De Vorstenlanden komen hier minder in aanmerking, daar zij in dit opzigt beter dan de andere Residentiën op Java bekend zijn.

13. Welke zijn de volksvermakelijkheden der Javanen, zoowel diegene, welke men overal op Java, of althans in de meeste residentiën, aantreft, als zulke, die slechts aan enkele distrikten eigen zijn? Hoe hebben zij plaats? Wat is haar waarschijnlijke oorsprong? In hoever kunnen zij geacht worden het eigendommelijke volkskarakter uit te drukken?

Feesten als bedoeld in Vr. 12, zijn hier uitgezonderd, en de *meest bekende* der in deze vraag bedoelde volksvermakelijkheden komen, daar zij reeds dikwijls beschreven werden, thans voor die beschrijving niet meer in eene eerste plaats in aanmerking.

14. Welke zijn die zeden en gewoonten en de vooroordeelen der Javanen, wier kwetsing de Europeaan op Java, in zijn' omgang met den Inlander, niet alleen goedschiks kan, maar, ter bevordering der meest mogelijk goede verstandhouding met hem, ook daarenboven zorgvuldig behoort te vermijden?

15. Er wordt verlangd eene zoo veel mogelijk volledige beschrijving van het maatschappelijk leven in eene Javaansche dèsa of dorpgemeente. Onder anderen wordt gevraagd: Welk onderscheid in rang of in regten bestaat er tusschen de verschillende inwoners? Wie zijn de Sĕntânâ's? Welke zijn de vereischten van geboorte of anderzins, om het Bĕkĕlamt te kunnen bekleeden? Welke zijn de regten en verpligtingen van den Bĕkĕl? Hoe en naar welke regels geschiedt de verdeeling der sawah's en andere akkergronden? Zijn de akkergronden gemeentegronden, of heeft er ook particulier grondeigendom plaats? Waardoor is dit regt van eigendom dan verkregen? Waarin bestaat het particulier eigendomsregt op het water tot bewatering der

sawah's? Welke inwoners zijn tot het doen van heerediensten verpligt? Wie zijn daarvan uitgezonderd? Welk aandeel verkrijgen zij, die geen rijstvelden ter bearbeiding ontvangen hebben, in den rijstoogst? Welke regten hebben de inwoners op de onbebouwde of zoogenaamde woeste gronden, die tot hun dèsa behooren? Kan iemand door ontginning van een gedeelte daarvan zich eenig particulier grondeigendom, of eenig ander voorregt, verwerven? Hoe en naar welke regels heeft de repartitie van de op te brengene padjĕg of landrente plaats?

De beschrijving van deze en van alle andere merkwaardige bijzonderheden, die het maatschappelijk leven van eene Javaansche dorpgemeente kunnen schetsen, verlangt men door een statistiek van een dèsa opgehelderd te zien, met opgave van de dèsa en het gewest, dat men bepaaldelijk op het oog heeft, en welke afwijkingen daarvan in andere gewesten of dèsas aan den beantwoorder bekend zijn.

Het spreekt van zelf dat men op de kennis der Javaansche termen, waar die te pas komen, grooten prijs stelt.

16. Wordt gevraagd eene *naauwkeurige* omschrijving van *alle* zaken, die door de priesters volgens het Mohammedaansche regt worden beslist.

17. Uit welke priesters zijn de *priesterraden* zamengesteld, en welke vereischten moeten zij bezitten om tot leden van die raden te kunnen worden benoemd? met opgave hoe en waar dit in de verschillende streken van Java verschilt?

18. Onder de Javanen leefden weleer stammen, die dezelfde taal spraken, maar zich van hen onderscheidden door het betrachten van bijzondere plegtigheden bij huwelijken, geboorten en sterfgevallen. Men noemt ze *Kalang*, *Pinggir* en *Gadjah-mati*.

In de *Nawâlâ Pradâtâ* (art. 24) wordt van deze stammen genoeg gezegd tot opwekking, niet genoeg tot bevrediging der nieuwsgierigheid. Maar dit blijkt er althans uit, dat het onder de regering van PAKOE-BOEWÂNÂ den II[den], nog der moeite waardig werd geacht te bepalen, dat het kind, onder de *Kalang's*, den staat des vaders, onder de *Pinggir's* en *Gadjahmati's*, dien der moeder volgt.

De aanteekeningen van MOUNIER op dat Wetboek (*Tijdschrift van N. I.* Zesde Jaargang, I[ste] deel), herhalen eenige der reeds door RAFFLES, in zijne *History of Java*, ter nedergeschrevene overleveringen omtrent den oorsprong der Kalang's. Zij verspreiden niet veel licht over het onderwerp.

Tijdens de scheiding van het Mataramsche Rijk, waren de Kalang's nog talrijk. De akte van verdeeling van het jaar 1755, wijst aan elk der beide Vorsten een getal van 3000 *tjatja's* van den stam der *Kalang's* toe.

De tegenwoordige orde van zaken heeft de onmiskenbare strekking om de ineensmelting der opgenoemde stammen met de overige Javanen te bespoedigen. Wil men derhalve omtrent de Kalang's, Pinggir's en Gadjahmati's berigten opzamelen, geschikt om de bestaande duisterheid te doen ophouden, dan behoort het onderzoek niet te worden uitgesteld.

Het Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Neêrl. Indië vraagt:

a. Zijn heden nog onder de Javanen bekend de benamingen van *Kalang*, *Pinggir* en *Gadjah-mati?*

b. Hoe groot is hun aantal in de verschillende provinciën of distrikten van Java?

c. Wat is de oorsprong dier stammen, ook volgens hunne eigene overlevering?

d. Wat was hun toestand onder de oorspronkelijke vormen van het Javaansch bestuur, bij voorbeeld, onder de regering van den tweeden Pakoe-boewânâ? Leefden zij toen in afzonderlijke dessa's, onder eigene hoofden? Waren zij aan bijzondere lasten of dienstbaarheden onderworpen? Oefenden zij bepaalde beroepen uit en waren de overige hun verboden?

e. Welke bijzondere plegtigheden waren eertijds en nu nog bij hen in gebruik, en wat is de beteekenis van deze?

f. Wat is hun tegenwoordige toestand, zoo wel maatschappelijk, als godsdienstig?

g. Zijn zij van de overige Javanen door ligchaamsbouw en gelaatstrekken onderscheiden? Zoo ja, dan zouden ophelderende teekeningen belangrijk zijn.

19. Eene wetenschappelijke Verhandeling over de inlandsche muziek op het eiland Java.

20. Men vraagt eene zoo volledig mogelijke opgave der voorouderlijke wettelijke gebruiken, *hadat*, zoo als die bij de bevolking in het gebied der Westkust van Sumatra bestaan, en wel met vermelding van de oorspronkelijke spreuken, waarin die *hadat* vervat is, in de landtaal.

OUDHEIDKUNDE EN GESCHIEDENIS.

21. Gelijk overal elders, zoo worden ook op Java, als overblijfsels van vroegere onbeschaafde of minder beschaafde bewoners, eene menigte uit verschillende steensoorten bewerkte voorwerpen gevonden, wier bestemming en gebruik als wapenen, werktuigen of gereedschappen, in eenen tijd waarop de bewerking van metalen nog niet bekend of algemeen ingevoerd was, als genoegzaam zeker kunnen worden aangenomen.

In den laatsten tijd is de aandacht ook op Java, meer dan vroeger, op dergelijke, aldaar voorkomende, overblijfsels gevestigd.

Als bouwstoffen en tot voorbereiding van een opzettelijk onderzoek omtrent dit onderwerp wenscht men te vernemen:

a. **Wáár** die steenen werktuigen, wapenen enz. op Java, Sumatra, Borneo en Bali, of ook op andere eilanden onzer Oost-Indische Bezittingen, *als overblijfsels eener vroegere bevolking of eerste beschaving* gevonden worden?

Wáár en in welke gedeelten vooral op Java? — Bevestigt zich daarbij de opmerking, dat zij niet, of zeer zelden, in het oostelijke gedeelte van Java, dat rijk is in prachtige steenen gebouwen en beelden, voorkomen, en daarentegen in groote menigte gevonden worden in de westelijke gedeelten, waar die oude overblijfsels van bouw- en beeldhouwkunst ontbreken? Zoo ja, welke redenen meent men hiervan te kunnen geven?.

b. Welke zijn de vormen, afmetingen en steensoorten dier oude werktuigen enz.? Waarin onderscheiden zich die steenen voorwerpen (*wiggen, hamers, bijlen, messen, speer- en pijlpunten, net- en spinsteenen enz. enz.*) van dergelijke die nog bij naburige wilde volken in gebruik zijn, — en waarin komen zij daarmede overeen?

c. Welke is de meening van de inwoners omtrent hunnen oorsprong en gebruik? Kennen zij aan die voorwerpen ook eenige heiligheid en kracht toe, of stellen zij hun bezit om andere redenen op eenigen prijs? Zoo ja, welke zijn die redenen?

d. Onder welke omstandigheden en bijzonderheden, door behoorlijk gezag hebbende en vertrouwen verdienende opgaven gestaafd, werden

zij gevonden? In welke lagen? op welke diepte? met welke andere voorwerpen? enz.

Zie bl. x *van het Overzigt in het* 2[de] *Deel.*

Men zie hetgeen de heer BRUMUND schreef in zijne Indiana, II, bl. 101, en verder Tijdschrift voor de wis- en natuurkundige wetenschappen, uitgegeven door de 1ste Klasse van het Koninkl. Nederlandsch Instituut. Amst. 1852, Deel V, bl. 106 en volgg., en Nederl. Staats-Courant van 5 April 1859, n°. 81, Bijvoegsel, bl. 1*b* en bl. 2*a*.

22. Men vraagt eene geschiedenis der Portugezen in den Oost-Indischen Archipel, waarin voornamelijk in het licht gesteld worden de aard en de invloed hunner heerschappij in die streken, benevens de redenen van haar verval, en waarin al datgene wordt aangetoond, wat nog heden van dien invloed in taal, zeden en gewoonten overig is, en in eene eerste plaats ook dat gedeelte der bevolking wordt beschreven, dat nog steeds naar hen genoemd wordt. Alle belangrijke bijdragen ter beantwoording van deze vraag zullen welkom wezen.

BESCHRIJVING

VAN

EEN KALOERAHAN

IN DE

NOORDER-AFDEELING VAN HET REGENTSCHAP TJIANDJOER, RESIDENTIE PREANGER-REGENTSCHAPPEN.

1860.

In de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I., jaargang 1852, deel I, wordt onder vraag 17 verlangd eene zooveel mogelijk volledige beschrijving van het maatschappelijk leven in een Javaansche dessa of dorpsgemeente.

Volgens het spraakgebruik op Java is deze vraag eenigzins beperkt; immers in de Sundalanden spreekt men van Java, als van een geheel ander land, en dáár is ook het gemeenschappelijk leven van een geheel anderen aard.

Het woord "dessa" of dorpsgemeente is dan ook in de Sundalanden onbekend.

In de overtuiging dat door de gestelde vraag niet uitsluitend bedoeld wordt een Javaansche dessa, doch dat daaronder ook kan worden begrepen de daarmede in de Sundalanden het naast overeenkomende kaloerahan, zal ik trachten de in bedoelde vraag aangegevene punten op te helderen en te beantwoorden, en wel bepaaldelijk met betrekking tot de kaloerahan's der Noorder afdeeling van het Regentschap Tjiandjoer, Residentie Preanger-Regentschappen, in welke afdeeling schrijver gedurende ruim drie jaren als Kontroleur bij de Landelijke Inkomsten en Kultures werkzaam was.

Het eerste punt ter beantwoording is:

"Welk onderscheid in rang of regten bestaat er tusschen de verschillende inwoners eener dessa?"

Door deze vraag letterlijk te beantwoorden, zou geen duidelijk overzigt van het maatschappelijk leven gegeven worden, daar het woord dessa (hier kampong) voor deze residentie te beperkt van zijn is.

Immers men kan met die vraag niet bedoeld hebben het maatschappelijk leven van een twintigtal huisgezinnen, waaruit voor het grootste gedeelte de kampongs alhier bestaan; veeleer vermeen ik, dat men op het oog heeft gehad de onderhoorigheid van een Bekel, welke betrekking in deze Regentschappen niet bekend is.

Bekel is echter ook maar in een gedeelte van Java de benaming voor Dorpshoofd; in vele residentiën, zoo als ook hier, is hun algemeene naam Loerah, in Cheribon heeten zij Koewoe.

Zulk een kaloerahan dan bestaat uit één of doorgaans meer kampongs, al naarmate de uitgestrektheid en volkrijkheid, en uit eenige gehuchten, tjantilan (Sund. babakkan). Uit de beschrijving van zulk een kaloerahan zal dan tevens blijken het maatschappelijk leven in een kampong.

Tot verduidelijking der in de beschrijving noodwendig voorkomende namen van rangen, zal het noodig zijn tot de hoogste Inlandsche betrekking in een afdeeling, die van den Regent, op te klimmen.

Één of meer kampongs (Sund. lemboer) met hunne babakkan wordt dan kaloerahan geheeten en bestuurd door een Loerah, die zijne bevelen ontvangt van den Lèngsèr (Sund. tjĕpĕt, iemand, die alles met spoed, tjĕpĕt, doet), hoofd van de bale-bandong van het district.

(Bale-bandong is de plaats, van waar alle bevelen uitgaan; het beteekent eigenlijk twee huizen, die tegenover elkander, met den voorgevel naar elkander staan; roemah njang mengadep sama mengadep; Sund. pebandoeng-bandoeng; balé is een huis, dat niet gebruikt wordt voor huisvesting, maar tot het verrigten van bepaalde werkzaamheden, als: een kantoor).

De Lèngsèr is eigenlijk niets anders dan de overbrenger van de bevelen, aan hem door den Tjamat voor den Loerah gegeven.

De Lèngsèr krijgt zijne bevelen van den Tjamat; tjamat is een verbastering van het Sund. sĕmat en beteekent een bamboezen pennetje, ter grootte van een speld, waarmede een pisangblad in den vorm van een zak wordt vastgespeld, om er wat in te doen.

De allegorische beteekenis daarvan is de volgende: als men een pisangblad oprolt tot een zak, even als men wel peperhuisjes van papier maakt, en men geeft daaraan geen verdere stevigheid, dan zal deze zak zich bij het vullen weder ontvouwen; ten einde dit te voorkomen, steekt men daaraan een bamboezen speld, sĕmat.

Even als die sĕmat dient om de zak sterk te maken, zoo dient ook de Tjamat om het Districtshoofd, Wedana, sterk te maken. Het is dan dezelfde persoon voor den Wedana, als de Patih voor den Regent, een persoon, aan wien alle zaken van het district worden opgedragen.

In eenigzins uitgestrekte districten vindt men twee of drie Tjamat's, die ieder hun eigen deel van de werkzaamheden in het district hebben (katjamattan).

De Tjamat ontvangt zijne bevelen van het Districtshoofd, Wedana, Mal. moeka, het gelaat, zoodat de tjamat, lèngsèr en loerah zijn ligchaam uitmaken. De titel van Wedana voor Districtshoofd is sedert 1846 van Java in deze residentie ingevoerd; vroeger hadden zij den titel van Kapala Tjoetak.

Het Districtshoofd heeft een gemagtigde, Wakil, die door hem en onder zijn toezigt belast is met alle aangelegenheden van de koffijkultuur.

Deze persoon is echter niet officiëel erkend; het Districtshoofd draagt de geheele verantwoordelijkheid voor zijne daden.

De Wedana ontvangt zijne bevelen direkt van den Regent.

Voor de koffijkultuur wordt ieder district in troepen verdeeld, waarvan de hoofden Patinggi heeten; onder de bevelen

van dezen staan Mandor's, hoofden van een bepaald aantal koffijplantende huisgezinnen.

De Patinggi staat direkt onder de bevelen van den Wedana of deszelfs Wakil en heeft met de andere hierboven genoemde hoofden niets te maken, als behoorende niet tot de koffijkultuur.

De Loerah, ook wel in het Sund. genaamd Koewoe gedé, heeft nog zijn Wakil's, Panglakoe, Sund. Koewoe lĕtik, waarvan het aantal zich regelt naar de uitgebreidheid van zijn kaloerahan.

Heeft hij meer dan één kampong onder zich, dan is er in iedere kampong een Wakil, Panglakoe, Sund. Koewoe lĕtik, die aldaar het gezag in naam van den Loerah uitoefent.

Niet alle kampongs hebben tjantilan's of babakan's; men treft er aan, waar de tjantilan met de kampong, waartoe zij behoort, inéén is gesmolten en slechts één groote lemboer vormt.

In iedere kaloerahan is verder nog één of meer Amil's of Lebee's (dorpspriesters), toekang mengoempoelken hasil boeat di kassi sama ketjil dan miskin.

De werkzaamheden van den Amil of Lebee bepalen zich evenwel niet alleen tot het verzorgen van behoeftigen, maar hij is daarbij nog belast met de regeling der huwelijken, namelijk om te onderzoeken of er geen beletselen tegen een voorgenomen huwelijk bestaan. Na zijn onderzoek wordt het huwelijk door den Districts-Pengoeloe voltrokken.

De werkzaamheden van den Lebee zijn al verder:

het verzamelen der padie zakat; een belasting, bedragende een tiende van den oogst, ěn waarvan alhier een klein gedeelte wordt aangewend tot instandhouding van het Inlandsch hospitaal te Tjiandjoer, terwijl de rest onder de geestelijkheid verdeeld wordt;

het verzamelen der bras pitrah (zakat zaum el fitrah), een belasting, bestaande uit een onbepaalde hoeveelheid rijst, die door iederen Inlander tusschen den 25sten en 30sten der maand Ramelan betaald moet worden en welke verdeeld wordt onder de gees-

telijkheid. Doorgaans bedraagt die hoeveelheid een batok (halve klapperdop) d. i. ± een kattie;

het regelen der sedekah's;

het helpen verzamelen der padie tjoeké voor den Regent;

het ten uitvoer brengen van bevelen met betrekking tot den landbouw, die nog onbekend zijn bij de bevolking, bijv. het aanleggen eener nieuwe waterleiding; het planten van voor de bevolking, waarover hij gesteld is, nieuwe gewassen; in één woord, werkzaamheden, die bij zijne bevolking nog onbekend zijn;

eindelijk is hij nog belast met de aangiften van geboorten, huwelijken en sterfgevallen, en de zorg voor de behoorlijke opkomst der ouders met hunne kinderen naar de inëntingsplaatsen.

Verder vindt men in iedere kaloerahan eenige pantjalangs, policiedienaren, en een schrijver.

In een van de kaloerahans, waarvan door mij een statistiek is opgemaakt en die hierbij is gevoegd, vindt men nog een Pengoeloe, (niet te verwarren met den Pengoeloe-Distrikt, waarvan er slechts éen in ieder district is), een Kalipah, (Wakil-Pengoeloe), en een gekommitteerde, belast met het opzigt over de wegen; van deze laatste personen is er gewoonlijk één in ieder district.

Deze onderscheidene rangen dan recapitulerende, *moet* men in iedere kaloerahan aantreffen de volgende: Loerah, Lèngsèr (de Wakil namelijk van den Lèngsèr op de hoofdplaats van het district), Panglakoe, Pantjalang en Lebee of Amil; en *kan* men daarin nog aantreffen: Tjamat, Patinggi, Mandor, Kommetir djalan, schrijver, Pengoeloe en Kalipah.

Het onderscheid in regten voor de leden van het dorpsbestuur, Pangkats, regelt zich naar de rangen en bestaat bijna uitsluitend in het regt:

op een aandeel in de padie tjoeké voor den Loerah, Lèngsèr, Pantjalang, Djoeroetoelis, Tjamat, Patinggi en Kommetir-djalan;

op procenten voor de koffijleverantie voor den Loerah, Patinggi, Mandor en Tjamat:

op een aandeel van de padie zakat en pitrah voor den Pengoeloe, Kalipah en Lebee of Amil.

Daarenboven hebben deze Pangkats nog regt op een zeker aantal Rahajats, zijnde menschen uit de kaloerahan, die om niet gedurende eenige dagen bij de Pangkats werkzaamheden verrigten en in den regel om de vijf dagen verwisseld worden.

De overige ingezetenen eener kaloerahan worden verdeeld in orang boemie (Sund. tjatjah bakoe), menschen dáár geboren of die reeds sedert een reeks van jaren daar gevestigd zijn; menoempangs, menschen van andere plaatsen afkomstig, en boniaga's, nieuwe aankomelingen.

De twee eerste klassen van menschen zijn in den regel dienstpligtig, behoudens de uitzonderingen, later in dit verslag voorkomende, terwijl de derde klasse, boniaga's, naar gelang zij al of niet behoeftig zijn, langer of korteren tijd van diensten worden vrijgesteld.

De leden van het dorpsbestuur worden doorgaans uit de boemies, soms ook wel uit de menoempangs, gekozen.

Verdere verdeeling, met betrekking tot de heerendienstpligtigheid, zal later, bij de behandeling van dat punt, worden opgegeven.

En hoewel, met uitsluiting der Pangkats, de overige ingezetenen regtens allen gelijk zijn, zoo oefenen ook hier langgevestigden, ouderen, vermogenden en zij die sawah's bezitten, eenig gezag uit over, en hebben eenigen invloed op nieuwelingen, jongeren, minvermogenden en hen, die geen rijstvelden in eigendom hebben, zoo als dat overal plaats vindt.

"Wie zijn de Sentana's?"

Eigenlijke Sentana's vindt men in de kampongs zeer zelden, want daarvoor moet men van goede afkomst wezen en den titel hebben van Asep, Oedjang of Agoes.

In de kampongs worden Sentana's genoemd de zonen van tegenwoordige of vroegere Hoofden, die zich onderscheiden door vlugheid, verstandsontwikkeling (pinter), en goede kleeding. Krijgen deze evenwel eene betrekking, dan maakt de naam van Sentana plaats voor den naam van hun nieuw ambt.

"Welke zijn de vereischten van geboorte of anderzins om het Loerah-ambt te kunnen bekleeden?"

De Bekel op Java wordt in eene vergadering der ingezetenen van een dessa, meestal onder voorzitterschap van den kontroleur der afdeeling, door de ingezetenen zelven gekozen. Dit is in de Sunda-landen het geval niet; alle hoofden worden door het hoogere bestuur, zonder medewerking der ingezetenen, aangesteld en ontslagen. De betrekking van Loerah staat dan ook hier veel minder in aanzien dan die van Bekel op Java.

Bepaalde vereischten van geboorte bestaan niet; ieder kan Loerah worden, zoo hij maar de geschiktheid heeft om die betrekking waar te nemen.

Het hangt dan voornamelijk af van de keus van het Districtshoofd, die bij vacatures personen voor die betrekking voordraagt. Doorgaans bepaalt zich deze keus tot den Panglakoe, omdat die persoon in zijne betrekking de werkzaamheden reeds heeft leeren kennen.

Het eenige vereischte voor deze betrekking is, dat men bekend is met de werkzaamhheden, van een goed gedrag, van gemiddelden leeftijd en eenigzins bemiddeld, bijv. door het bezit van sawah's, ten einde het prestige voor die betrekking eenigermate te verhoogen, te meer daar de voordeelen, aan deze betrekking verbonden, van geene beteekenis zijn.

"Welke zijn de regten en verpligtingen van den Loerah?"

De regten van den Loerah zijn zeer beperkt, als zijnde hij slechts belast met het doen uitvoeren der bevelen, hem van hooger hand gegeven. Hij heeft het regt niet om eigene bevelen uit te vaardigen, als alleen die, welke in betrekking staan tot het bewaken en onderhouden zijner kaloerahan. Misdrijven en overtredingen heeft hij het regt niet te straffen, maar hij moet de gearresteerden of beklaagden aan het Districtshoofd uitleveren.

De regten met betrekking tot de inkomsten en voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn:

1°. het regt om zijne sawah's, tot hoogstens eene uitgestrektheid van drie bouws, te doen bewerken door onderhoorigen, die

dan vrij zijn van heerendiensten, doch niet van kultuurdiensten en het onderhoud der wegen. Voor die bewerking is de Loerah verpligt aan de bewerkers bij den oogst af te staan dertig gedengs (bossen) van de tjaing van 200 gedeng of 1000 kattie;

2°. is de Loerah vrij van het opbrengen van $\frac{1}{10}$ zijner sawah's voor tjoeké aan den Regent, voor zoo ver de opbrengst minder bedraagt, dan acht tjaing padie; van het meerdere moet hij twintig gedeng per tjaing opbrengen, dus de gewone belasting;

3°. heeft de Loerah een aandeel in het $\frac{1}{10}$ der door den Regent geheven wordende padie tjoeké;

4°. ontvangt de Loerah 2½ duit van iedere pikol koffij, die door de koffijplantende huisgezinnen van zijn kaloerahan geleverd wordt;

5°. ontvangt de Loerah 1 duit van iedere uit zijne kaloerahan geleverd wordende koffijzak.

De Loerah is verpligt zijn kaloerahan goed te bewaken en te onderhouden; te zorgen voor den geregelden en geschikten aanleg zijner kampongs; de bevelen, die hij ontvangt, naauwkeurig na te leven; te waken voor de policie; te zorgen voor de gelijkmatige verdeeling der heerendiensten; aanteekening te houden van geboorten, huwelijken, sterfgevallen en echtscheidingen in zijn kaloerahan, waarvan hij iedere maand verslag uitbrengt aan zijn Districtshoofd, even als de Lebee of Amil dat doet aan den Districts-Pengoeloe; eindelijk moet hij zorgen voor de tijdige bewerking der sawah's.

"Hoe en naar welke regels geschiedt de verdeeling der sawah's en akkergronden?"

Door het in deze residentie vigerende individuëel grondbezit heeft geen verdeeling van sawah's en akkergronden plaats. Ook de in de volgende vraag bedoelde gemeente akkergronden bestaan hier niet; het zijn in den regel particuliere eigendommen.

Met betrekking tot het landbezit worden de sawah's alhier verdeeld in sawah toeroenan en sawah tjarik of keprabon. Van de eersten is het bezit in vollen eigendom, van de laatsten slechts in vruchtgebruik.

Deze laatste soort vereischt eenige toelichting.

De Inlandsche hoofden in deze residentie genieten geen bezoldiging van Gouvernementswege, doch voorzien in hunne behoeften door het gedeelte dat zij van de door den Regent geheven wordende belasting (tjoeké) ontvangen en door de hun van het Gouvernement toegekende kultuurprocenten der koffijleverantie.

Vóór de belangrijke uitbreiding der koffijkultuur, welke in latere jaren in deze streken heeft plaats gehad, waren dan ook de inkomsten der Hoofden zeer gering; daarbij had de rijstbouw in verre na niet die uitgebreidheid van heden, en was het deel, dat hun daarvan toekwam, van weinig of geen belang.

Om hun in hunne behoeften te gemoet te komen, werden dan op last van den Regent een groot aantal velden in sawah's herschapen en deze onder de Hoofden verdeeld, of liever in vruchtgebruik toegekend aan de verschillende betrekkingen. Voor de jaarlijksche bewerking dier sawah's werden aan de Hoofden een zeker aantal huisgezinnen, Panoekangs genaamd, voor vast toegevoegd.

Die Panoekangs genoten hiervoor vrijstelling van heeren- doch niet van kultuurdienst, terwijl hunne voordeelen bestonden in het $\frac{1}{3}$ der netto opbrengst van den door hen bewerkten grond.

Die sawah's, door de gemeenten kosteloos ontgonnen ten gebruike hunner eigene hoofden en erfelijk gemaakt in de verschillende betrekkingen, bestaan nog en maken nog altijd een gedeelte der inkomsten van de betrekking uit onder den algemeenen naam van Keprabon.

Op deze uitzondering na zijn alle sawah's toeroenan, d. w. z. in vollen eigendom van partikulieren.

"Waardoor is dat regt van eigendom verkregen?"

Dit regt is geheel volgens het Mohammedaansche regt verkregen, door het erfregt (el ferail), door koop en verkoop (el bai) of door ontginning van nog onbebouwde gronden (el fangla).

Ik durf echter niet verzekeren dat alle toeroenan's op dezelfde regtmatige wijze zijn verkregen. Ook hierin zullen wel

misbruiken ingeslopen zijn, waaraan de kleine man, tegenover zijne hoofden, altijd bloot staat.

Onder de eigendommen van Regenten en andere hooge Inlandsche ambtenaren zullen nog wel sawah's worden aangetroffen, waarvan het regtmatig bezit niet zoo duidelijk te bewijzen is.

"Waarin bestaat het particulier eigendomsregt op het water tot bewatering der sawah's?"

Voor het grootste gedeelte worden de sawah's bewaterd door waterleidingen, die deels door den Regent met behulp der bevolking, deels door de bevolking zelve zijn aangelegd.

De door de Regenten geheven wordende belasting, tjoeké, is voor hen een spoorslag om de ontginning van sawah's daar, waar dit door waterleidingen mogelijk kan worden gemaakt en de sterkte der bevolking het toelaat, te bevorderen.

De verdeeling van dat water over de aan de leiding grenzende sawah's is opgedragen aan den Pengoeloe, en de verdere zorg daarvoor aan den mantrie oeloe-oloe. De sawah's, die in deze verdeeling vallen, hebben dus evenveel regt op dat water.

Er bestaat evenwel ook een partikulier eigendom van water tot bewatering van sawah's. Dit regt is op de volgende manier verkregen:

Iemand wordt door ontginning van nog onbenutte gronden meester van dien grond en wil dien in sawah's herscheppen. Tot dat einde legt hij, zonder medewerking van anderen, een waterleiding aan, waardoor hij het water uit een rivier, beek of wel op zijne nieuw ontgonnen velden brengt. Hij mag echter geen water aftappen op plaatsen, waar dit voor reeds bestaande Gouvernements- of partikuliere slokkans benoodigd is.

Heeft hij op boven beschreven wijze water op zijne velden gebragt, dan is dat water zijn eigendom, en kan hij het, na gemaakt gebruik, wegschenken of verkoopen.

De kooper heeft dan het regt niet om dat water weder aan anderen te verkoopen; bij overvloed en na gemaakt gebruik blijft dit regt aan den oorspronkelijken eigenaar.

"Welke inwoners zijn tot het doen van heerendiensten verpligt?"

Met betrekking tot de heerendiensten wordt de bevolking verdeeld in:

tjatjah bakoe, landbouwers, die in het bezit zijn van sawah toeroenan en de kern der dessa-bewoners uitmaken;

menoempangs, gehuwde menschen van andere plaatsen afkomstig, doch die zich reeds sedert eenigen tijd in de kampong hebben gevestigd;

boedjangs, ongehuwde mannen, bij anderen inwonende, waar zij voor den kost werk verrigten;

doeda's, weduwnaren;

djompo's, ouden en gebrekkigen, en

boniaga's, nieuwe aankomelingen in de kampong.

Oorspronkelijk berustte de dienstpligtigheid op het grondbezit, en werden alle werkzaamheden uitsluitend verdeeld onder hen, die eigenaars waren van velden, tjatjah bakoe.

Langzamerhand echter geraakte het grootste deel der sawah's in handen van hoofden en nabestaanden van den Regent, en moest men in het daardoor ontbrekende aantal dienstpligtigen voorzien, door ook de menoempangs, onverschillig of zij al dan niet velden in eigendom bezitten, tot die diensten te verpligten. Volgens de oorspronkelijke instelling waren zij slechts helpers, die alleen bij groote werken een gering aandeel verkregen.

Van deze twee soorten mag zich niemand aan den arbeid onttrekken, doch is het veroorloofd dat zij een ander in hunne plaats voor de werkzaamheden doen opkomen.

De boedjangs deelen niet in den verpligten arbeid, tenzij daartoe door hun meester, djoeragan, gelast.

Doeda's genieten tijdelijke, geheele of gedeeltelijke, vrijstelling van arbeid, indien zij geen volwassen kinderen hebben.

Djompo's zijn geheel vrij van allen arbeid; en ook de boniaga's worden, naar gelang zij al of niet behoeftig zijn, voor langeren of korteren tijd van diensten vrijgesteld.

In den regel nemen echter allen, kinderen en vrouwen zelfs niet uitgezonderd, uit vrije beweging deel aan den koffijpluk.

Een andere definitie van dienstpligtigheid, mij door den Re-

gent van Tjiandjoer gegeven, komt in de meeste opzigten vrij wel overeen met het hierboven aangegevene, hoewel daar niet die indeeling der ingezetenen gemaakt wordt. Zij komt namelijk hierop neder:

Tot het verrigten van heerendiensten zijn verpligt alle ingezetenen van een kaloerahan, die eigendommen hebben en die niet begrepen zijn in de nader op te geven uitzonderingen.

Tot deze eigendommen worden gerekend: vrouw, kinderen, ondergeschikten, sawah's, buffels, pedatties en kampongs.

Dit zijn de vereischten, roekoen, voor een man, om hem heerendiensten te kunnen opleggen. Naarmate men één of meer dezer roekoen's, in de hierboven opgegeven volgorde bezit, worden de gevorderde diensten zwaarder.

Een man, die al deze roekoen's bezit, wordt gemblang, Mal. boeled, rond, geheeten, zoodat er niets meer aan kan worden toegevoegd, maar ook zijne te presteren diensten zijn gemblang, zijn rond, dus het zwaarste.

Van het verrigten van heerendiensten zijn uitgezonderd alle personen, die eenig gezag uitoefenen, vrouwen, ouden en gebrekkigen, kinderen beneden de veertien jaar; personen, die al de hierboven genoemde roekoen's missen (orang miskin); verder zijn nog vrij de orang pawon, dat zijn menschen, die bij de verschillende hoofden voor eene bepaalde huisbezigheid in dienst zijn, tegen eene belooning, als kok, staljongen, enz.

De Rahajat, menschen die bij de Hoofden in dienst zijn zonder eene bepaalde bezigheid en de eene maand houthakken, de andere maand bijv. sawah's bewerken voor die hoofden, zijn vrij van heerendiensten, uitgezonderd van de koffijkultuur, en het werken aan de wegen, waarbij zij op hunne beurt ook moeten opkomen.

Dit zijn de regels, volgens welke de menschen al of niet heerendiensten moeten presteren; evenwel wordt deze regeling zelden zeer naauwkeurig gevolgd. Als er een werk is, dat spoedig af moet gemaakt worden en waartoe veel menschen noodig

zijn, dan worden oude lieden, die nog werken kunnen, Soend. klowong, en kinderen die, hoewel beneden de veertien jaren, toch eenig klein werk kunnen verrigten, Soend. kridan, en arme lieden, die geen der bovengenoemde roekoens bezitten, Soend. gorol, te hulp geroepen.

"Welk aandeel in den oogst verkrijgen zij, die, zelf geen rijstvelden bezittendė, die voor anderen bewerken?"

Voor de bewerking van sawahvelden wordt door den eigenaar in den regel aan den bewerker afgestaan $\frac{1}{3}$ der netto-opbrengst, wanneer de zaadpadie, gereedschappen en het ploegvee door den eigenaar der velden verstrekt worden, en $\frac{1}{2}$ wanneer de bewerking met eigen gereedschappen en ploegvee geschiedt, terwijl de zaadpadie dan ook door den eigenaar wordt verstrekt. In beide gevallen wordt de belasting, tjoeké, vooráf van de bruto-opbrengst afgetrokken.

Vele eigenaars van sawah's verhuren hunne velden voor een oogst en bedingen daarvoor dan eene hoeveelheid padie, onverschillig wat de opbrengst van den oogst zij. Dit quantum verschilt natuurlijk naar gelang der meerdere of mindere vruchtbaarheid der sawah's en de meerdere of mindere gemakkelijkheid voor het transport. Zelden echter bedraagt dit meer dan $2\frac{1}{2}$ en minder dan 1 tjaing per bouw, gemiddeld overeenkomende met de helft tot het een vijfde van den oogst.

"Welke regten hebben de inwoners op de onbebouwde of zoogenaamde woeste gronden, die tot hun dessa behooren?"

De onbebouwde gronden, tegallan, die rondom een kampong liggen, zijn de harim (katarikan) van de kampong; de inwoners kunnen de uitgestrektheid daarvan naar willekeur stellen, mits zij niet in het regt van anderen komen. Die velden zijn communiaal eigendom en kunnen door de kampongbewoners, met toestemming van den Loerah, beplant worden. Zij kunnen niet van de kampong, waartoe zij behooren, vervreemd worden door verkoop als anderzins, doch het overjarige plantsoen, als vruchtboomen, bamboe enz. blijft het eigendom van den eersten ontginner en mag door dezen worden verkocht of weggeschonken.

Door het herscheppen dezer onbebouwde velden tot sawah's, verkrijgt de ontginner daarvan het regt van eigendom.

Zoo lang er niets op dien grond geplant is, zegt de kleine man (tjatjah) harim aing, mijn harim; heeft hij er wat op geplant dan zegt hij tanneh aing.

"Kan iemand door een gedeelte daarvan te ontginnen zich eenig particulier grondeigendom of eenig ander voorregt verwerven?"

In het vorige antwoord is dit reeds aangetoond met betrekking tot de onbebouwde gronden, die om de dessa's liggen.

De onbebouwde gronden, die buiten den harim der kampongs liggen, zijn tannah moebah, hakoelah, Allah poenja. Ieder die wil kan zich daarvan een deel toeëigenen door beplanting. Ook hier blijft het overjarige plantsoen het eigendom van den ontginner. Is de beplanting slechts tijdelijk, bijv. door het aanleggen van tiparvelden, dan wordt na den oogst de grond weder moebah.

Wordt de harim of hakoelah in sawah's herschapen, dan moet de eigenaar reeds van het eerste jaar af de zakat opbrengen, terwijl hij drie jaren vrij is van tjoeké; van tipar- en gagavelden wordt dadelijk tjoeké en zakat geheven.

Ten slotte wordt hier nog bijgevoegd de statistiek van twee kaloerahans uit de Noorder afdeeling van Tjiandjoer, voornamelijk met betrekking tot de verdeeling der huisgezinnen en hunne heerendienstpligtigheid.

's Gravenhage, 13 November 1860. H. W. VAN MARLE.

STATISTIEK EENER KALOERAHAN, GELEGEN IN HET DISTRICT TJIKONDANG, REGENTSCHAP TJIANDJOER, RESIDENTIE PREANGER-REGENTSCHAPPEN.

De kaloerahan Tjiboentoe bestaat uit de volgende kampongs:

1o. Tjiboentoe, met 3 babakkan's, geheeten naar de kampong, waar toe zij behooren.
2o. Seda, met 2 babakkan's.
3o. Siangsana.
4o. Tjirenjom, met 2 babakkan's.
5o. Karag, en
6o. Sinangsarie, met 4 babakkan's.

Deze kaloerahan telt 117 huisgezinnen, met 639 zielen.

Onder deze 117 huisgezinnen zijn er 24 van Hoofden en 28 van oude lieden, gebrekkigen, orang pawon en rahajat.

De 24 Hoofden zijn: 1 Loerah, 1 Lèngsèr, 6 Panglakoe's, 4 Pentjalang, 3 Amil's, 1 Gekommitteerde voor de wegen, 1 Patinggi, 2 Mandor's, 1 Tjamat, 2 Schrijvers, 1 Pangoeloe en 1 Kalipah.

Zij zijn gevestigd als volgt:

Te Tjiboentoe: 1 Loerah, 1 Lèngsèr, 2 Panglakoe's, 1 Pentjalang, 1 Mandor en 1 Amil.
〃 Seda: 1 Panglakoe en 1 Pantjalang.
〃 Siangsana: 1 Schrijver.
〃 Tjirenjom: 1 Panglakoe, 1 Pantjalang, 1 Gekommitteerde voor de wegen, 1 Tjamat en 1 Mandor.
〃 Karag: 1 Panglakoe en 1 Amil.
〃 Sinangsarie: 1 Panglakoe, 1 Amil, 1 Pantjalang, 1 Patinggi, 1 Pengoeloe, 1 Kalipah en 1 Schrijver.

Van de 117 huisgezinnen zijn de 52 hierboven genoemden vrij van het verrigten van heerendiensten; de overige 65 zijn ingedeeld als volgt:

Voor de koffijkultuur	50	huisgezinnen.
〃 het onderhoud der woningen, behoorende tot den Dalem van den Regent	6	〃
〃 de steenbakkerij	2	〃
〃 〃 kalkbranderij	2	〃
〃 het bezetten van wachthuizen	2	〃
〃 de bewaking van bruggen	2	〃
〃 〃 〃 der Pasangrahan	1	〃
	65	huisgezinnen.

STATISTIEK VAN DE KALOERAHAN TJINANGSIE, GELEGEN IN HET DISTRICT TJIKALONG.

Deze kaloerahan bestaat uit de volgende kampongs:

1o. Tjinangsie.....met	46	huisgezinn.	met	85	mann.,	110	vrouw.,	123	kinder.
2o. Tarie Kollot.....〃	54	〃	〃	94	〃	131	〃	106	〃
3o. Passir Waroe....〃	7	〃	〃	11	〃	13	〃	15	〃
4o. Batoe Koeroeng..〃	13	〃	〃	28	〃	26	〃	45	〃
5o. Bodjong menteng〃	27	〃	〃	44	〃	54	〃	61	〃
6o. Tjilèmat.........〃	19	〃	〃	36	〃	29	〃	51	〃
7o. Tjipĕdjĕh........〃	19	〃	〃	32	〃	35	〃	47	〃
8o. Tampèleh.......〃	31	〃	〃	49	〃	44	〃	67	〃
De kaloerahan bevat dus............	216	huisgezinn.	met	379	mann,,	442	vrouw.,	515	kinder.

Onder deze 216 huisgezinnen zijn er 103 van Hoofden, gebrekkigen, orang pawon en rahajat.

De Hoofden zijn: 1 Loerah, 2 Mandor's, 11 Panglakoe's, 5 Pentjalang's, 2 Amil's, 2 Wakil's patinggi, 1 Lèngsèr, 1 Sergeant Pentjalang; te zamen 25 Hoofden, die gevestigd zijn als volgt:

Te Tjinangsie: 1 Loerah, 1 Mandor, 2 Panglakoe's, 2 Pentjalang's, 1 Lèngsèr, 1 Amil.
〃 Tarie Kollot: 1 Mandor, 3 Panglakoe's, 2 Pentjalang's, 1 Amil, 1 Wakil patinggi.
〃 Passir Waroe: 1 Panglakoe.
〃 Batoe Koeroeng: 1 Panglakoe.
〃 Bodjong menteng: 1 Panglakoe, 1 Pentjalang, 1 Wakil patinggi, 1 Sergeant Pentjalang.
〃 Tjilèmat: 1 Panglakoe.
〃 Tjipedjeh: 1 Panglakoe.
〃 Tampèleh: 1 Panglakoe.

Van de 216 huisgezinnen zijn de 103 hierboven genoemden vrij van heerendiensten; de resterende 113 zijn ingedeeld als volgt:

Voor de koffijkultuur	84	huisgezinnen.
Oepatjara voor den Regent.....................	1	huisgezin.
Voor de kalkbranderij..........................	4	huisgezinnen.
〃 het bezetten van wachthuizen..............	3	〃
〃 bewaking van Gouvernements-gebouwen......	2	〃
Pedattie voerders..............................	6	〃
Voor het vervoer van reizigers en goederen........	6	〃
Timmerman voor de Paseban te Tjiandjoer.......	1	huisgezin.
Onderhoud van wegen...........................	4	huisgezinnen.
Lahar pradjoerit [1].............................	1	huisgezin.
Een man en een paard voor een oppasser.........	1	〃
	113	huisgezinnen.

[1] Ieder Pradjoerit heeft 2 huisgezinnen om zijn huis, sawah's enz. in het district van waar hij afkomstig is te bewaken en te bewerken.

HERBERT DE JAGER.

Van dezen geleerden orientalist zijn ons tot dusverre niet vele bijzonderheden bekend. In het aan onze lezers welbekende werk van Valentyn [1] vinden wij omtrent hem zeer weinig opgeteekend, bijv. dat hij in het jaar 1663 reeds in Perzië was, met den rang van Onderkoopman, en aldaar tot aan het jaar 1696 van tijd tot tijd heeft vertoefd, omtrent welke tijd hij aldaar in den rang van Opperkoopman is overleden. Verder, dat hij zeer ervaren was in de Oude en Hedendaagsche Oostersche talen, en vooral zeer was bedreven in de kennis van het Sanscrit, "de moedertaal der Hedendaagsche Oostersche talen."

Van zijne werkzaamheden geeft hij een verslag in de "Beschrijving van de overblijfselen van Persepolis en het Paleis van Darius," zoo als het in het jaar 1693 door de Jager bezigtigd is.

In Nieuwenhuis "Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen [2]," een werk, dat ruim eene eeuw na Valentyn op nieuw werd uitgegeven — vinden wij betrekkelijk nog meer over dezen geleerde, die daar als vreemdeling voorkomt. Men leest over hem het volgende:

"Herbert de Jaeger, Dokter en Natuurkundig Reiziger uit "de 17e eeuw, werdt in Indostan in Hollandsche dienst gebruikt "in 1666, toen hij naar Batavia vertrok om aldaar de genees- "kunst uit te oefenen en zich aan de beoefening der Natuur-

[1] Valentyn, Oud- en Nieuw-Oost-Indie, V deel, 1 st., bl. 220, 249 en 269.

[2] Nieuwenhuis, Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen. Herzien, omgewerkt en vermeerderd enz., 1858, V deel, bl. 76.

"lijke Historie te wijden. Er bestaan slechts weinige narigten "omtrent dezen geleerde, welke zeer bedreven was in de Oos-"tersche talen, volgens getuigenis van Chardin; het jaar van "zijnen dood is onbekend.

"Men heeft van hem drie beschrijvingen: over den Indigo, "over het zaaijen en over de Coutchou, geplaatst in de Men-"gelingen der Akademie van Natuurkundigen, 1683 en 1684; "benevens eenige brieven, gerigt aan den beroemden reiziger "Rumph en door Valentyn [1] in zijn India Litterata bewaard."

Ziedaar alles wat wij gelegenheid gehad hebben over hem te lezen; wij vleijen ons dat het niet geheel en al van belang ontbloot zal geacht worden mede te deelen wat wij over dezen zoo verdienstelijken geleerde hebben opgeteekend uit de Notulen der vergadering van 17° der voormalige Oost-Indische Compagnie en datgene betreft wat zijn vertrek naar Indië vooraf is gegaan.

Herbertus de Jager werd te Zwammerdam geboren; hij studeerde aan de Hoogeschool te Leyden, op de beurs van Purmerend, in het jaar 1657, toen hij zich met het verzoek aan de Bewindhebberen der Oost-Indische Compi wendde tot bekoming eener subsidie tot voortzetting zijner studiën, om later als Predikant naar Indiën te vertrekken.

Bij resolutie der vergadering van 17° van den 10 April van genoemd jaar, werd hem zijn gedaan verzoek afgeslagen.

Den 18 April van het volgende jaar verschenen in de voornoemde vergadering de Predikanten Irhovius en Coop à Groen, als gecommitteerden uit de klassis van Amsterdam, om namens deze den student de Jager aan de Bewindhebberen op het ernstigste aan te bevelen en tevens te verzoeken, dat daar de tijd van de beurs, waarop hij te Leyden van wege de stad Purmerend stu-

---

[1] Michael Bernard Valentyn. Zie Catalogus der werken over Nederlands-Indië, van Fred. Muller, 1854, blz. 74, N°. 1129.

deerde, bijna geëindigd en hij een persoon was van ongemeene hoop en verwachting, die reeds zeer geverseerd en ervaren was in de kennis der Oostersche talen, en van wien men zeer goede getuigenis kon afleggen aangaande "zijn handel en wandel;" dat het de Comp[i] mogt kunnen goedvinden, hem voor den tijd van twee of drie jaren wat behulpzaam te wezen en te gemoet te komen tot het voortzetten zijner studie, om, de vereischte kennis in de Theologische Faculteit bekomen hebbende, in dienst van de Comp[i] als Predikant naar Indiën verzonden te worden. Te meer daar de Heer Hoogleeraar Gool had voorgeslagen, genoemden de Jager voor den tijd van een jaar op zijn eigen kosten te onderhouden; in het vaste vertrouwen, dat uit de vorderingen, die hij binnen dien tijd zoude komen te maken, de Comp[i] te eerder genegen zoude wezen om op zijn vroeger gedaan verzoek gunstig te beschikken.

De vergadering vond goed te besluiten: "dat men dese saeck "voor de voorschreven tyd nog sal aansien, om byaldien hy als "dan soude mogen worden bevonden van de verwachte bequaem-"heyd te wesen op het versogte subsidie tot voortsettinge van "syne studien favorabelyck te disponeren, ende oock om den "Heer Gool en syne alsdan gedaane oncosten weder te gemoet "te comen."

Een jaar later, op den 4[den] September 1659, verscheen de student Herbertus de Jager wederom in de vergadering van 17°, maar nu voorzien met de bewijzen van zijn arbeid. Hij bood hun de Theses aan, die hij openlijk zoude verdedigen en die hij aan de Comp[i] opgedragen had. Hij verzocht tevens, dat als nu ingevolge het besluit, bij eene vorige vergadering, ten zijnen aanzien genomen, gunstig op de verzochte subsidie tot vervolg en voortzetting van zijne studiën zoude mogen worden gedisponeert. Na voorafgaande beraadslaging werd goedgevonden en besloten: "hem op de goede getuygenisse, die hy met "hem is brengende in nacoming van de resolutie van den 16 "April 1658, die daerop is naegesien, mits desen voor den tyt "van twee jaeren, ten eynde voorschreven toeteleggen, eene

"somme van Hondert Rycxdaelders jaerlijks, ingaende van dato "deses af, om hem middeler wyle soo veel doenlyk bequaem te "maecken tot den dienst, daertoe hy in Indiën soude mogen "comen gebruyckt te worden."

"Synde wyders tot een remuneratie van de voorschreven de-"dicatie vereert met achttien Rycksdaelders; ende wat aengaet "d' oncosten by den Heer Professor Gool albereyts aen hem "verschooten, is goedgevonden, de camer Amsterdam te autho-"riseren, omme met den voornoemden Heer Gool dien aengaende "te spreecken ende volgens de opgemelde resolutie van den 16 "April hem daerin te gemoet te comen."

Weder waren er twee jaren voorbij gegaan, toen de student de Jager, op den 30sten September 1661 in de vergadering van 17° verscheen en hun op nieuw de Theses aanbood, die hij verdedigd had; hij verzocht verder: "dat alsoo hy buyten het "defect in syne stem ende andere quade toevallen oock selffs de "meeste inclinatie tot de Theologische studiën niet en heeft, "dese vergadering hem gunstelyck soude gelieven toetestaan, "dat hy noch den tijd van een jaer soude mogen employeren in "het Studium Mathesios, mitsgaders de orientaelse talen." Na hierover te hebben beraadslaagd, vonden de leden goed hem zijn verzoek toe te staan, ook op grond, dat de vergadering berigt was: "dat hy in beyde welcke studiën al seer verre soude "wesen geadvanceert ende groote progressen gedaen," en mitsdien verstaan, "dat hem nogh voor den tyt van één jaer sal "worden gecontinueert, syn toegevoegde subsidie van twee Hon-"derd vyftig guldens jaerlycks, om hem middelerwyle in de Ma-"thematique const en de wetenschap, mitsgaders het stuck van de "fortificatiën daeraen dependerende; voorts in de orientaelse tae-"len nogh verder bequaem gemaeckt hebbende, als dan in dienst "van de Comp^i naar Indiën gesonden te worden; synde hem "wyders voor de voorschreven geschrifte tot een vereeringe toe-"geleyt de somma van vyfftig guldens."

Den 16 September 1662, gaf de Jager aan de vergadering kennis, dat hij zijne studiën aan de Akademie te Leyden had

volbragt, met verzoek om als nu, naar aanleiding van het bepaalde bij resolutie van den 30sten September van het jaar te voren, in dienst van de Compi te mogen worden geëmploijeert; zoo mede dat hem op zijn vertrek, iets tot het gereedmaken van zijne uitrusting en het aankoopen van eenige boeken en instrumenten goedgunstig mogt worden toegelegd.

De vergadering nam daarop het volgende besluit: "Is na "deliberatie goetgevonden, dat den voorschreven de Jager, op "een van de schepen van de camer Amsterdam sal overgaan in "qualiteyt van ondercoopman, ende onder het tractement van "...... Guldens, omme in Indiën gecomen wesende, door den "Gouverneur Generael ende Raden van Indiën te worden ge-"bruyckt in soodanige functiën, daertoe sal worden bevonden "syne bequaemheyt te strecken, wordende de Camer van Amster-"dam wyders geauthoriseert, om hem tot syn uytrustinge ende "andersints te voorsien, soo als in redelyckheyt sal oordeelen "te behooren."

Daar Herbertus de Jager, volgens Valentyn, zich in 1663 reeds in Perzië bevond, mag men aannemen, dat hij in het najaar van 1662 of zeer vroeg in het voorjaar van 1663, naar Indiën zal zijn vertrokken.

Het is te bejammeren, dat men de kist, waarin de Jager al zijn cartabellen smeet en die in 1697 naar Holland is verzonden, nog niet weder teruggevonden heeft, hoewel Valentyn zegt: "dat al was men die kist al meester, men daar (zoo als "hem door den Heer Melchior Leydekker meer dan eens gezegt "was) niet veel aan hebben zou, alzoo die aanteekeningen door-"gaans kort, alleen tot versterking van zijn geheugenis en in "verscheidene Oosterse talen (die men dan alle weer diende te "kennen) opgesteld waren."

Maar de hooge vlugt, die de kennis der Oostersche talen in de laatste jaren heeft genomen, maken het verlies des te gevoe-

liger; want het is te veronderstellen, dat een man zoo als de Jager, van wien het getuigenis wordt gegeven dat hij nog student zijnde "reeds zeer geverseerd en ervaren was in de kennis der Oostersche talen," die soms jaren achtereen doorgebragt heeft in de landen, die een zoo ruim veld voor den onderzoeker opleveren, belangrijke aanteekeningen zal hebben nagelaten. Inderdaad is het te wenschen, dat in het belang der wetenschappen zijne nagelaten papieren nog eens mogten worden teruggevonden.

L.

OPGAVE

NOPENS

DE HOOGE REGERING VAN NEDERLANDSCH INDIË,

VAN 1816 TOT 1860.

In hoeverre de behoefte zich heeft doen gevoelen aan naamlijsten van hoofden van Indisch bestuur met aanwijzing van den tijd der vervulling hunner betrekking, is vroeger in deze Bijdragen reeds aangetoond. Daar die noodzakelijkheid niet zoo regtstreeks spreekt van dat gedeelte der Indische regering, waarvan hierbij de opgave geschiedt, zoo kan het evenwel voor velen van bijzonder en zelfs zakelijk belang zijn, ook daaromtrent de noodige aanwijzingen te kunnen vinden.

Meenende dat de opgave betrekkelijk de Raden van Indië daartoe eene eerste plaats bekleedt, acht men het niet ondienstig en tevens geschikt, de opgaven betreffende de Gouverneurs-Generaal, Kommissarissen-Generaal en Vice-Presidenten van den Raad van Nederlandsch Indië, te doen voorafgaan; wel is waar komen de namen der Gouverneurs- en Kommissarissen-Generaal in andere tijdwerken steeds voor, maar zonder de hier gevolgde bijvoeging van data. Achter de gemelde lijst der Raden van Indië volgt die der Algemeene Secretarissen als tevens behoorende onder de rubriek aan het hoofd dezer gemeld.

Nadere aanwijzingen zijn slechts dáár gegeven, waar zulks nuttig of wenschelijk kon worden geacht; terwijl bij de vroegere opgaven van de Hoofden van Gewestelijk Bestuur op Java en Madura, toelichtingen gegeven zijn betrekkelijk de aangegeven nommers der Couranten (zie Bijdragen, Nieuwe Volgreeks, 3e Deel, bl. 118), die bij de tegenwoordige opgave mede van toepassing zijn.

's Gravenhage, 31 Jan. 1861. M. A. VAN DER KLOOT.

GOUVERNEURS GENERAAL

VAN

NEDERLANDSCH INDIE,

VAN 1816 TOT 1860.

DAGTEEKENING DER AANVAARDING VAN HET BESTUUR.	NAMEN.
19 Augustus 1816.	G. A. G. P. Baron van der Capellen (Kommissaris Generaal).
16 Januarij 1819.	Idem [1].
1 Januarij 1826.	H. M. de Kock (Luitenant-Gouverneur-Generaal).
16 Januarij 1830.	J. van den Bosch.
2 Julij 1833.	J. C. Baud (ad interum) [2].
29 Februarij 1836.	D. J. de Eerens. Overleden 30 Mei 1840 [3].
1 Junij 1840.	C. S. W. Graaf van Hogendorp (waarnemend).
6 Januarij 1841.	Mr. P. Merkus (waarnemend).
14 Februarij 1843.	Idem. Overleden 2 Augustus 1844.
5 Augustus 1844.	Jonkhr. J. C. Reijnst (waarnemend).
28 September 1845.	J. J. Rochussen.
———	Mr. G. J. Bruce. Overleden vóór zijn vertrek naar Indië den 30sten December 1850.
12 Mei 1851.	Mr. A. J. Duijmaer van Twist.
22 Mei 1856.	C. F. Pahud.

[1] De Heer van der Capellen, Kommissaris Generaal en Gouverneur Generaal, aanvaardt eerst op den 16 Januarij 1819, bij de plegtige inwijding der Indische Regering, zijne betrekking van Gouverneur Generaal.

[2] De Heer Baud, Directeur voor de zaken der koloniën, heeft van den 23 Januarij 1833 tot den 2 Julij 1833 de betrekking bekleed van Vice-President der Indische Regering.

[3] De Heer de Eerens, Luitenant-Generaal, heeft den 5 Maart 1835 zitting genomen als Luitenant-Gouverneur-Generaal.

KOMMISSARISSEN GENERAAL

VAN

NEDERLANDSCH INDIE,

SEDERT 1816.

TIJDVAK.	NAMEN.
Van 19 Augustus 1816 tot 16 Januarij 1819.	Mr. C. T. Elout, G. A. G. P. Baron van der Capellen en A. A. Buijskes.
Van 8 Februarij 1826 tot 16 Januarij 1830.	L. Burggraaf du Bus de Gisignies.
Van 27 Junij 1833 tot 31 Januarij 1834.	J. van den Bosch.

VICE-PRESIDENTEN

VAN DEN

RAAD VAN NEDERLANDSCH INDIE,

SEDERT 1836.

DAGTEEKENING DER AANVAARDING VAN DE BETREKKING.		NAMEN.
26 September	1836.	J. C. Goldman.
1 October	1839.	C. S. W. Graaf van Hogendorp (waarnemend).
6 Januarij	1841.	Mr. P. Merkus.
14 Februarij	1843.	Jonkhr. J. C. Reijnst.
12 Januarij	1850.	C. S. W. Graaf van Hogendorp (waarnemend).
1 Januarij	1851.	Mr. J. F. W. van Nes.
1 October	1854.	J. P. C. Ruloffs (van Junij 1853 tot 1 October 1854 waarnemend).
1 Maart	1858.	P. J. B. de Perez. Overleden 18 Maart 1859.
1 Augustus	1859.	A. H. W. Baron de Kock.
1 Julij	1860.	Mr. A. Prins.

LEDEN

VAN DEN

RAAD VAN NEDERLANDSCH INDIE,

VAN 1819 TOT 1860.

JAAR EN NOMMER DER BATAVIASCHE, LATER JAVASCHE COURANT, HOUDENDE VERMELDING VAN: DE BENOEMING.	HET AFTREDEN OF OVERLIJDEN, ENZ.	NAMEN.	LAATSTE BETREKKING, ENZ.
1819 3.	1830 8.	P. T. Chassé.	Oud-Ordinair-Raad van Indië (1808).
1819 3.	1820 21.	J. A. van Braam.	In 1809 President van de Hooge Indische Regering onder Daendels. In 1816 benoemd tot Oost-Ind. Ambtenaar der 1e klasse. Overleden te Batavia, den 12 Mei 1820.
1819 3.	1827 10.	Mr. H. W. Muntinghe.	In 1809 Extra-Ordinair-Raad van Indië, en gefungeerd als 2e lid van dien Raad onder het Britsch Tusschen-Bestuur tot November 1813.
1819 3.	1826 38.	R. d'Ozy.	Laatstelijk Secretaris van Kommissarissen Generaal over Nederlandsch Indië.
1820 22.	1826 38.	Mr. H. J. van de Graaff.	Laatstelijk Hoofd-Inspecteur van de Financiën.
1826 38.	1827 20.	J. C. Goldman (waarnemend).	Hoofd-Directeur van Financiën.
1826 38.	1827 —	Jhr. J. J. Melvill van Carnbee (waarnemend).	Schout-bij-Nacht, Kommandant en Directeur van Zr. Ms. zeemagt in Oost-Indië.
1827 20.	1830 8.	J. C. Goldman.	Waarnemend Raad van Indië, laatstelijk Directeur Generaal van Financiën.
1827 20.	1828 117.	Mr. J. Bousquet (waarnemend).	Algemeene Secretaris.
1828 117.	1830 8.	Idem idem.	Laatstelijk Algemeene Secretaris.

JAAR EN NOMMER DER BATAVIASCHE, LATER JAVASCHE COURANT, HOUDENDE VERMELDING VAN: DE BENOEMING.	HET AFTREDEN OF OVERLIJDEN, ENZ.	NAMEN.	LAATSTE BETREKKING, ENZ.
830 8.	1836 78.	J. C. Goldman.	Op nieuw benoemd na de ontbinding der Indische Regering.
1830 8.	1831 133.	Mr. J. Bousquet.	Idem. Overleden te Pekalongan, den 3 November 1831.
1830 8.	1836 78.	Mr. P. Merkus.	Laatstelijk President van het Hoog Geregtshof.
1830 8.	1830 122.	Mr. G. R. van Polanen.	Bedankt voor zijne benoeming uithoofde van zijn' ziekelijken toestand.
1830 122.	1834 98.	Jhr. A. M. F. de Salis.	Laatstelijk waarnemend Resident van Soerabaja. Overleden te Batavia, den 28 November 1834.
1832 146.	1836 78.	J. I. van Sevenhoven.	Laatstelijk Directeur over de kultures.
1836 78.	1841 25.	Idem.	Op nieuw benoemd bij de invoering van het Nieuw Reglement op het beleid der Regering in Nederl. Indië. Overleden den 13 Maart 1841.
1836 78.	1843 13.	Jhr. J. C. Reijnst.	Laatstelijk Directeur Generaal van Financiën.
1836 78.	1841 79.	Jhr. Mr. H. G. Nahuijs van Burgst.	Oud-Resident van Soerakarta, enz.
1838 3.	1852 101.	C. S. W. Graaf van Hogendorp.	Oud-Resident van Batavia.
1839 23.	1841 102.	J. van Schoor.	Oud Algemeen Secretaris, laatstelijk met verlof in Nederland. Overleden te Batavia, den 16 December 1841.
1839 48.	1841 3.	Mr. P. Merkus.	Oud Raad van Indië.
1839 77.	1840 8.	J. du Puy (waarnemend).	Directeur Generaal van Financiën, als provisioneel lid in den Raad van Nederl. Indië zitting verleend.

JAAR EN NOMMER DER BATAVIASCHE, LATER JAVASCHE COURANT, HOUDENDE VERMELDING VAN: DE BENOEMING.	HET AFTREDEN OF OVERLIJDEN, ENZ.	NAMEN.	LAATSTE BETREKKING, ENZ.
1840 5.	1843 99.	C. P. J. Elout.	Generaal-Majoor honorair, laatstelijk Kolonel bij het Indisch leger. Overleden, tijdens hij met verlof in Nederland was, den 3 September 1843.
1842 5.	1842 88.	J. du Puy (waarnemend).	Directeur Generaal van Financiën, als provisioneel lid in den Raad van Nederlandsch Indië zitting verleend.
1842 88.	1851 56.	Idem.	Laatstelijk Directeur Generaal van Financiën en waarnemende Raad van Indië.
1843 17.	1843 95.	Mr. J. F. W. van Nes (waarnemend).	Resident van Samarang, als provisioneel lid in den Raad van Nederl. Indië zitting verleend.
1843 95.	1847 53.	Idem.	Laatstelijk Resident van Samarang en waarnemend Raad van Indië.
1844 83.	1848 102.	Mr H. J. Hoogeveen.	Laatstelijk Vice-President van het Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indië. Overleden te Batavia, den 13 Maart 1849, nadat hem een verlof naar Nederland was verleend.
1848 7.	1851 19.	Jhr. J. P. Cornets de Groot.	Oud Algemeene Secretaris, laatstelijk met verlof in Nederland en waarnemende de functiën van Secretaris Generaal bij het Ministerie van Koloniën.
1849 104.	1854 18.	J. P. C. Ruloffs.	Staatsraad in buitengew. dienst, Oud-Directeur Generaal van Financiën.
1851 21.	1851 64.	Mr. C. Visscher (waarnemend).	Algemeene Secretaris, als provisioneel lid in den Raad van Nederl. Indië zitting verleend.

JAAR OF NOMMER DER BATAVIASCHE, LATER JAVASCHE COURANT, HOUDENDE VERMELDING VAN: DE BENOEMING.	HET AFTREDEN OF OVERLIJDEN, ENZ.	NAMEN.	LAATSTE BETREKKING, ENZ.
1851 64.	1856 73.	Mr. C. Visscher.	Laatstelijk Algemeene Secretaris en waarnemend Raad van Indië.
1851 100.	1855 18.	Mr. P. Mijer.	Laatstelijk Procureur-Generaal bij het Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indië. Na bekomen verlof naar Nederland, benoemd tot Minister van Koloniën.
1853 3.	1853 21.	P. J. B. de Perez (waarn.).	Resident van Soerabaja, als provisioneel lid in den Raad van Nederlandsch Indië zitting verleend.
1853 21.	1858 16.	Idem.	Laatstelijk Resident van Soerabaja en waarnemend Raad van Indië.
1855 18.	1859 63.	A. H. W. Baron de Kock.	Laatstelijk Resident van Batavia.
1856 43.	1860 21.	Mr. A. Prins.	Laatstelijk Algem. Secretaris.
1857 42.		Jhr. J. F. Hora Siccama.	Laatstelijk Directeur-Generaal, waarnemend Directeur van Financiën.
1858 19.	1858 59.	W. J. van de Graaff (waarnemend).	Algemeene Secretaris.
1858 59.		Idem.	Laatstelijk Algemeene Secretaris en waarnemend Raad van Indië.
1859 63.		Mr. L. W. C. Keuchenius.	Oud-Raadsheer in het Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indië, laatstelijk fungerend Secretaris Generaal bij het Ministerie van Koloniën.
1860 21.		Jhr. Mr. H. C. van der Wijck.	Laatstelijk Resident van Soerabaja.

ALGEMEENE SECRETARISSEN

DER

REGERING VAN NEDERLANDSCH INDIE,

VAN 1819 TOT 1860.

JAAR EN NOMMER DER BATAVIASCHE, LATER JAVASCHE COURANT.		NAMEN.
1819 3.	1821 34.	J. C. Baud.
1821 34.	1822 28.	Mr. P. Merkus.
1822 28.	1822 49.	Mr. G. T. Blom.
1822 49.	1827 3.	Mr. J. Bousquet.
1827 3.	1827 20.	Idem.
1827 35.	1827 79.	J. C. Reijnst (waarnemend).
1827 79.	1828 117.	Mr. J. Bousquet, gelijktijdig waarnemend Raad van Indië.
1828 117.	1829 100.	J. de Puy (waarnemend).
1829 100.	1830 39.	Idem (effectief).
1830 39.	1830 146.	J. van Schoor (waarnemend).
1830 146.	1834 —	Idem (effectief).
1834 69.	1835 —	W. J. Stierling (waarnemend).
1835 59.	1837 1.	Mr. H. J. Hoogeveen.
1837 1.	1838 70.	J. P. Cornets de Groot (waarnemend).
1838 70.	1840 105.	Idem (effectief).
1840 105.	1841 88.	Mr. C. Visscher (waarnemend).
1841 88.	1851 21.	Idem (effectief).
1851 26.	1851 50.	Mr. A. Prins (waarnemend).
1851 50.	1856 43.	Idem (effectief).
1856 43.	1858 19.	W. J. van de Graaff.
1858 19.	1858 61.	Mr. A. Loudon (waarnemend).
1858 61.		Idem (effectief).

EXTRACT UIT DE BESCHRIJVING EENER REIS NAAR HET TUSSCHEN BENKOELEN EN PALEMBANG GELEGEN ONAFHANKELIJKE LANDSCHAP LEBONG, IN 1857 ONDERNOMEN DOOR DEN KAPITEIN DER INFANTERIE F. G. STECK, GEDETACHEERD BIJ DEN GENERALEN STAF, TOENMAALS BELAST MET DE OPNAME DER ONAFHANKELIJKE DISTRICTEN TUSSCHEN PALEMBANG EN BENKOELEN.

Nadat door den Adsistent-Resident van Benkoelen de noodige maatregelen genomen en de aan de passirahs van Lebong gezondene hoofden naar Lais teruggekeerd waren, met de verzekering, dat ik aldaar wel ontvangen zoude worden, begaf ik mij den 2den November 1857 van uit Lais naar dit landschap, begeleid door den depattie van Auer Gading, den depättie van Aijer Koto, den Radja Lella van Talang Lemba, den Pengawa Kassan van Perbo en zes gewapende politiedienaren.

De weg voert van Lais over Talang Rassau, waar men de rivier Lais, over Padang Kala, waar men de rivier Padang, en over doesson Baroe, waar men de rivier Bentoenan passeert, en vervolgens door onbewoonde wildernis naar Atas Tebing, de eerste Lebongsche kampong.

Deze weg is een gewoon, echter zeer sterk begaan voetpad, dat weinig moeijelijkheden oplevert en zeer goed in eenen flinken rijweg zoude kunnen veranderd worden. Ofschoon vier dagen tot het afleggen van dit traject verliepen, zoude die weg, bij eventuele verbetering, gemakkelijk in drie, en met spoed reizende, zelfs in twee dagen kunnen afgelegd worden.

De top van den Boekiet Sakipat wordt als grensscheiding tusschen Lais en Lebong aangenomen, zoodanig, dat al de

wateren, welke van dien top tot aan den top van den Goenoeng Dauw noordelijk afvloeijen, om zich met de rivier Ketaun te vereenigen, tot het grondgebied van Lebong, en die wateren, welke zuid en zuid-westelijk naar zee loopen, tot dat van Lais behooren.

Op den Boekiet Sakipat werd ik door eenige proatins, welke mij door de passirahs te gemoet waren gezonden, ontvangen en door hen naar de kampong Danouw, hoofdplaats der Marga Seloepoe en verblijf van den passirah dier marga, depattie Tiang Alam, geleid.

Alles was hier tot mijne ontvangst behoorlijk voorbereid en aangezien zich het gerucht verspreid had, dat ik met honderd man soldaten en honderd volgelingen en koelies zoude komen, was zelfs eene loods tot kazernering der troepen opgeslagen en eene groote hoeveelheid rijst, hoenders, geiten en andere levensmiddelen verzameld.

Van hier uit schreef ik eene algemeene vergadering der hoofden uit, op den 8sten October te Aman, hoofdplaats der Marga Toebaij.

Den 7den November ging ik naar die plaats, alwaar even als te Danouw alles behoorlijk tot mijne ontvangst voorbereid en ook eene loods voor de troepen opgeslagen was.

Den 8sten November 's morgens om 11 uren opende ik de vergadering, bij welke tegenwoordig waren:

De twee passirahs der Marga Toebaij, Radja Soetan en Radin Koemala, Radja met hunne wakils Alam Radja en Merassoen.

De passirah der Marga Seloepoe, depattie Tiang Alam en deszelfs wakil Radja Lella.

Van de Marga Toebaij, Soekoe Aman, het hoofd van Kalikoet, Lebong Tengah, Toengang, Batoe Blah, Dauw, Soekoe Simalakka, Loeboe Gedang, Talang Lia en Oedjong Tandjong, van de Marga Seloepoe alle hoofden.

De passirahs en hoofden der Marga's Bermanie en Djoerkallang konden niet komen, daar de afstand te groot en de communicatie waarschijnlijk door de zware banjers in de rivier Ke-

taun gestremd was, vermits deze hoofden echter min of meer afhankelijk zijn van den passirah der marga Toebaij, Soekoe Simalakka, zoo nam deze op zich:

1°. Hen alles, wat verhandeld zoude worden, getrouw over te brengen, en

2°. Borg te spreken, dat deze passirahs en hoofden alles, waarmede zij genoegen zouden nemen, getrouw zouden nakomen.

Eindelijk waren nog aanwezig verscheidene mindere hoofden en een groot gedeelte der mannelijke bevolking uit de omliggende kampongs.

Omdat almede een gerucht in omloop was, dat ik kwam om het landschap Lebong, namens het Gouvernement, in bezit te nemen, zoo begon ik met aan de verzamelde hoofden mede te deelen, dat zulks geenszins het geval was; dat echter, het Gouvernement hun land nader willende leeren kennen, mij de last geworden was om, geholpen door nog een Europeaan, dit land te doorreizen en dat ik hen thans afvroeg of zij daar niets tegen hadden en of zij aan mij of mijnen zendeling allen mogelijken bijstand wilden verleenen.

De Depattie van Kalikoet, die als spreker voor de passirahs optrad, antwoordde daarop:

Dat de passirahs en hoofden niets daartegen hadden, en het zelfs gaarne zien zouden. Dat wij in het Lebongsche volstrekt niets te vreezen hadden, en dat in het geval er misschien roovers uit de Redjang of Passumah kwamen, zij ons waarschuwen zouden ten einde de wijk te nemen, aangezien, wanneer deze in grooten getale opkwamen, zij dan niet bij magte waren hen te weren.

Ik maakte hen opmerkzaam, dat, wanneer op Lebongsch grondgebied aan mij of mijnen zendeling een ongeluk overkwam, het Gouvernement zeker wraak zoude nemen, en dat ik of mijn zendeling in elke marga door den passirah of zijnen plaatsvervanger moest begeleid worden, en dat behalve dezen ook al de hoofden der marga in 't algemeen, en het hoofd der kampong, waar wij ons ophielden, in 't bijzonder voor ons, ons leven en eigendommen aansprakelijk zouden zijn.

Ik liet al de hoofden één voor één vragen of zij dit verstaan hadden en of zij zich daarmede vereenigen konden, en er was geen hunner die eenige bedenkingen opperde.

Alsnu werd verder uitgemaakt dat zij mij of mijnen zendeling overal brengen zouden.

Dat zij, ofschoon het doen van koeliediensten bij hen geen gebruik was, en ieder man, die voor dit werk werd opgeroepen het verzoek van zijn hoofd inwilligen, dan wel weigeren kon, zij toch trachten zouden ook hierin mijnen wensch te voldoen, dat het echter onmogelijk was eenen vasten prijs te bepalen, daar het te verrigten werk en de te vorderen betaling daarvoor alleen van den goeden wil hunner anak boea's afhing.

De Depattie van Kalikoet eindelijk, een zeer geschikt en invloedrijk hoofd, beloofde mijnen zendeling in persoon overal te begeleiden en borg te spreken voor eene goede ontvangst.

Hierop overreikte ik aan de passirahs en aanwezige proatins de medegenomene geschenken, belovende ik dat de thans niet aanwezige hoofden dezelven later zouden bekomen, naar gelang mijn plaatsvervanger bij hen kwam. Alleen de geschenken voor de passirahs van Tes en Djoerkallang gaf ik ter verdere overreiking aan den passirah van Simalakka.

De depattie van Kalikoet nam nu andermaal het woord op, namens de aanwezige passirah's en hoofden. Hij begon met de verzekering dat de Lebongers niets meer wenschten, dan in vrede en goed verkeer met de bevolking van Lais en Ketaun te leven. Dat de hoofden als een teeken, hoe gaarne zij de contracten naleefden er op heenwezen, dat zij nog onlangs drie van Tebing-Tingie weggeloopene pradjoerits met namen Pa Assan, Teng en Maas Agoes Saleh hadden weggejaagd en thans slechts nog een man van Tebing-Tingie bij hen was, en wel zekere Abdoel Karim, alias Djoeragan, dat zij hem echter, indien zulks mijn verlangen was, aan mij zouden uitleveren.

Dat zij niet altijd bij magte waren om slecht volk, dat uit het District Oeloe Moessie of de Passumah kwam, af te weren en dat zij dierhalve zoo zeer gewenscht hadden onder het be-

stuur van Benkoelen te komen, omdat zij alsdan niet meer aan dergelijke invallen zouden blootgesteld zijn, dat mij dan ook verzocht werd om nogmaals dezen wensch aan het Gouvernement bekend te willen maken.

Ik antwoordde hierop, dat ik gaarne aan hunnen wensch in zooverre voldoen zoude, dat ik denzelven aan den Adsistent-Resident te Benkoelen zoude overbrengen, dat, aangaande het uitdrijven der gevlugte pradjoerits, dit zeker met welgevallen door het bestuur te Benkoelen zoude opgenomen worden, en dat wat betrof Djoeragan ik niet gekomen was om weggeloopene menschen op te vatten, echter den raad gaf, zich vrijwillig bij het bestuur te Lais of Benkoelen te stellen.

Hiermede was de vergadering afgeloopen.

Na afloop derzelve kwamen de maagden van Aman en de naastbijgelegen kampongs hare opwachting maken en mij sirih, sigaren en vruchten aanbieden.

Ook dit moet beschouwd worden als een eerbewijs en een teeken van vertrouwen.

Ik deelde onder haar eenige kleine geschenken uit als parelen, spiegels, klatergoud enz. enz., dat geene geringe vreugde verwekte.

De passirahs wilden nu ter mijner eere nog een karbouw slagten; ik bedankte echter daarvoor uithoofde de weinige karbouwen, die men te Lebong heeft.

Den anderen dag kwam de passirah van Aman met Djoeragan bij mij en vroeg vergiffenis voor dien man, die nu sedert ruim zes maanden in zijne kampong woonde, getrouwd was, sawah's aangelegd had en thans bezig was om een huis te bouwen en met wiens gedrag hij zeer tevreden was, zoodat hij wel wenschte hem als bewoner zijner kampong te mogen behouden.

Ik zeide hem, dat ik niet bij magte was, vergiffenis of de gevraagde toestemming te schenken, dat ik echter ook dit verzoek aan den Adsistent-Resident van Benkoelen zoude overbrengen.

Gaarne had ik langs eenen anderen weg en wel over Skan-

douw en Moeara Jantan naar Benkoelen terug willen gaan; door de aanhoudende regens en sterke banjers in de rivier Ketaun werd zulks echter onmogelijk.

Ik moest dus besluiten om mijne terugreis langs denzelfden weg, welken ik gekomen was, te nemen.

Ik werd door de passirah's tot Danouw en door den depattie van Kalikoet en nog eenige hoofden tot aan de rivier Menganiouw of Baroeng Pitjar, reeds op Benkoelsch gebied liggend, begeleid.

Uit dit alles zal blijken, dat ik redenen heb, om met de mij geworden ontvangst ten hoogste tevreden te zijn en te mogen veronderstellen, dat de verdere opname van het onafhankelijke landschap Lebong zal kunnen geschieden, zonder de vrees te moeten koesteren, dat aldaar door hoofden of bevolking moeijelijkheden in den weg zullen gelegd worden.

Wat het landschap Lebong betreft, zoo is het eene vallei tusschen twee uitloopers van het Barissan-gebergte gelegen, ter breedte van 4 à 5 en ter lengte van 18 à 20 palen, in zijn geheele lengte doorsneden door de rivier Ketaun. De bodem dezer vallei vormt eene vlakte van ± 2 palen breedte, en biedt eene heerlijke gelegenheid aan tot het aanleggen van uitgestrekte sawah-velden, waartoe zij thans gedeeltelijk gebezigd wordt. De vruchtbaarheid van den grond van Lebong, zoowel in deze vlakte als op deze omringende bergen, is alom bekend en eigent zich deze streek vooral voor koffij- en tabakscultuur, die dan ook door de bewoners met vrucht bedreven wordt. In eenige rivieren wordt goud, zilver en lood gewasschen en op eenige bergen wordt zwavel gevonden.

De Lebongers rekenen hunne afstamming van Pagarroejong.

Radja Djoengoer, welke van Menang Kabouw uitweek, was de eerste, die zich in het landschap Lebong vestigde en aldaar de kampong Kota Baroe aan de rivier Santan stichtte.

Nog bij zijn leven verdeelde hij zijn rijk in twee deelen, waarvan hij het eene, en wel het grootste deel, aan zijnen oudsten zoon gaf, die hoofd van de Soekoe Simalakka werd, ter-

wijl het andere gedeelte aan een aangehuwden zoon werd gegeven, die hoofd van de Soekoe Aman werd. Later werd Aman weder in twee deelen gesplitst en ontving het onderdeel den naam van Seloepoe, terwijl ook Simalakka in twee onderdeelen gesplitst werd onder den naam van Bermanie en Djoerkalang. Deze verdeeling bestaat thans nog, zoodat Lebong vier marga's heeft, 1o. Toebaij, met de Soekoe's Simalakka en Aman, 2o. Seloepoe, 3o. Bermanie en 4o. Djoerkalang.

Over iedere marga, en in Toebaij in iedere soekoe is het opperste hoofd de Passirah, ofschoon deze passirah's als kleine onafhankelijke vorsten beschouwd kunnen worden, zoo bestaat toch eene onderlinge afhankelijkheid, die volgens het oude gebruik bij gewigtige aangelegenheden in acht wordt genomen.

De Marga Seloepoe is afhankelijk van de Soekoe Aman en deze weder van Simalakka.

De Marga's Bermanie en Djoerkalang ieder regtstreeks van Simalakka.

Van lieverlede dat het land sterker bevolkt werd, weken enkele familiën uit en vestigden zich in het Lais'sche aan de rivier Bentoenan, waar zij 'Skiouw en Kota Donok bouwden, aan de rivier Padang, waar al de aan die rivier gelegen kampongs door de bevolking van Lebong zijn gebouwd, aan de rivier Telatang waar zij Loeboe Loeboe en Langar Agong bouwden. In lateren tijd had eene sterke volksverhuizing naar de Redjang plaats en zijn de Ampat Petoelaij en de kampong Loeboe Poeding in de Ampat Lawang van Lebongschen oorsprong, terwijl eindelijk uit de Ampat Petoelaij weder menschen verhuisden en zich vestigden aan de rivier Pallie, waar zij de kampongs Auer Gading, Doesson Tingie en Minjakka stichtten.

Door familiebetrekkingen, huwelijken en verhuizingen over en weder en die nog voortdurend plaats hebben, zijn al deze kampongs innig vermaagschapt met de marga's van Lebong en hebben onderscheidene hunner hoofden, zoo als b. v. de depattie van Auer Gading, zeer grooten invloed in het Lebongsche.

Zooveel ik bij benadering heb kunnen nagaan, heeft Lebong

vroeger eene bevolking van 25,000 à 30,000 zielen gehad, thans is het echter schaars bevolkt en bedraagt het geheele zielental welligt naauwelijks 4,000.

De cholera moet verschrikkelijke verwoestingen aldaar aangerigt hebben; geheele kampongs zijn aan deze ziekte uitgestorven.

De zwaarste slag werd echter aan dat landschap toegebragt door eene expeditie, die, tijdens Benkoelen onder het Engelsche bestuur stond, aldaar plaats gevonden heeft, en waarvan de indruk nog niet is uitgewischt en de gevolgen heden nog te bespeuren zijn.

De Lebonger is een sterk gebouwd, gezond slag van volk, echter even als de overige bevolking van Zuid-Sumatra in den hoogsten graad indolent, slechts voor het heden zorgende, onbekommerd omtrent het morgen.

De uiterst vruchtbare bodem en de vischrijke rivieren geven overvloed van voedsel, hunne vrouwen zorgen voor de kleeding en hunne huizen bouwen zij geheel van bamboe, die dáár in groote hoeveelheid gevonden wordt. Het overvloedige product, maar vooral tabak, koffij en ook wat goud, wordt naar Lais en Ketaun afgevoerd en daar verruild tegen zout, kains, ijzerwaren en amfioen, of ook wel tegen contanten verkocht ten einde met dit geld hunne zucht tot hanenvechten en andere dobbelspelen te kunnen botvieren.

De Lebongers staan bij de bevolking van Benkoelen in een kwaden reuk, maar ik geloof, dat hun, even als aan den zondenbok, menig kwaad op de schouders geladen wordt, waar zij part noch deel aan hebben. Het is immers zoo gemakkelijk om bij eene gepleegde misdaad te zeggen: "orang Lebong poenja kardja-än."

De kampongs zijn klein en slecht gebouwd, daar de Lebongers meestal verstrooid in talangs leven, die zij in de nabijheid hunner sawah's en ladangs aanleggen.

Van daar ook, dat de talangs veel beter aangelegd zijn en ik daar zelfs eenige houten huizen, met idjoe gedekt, gevonden heb.

De mannen zijn armoedig gekleed, de vrouwen eenigzins beter en ook sterk behangen met gouden en zilveren sieraden, die echter meestal het kenmerk dragen overblijfselen van vroegeren rijkdom te zijn.

De godsdienst is de Mohammedaansche en overigens zijn hunne wetten en gebruiken, zooveel ik heb kunnen nagaan, overeenkomstig met die der bevolking van Lais en de ommelanden van Benkoelen. Djoedjoer en wang bangon zijn ook bij hen in gebruik.

De rijst bouwen zij in sawah's, de tabak planten zij tusschen de rijst in de ladangs, en de koffij rondom de kampongs en talangs.

De veeteelt is van geene beduiding.

Het klimaat is frisch en gezond en gedurende mijn kort aanwezen had ik eene gemiddelde temperatuur van:

's morgens 72°, F.
's middags 81°. F.
's avonds 75°. F.

Het bestuur is het bij den Maleijer gebruikelijke soekoebestuur.

De hoofden hebben echter weinig magt over hunne bevolking en eene der voornaamste beweegredenen, waarom zij zoo gaarne onder een geregeld bestuur zouden willen komen, mag juist in de hoop te zoeken zijn, dat zij alsdan meer magt over hunne onderdanen zullen bekomen.

INDEELING-S

MARGA.	MARGA HOOFDEN.	KAMPONGS.
I. Toebaij.	A. Soekoe Simalakka, Passirah Radin Koemala Radja.	Simalakka. Loeboe Gedang. Karang Dapo. Talang Lia. Oedjong Tanjong. Pagar Agoeng.
	B. Soekoe Aman, Passirah Radja Soetan.	Aman. Kalikoet. Lebong Tengah. Toengang. Batoe Bla. Betangoer, en Daauw. } twee Taba Tengah. Talang Pinang. Amboeng. Pintjong. Siapang.
II. Bermanie.	Passirah Radja Tiang Alam.	Tes. Passo. Oeloe Lili.
III. Djoerkalang.	Passirah depatti Radja Bezaar.	Tapoes. Kota Donok. Teloe Doerian.
IV. Seloepoe.	Passirah depatti Tiang Alam.	Danauw. Atas Tebing. Si Baijam.

VAN LEBONG.

KAMPONGSHOOFDEN.	AANMERKINGEN.
Radin Koemala Radja Koetan. Radin Malio Koenan. Pengawa Patang. Anak dalam Meralam. Radja depattie, Kadjie. Radja Boedjang, Singam.	Wakil van den Passirah is Merassoen, de zoon van den vroegeren Passirah, Radja Koemala Ratoe.
Radja Bezaar, Djadie. Depattie, Doealis. Depattie Radja Barab. Depattie, Doem. Koemala benar Tjiboen. Pengawa Radja Sando. Radja depattie, Roedan. Radja Lella, Sigar. 〃 Radja Lella, Sikan. Depattie Djoeman. 〃	Vroeger Passirah van dezen soekoe Wakil van den Passirah is Alam, Radja van Aman. Wakil van depattie Gadja Wanie, welke thans een nieuwe doessoen Si Baijam in de marga Seloepoe gesticht heeft.
Radja Tiang Alam, Angar. Depattie Tigé. Anak dalam Inang.	Wakil van den Passirah is depattie van Passo.
Depattie Radja Bezaar, Slamo. Depattie, Risim. Radja depattie, Tado.	
Depattie Tiang Alam, Singam. Depattie, Soembaij. Depattie Gadjawanie, Kloerat.	Wakil van den Passirah is depattie van Atas Tebing. Tevens hoofd van Taba Tengah in de marga Toebaij.

BESCHRIJVING

VAN

DE RIJSTKULTUUR.

§ A. GRONDEN EN SOORTEN VAN VELDEN.

1°. De meeste soorten van grond zijn voor deze kultuur betrekkelijk geschikt, of worden door den Javaan er toe gebruikt. Alleen op landen meer dan 3000 voet boven de oppervlakte der zee en waar het klimaat te koud is, of op plaatsen langs het strand, waar de grond bij hooge zee kan overstroomd worden, wil de padie niet aarden.

2°. De rijstkultuur wordt in twee hoofddeelen gesplitst naar de plaatsen waar de rijst verbouwd wordt, als *sawahs* of zoodanige velden, die besproeid kunnen worden, en *tegals* of bouwgronden, welke door hunne ligging niet bewaterd kunnen worden. Bij de laatstgenoemde soort mag om zijn aard de gaga of het steil bergveld gerangschikt worden.

3°. De sawahs worden weder in drie soorten verdeeld, als in *goede* (sawah loh), *middelmatige* (sedeng) en *slechte* (gatak of tjengkar).

Goede zijn die, welke het gansche jaar door water uit leidingen, rivieren of wellen kunnen krijgen, en waar de landbouwer het in zijne magt heeft het water op en af te laten loopen naar goedvinden; bovendien digt bij de dessa's en verwijderd van bosschen gelegen, zoodat de varkens, 't gevogelte en de insekten minder nadeel aan het gewas kunnen toebrengen.

Middelmatig zijn die, welke de bebouwer niet geheel naar

willekeur kan besproeijen of laten droog loopen; bovendien meer verwijderd van de dessa en daardoor moeijelijker op te passen.

Slecht zijn die, welke veeltijds gebrek aan water uit leidingen hebben of geheel van regens afhangen, en bovendien ver van de dessa en digt bij de bosschen gelegen.

4°. De beste gronden voor sawahs zijn, die donkerbruin van kleur, los en niet met klei doormengd zijn [1].

Middelbare, welke meer roodachtig en minder los zijn, doch tevens niet veel kleideelen inhouden.

De minste soort, die rood of witachtig is en daarbij met veel klei vermengd.

5°. Men kan de soort der gronden, 1ste, 2de en 3de soort, niet juist bepalen, omdat de inlander, bij het maken der verdeeling van de sawah-soorten, meer let op het water, waarover hij beschikken kan, dan op den grond.

6°. De tegal- en gagavelden worden ook in 3 soorten verdeeld, als (tegal loh) goede, (tegal sedeng) middelmatige, (tegal dahas) slechte [2].

Goed zijn die, welke uit eene donkerbruine, losse aarde bestaan en gedurende eenen langen tijd niet bebouwd zijn geweest.

Middelmatig die, welke meer rood- of geelachtig zijn en met zanddeelen vermengd.

Slecht die, welke uit witte en steenachtige aarde bestaan.

§ B. SAWAHS.

Bereiding van den grond en der zaaibeddingen (pawinijan).

1°. De gewone tijd der bereiding van de gronden neemt met het vallen der eerste sterke regens een begin, uitgezonderd

---

[1] Kleigronden, donker van kleur en niet wit, zijn zeer geschikte sawahs. — Hetgeen in deze en in alle volgende noten wordt gezegd, geldt alleen maar van Pamalang.

[2] Hier zijn deze namen niet gangbaar. Tegal loh zou beteekenen tegals, die bewaterd kunnen worden, maar dan houden ze op tegal te heeten en worden sawah genoemd.

daar, waar op vruchtbare en waterrijke gronden men het geheele jaar door padie kan planten.

2°. Zoodra dus de grond genoegzaam onder water gezet ('mbanjoni), dan wel door de regens vochtig is geworden, zoodat de bewerking niet moeijelijk meer is, wordt het terrein goed beploegd [1]. Te gelijkertijd worden de dijkjes (galengan) van iedere pètak [2] in orde gebragt, en door uit- en ingangsmonden te maken, gezorgd dat het op zulk een pètak te brengen water stroomend blijft [3]. Hierna wordt de grond 20 dagen onaangeroerd gelaten, en na verloop van dat tijdstip voor de tweede maal geploegd.

Dan wacht men weder 10 dagen, en ploegt voor de derde keer.

Als deze laatste bewerking afgeloopen is, wordt de grond geëgd ('nggaroe), en is na afloop hiervan voor beplanting vatbaar. Er moet dan ook gezorgd worden, dat zulk een veld reeds zooveel water bevat, dat de grond er geheel pappig van is en, bij gebrek aan levend water om dit te bewerkstelligen, moet nog naar regens gewacht worden.

Minder naarstige landbouwers beploegen de velden slechts tweemalen, ja bewerken ze soms alleen met den patjol, doch krijgen naar evenredigheid dan ook minder product, dewijl het geplante zaad minder uitspruitsels en het gewas bij het rijpen veel *leêge* aren bevat [4].

3°. Te gelijkertijd met het aanvangen der bereiding van de gronden, of op plaatsen, waar men naar willekeur over water kan beschikken, tien dagen eerder, begint men de zaaibeddingen in gereedheid te brengen, die dezelfde goede bewerking moeten ondergaan als hierboven beschreven is, waarna de grond

---

1 Op sawahs van den regen afhankelijk is het voordeelig te ploegen vóór dat de regens invallen, omdat het geploegde veld beter water houdt en dat niet kan wegloopen. Dit ploegen heet dan ngawoe-awoe.

2 In Pamalang *kotak*.

3 Die uit- en ingangsmonden heeten in Pamalang tjrowokan.

4 Leêge aren heetèn gaboeg; in Pamalang worden zij ook genoemd bloek of bĕloek.

effen wordt gemaakt door dien met een gespleten bamboe gelijk te schrappen. Wanneer dit geschied is, wordt de zaai-padie er op gestrooid. Met deze padie handelt men op de volgende wijze: men neemt een bos padie en scheidt de zaadkorrels van de stengels, zonder de schil te beschadigen, door ze met den blooten voet af te trappen en los te werken. Nadat dit geschied is, worden deze korrels (gabah) verzameld en gezuiverd, en verder in een pot met water gedaan, waarin ze 2 × 24 uren geweekt blijven. Daarna wordt het water uit de pot gegooid en het zaad nog 2 × 24 uren daarin gelaten, gedekt met pisangbladeren: daarop wordt dit zaad eerst uitgestrooid (njĕbar). De naauwgezette landbouwer laat de zaai-padie deze bewerking ondergaan, opdat zij spoedig op het veld zal uitbotten. Andere landbouwers nemen deze moeite evenwel weêr niet; maar strooijen eenvoudig de padie met halm en al op de zaaibeddingen, nadat dezelve ook 2 × 24 uren geweekt is geworden.

4°. De hoeveelheid zaai-padie moet zijn van ongeveer 100 katties [1] voor iedere bouw te beplanten sawah van 500 □ roeden.

5°. Wanneer de zaai-padie den ouderdom van 50 à 60 dagen bereikt heeft, is ze het geschiktst tot de overplanting. Wordt de landbouwer door eene of andere dringende omstandigheid belet om zoolang met de overplanting te wachten, dan is 40 dagen genoegzaam.

In een tegenovergesteld geval kan tot 80 dagen uiterlijk gewacht worden [2].

6°. Ingeval door de eene of andere omstandigheid men eerst te laat ontwaart, dat de geplante zaai-padie niet toereikend is voor de uitgestrektheid sawah, waarvoor ze bestemd was, dan wacht men met de beplanting der nog naar biebit wachtende velden tot dat het gewas der gecultiveerde gedeelten eene maand

---

[1] Te Pamalang 84.

[2] Men moet onderscheiden:

padie-dalem	in de beneden-landen	60 dagen,	in het	gebergte	tot	90 dagen,
padie-géndjah	〃	30 〃	〃	〃	〃	50 〃

oud is, en neemt alsdan van hetzelve een uitspruitsel (anak) van iedere plant en bezigt dat voor biebit [1].

§ C. PADIE-SOORTEN.

1°. De padie wordt verdeeld in twee hoofdsoorten, padie dalem en padie géndjah.

2°. De plant tot het eerste geslacht behoorende heeft gewoonlijk, van het oogenblik dat het zaad uitgestrooid wordt tot dat het gewas rijp is, 120 dagen noodig; de andere soort slechts 90 dagen. Dit is het hoofdonderscheid van de padie dalem en géndjah.

3°. De verscheidenheden dezer twee soorten en de kenmerken, alsook of zij op sawahs, of op tegalans moeten geplant worden, staan aangeteekend in de hierbij gevoegde staten A en B.

§ D. PLANTEN.

1°. Zoo de velden gereed zijn, worden de opgeschoten plantjes uit de zaaibeddingen getrokken, in bosjes gebonden, de topjes er van afgesneden en naar het te beplanten veld gebragt [2].

2°. Daar worden deze bosjes aan de verzamelde vrouwen uitgedeeld, die dan met het planten (nandoer) een aanvang maken. Dit geschiedt op de volgende wijze.

3°. In de linkerhand houden zij een los bosje biebit vast en nemen telkens op het gevoel 2 à 3 plantjes met de regterhand er af, die zij, in eene gebukte houding, in den grond steken op een calculativen afstand van ongeveer ½ voet van elkander.

§ E. ONDERHOUD (SAWAHS).

1°. Vijftien dagen nadat men met planten gereed is, wordt het sawah-veld van het tusschen de padie opgegroeide onkruid gezuiverd (matoen), en twintig dagen hierna wordt deze bewerking

---

[1] Dit heeft te Pamalang nooit plaats.

[2] Dat uittrekken heet ngarit, in bosjes binden 'mbĕntèli. In Soerakarta heet dat uittrekken 'ndahoet.

nog eens herhaald. Dit geschiedt door het gras en ander onkruid met de hand er uit te trekken.

2°. Men zorge verder om daar, waar zulks mogelijk is, altijd genoegzaam water op een sawah, gedurende de eerste twee maanden na de beplanting te hebben, en te trachten om dit water aanhoudend te ververschen, zoo de regens dit niet van zelf doen, want stilstaand water, door de zon verwarmd (wédang), is nadeelig voor het gewas [1].

3°. Zoodra de zaadkorrels zich reeds gevormd hebben, dient iemand dag en nacht het veld te bewaken tot verjaging van de varkens en het gevogelte. Men bezigt hiervoor geruchtmakende werktuigen [2], welke door wind of door touwen, waar de bewaker aan trekt, leven maken, en verder door alle het wild verschrikkende dingen.

4°. Als de padie zich tot vrucht gezet heeft en al de aren aan het rijpen zijn, p. m. 25 dagen voor den oogst, dient men het water van het veld te laten afloopen en er niet meer op te brengen [3].

§ F. OOGST.

1°. Zoodra het gewas den hiervoor bepaalden ouderdom, bij het 2e. gedeelte van § C aangetoond, bereikt heeft, of wel een paar dagen vroeger, maakt men eerst met den oogst een begin.

Wordt de padie nog wat te jong gesneden, dan zou de rijst er van spoedig muf (apĕk) worden.

2°. De tot dit werk verzamelde menschen (meestal vrouwen) snijden de padie ('ndĕrĕp) halm voor halm, met eene soort van sikkeltje (ani-ani).

3°. De verkregen padie wordt dan voorloopig in bossen gebonden (ngagĕmi), naar de dessas gebragt en daar weder los-

---

1 Stilstaand water lokt de *âmâ*, een vernielend insekt.

2 Mĕmĕdi, d. i. vrees aanjagen.

3 Als het gewas te geil staat, zoodanig, dat men vreest voor omvallen, moet men het water er laten afloopen. Dit laten afloopen heet ngasat.

gemaakt, op den grond gespreid ('ndjadjari) en gedurende 3 dagen goed gedroogd. Alsdan wordt de padie wederom in bossen gebonden, de halmen of stengen gelijk gesneden en op nieuw eenige dagen in de zon gelegd. Bespeurt men nu geene vochtigheid meer aan de padie, zoo wordt ze eerst in de schuren opgestapeld. Indien dit goed droogen niet in acht genomen wordt, dan is dikwijls het geval, dat de rijst, van deze padie verkregen, een vuilachtig witte kleur krijgt, die men niet door stampen of schoonmaken kan doen verdwijnen. (Hier wordt natuurlijk slechts de padie bedoeld, waarvan de rijst wit is). Somtijds wordt ook de padie op het veld zelf gedroogd en daarna gestapeld, en wel in den vorm van een opper [1], opdat, ingeval van regens, het water er niet op kan blijven of er indringen. Dit gebeurt wanneer de eigenaar geene middelen heeft om zijn geheel produkt in eens naar huis te brengen, of het liever op het veld wil laten, om zijne padie dààr van de hand te zetten.

4°. De ontbolstering der padie geschiedt door ze in een dikken, vierkanten balk, die uitgehold is (lesoeng), te doen, en met een stamper (aloe) te stampen (noetoe), tot dat de rijst zich van de schil (gabah) scheidt. Daarop wordt de rijst in van bamboe gevlochten wannen (tampah) uitgewand.

5°. Hierna doet men de rijst in stroozakken, of wel in manden, en dan is ze voor de markt geschikt. Voor eigen gebruik stampt de inlander bijna niet meer daags dan er voor zijne huishouding in een etmaal benoodigd is, omdat de rijst zich veel beter in den bolster conserveert, dan van deze schil ontdaan [2].

---

1 Dit stapelen heet in Pamalang toempoekan.

2 Er is hier eèn bijgeloof, dat men eerst de padie in de loemboeng moet bergen en ze niet mag eten voordat een 40 dagen verloopen zijn. Dadelijk stampen na het droogen brengt ongeluk aan.

§ G. ONTGINNING EN BEREIDING DER GRONDEN VOOR TEGALANS EN GAGAS.

1°. Men begint een dusdanig stuk woesten grond, wanneer het voor het eerst tot tegalan of gaga moet dienen, van alle boomen, heesters en verdere planten te ontdoen, door ze om te hakken of te snijden. Wanneer het omgehakte reeds droog is, wordt de brand er in gestoken tot dat alles verteerd is. Hierna wordt de grond schoon gemaakt en van de nog in den grond zittende wortels der kleine boomen gezuiverd; de stronken der groote boomen laat men meestal staan.

2°. Is men hiermeê gereed, dan wordt de grond, indien het terrein het toelaat, goed omgeploegd, anders omgespit. Daarna wacht men 10 dagen en hervat dan nog eens deze bewerking. Na afloop hiervan wordt de grond geëgd, of nog eens met den patjol omgewerkt en is dan voor de beplanting vatbaar.

§ H. BEPLANTING DER GAGAS EN TEGALANS.

1°. Wanneer de gronden gereed zijn, maakt men met een scherp gepunt stuk hout gaatjes van ongeveer 2 duim diepte op eene regte lijn en op onderlingen afstand van ½ voet. Men legt daarin het zaad en overdekt het weêr met aarde. De te gebruiken zaai-padie wordt behandeld zooals hiervoren beschreven staat in het 3e gedeelte van § B, dat is, de zaadkorrels van de stengen gescheiden enz. doch gewoonlijk niet eerst geweekt voor dat ze geplant worden.

§ I. ONDERHOUD DER GAGAS EN TEGALANS.

1°. Tien dagen na het uitstrooijen van het zaad is alles reeds ontkiemd en zijn de plantjes reeds te onderscheiden.

Men begint dan dadelijk het veld schoon te wieden en hervat dit na 10 dagen nog eens. Komt nu het onkruid schaars of

in het geheel niet meer op, dan laat men het veld ongemoeid liggen; anders moet men het eerst nog eens zuiveren. Zie verder 3e gedeelte van § E.

§ K. OOGST DER TEGALANS OF GAGAS.

Zie § F.

AANHANGSEL.

OPBRENGST DER SAWAHS, TEGALANS EN GAGAS.

1°. Er is bijna geen gewas op Java, waarvan de opbrengst zoo verschillend is als van de padie. De geaardheid der gronden, de luchtstreek waarin de velden liggen, de tijd van planten, de meerdere of mindere beschikking over water, regens en droogten op tijdstippen ongelegen voor 't gewas; dit alles oefent invloed uit.

2°. Uit onderscheiden alhier genomen proeven en nasporingen bij ervaren landbouwers blijkt, dat gemiddeld genomen, de hoeveelheid van het gezaaide op sawahs van de 1e soort tot de opbrengst staat als 1 tot 30, bij sawahs van de 2e soort als 1 tot 24 en bij sawahs van de 3e soort als 1 tot 18 [1].

3°. De opbrengst van een bouw van 500 □ roeden sawah van de 1e soort kan men dus stellen van 24—30 pikols van 100 katties drooge padie, 2e soort van 18—23 en 3e soort van 10—17.

4°. De bouw tegalan of gaga van de 1e soort brengt gemiddeld op van 16—22 pikols, 2e soort van 10—15, 3e soort van 5—9.

SNIJLOON (BAWON).

1°. Daar het een aangenomen beginsel onder de inlandsche

---

[1] In Pamalang heb ik onderscheidene proeven genomen en op sawahs van de eerste soort verkregen 40—50 pikols en op slechte 20—30.

landbouwers is, om de padie halm voor halm in te zamelen, zoo heeft hij noodwendig hulp van anderen voor den oogst noodig. De medewerkenden krijgen daarvoor een gedeelte van het door hen ingezameld product tot loon.

Veelal is het in zwang om $\frac{1}{5}$ gedeelte aan den snijder af te staan; doch algemeen is dit niet. In Madioen, waar in evenredigheid meer sawahs dan menschen zijn, geeft men in het midden van een voordeeligen oogst $\frac{1}{3}$, ja zelfs $\frac{1}{2}$ van het ingezamelde, en alhier, waar eene talrijke populatie is en de rijst gewoonlijk hooger in prijs staat, krijgen de verzamelaars (wong dĕrĕp) bij het begin van een oogst slechts $\frac{1}{8}$, ja soms $\frac{1}{10}$, en wanneer de oogst algemeen is $\frac{1}{6}$ gedeelte.

GEMENGDE AANTEEKENINGEN.

1°. De padieplant heeft somtijds, bij droogtĕ in het begin van den aanplant, veel te lijden, van de ama komplang of mèntèk, eene soort van worm, die zich in den halm ophoudt en ze van binnen doorknaagt.

Totale misgewassen worden hierdoor soms veroorzaakt, dewijl de plant, zonder juist uit te sterven, geheel in zijn groei belemmerd wordt en geene of slechts weinige en vooze (gaboeg) aren voortbrengt.

2°. Ook de walang sangiet berokkent groote schade, wanneer dit insekt zich in menigte voordoet op het tijdstip, dat de zaadkorrels zich beginnen te vormen.

Niet alleen dat de landbouwer dan dat gedeelte van de jonge padie, wat het insekt tot voedsel verstrekt heeft, verliest, maar al de zaadkorrels, waarop dat stinkend diertje zich heeft neêrgezet, vallen af of bederven.

3°. De limbing, een ander vliegend insekt, groen van kleur en plat van lijf, hetwelk denzelfden stank van zich geeft als de walang sangiet, doet bijna hetzelfde kwaad als deze.

4°. De gewone walang (sprinkhaan) doet slechts door de menigte kwaad, want men verliest alleen hetgeen zij werkelijk verslinden.

5°. Tracht ook al de inlander door het branden van beenderen op de dijkjes zijner velden en den stinkenden rook daarvan die insekten te weren (ngĕboeli), zelden vindt hij daarbij baat.

6°. Wanneer de zaai-padie reeds 70 à 80 dagen oud is, voor dat men die op de velden overplant, krijgt de plant weinig uitspruitsels, en de oogst is bijgevolg ongunstiger. — Wordt de biebit te jong uitgetrokken en gebruikt, zoo is de plant op het veld minder gehard tegen ongunstige weêrsgesteldheid.

Hetgeen hier volgt heeft alleen plaatselijke waarde. In elke residentie, ja bijna in elk distrikt, heeft de padiesoort een anderen naam.

Ten bewijze gaat hierbij eene opgave der padie-soorten van Pamalang.

STAAT AANTOONENDE DE BENAMINGEN DER VERSCHILLENDE PADIESOORTEN DIE OP SAWAHVELDEN GEPLANT WORDEN MET VERMELDING DER ONDERSCHEIDINGSTEEKENEN.

BENAMINGEN DER PADIESOORTEN DIE OP SAWAHVELDEN GEPLANT WORDEN.	ONDERSCHEIDINGSTEEKENEN DEZER PADIESOORTEN.					AANMERKINGEN.
	LANGE OF KORTE AREN.	KLEUR DER HALMEN.	KLEUR DER BOLSTERS.	KLEUR DER HAREN.	KLEUR DER RIJST.	
Gendjah tedjomantrie.	middelmatig.	geel.		roodachtig.	wit.	Deze soort heeft veel uitspruitsels en wordt gewoonlijk geteeld op 1e soort sawahs. De rijst heeft een aangenamen geur.
〃 hoeloong....	〃	witachtig geel.		〃	〃	veel uitspruitsels en wordt geteeld op 1e soort sawahs.
〃 kenongo....	〃	groenachtig geel.		witachtig geel.	〃	〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 heeft een aangenamen geur.
〃 hĕntik......	〃	witachtig geel.		〃	〃	weinig uitspruitsels geteeld op 2e soort.
Rodjo lelee.........	〃	zwartachtig bruin.		〃	〃	veel uitspruitsels en geteeld op 1e soort, staat langer dan andere soorten te veld.
Kesemboekan.......	〃	bruinachtig geschakeerd.		〃	〃	idem. idem.
Lembajoengan.......	〃	witachtig geel.		zwartachtig bruin.	〃	idem. idem, doch valt dikwijls om.
Polamman..........	〃	geel.		kortharig.	〃	weinig uitspruitsels geteeld op 1e soort.
Koentoelan.........	lang.	zwartachtig bruin.		witachtig geel.	〃	veel uitspruitsels.
Konjal............	〃	witachtig geel.		〃	roodachtig.	weinig 〃 geteeld op 2e soort.
Semmon............	〃	〃		〃	〃	veel 〃 〃 〃 1e 〃 valt dikwijls om.
Kagok.............	〃	〃		〃	〃	weinig 〃 〃 〃 〃 〃
Pielang...........	middelmatig.	〃		onharig.	wit.	veel 〃 〃 〃 〃 〃
Hosok.............	〃	〃		〃	〃	weinig 〃 〃 〃 〃 〃
Roedjie............	kort.	〃		〃	roodachtig.	veel 〃 〃 〃 〃 〃
Moto derook.......	lang.	groenachtig geel.		〃	wit.	〃 〃 〃 〃 〃 〃
Massan............	kort.	witachtig geel.		〃	〃	weinig 〃 〃 〃 2e 〃
Lempoejangan......	lang.	geel.		geel.	〃	〃 〃 〃 〃 1e 〃
Sampangan.........	kort.	〃		roodachtig bruin.	〃	veel 〃 〃 〃 〃 〃
Srie koening soerat..	lang.	〃		witachtig geel.	〃	〃 〃 〃 〃 〃 〃
〃 〃 idjoan..	〃	groenachtig geel.		〃	〃	weinig 〃 〃 〃 1e 〃
〃 〃 loengsir.	〃	geel.		geel	〃	veel 〃 〃 〃 2e 〃

STAAT AANTOONENDE DE BENAMINGEN DER VERSCHILLENDE PADIESOORTEN DIE OP SAWAHVELDEN GEPLANT WORDEN MET VERMELDING DER ONDERSCHEIDINGSTEEKENEN.

BENAMINGEN DER PADIESOORTEN DIE OP SAWAHVELDEN GEPLANT WORDEN.	ONDERSCHEIDINGSTEEKENEN DEZER PADIESOORTEN.					AANMERKINGEN.
	LANGE OF KORTE AREN.	KLEUR DER HALMEN.	KLEUR DER BOLSTERS.	KLEUR DER HAREN.	KLEUR DER RIJST.	
Srie koening doembo.	lang.	witachtig geel.		witachtig geel.	wit.	veel uitspruitsels geteeld op 1e soort.
〃 〃 goetako.	〃	geel.		geel.	〃	〃 〃 〃 〃 2e 〃
Tjempo mentet......	kort.	witachtig geel.		onharig.	〃	weinig 〃 〃 〃 〃 〃
〃 bloelook....	middelmatig.	〃		〃	〃	〃 〃 〃 〃 〃 〃
〃 ketambol....	lang.	〃		〃	〃	veel 〃 〃 〃 〃 〃
〃 lesoos......	〃	〃		〃	〃	weinig 〃 〃 〃 〃 〃
〃 meroon.....	kort.	〃		〃	〃	veel 〃 〃 〃 〃 〃
〃 lengo.......	〃	roodbruin geschakeerd.		〃	〃	〃 〃 〃 〃 〃 〃
〃 woengkal....	lang.	witachtig geel.		〃	roodachtig.	〃 〃 〃 〃 〃 〃
〃 mangan.....	〃	〃		〃	wit.	〃 〃 〃 〃 〃 〃
〃 lombok.....	〃	roodachtig bruin.		〃	roodachtig.	〃 〃 〃 〃 〃 〃
〃 weloet......	middelmatig.	witachtig geel.		〃	wit.	〃 〃 〃 〃 〃 〃
〃 lengoh......	kort.	〃		〃	〃	〃 〃 〃 〃 〃 〃 hoog. dan andere.
Ketan poelosarie....	middelmatig.	zwartachtig bruin.		〃	〃	〃 〃 〃 〃 1e. 〃 aangenamer geur.
〃 ireng........	kort.	〃		zwartbruin.	zwartachtig.	〃 〃 〃 〃 2e. 〃
〃 bebek.......	middelmatig.	witachtig geel.		witachtig geel.	wit.	〃 〃 〃 〃 〃 〃
〃 tjeree.......	lang.	geel.		geel.	roodachtig.	〃 〃 〃 〃 1e. 〃
〃 serang.......	middelmatig.	roodachtig bruin.		onharig.	wit.	〃 〃 〃 〃 2e. 〃 { staat langer te veld dan andere.
〃 singolan.....	kort.	roodachtig geel.		kortharig.	〃	〃 〃 〃 〃 〃 〃
〃 beton........	kort en groot.	〃		witachtig geel.	〃	〃 〃 〃 〃 〃 〃
Tjempo wantean....	lang.	zwartachtig bruin.		onharig.	〃	〃 〃 〃 〃 1e. 〃 de rijst is kleurig.

KEBOEMEN IN BAGELEN.

STAT DARI ROEPANJA PADIE DALEM DAN PADIE GENDJAH DIE DALEM DISTRICT PAMALANG, MOELAI BOEANG BIBIT SAMPEE DJADINJA BERAS.

	NAMANJA PADIE.	ROEPANJA PADIE.			OEMOERNJA MOELAI BOEANG BIBIT SAMPEE KENA DIE TANEM TAPI BLOOM BEIK.		OEMOERNJA MOELAI BOEANG BIBET SAMPEE BAIKNJA DIE TANEM.		OEMOERNJA MOELAI TANEM SAMPEE POTONG PADIE.		ROEPANJA BERAS.	KATRANGAN.
					BOELAN.	ARIE.	BOELAN.	ARIE.	BOELAN.	ARIE.		
1.	Djoan..........	Poetie,	Soengoetnja	poetie..	1	20	2	—	3	20	poetie.	
2.	Sampang........	koening	〃	koening.	1	20	2	—	3	15	〃	
3.	Bang kinantie....	Item	〃	item ...	1	20	2	5	3	15	merah.	
4.	Serien..........	Poetie	〃	trada...	1	20	1	20	2	10	〃	
5.	Mlatie..........	〃	〃	poetie..	1	10	1	20	2	10	poetie.	
6.	Poidot..........	koening	〃	koening.	1	20	2	15	3	10	〃	
7.	Sampang Soengoe..	Item	〃	item....	1	25	2	15	3	10	〃	
8.	Bedigal.........	Poetie	〃	poetie..	1	25	2	15	3	15	merah.	
9.	Loetoeng........	Item	〃	item ...	1	10	2	10	2	15	item.	
10.	bang lee lee......	Poetie	〃	poetie..	1	10	2	10	3	15	merah.	
11.	Gandamana.......	merah	〃	merah..	1	15	2	15	3	15	poetie.	
12.	kagok..........	Poetie	〃	poetie..	1	15	2	15	3	15	merah.	
13.	brondol.........	〃	〃	trada...	1	15	2	10	3	15	poetie.	
14.	kadoet..........	koening	〃	koening.	1	15	2	20	3	15	〃	
15.	Sogleng.........	merah	〃	item ...	1	10	2	15	3	15	〃	
16.	Gadoengan.......	koening	〃	〃...	1	10	2	20	3	15	〃	
17.	Melot..........	merah	〃	merah..	1	10	2	20	3	15	〃	
18.	Gemboiok........	Item	〃	item....	1	10	2	15	3	15	〃	
19.	djambie.........	Poetie	〃	poetie..	1	15	2	15	3	10	〃	
20.	Batavia.........	〃	〃	〃...	1	15	2	10	3	10	〃	
21.	Penjon..........	〃	〃	trada...	1	15	2	10	3	10	〃	
22.	ketombol........	〃	〃	〃...	1	20	2	10	3	10	〃	
23.	Mritja..........	〃	〃	〃...	1	15	2	10	2	25	〃	
24.	Medoera........	〃	〃	poetie..	1	15	2	10	2	20	〃	

STAT DARIE ROEPANJA PADIE DALEM DAN PADIE GENDJAH DIE DALEM DISTRICT PAMALANG, MOELAI BOEANG BIBIT SAMPEE DJADINJA BERAS.

	NAMANJA PADIE.	ROEPANJA PADIE.			OEMOERNJA MOELAI BOEANG BIBIT SAMPEE KENA DIE TANEM TAPI BLOOM BEIK.		OEMOERNJA MOELAI BOEANG BIBET SAMPEE BAIKNJA DIE TANEM.		OEMOERNJA MOELAI TANEM SAMPEE POTONG PADIE.		ROEPANJA BERAS.	KATRANGAN.
					BOELAN.	ARIE.	BOELAN.	ARIE.	BOELAN.	ARIE.		
25.	Bradjanata	merah	soengoetnja	merah..	1	10	2	15	3	15	poetie.	
26.	Hoemboek	Poetie	〃	poetie..	1	15	2	10	3	15	〃	
27.	getak getik	〃	〃	trada...	1	15	2	10	3	15	〃	
28.	mrilee	〃	〃	poetie..	1	15	2	10	3	15	〃	
29.	krawang	Item	〃	trada...	1	15	2	10	3	15	〃	
30.	blerong	〃	〃	item....	1	20	2	15	3	15	〃	
31.	Merak	〃	〃	〃...	2	—	2	—	3	20	〃	
32.	glipo	Poetie	〃	poetie..	2	10	2	—	3	20	〃	
33.	Melot	Item	〃	item....	2	10	2	—	3	20	〃	
34.	Poetjoeng	〃	〃	〃...	2	10	2	—	3	20	merah.	
35.	Djakawoeroe	Poetie	〃	mera....	2	10	2	—	3	20	poetie.	
36.	Patie	〃	〃	poetie..	2	10	2	—	3	20	〃	
37.	gadjie	〃	〃	〃...	1	20	2	—	3	15	〃	
38.	kepoendoeng	〃	〃	trada...	1	20	1	20	3	10	merah.	
39.	Laron	Item	〃	〃...	1	20	1	20	3	10	poetie.	
40.	moering	koening	〃	〃...	1	20	1	20	3	10	〃	
41.	Loemboe	Poetie	〃	trada...	1	20	2	—	3	15	〃	
42.	Item	〃	〃	〃...	1	20	2	—	3	15	item.	
43.	djalawirie	〃	〃	poetie..	1	15	2	—	3	15	poetie.	
44.	Mendjangan	koening	〃	merah..	1	20	2	—	3	15	〃	

TAMAN, Mei 1855.

Wedana district Pamalang,

DE TROONSOPVOLGING

VAN DE

MUSELMANSCHE VORSTEN.

Vrij algemeen wordt onder ons de meening gehuldigd, dat in den Indischen Archipel een der zonen of nabestaanden van den laatsten vorst tot zijn opvolger behoort te worden gekozen, en dat daarbij zooveel mogelijk de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken der inlanders moeten worden in het oog gehouden. Die meening doet echter haar kracht slechts gelden voor zoover het betreft vorsten, die geoordeeld worden, hetzij geheel hetzij gedeeltelijk, den Islam aan te hangen; zij strekt zich niet uit tot die vorsten, welke nog op de voorvaderlijke, polynesische, wijze heerschappij voeren over volken, waarop de Islam nog geen, of ten minste zeer weinig, vat heeft gekregen. Maar ook zoo beperkt, is er een nader onderzoek dienaangaande noodig, want, en dit verdient vooral opmerking, de wetgeleerde boeken van den Islam kennen geen ERF-opvolging van den troon. Het onderwerp wordt ongetwijfeld wel belangrijk en het bedoelde onderzoek dus wel nuttig gerekend. Om dat onderzoek mogelijk, ten minste gemakkelijk, te maken, zal men in de eerste plaats moeten weten wat er omtrent de troonsopvolging van de Muselmansche vorsten regtens is: daarna zal men eerst kunnen nagaan of ook deze aangelegenheid, zoo als met andere wel is geschied, door een oppervlakkige waarneming onvolledig bekend en dientengevolge verkeerd is voorgesteld geworden; of zij door polynesischen of europeschen in-

vloed zóó ver is afgeweken van haren oorsprong, dat zelfs een van hare grondtrekken geheel is veranderd. De inhoud van de wetgeleerde boeken op dat punt verdient derhalve de eerste plaats.

Het regt van de Mohammedanen is historisch ontwikkeld, niet philosophisch; vooral ten opzigte van het onderwerp, dat hier zal worden behandeld, is dit volkomen waar. Nergens vindt men daarbij een regeling naar hetgeen volgens abstracte begrippen goed scheen, altijd wordt tot rigtsnoer genomen hetgeen bij de troonsbestijging van de vier eerste opvolgers van Mohammed, Aboe Bakr, Omar, Othman en Ali, is voorgevallen. Dit dient dus vooraf bekend te zijn.

Den zevenden of achtsten Junij 632 overleed Mohammed, zonder eenige bepaling te hebben gemaakt over de troonsopvolging, hoewel hem de dood geenszins onverwacht kwam. Hij liet geen mannelijke nakomelingen na; zijn naaste verwanten waren Ali, zijn neef en schoonzoon, en Aboe Bakr, de vader van zijn geliefde vrouw Aïsja. Moeijelijk is de reden op te geven waarom Mohammed voor het door hem gestichte rijk geen opvolger aanwees of aanried. Misschien werd hij op het ziekbed daarin verhinderd door zijn omgeving, die een beslissing vreesde, welke niet met haar verlangen overeenkwam; misschien wijfelde hij zelf in de keus tusschen den echtgenoot van zijn geliefde dochter, tot wien zijn hart trok, en den vader van Aïsja, dien zijn doorzigt hem aanwees; misschien ook vermeed hij, tot den laatsten ademtogt, van zijn dood te spreken, want zeker is het, dat vele Arabieren hem als onsterfelijk beschouwden. De aanspraak op de troonsopvolging van deze twee praetendenten was niet alleen daarop gegrond, dat zij waren de verwanten van Mohammed en zijn oudste vrienden, maar ook dat zij behoorden tot het adellijke geslacht der Koreisjiten. Reeds vóór Mohammed waren hun voorouders met de voornaamste waardigheden en ambten bekleed geweest in Mekka, dat

door de bedevaart, die daarheen werd ondernomen, een zekere heerschappij had verkregen over het geheele schiereiland. De burgers van Mekka, die langzamerhand zich in grooten getale sedert het welslagen van den Islam en vooral sedert de verhuizing van Mohammed in Medina hadden gevestigd, dachten terstond, al was het maar alleen uit voorliefde voor hun stamgenooten en landslieden, aan Ali of aan Aboe Bakr, toen er kwestie was om een opvolger voor Mohammed te kiezen. Daarentegen wilden de oude ingezetenen van Medina, die gedeeltelijk slechts ongaarne den Profeet hadden gehoorzaamd, niet langer een vreemdeling, gesproten uit een geheel anderen stam, volgen. Zij besloten derhalve om terstond na Mohammed's dood een man uit hun midden tot vorst van den Islam, of ten minste tot hun opperhoofd te kiezen. Reeds hadden zij zich in een huis vergaderd om aan hun Hoofd, Sa'ad Ibn Ibada, de heerschappij van het islamitisch rijk op te dragen, toen plotseling Aboe Bakr, vergezeld van Omar, Aboe Obeida en eenige anderen van zijn partij, binnentrad en zoowel met plaatsen uit den Koran als met andere uitspraken van Mohammed trachtte te bewijzen, dat het chalifaat toekwam aan een Koreisjiet, die met den Profeet was verhuisd, en dat slechts zoo iemand verwachten mogt dat hij door geheel Arabië zou worden erkend. Hij stelde daarop Aboe Obeida en Omar tot chalif voor, maar beiden verklaarden hem waardiger voor de heerschappij en huldigden hem terstond. De welsprekendheid van Aboe Bakr en van zijn vrienden zou waarschijnlijk echter niet zoo gemakkelijk de overwinning hebben behaald, indien Ali in die vergadering tegenwoordig was geweest, of indien de burgers van Medina eenstemmig hadden gedacht. Onmogelijk echter werd een langdurige tegenstand voor de aanhangers van Sa'ad, toen de Aslamiten, die verwant aan en verbonden met de Koreisjiten waren, kwamen aanstroomen, alle toegangen versperden en onmiddellijk Aboe Bakr tot chalif uitriepen [1].

---

[1] WEIL, Geschichte der Chalifen, tom. I, pagg. 1—5.

Aboe Bakr bleef gedachtig hetgeen na Mohammeds dood ten gevolge van de onbesliste troonsopvolging was voorgevallen en wenschte nog bij zijn leven die kwestie ten gunste van Omar te beslissen. Daarom liet hij, tijdens zijn ziekte, de aanzienlijkste en invloedrijkste vrienden van den Profeet tot zich komen en schilderde hun Omar als een degelijk en krachtig man, die het best van allen in staat was om de heerschappij naar behooren te voeren. Toen hem door een van hen werd opgemerkt, dat Omar hardvochtig was, antwoordde hij: "Omar was "slechts zoo streng, omdat ik te zacht was; als hij eens alleen "heerscht, zal hij wel zachter worden, want dikwerf trachtte "hij mij tot bedaren te brengen, als hij merkte dat ik tot "strengheid geneigd was; alleen als ik te zacht was, toonde hij "zich hardvochtig." Een ander voegde hij toe: "ik weet zeker "dat Omar's innerlijk beter is, dan zijn uiterlijk schijnt." Beiden verzocht hij om niets van zijn voornemen te doen blijken. Eerst toen de Hoofden der Muselmannen, waaronder er misschien velen waren, aan wie hij hoop op de opvolging had gegeven, vergaderd waren, vroeg hij: "Wilt gij dat ik u een opvolger aanwijs? "Bij God, ik zal het doen na rijp beraad en zonder een mijner "verwanten te bevoorregten." Nadat zij gezworen hadden hem te zullen gehoorzamen, noemde hij Omar Ibn Chattaab, wiens verheffing tot chalif hij reeds vooraf door Othman had laten op schrift stellen [1].

Omar wilde het ontluikende rijk tegen burgeroorlog behoeden; daarom wees hij bij uiterste wilsbeschikking Abd Er-Rahmaan, als den waardigsten Muselman, voor het chalifaat aan. Toen deze weigerde, benoemde hij de zes oudste vrienden van Mohammed, namelijk Ali, Othman, Abd-Er-Rahmaan, Zobeir, Talha en Sa'ad Ibn Wakkaaz, tot candidaten voor de opvolging: hij, die van deze zes de meeste stemmen zou verkrijgen, zou opvolger worden. Deze beschikking zou echter den burgeroorlog niet hebben voorkomen, indien Abd-Er-Rah-

[1] L. l., pagg. 49 en 50.

maan eigenlijk niet meer leider en voorzitter der kiezers, dan medestemmende was geweest: hij stemde dan ook alleen maar mede, omdat één van de vijf kiezers twijfelde of afwezig was. Ten einde de keuze niet te lang zou worden uitgesteld en tevens de kiezers ongestoord zouden kunnen beraadslagen, moesten vijftig man de vergadering bewaken, met last om geen vreemde tot het huis toe te laten en geen kiezer om het te verlaten, ingeval men op den derden dag nog tot geen resultaat zou zijn gekomen. Ook zou geen van de candidaten, tot dat de keus zou zijn afgeloopen, als imaam (d. i. voorganger in het gebed) mogen fungeren, om te voorkomen, hetgeen met Aboe Bakr na den dood van Mohammed was geschied, dat iemand uit dat imamaat een regt op het chalifaat ontleende [2]. Toen nu na den dood van Omar de candidaten bij elkander kwamen en Ali ook daartoe werd uitgenoodigd, zeide zijn oom Abbaas tot hem: "neem geen deel aan de keus, want op u "valt zij toch niet: Omar beminde de Hasjimiten niet en "heeft u onder de anderen slechts voorgesteld, om door uwe "aanwezigheid aan de keus, die op een ander vallen zal, des "te meer gewigt te hechten." Ali geloofde echter niet aan de mogelijkheid, dat aan een ander de voorkeur boven hem zoude kunnen worden gegeven, en begaf zich naar de woning van Aïsja, waar de keuze zou gedaan worden. Twee dagen verliepen er in ijdele debatten; ieder trachtte zijn verdiensten te doen uitkomen en zijn aanspraak op het chalifaat te doen gelden of die van een ander te verwerpen; dikwijls werd de strijd zóó hevig, dat Aboe Talha, het Hoofd van de vijftig wachters, tusschen beiden moest komen. Toen zij op den derden dag weêr bij elkander waren, zeide Aboe Talha tot hen: "heden mag "niemand dit huis verlaten, voor dat gij tot een besluit zijt "gekomen omtrent de keus van een chalif." Ook dien dag liepen de debatten, even als de beide vorige dagen, doch Abd-Er-Rahmaan zeide: "ik zie dat wij op die manier niet tot

[2] L. l. pagg. 129 en 130.

“een eind komen, als een ieder alleen maar tracht zijn eigen “aanspraak te doen gelden. Is er dan niemand onder u, die, “even als ik, afstand doet van het chalifaat?” Niemand antwoordde. Nadat hij die vraag vijfmaal herhaald had en zij steeds onbeantwoord was gebleven, ging hij voort: “Ik wil u “het werk gemakkelijker maken: wilt gij beloven om dengeen, “dien ik tot chalif zal aanwijzen, als zoodanig te erkennen?” Allen antwoordden bevestigend, doch Ali stelde als voorwaarde, dat hij niet met voorliefde voor zijn stamgenooten zou beslissen: die voorwaarde nam Abd-Er-Rahmaan aan, met de verklaring, dat hij geen baatzuchtige oogmerken had, omdat hij anders de heerschappij wel voor zich zou vragen. Daarna ging Abd-Er-Rahmaan in een hoek van de kamer en riep eerst Ali bij zich, tot wien hij zeide: “Gij, de neef van den Profeet, behoorende “tot het geslacht der Hasjimiten, beschouwt u als den eersten “Muselman en daarom het meest waardig de heerschappij te “voeren. Ik wil u dit toegeven; maar gesteld eens, dat de “keus niet op u viel, wien zoudt gij dan als den waardigste “beschouwen?” — “Dan zou ik voor Othman stemmen,” zei Ali. Daarna werd Othman geroepen en hem een dergelijke vraag gedaan: hij zou dan voor Ali stemmen, hernam hij. Op dezelfde wijs ging het met Sa'ad en met Zobeir; de eerste stemde voor Ali, de laatste voor Othman. Nu stond Abd-Er-Rahmaan op en zeide: “Het blijkt nu dat de keus nog slechts “tusschen Ali en Othman wankelt: gaat nu naar huis! morgen “zal ik een van beiden huldigen.” Waarschijnlijk was hij angstvallig en durfde hij niet op zijn verantwoordelijkheid te nemen hetgeen Omar zelf niet op zich had genomen: hij wilde eerst de gezindheid van het volk, of ten minste van zijn Hoofden, polsen en daarna beslissen. Den volgenden dag beklom hij den kansel en droeg de uiterste wilsbeschikking van Omar aan de gemeente voor; hij deelde haar mede het resultaat van hetgeen tot nog toe gedaan was, en spoorde aan om voor Ali of Othman uitspraak te doen. Nu ontstond hier een hevige strijd tusschen de Mahzoemiten, waartoe Othman behoorde, en de Ha-

sjimiten, de stamgenooten van Ali. Om daaraan een einde te maken, riep Abd-Er-Rahmaan uit: "houdt u een oogenblik stil, "gij Muselmannen! opdat ik naar mijn overtuiging kan beslis- "sen." Nadat het stil was geworden, riep hij Ali tot zich en zeide tot hem: "Beloof bij God, den Verhevene, dat gij over "de Muselmannen wilt heerschen naar de voorschriften van de "goddelijke openbaring, dat gij het leven van den Profeet tot "rigtsnoer wilt nemen, en dat gij de grondstellingen van de beide "voorafgegane chalifen wilt handhaven." Ali antwoordde: "ik "zal mij onvoorwaardelijk onderwerpen aan de goddelijke schrift "en de mondelijke leer van den Profeet naleven: de grondstel- "lingen van mijn beide voorgangers echter zal ik, zooveel ik kan, "trachten trouw te blijven." Dit antwoord, hetwelk in zekere mate een protest tegen vele handelingen van Omar en Aboe Bakr inhield, mishaagde aan Abd-Er-Rahmaan, die wel inzag, dat voor het behoud van eendragt en onbeperkte gehoorzaamheid een volstrekt vereischte was om een zekere onfeilbaarheid aan de chalifen toe te kennen. Daarna riep hij Othman en deed hem dezelfde vraag, die daarop onverwijld bevestigend antwoordde. Abd-Er-Rahmaan gaf hem den handslag (d. i. de oude vorm van huldiging); dit voorbeeld volgde de geheele gemeente, hoewel Ali en zijne volgelingen dat oordeel voor onregtvaardig verklaarden [1].

Nadat Othman vermoord was, verliep er een geheele week, eer er een opvolger werd gekozen. De rebellen begaven zich terstond naar Ali en riepen hem tot chalif uit, doch hij weigerde zijn hand tot huldiging uit te strekken naar menschen, die zich met bloed hadden bevlekt; hetzelfde zouden Talha en Zobeir, die vervolgens gekozen waren, gedaan hebben. Eerst den volgenden vrijdag, toen ook de burgers van Medina aan Ali de heerschappij opdroegen om aan de bestaande regeringloosheid een einde te maken, verklaarde hij zich bereid om het chalifaat over te nemen, als Talha en Zobeir hem zouden hul-

[1] L. l. pagg. 149—155.

digen. Beiden werden daartoe gedwongen en daarna trad Ali als chalif op [1].

Uit hetgeen ons de geschiedenis aangaande dit punt leert; zien wij, dat in de eerste tijden van den Islam de chalif op tweederlei wijs den troon besteeg. Bij ontstentenis van een opvolger, zoo als na den dood van Mohammed het geval was, werd hij benoemd door een soort van volkskeuze; in de andere gevallen, zoo als bij Aboe Bakr en Omar, wees de soeverein zijn opvolger aan of designeerde den toekomstigen chalif. De wetgeleerden hebben dit verschil streng in het oog gehouden en op die weinige gegevens een geheel stelsel van troonsopvolging gebouwd. Hetgeen daarover gelezen wordt in het Staatsregt van Maverdi [2], zal dat stelsel duidelijk voorstellen.

Ingeval er geen soeverein aanwezig is, worden de Muselmannen in twee soorten, de kiezers en de verkiesbaren, verdeeld: iedereen kan zich echter, zonder zonde te begaan, daaraan onttrekken.

Hij die tot de notabelen behoort, die bekend is met de regten welke de soeverein mag uitoefenen, en die genoeg oordeel en doorzigt heeft om den bekwaamsten tot soeverein te kiezen, wordt tot de kiezers gerekend.

Hij die behoort tot de notabelen, die een eigen uitspraak in regtszaken mag geven, die gezond van zintuigen (goed van gehoor, gezigt en spraak) en van ledematen is, die met oordeel kan besturen en het meest in het algemeen belang kan handelen, die dapper is in het verdedigen tegen en in het aanvallen van den vijand, en hij die tot de Koreisjieten behoort, is verkiesbaar.

---

[1] L. l. pagg. 191 en 192.

[2] Maverdii Constitutiones Politicae, (Ahkaam 's-soltanijat). Ed. Enger. Bonn, 1853.

De meerderheid van de kiezers uit elke landstreek wordt door sommigen gevorderd om de keuze te bepalen. Anderen houden het getal van vijf, weer anderen dat van drie, voor voldoende. Er zijn zelfs die beweren, dat de keus kan geschieden door één persoon.

De kiezers zijn in hun keuze beperkt tot dengeen, die aan de meeste van de gevorderde vereischten voldoet. Ingeval alle verkiesbaren daarin aan elkander gelijk staan, wordt de oudere van jaren gekozen. Ingeval zij daarin van elkander verschillen, bijv. de een is geleerder en de ander dapperder, dan wordt degeen gekozen, waaraan op dat oogenblik het meest behoefte bestaat.

Als op elk van twee verkiesbaren een gelijk getal stemmen wordt uitgebragt, worden beiden volgens sommigen uitgesloten, volgens anderen toegelaten: sommigen van de laatstgenoemden willen dan tusschen beiden het lot laten beslissen, anderen de kiezers tusschen hen beiden laten kiezen.

Indien er in elk van twee verschillende landstreken een soeverein is gekozen, dan is de eerstgekozene de benoemde; bij gelijktijdige verkiezing zijn beide keuzen nietig en moet er, volgens sommigen, een van beiden of een ander op nieuw gekozen, volgens anderen, moet er tusschen beiden worden geloot. Er zijn ook die de voorkeur geven aan dengeen die in het land, waar de vorige soeverein is gestorven, is gekozen.

Na het uitbrengen van de keus, wordt de overeenkomst met den gekozene aangegaan door de kiezers, die daarna eerst door hen en vervolgens door het volk moet worden gehuldigd.

De soeverein heeft het regt om tot zijn opvolger aan te wijzen of te designeren dengeen, dien hij daartoe het geschiktst rekent, mits hij in zich vereenigt de gewone vereischten, gesteld voor de vervulling van de soevereiniteit.

De gedesigneerde kan zijn iemand, die den soeverein bestaat òf als familie in de opgaande of nederdalende linie, òf als familie

in de zijlinie of die hem geheel vreemd is. In het laatste geval, als namelijk de gedesigneerde niet behoort tot de familie van den soeverein in de opgaande of nederdalende linie, kan de soeverein handelen geheel naar eigen zienswijze en behoeft hij bij het designeren de kiezers niet te raadplegen, zelfs behoeven zij bij de huldiging van hun goedkeuring niet te doen blijken. In het eerste geval, als namelijk de gedesigneerde is de zoon of vader van den soeverein, zijn er drie uiteenloopende gevoelens over de vraag of de soeverein zonder medewerking van de kiezers iemand designeren kan: volgens sommigen mag hij geen van beiden zonder die medewerking tot zijn opvolger aanwijzen, volgens anderen mag dit bij beiden wel, volgens nog anderen mag dit bij den vader wel, maar bij den zoon niet.

De gedesigneerde krijgt eerst regt op de soevereiniteit na den dood van den soeverein of nadat hij de regering heeft nedergelegd. Voor de geldigheid van het designeren is noodig, dat de gedesigneerde het heeft aangenomen tusschen de opdragt en den dood van den soeverein; volgens sommigen heeft hij na dat overlijden nog een behoorlijken tijd van beraad. Nadat de gedesigneerde de opdragt heeft aangenomen, kan hij niet worden afgezet, zoolang hij niet in den toestand komt, waarin een vorst de soevereiniteit verliest; zelfs wordt het ontslag, als de gedesigneerde het zelf vraagt, niet gegeven zoolang geen geschikte plaatsvervanger is gevonden.

De soeverein kan ook één of meer personen, mits een bepaald getal, kiezen, om de kiezers een keus uit hen te laten doen. Deze zijn dan gebonden tot het aangewezen getal, waaruit zij één moeten kiezen na den dood van den soeverein, of, als hij het goedvindt, bij zijn leven. De gekozene kan later weer een ander designeren, wien hij wil; hij is dan niet beperkt tot het genoemde getal.

De soeverein kan twee of meer personen, den een na den ander, aanwijzen tot zijn opvolgers; alsdan wordt tot de soevereiniteit geroepen de eerstgenoemde van de gedesigneerden, die bij den dood van den soeverein in leven zijn. Degeen die op

deze wijs soeverein is geworden, kan volgens de meeste wetgeleerden wederom een ander naar zijn verkiezing designeren, doch sommigen beperken hem tot zijn vroegere mederegthebbenden. In dit geval mogen de kiezers geen ander dan een van de gedesigneerden benoemen.

De leer van den Islam omtrent de troonsopvolging, die hier in groote trekken is medegedeeld, heeft in de praktijk den schijn van erfopvolging, omdat de vader wel steeds in de eerste plaats zijn zoon of naaste familie tot opvolger zal designeren. Ofschoon dit niet kan worden tegengesproken, bestaat er toch nog menig punt van verschil tusschen de Mohammedaansche troonsopvolging en de erfopvolging. Ik zal er een paar van noemen.

Bij erfopvolging berust het regt op den troon bij den zoon; in de Mohammedaansche troonsopvolging moet de vader hem eerst tot den troon roepen.

Bij erfopvolging is er geen spraak van goedkeuring door kiezers of keurvorsten: in de Mohammedaansche troonsopvolging, zoo als gebleken is, wel.

Om deze redenen scheen mij dit onderwerp belangrijk genoeg toe, om het in de laatste algemeene vergadering van ons Instituut ter sprake te brengen. Hetgeen daaromtrent werd opgemerkt door de Heeren J. L. B. Engelhard, J. G. A. Gallois en J. T. Willer, die mededeelden wat zij dienaangaande hadden waargenomen gedurende hun verblijf in Indië, als hoofden van verschillende gewesten, deed de wenschelijkheid uitspreken om, door plaatsing in onze Bijdragen, deze aangelegenheid te brengen onder de aandacht van degenen in Indië, die door nasporing daarover eenig licht kunnen verspreiden.

DELFT, Julij 1861. S. K.

TOPOGRAPHISCHE EN GEOGRAPHISCHE BESCHRIJVING

DER

LAMPONGSCHE DISTRIKTEN,

DOOR

DEN KAPITEIN DER INFANTERIE, GEDETACHEERD BIJ DEN GENERALEN STAF,

F. G. STECK,

VAN 1853 TOT 1855 BELAST MET DE TOPOGRAPHISCHE OPNAME
DER LAMPONGSCHE DISTRIKTEN.

De Lampongs. Het zuidelijke gedeelte van het eiland Sumatra wordt de Lampongs genoemd, ofschoon voor het gedeelte, dat ten westen van het Barissan-gebergte ligt, die naam bij het Gouvernement niet meer gebezigd wordt, daar het onder het bestuur der ass.-residentie Benkoelen staat.

De naam "Lampong" beteekent drijvende, of ook wel aangespoelde gronden en in dit opzigt is die naam, ten minste voor het oostelijke gedeelte dier districten, bijzonder wel gekozen.

Grootte. De Lampongsche distrikten beslaan eene oppervlakte van ± 480 geographische mijlen.

Ligging. De Lampongs zijn besloten tusschen 4° en 6° Z. Br. en 104° en 106° O. L., gerekend door Greenwich.

Volgens mijne opname ligt het noordelijkste gedeelte op 3° 41′ Z. Br. en 105° 24′ O. L., zijnde eenigzins beneden de vereeniging van de rivier Batang Hari met de Masoedjie.

Het oostelijkste punt op 4° 43′ Z. Br. en 105° 57′ 75″ O. L. namelijk de Tanjong Sepoetie, omtrent 1½ paal benoorden de monding van die rivier.

Het zuidelijkste punt op 5° 57′ Z. Br. en 104° 47′ O. L., namelijk de Tanjong Tjina.

Het westelijkste punt op 5° 7′ Z. B. en 103° 25′ O. L., namelijk de Goenoeng Skintjouw.

De grootste lengte, van Tanjong Toea tot Moeara Batang Hari, bedraagt 33½ geographische mijlen, en de grootste breedte, van het meer Saroedja tot Tanjong Telok Baroe, bedraagt 22½ geographische mijlen.

Grenzen. De Lampongs grenzen ten noorden aan de residentie Palembang (distrikt Kommering Ilier), ten oosten aan de Java zee, ten zuiden aan de Straat Sunda en ten westen aan de ass.-residentie Benkoelen (distrikt Kroë) en aan de residentie Palembang (distrikten Blalouw en Kommering Oeloe).

De grens is volgens Gouvernements-besluit dd. 1 Junij 1824 N°. 18 (*Staatsblad* 1824, N°. 27) op de volgende wijze tusschen de Lampongs en Palembang bepaald:

"Aanvankelijk van zee door de rivier Masoedjie tot aan "Matta Waloe, vandaar in eene denkbeeldige lijn tot aan "de uitwatering van het spruitje Toeba in de rivier Pi-"sang en voorts door deze rivier tot aan haren oorsprong "uit het meer Saroedja. Vervolgens weder in eene denk-"beeldige lijn over den top van den berg Poengkou, over "den heuvel Mandah en over den Pomatang Tiengaman "tot de Boekiet Pasagie."

Deze grensbepaling is van het meer Saroedja af foutief.

Van het meer Saroedja kan de grens niet in eene denkbeeldige lijn eerst over den top van den berg Poengkou en dan over den top van den heuvel Mandah loopen, want de voet van laatstgenoemden heuvel wordt door het meer Saroedja bespoeld en de berg Poengkou (die een geheel onbeduidende heuvel moet zijn, daar geen der inlandsche hoofden, welke ik bij de opname van dit gedeelte der grens bij mij had, mij dien berg kon aanwijzen) moet, zoo hij wezenlijk bestaat, in elk geval ten zuiden van den goenoeng Mandah liggen.

Het vervolg der grens schijnt gewijzigd te zijn, — want, zoo als zij bij Gouvernements-besluit bepaald is, zoude een groot gedeelte van het landschap Blalouw bij de Lampongsche distrik-

ten behooren, terwijl dit landschap geheel onder het bestuur der residentie Palembang ressorteert.

Volgens de mij gewordene opgaven van inlandsche hoofden loopt de grens van den top van den Goenoeng Mandah in eene zuid-oostelijke rigting tot aan het punt, waar de rivier Pila zich met de rivier Giham vereenigt; vervolgens in eene bijna zuidelijke rigting door de zoogenaamde Boeroen Glom naar den top van den Pomatang Tiengaman of Peningaman; van daar in eene regte lijn naar den top van den Goenoeng Abong en van dien berg volgt zij de waterscheiding, die door de keten gevormd wordt, welke den Goenoeng Abong met den Goenoeng Skintjouw vereenigt.

Van den Goenoeng Skintjouw af aan grenzen de Lampongs aan de ass.-residentie Benkoelen. De grenslijn volgt de kruin der keten, welke van dien berg naar het zuidoosten loopt, tot aan den oorsprong van het riviertje Harro; langs die rivier tot aan haar uitwatering in de Samangka rivier, vervolgens die rivier afwaarts tot aan de Moeara Laaga en nu die laatste rivier opwaarts tot aan haar oorsprong op het Barissan-gebergte. Van hier af aan tot aan de Tanjong Tjina wordt de grens gevormd door de kruin van het Barissan-gebergte.

Luchtgesteldheid. De luchtgesteldheid der Lampongsche distrikten wordt aan de stranden der Lampongs en Samangka-baai gematigd, zoowel door de daar heerschende zeewinden, alsook door de nabijheid van het gebergte.

Het noordelijke strand der Samangka-baai (vooral de omstreken van Borné) en het westelijke strand der Lampongsbaai tot Telok Betong hebben, door de in de nabijheid liggende moerassen en koraalbanken, een ongezond klimaat, — ofschoon Telok Betong, wat vroeger als een der ongezondste plaatsen in de Lampongs beschouwd, in den laatsten tijd zeer veel gewonnen heeft, vooral door de doelmatige verbeteringen, die de tegenwoordige gezaghebber bevorderd heeft, tot bevordering van de zindelijkheid der plaats.

De thermometer staat daar gemiddeld:

'smorgens.....75° F.
'smiddags.....87° 〃
'savonds......80° 〃

Langs de geheele oostkust is de luchtgesteldheid over 't algemeen vochtig en warm, wat vooral toegeschreven moet worden aan de uitgestrektheid van aangeslibden grond en aan de strandmoerassen en de digte bosschen.

Het klimaat wordt daardoor ongezond, en vele ziekten, vooral hevige koortsen, zijn het natuurlijke gevolg daarvan.

In de hoogere en meer naar het midden des eilands gelegene streken is de dampkring veel koeler en niet ongezond, doch ook daar kan de hitte dikwijls ondragelijk zijn. Naar de zeer onregelmatige waarnemingen, die aldaar door mij hebben gedaan kunnen worden, teekent de thermometer van Fahrenheit 'smorgens gemiddeld 65°, 'smiddags 84° en 's avonds 75°; de nachten zijn dikwijls koud en guur, zoodat mij meer dan ééns eene wollen deken zeer van pas kwam, terwijl mijne koelies rondom een vuur gelegerd waren.

De moussons zijn in de Lampongs zeer onregelmatig; gedurende het geheele jaar door wisselen regens en droogte af; — men kan echter aannemen, dat vooral in de maanden December, Januarij en Februarij de regens de overhand hebben, vooral in het gebergte; de rivieren zijn dan sterk aangezwollen en zetten het lagere oostelijke gedeelte zoodanig onder water, dat het, al houden ook de zware regens in Februarij of Maart op, in Mei of Junij eerst weder begaanbaar wordt.

Gesteldheid van den bodem. Het terrein moet in de Lampongs in twee soorten onderscheiden worden, en wel het oorspronkelijke en het alluviale.

Als het eerstgenoemde kan beschouwd worden al het terrein dat westelijk ligt van de lijn, getrokken van den Oemboel Masoedjie over Mengala, Siringkebow naar Assahan, vervolgens de Sekampong-rivier af tot aan de monding van de rivier Peningahan, die rivier opwaarts tot aan den voet van het gebergte en vervolgens langs dien laatste tot aan het zeestrand.

Ofschoon in dit terrein, zooals bijna overal in het vlakke land van Sumatra's oostkust, ook alluviale gronden gevonden worden, zoo komen zij toch in topographisch opzigt niet meer in aanmerking. Het terrein is tot aan den voet van het gebergte meestal vlak, of wel van zachte heuvelketenen doorsneden; de rivieren hebben diepe ravijnen gevormd, die over 't algemeen steile wanden hebben, dikwijls met eene helling van 35° à 40°. Ook vindt men groote vlakten, vooral in het Toelang Bawangsche, die in de regen-mousson door de rivieren overstroomd worden en dan uitgestrekte meeren vormen, bevaarbaar met vlotten of kleine praauwen; in de goede mousson zijn het moerassen, waar wel voetpaden doorheenloopen, die echter slechts te begaan zijn, wanneer men van eenen bekenden gids voorzien is.

Al het terrein, oostelijk van de boven beschrevene lijn gelegen, is alluviaal en geheel ongeschikt voor militaire operatiën. Het terrein ligt aan vele plaatsen onder den waterspiegel der zee, de vloed dringt palen ver in het land, en zoowel de nimmer uitdroogende moerassen als de verdamping van het achterblijvende zeewater ontwikkelen miasmen, die het onmogelijk maken, dat men zich lang daar kan ophouden.

Dit terrein is bijna geheel onbebouwd en de communicatie heeft alleen langs de rivieren door middel van praauwen plaats; slechts een voetpad bestaat er, van Mengala naar kampong Dinté, op den regter-oever der rivier Toelang Bawang, waar zich eene lage heuvelketen hier door het land uitstrekt tot aan het strand der zee, waar zij eindigt in den berg Abahabang.

Ook tusschen de rivieren Sepoetie en Pengadoengan is het land hooger gelegen en wordt heuvelachtig bij de kampong Soerabaya ilier, even boven de vereeniging dier beide rivieren gelegen.

Eindelijk verheft zich nog op dit terrein een op zich zelf staande bergrug, de Boekit Imbong genaamd, tusschen de rivier Soeroep en het zeestrand, beginnende bij kampong Assahan en eindigende bij de Moeara Pennat.

De grond is vooral in de hoogere streken der Lampongs wel vruchtbaar, echter wordt hij, daar de rivieren, zoo als boven gezegd is, meestal in diep uitgespoelde beddingen loopen, alleen door den vallenden regen bewaterd; hieraan is het dan ook toe te schrijven, dat men slechts hier en daar in het hooger liggende gebergte en aan de kusten van de Lampongs en Samangka-baai sawah-velden vindt.

Wanneer men de bovenlaag — humus — doorgedrongen is, komt men meestal op eene laag roode, met zand doormengde kleiaarde, die, — waar zij bloot ligt — vooral in den regentijd het marcheren zeer moeijelijk maakt; in het hoogere gebergte is deze kleiaarde veelvuldig met steenen doormengd. — De vetste gronden echter liggen langs den voet van het hoofdgebergte, waar de regens eene massa van vergane plantenstoffen aanspoelen. Op enkele plaatsen, waar de rivieren den grond bijzonder diep uitgespoeld hebben, komt onder de kleiaarde eene laag van kalkachtig zand voor, doormengd met koraal en kleine witte schulpen.

Gebergte. Het Barissan-gebergte, dat van de rivier Laaga af de grens en tevens waterscheiding is van de Lampongs met Benkoelen, loopt in eene zuidoostelijke rigting tot aan het zuidelijkste punt der Lampongs, waar het eindigt in den Tanjong Tjina. Dit gebergte komt bij den inlander ook wel voor onder den naam van "Boekit Sawah."

De Goenoeng Abong is het voornaamste toppunt (Gebirgsknoten), dat in de Lampongs voorkomt.

Ten noordoosten gaat eene keten van daar uit, die de waterscheiding vormt tusschen de rivieren der distrikten Toelang Bawang en Sepoetie; de voornaamste toppen, die daarin voorkomen, zijn:

de Soedoe-Soedoe,
Inas,
Lakka en
Bodjo.

Ten noordwesten gaat eene keten, die bij den Goenoeng Tin-

gaman of Peningaman eindigt en de grens tusschen Blalouw en de Lampongs vormt. Van deze keten loopen verscheidene takken in noordoostelijke rigting, waarvan de voornaamste Goenoeng Deba genoemd wordt.

Ten westen loopt eene hooge keten van den Abong en brengt dien berg met den Goenoeng Skintjouw in verband; van dien laatsten berg eene keten loopt in zuidoostelijke rigting en tot aan de rivier Harro de grens vormt tusschen de Lampongs en Benkoelen; van hier af aan loopt zij zeer regelmatig af, tot dat zij zich eindelijk in de vlakte verliest, waar zich de rivieren Samangka en Somoong vereenigen.

Eene tweede keten loopt van den Goenoeng Skintjouw door het landschap Blalouw in noordwestelijke rigting, vereenigt zich met den afval van den Goenoeng Gigok en vormt het stroomgebied der rivieren Samangka en Oempoe.

De Goenoeng Gigok staat noordoostelijk in verband met den Goenoeg Mandah, van wiens top zich eene zacht afloopende heuvelketen tusschen de rivieren Oempoe en Pisang uitstrekt.

Eindelijk loopt van den Goenoeng Abong eene vierde keten in zuidelijke rigting en vormt de waterscheiding tusschen de op deze bergen ontspringende rivieren, welke zich van den eenen kant in de Samangka-baai storten, en die van den anderen kant naar de oostkust en de Lampongs-baai vloeijen.

Wanneer men deze laatste bergketen volgt, zal men opmerken, dat zij in haar begin vrij regelmatig en ook tamelijk gelijk hoog loopt, zich regts en links in kleinere armen uitstrekkende, die wederom onderling de waterscheiding tusschen de op de hoofdketen ontspringende rivieren vormen.

Hare voornaamste toppen zijn:

a. De Goenoeng Oeloe Sepoeti, van wiens top een rug in noordoostelijke rigting tot aan den Goenoeng Tangkia Tjéran loopt en zich daar in verscheidene kleine takken splitst.

Deze keten vormt de waterscheiding tusschen de rivieren Sepoetie en Pengaboean.

b. De Goenoeng Oeloe Sekampong, van wiens top insgelijks

eene keten in noordoostelijke rigting loopt tot dat zij zich bij den Goenoeng Gemoening in verscheidene takken splitst.

Zij vormt de waterscheiding tusschen het stroomgebied der rivier Sepoetie en dat der rivier Sekampong.

c. De Goenoeng Tangkamoes, ook wel Keizers- of Samangkapiek genoemd.

De Tangkamoes, een uitgebrande vulkaan, verheft zich, vooral van zee uit gezien, als een majestueuse kegel tot 7206 Rijnl. voeten boven den waterspiegel der zee.

Naar het oosten en zuidoosten staat hij door eene vrij hooge en zeer steile bergketen in verband met de bergen Ratteh en Telok. Diezelfde keten splitst zich in verscheidene takken, die zich geheel onregelmatig over het schiereiland, dat door de Samangka- en Lampong-baai gevormd wordt, uitstrekken en waarvan de voornaamste toppen zijn:

de Goenoeng Limouw,
" " Kokossan,
" " Ketjawang,
" Pomatang Poetie,
" Goenoeng Soeloe of Soela,
" " Gomok,
" " Batoe Serangka,
" Pomatang Goendang,
" " Boebaran,
" Goenoeng Tangka of berg van Pidada,
en " " Begat.

De hoogste van deze toppen is de Tangka, die volgens Zollinger 6200 Rijnl. voeten heeft.

Het overige in de Lampongs voorkomende gebergte staat meer geïsoleerd, en hiervan zijn de voornaamste toppen:

De Ratté, insgelijks een uitgebrande vulkaan, die ten westen, zoo als boven gezegd is, met de keten, die van den Tangkamoes naar het oosten loopt, in onmiddellijk verband staat; van hem gaan twee steile en hooge ruggen naar het zuiden, terwijl naar het oosten zijn voet aan den voet van het

Telok-gebergte grenst. Zijne hoogte is volgens Melvill van Carnbee 4950 Rijnl. voeten, hetgeen echter veel te gering is, daar zijne toppen hooger dan die van het Telok-gebergte zijn.

De Telok-berg (Lampong-piek), insgelijks een doode vulkaan, staat geheel geïsoleerd ten westen van Telok Betong; hij heeft naar alle zijden eene zachte helling. Naar het oosten strekt zich die helling het verste uit, gaat achter Telok Betong om en eindigt bij de rivier Balouw, die ten oosten van Telok Betong in de Lampongs-baai vloeit. Zijne hoogte bedraagt volgens Melvill van Carnbee 7000 Rijnl. voeten.

De Radja Bassa [1], ook een uitgebrande vulkaan, op het kaapland gelegen, dat door de Java-zee en de Lampongs-baai gevormd wordt; zijne hoogte bedraagt 4270 Rijnl. voeten.

Ten westen loopt hij zeer regelmatig af tot aan het zeestrand; ten zuiden loopt een hooge steile bergrug, wiens westelijke zijde steil naar zee afvalt, terwijl de oostelijke zich met zachte glooijingen in de moerassen der oostkust verliest; de rug eindigt bij de zuidelijkste spits van dit schiereiland, de Tanjong Toea of zoogenaamde Varkenshoek.

Ten oosten verliest zich zijn voet in de daar aangespoelde gronden en moerassen der oostkust; en ten noorden loopt een zijner ruggen zacht af tot bijna aan de Sekampong-rivier; — deze rug staat weder door eenen westelijken tak in verband met het gebergte, dat van de Blantong-baai af tot voorbij de Moeara Balouw zich in het oosten der Lampongs-baai verheft, zijnde daarvan de hoogste top de Loeboe Iti of Goenoeng Tarahan.

Dit gebergte loopt, in zachtere hellingen overgaande, tot aan de Sekampong-rivier, en men kan als zijn westelijken voet, waar het niet meer door de Lampongs-baai bespoeld wordt, het riviertje Balouw beschouwen.

De Pomatang Matta Waloe, een geheel geïsoleerde heuvel, die ten noorden van Boemie-agong ligt en zoo genaamd wordt, omdat op zijnen top acht verschillende rivieren haren oorsprong

---

1 Zie het Vervolg n°. 1.

hebben. Deze heuvel vormt door zijnen westelijken en oostelijken afval de waterscheiding tusschen de rivieren Kommering en Masoedjie.

De beide aan de oostkust voorkomende heuvels zijn Imbong en Mahabang, waarvan reeds boven verder gewag is gemaakt.

De aangrenzende zee, baaijen en straten. Wanneer wij over de aangrenzende zee in beschouwingen treden, zoo komen hier vooral in aanmerking de twee groote inhammen, die de Straat Sunda ten zuiden der Lampongs vormt. Zij zijn in vorm en grootte bijna gelijk en voeren de westelijke den naam van Samangka- of Keizers-, en de oostelijke dien van Lampongsbaai. De laatste komt ook wel voor onder den naam van Telokbaai, dat echter, daar Telok *baai* beteekent, een pléonasme is.

De Samangka-baai bespoelt het distrikt Samangka, hare kusten zijn over 't algemeen steil, rotsachtig en gevaarlijk te genaken, en de weinige ankerplaatsen of kleinere baaijen onveilig. Eene uitzondering hierop maakt de Kaloembaijang-baai, die, vooral voor kleinere vaartuigen, eene goede en rustige ankerplaats aanbiedt.

De overige baaijen, die nog in aanmerking kunnen komen, zijn: ten oosten de Kiloangbaai;
ten noorden de reede van Bornei en
ten westen de Tampang-baai.

Geheel het tegendeel van de Samangka-baai zijn de stranden der Lampongs-baai, die meestal vlak en gemakkelijk te naderen en van eene menigte van inhammen en goede ankerplaatsen voorzien is.

De voornaamste zijn:

t. W. de Peper-baai (slechts bevaarbaar voor praauwen),
de Pedada-baai,
de Poendo-baai, } beiden met zeer veilige ankerplaat-
de Ratté-baai, } sen, zelfs voor groote schepen.
de Oerong-baai,
t. N. de Reede van Telok Betong en
t. W. de Blantong-baai en
de Reede van Paloeboe of Sekeppel, deze ook slechts voor kleinere vaartuigen bevaarbaar.

De Lagundy-baai of Telok Patappan wordt door het eiland Lagundy bezaar gevormd en is insgelijks eene veilige ankerplaats.

De Laboean-baai, door het eiland Seboekoe en de daarvoor liggende eilandjes Omang Omang en Poeloe Pandjang gevormd, kan alleen voor kleine vaartuigen in aanmerking komen, daar hare grootste diepte 5 à 6 vademen bedraagt.

De geheele oostkust [1] is vlak en zelfs zoo laag, dat op vele plaatsen bij vloed het water 1 tot 2 palen ver in het land dringt.

Zij is van de kampong Soemoer af tot aan de Moeara Masoedjie geheel onbegaanbaar.

Langs de geheele kust zijn groote modderbanken, vooral voor de uitwateringen der rivieren.

De voornaamste of meest in gebruik zijnde ligplaatsen voor grootere schepen zijn:

Tusschen het Noord-eiland en de Gezusters en bij de Zutphensche eilanden, tegenover de kampong Soemoer.

De straat Lagundy is de eenige straat van belang, die voorkomt; zij is ± 2 mijlen breed en heeft een zeer goed vaarwater; niettegenstaande dat, is zij bij zuidelijke of zuidwestelijke winden zeer gevaarlijk te passeren.

Eilanden. De eilanden, die bij de Lampongs behooren, zijn:

In de Samangka-Baai: Laboean, Aijoe, Tonkalie en Toedjoe.

In de Lampongs-Baai: Poeloe balak, tengah en kitjil (in de Pedada-baai gelegen), Kelappa, Satengah, Kadogan, Kalagian, Mahitam, Tegal, Lahoe, Tambikel, Tankil, Koeboer, Pomogottan, Passarang, Tjondong tinggie, Tengah en Pandjang, Kraanvogel, Tiga, Mankoedoe en Paloeboe.

De eilandengroep van Lagundy wordt gevormd door Lagundy bezaar en kitjil, Sakka, Sassaran, Patappan, Mongoman en Oentjal.

---

[1] Zie het Vervolg n°. 2.

In de Straat Sunda: Krakatou, met lang-eiland en verlaten eiland.

Sebessie met Poeloe banjak en Seboekoe met Seboekoe kitjil, Pandjang en Omang Omang.

De eilandengroep, welke bekend is onder den naam van de Zutphensche eilanden, en die gevormd wordt door de eilanden Rimouw, Kandang, Sindoe, Kelapa, Tandjoerah, Toea en Toempal.

Langs de Oostkust. Logok, de Drie Gezusters en Noord-eiland.

De meesten dezer eilanden zijn bergachtig en met zwaar bosch begroeid.

Laboean, Krakatou en Sebessie zijn drie vulkanen, die vroeger in werking geweest zijn; van het eerste is zulks, zelfs bij overlevering, niet bekend; Krakatou heeft zijne laatste uitbarsting in 1680 gehad en Sebesie eenige jaren vroeger.

De kegelvormige toppen der meeste op deze eilanden voorkomende bergen duiden genoegzaam op hunnen vulkanischen oorsprong en blijkbaar zijn het de hoogst uitstekende punten der vulkanische keten, die van Sumatra naar Java loopt.

Bijna al deze eilanden zijn bebouwd, vooral met peper en boomwol en, waar het de gesteldheid van den grond toelaat, ook met klapperboomen. Slechts weinige zijn voor vast bewoond. Meestal gaan de bewoners van de omliggende kustplaatsen naar de eilanden, wanneer zij hunne ladangs en tuinen aanleggen en wanneer zij oogsten. Zij hebben dan spoedig eenige hutjes opgeslagen, die zij, als de oogst binnen is, weder verlaten.

Vroeger hebben vele dezer eilanden tot schuilhoeken voor de zeeroovers gediend, vooral Lagundy en de Zutphensche eilanden, maar in de laatste jaren heeft men bijna niets meer van hen gehoord.

Eenige dezer eilanden staan bij den Lamponger ter goeder faam als bijzonder gezond, vooral Sebezie, Kalagian, Kadogan en Laboean en dienen zij, vooral bij uitbrekende epidemische ziekten, als toevlugtsoord voor de bevolking.

De eilanden Krakatou en Seboekoe daarentegen hebben juist de tegenovergestelde faam, en er wordt zelfs door vele menschen beweerd, dat het op deze eilanden niemand langer dan 14 dagen volhouden kan, zonder door koortsen aangetast te worden. Krakatou wordt gebezigd als het gewone verbanningsoord voor Lampongsche misdadigers.

Rivieren. Wanneer wij den loop van het in de Lampongsche distrikten voorkomende gebergte nagaan, en de waterscheidingen, die door hetzelve gevormd worden, in oogenschouw nemen, zoo kunnen de Lampongs ten opzigte der hydrographie in drie hoofddeelen gesplitst worden.

1°. De wateren, die ontspringen tusschen het Barissan-gegebergte en de keten, die van den Goenoeng Abong af naar het zuiden loopt en die zich allen in de Samangka-baai ontlasten.

2°. De wateren, die van de beide ketens ten westen en zuiden van den Goenoeng Abong uitgaande, alsmede van die, welke aan den oostelijken kant van het gebergte Loeboe Itie en Radjah Bassa ontspringen en zich in de Java-zee ontlasten.

3°. De wateren, die van de westelijke kanten van den Radjah Bassa en Loeboe Itie, van den oostelijken en zuidelijken kant van den Telok-berg en Ratté, en de oostelijke kanten van het Tangka-gebergte komen en zich in de Lampongs-baai ontlasten.

Wij zullen elk dezer afdeelingen afzonderlijk beschouwen en volgens de diverse stroom-gebieden in onder-afdeelingen splitsen.

I. Rivieren, die zich in de Samangka-baai ontlasten.

1°. Van het zuidoostelijke punt der baai af tot Bornei.

De rivier Napal ontspringt op den Goenoeng Tangka en stort zich bij den kampong Napal in de Kaloembaijang-baai. De rivier Pakoe. De rivier Oembar ontspringt op den Goenoeng Tangka en is een geduchte bergstroom, die door spoedig opkomende banjiers wel gevaarlijk worden kan, daar niet alleen een gedeelte der wegen, die van Sangie naar Napal en Pertibie voeren, maar zelfs lange streken in de bedding van die rivier dikwijls overloopen. Nadat hij de rivier Lenior

Gendar heeft opgenomen, wordt de Oembar breed en diep en valt spoedig daarop in zee.

De rivier Pertibie.

De rivier Sepoeti.

De rivier Limouw ontspringt uit twee kleine meeren in het Poelouw-gebergte en stort zich bij Pakanda in zee; ook deze rivier kan gevaarlijk worden door zijne sterke en snel opkomende banjers.

De rivieren, die op de zuidzijde van den Tangkamoes ontspringen, zijn onbeduidend als rivieren, echter hoogst nuttig voor de bevolking, die ze in honderde kleine waterleidingen splitst, waardoor aan hunne sawah's altijd het noodige water kan toegevoerd worden. De voornaamste is de Biné awang.

2°. De Samangka-rivier ontspringt in het Palembangsche landschap Blalouw, op den Goenoeng Gigok; vormt van de Moeara Harro tot aan de Moeara Laaga de grens tusschen de Lampongs en Benkoelen en vloeit van daar in zuidoostelijke rigting tot waar zij zich bij Bornei in zee ontlast.

Zij neemt eene menigte kleine riviertjes zoo regts als links in haren loop op.

Haar voornaamste zijtak echter is de rivier Somöong; zij voert haar al de rivieren toe, die westelijk en zuidelijk van de ketens ontspringen, welke van den Goenoeng Abong naar het zuiden en westen loopen.

Nadat de Samangka-rivier de Somöong heeft opgenomen, verdeelt zij zich in honderde grootere en kleinere takken en vloeit door een moerassig en boschrijk terrein, dat zij in de regenmousson geheel onder water zet.

De rivier is op de hoofdtakken bevaarbaar; men moet echter wel bekende loodsen hebben, ten einde niet telkens vast te varen, en nog kan zulks met den besten gids geschieden, daar door omgevallene boomen, drijvende eilanden en andere hinderpalen dikwijls de oude vaart versperd en een nieuw kanaal geopend wordt.

3°. Van Bornei af tot aan Tanjong Tjina. Dit zijn alle kleine

onbeduidende riviertjes, die voor een groot gedeelte slechts, wanneer het in het gebergte regent, water hebben. De voornaamste zijn: de rivier Betong en de de rivier Tiram.

II. Wateren, die zich in de Java-zee ontlasten.

De ketens, die van den Goenoeng Abong noordelijk en zuidelijk loopen, werpen, zoo als boven beschreven is, verschillende zijtakken af, waardoor als 't ware vier hoofdrivier-distrikten gevormd worden, die wij nu elk afzonderlijk zullen beschouwen.

1°. Het gebied van de Masoedjie.

Deze rivier ontspringt op eenen kleinen heuvel, Matta Waloe genaamd, en vloeit in 't begin in eene bijna zuiver oostelijke rigting; zij wordt al spoedig vrij diep en loopt tusschen steile oevers, gevormd uit zand- en kleigrond: bij den thans verlatenen Oemboel Masoedjie neemt de rivier eene noordelijke rigting aan, die zij behoudt tot daar, waar zij zich met de rivier Batang Hari vereenigt, als wanneer zij eene zuidoostelijke rigting aanneemt, die zij tot aan hare monding blijft behouden.

Bij den Oemboel Masoedjie is reeds ebbe en vloed te bespeuren en geeft naar omstandigheden het verschil van den waterstand van ½ tot ¾ voet; van hier af aan is de rivier reeds bevaarbaar voor kleine praauwen; zij blijft echter nog altijd doorwaadbaar en min of meer steile oevers behouden. Nadat zij zich met de Batang Hari vereenigd heeft, wordt zij bevaarbaar voor grootere praauwen en neemt zij allengs toe in diepte en breedte; de steile oevers houden op en eindelijk vloeit zij als een breede en drabbige stroom door uitgestrekte bosschen van nipa en kajoe api-api, die zij bij banjers, of, wanneer de vloed het hoogste is, tot ver in het land onder water zet, zoodat aan eenen weg, of zelfs eene landing, niet te denken valt.

Bij zijne monding is deze rivier ± 700 ellen breed en van 2 tot 2½ vademen diep. Voor de rivier ligt eene zandbank, die echter met hoog water gemakkelijk te passeren is, terwijl bij laag water de invaart het digtst onder den zuidelijken wal genomen moet worden.

De Masoedjie neemt eene ontelbare menigte beken op, zoo

van den regter als linker kant; de meesten verdienen echter naauwelijks dien naam, daar zij, uit moerassen komende, in de oost-mousson, of wanneer langen tijd geen regen gevallen is, uitdroogen. Als zijtakken van de rivier kunnen hier alleen in aanmerking komen.

1°. De Soengei Bayan, die van het zuiden komende, zich eenigzins boven den verlaten Oemboel Masoedjie met de hoofdrivier vereenigt.

2°. De Soengei Batang Hari, die uit het Palembangsche komende, zich beneden den Oemboel Toengal Djaiva met de Masoedjie vereenigt. Deze rivier staat volgens het zeggen der inlanders door zijtakken met de rivieren Itam en Kommering in verband, zoodat men met kleine vaartuigen uit de Masoedjie tot Palembang kan komen, waarvoor, naar gelang het water hoog of laag is, van 5 tot 8 dagen tijd wordt gevorderd.

2°. Het gebied van de Toelang Bawang.

Deze rivier, de grootste in de Lampongsche distrikten, wordt uit verschillende takken gevormd. Het zijn de rivieren Oempoe en Bezay, die na hare vereeniging den naam van Waay Kanan, en de rivieren Soengkei en Rarem, die na hare vereeniging den naam van Waay Kirie aannemen; — eerst wanneer de Waay Kanan en Kirie zich vereenigd hebben, ontvangt de rivier den naam van Toelang Bawang.

a. De rivier Oempoe.

Zij ontspringt op den Goenoeng Skintjouw en neemt links de rivieren Tahamie, Giham en Pisang op, en buitendien zoo links als regts eene groote menigte kleine beeken. Zij is van Tanjong Batoe af bevaarbaar voor praauwen van 2 à 3 koyangs.

Eenigzins boven Tanjong Batoe is een vrij hooge waterval, Raman genaamd, die natuurlijk de vaart breekt, ofschoon de Oempoe verder opwaarts weder bevaren wordt, echter slechts met kleine sampans of vlotten van bamboes zamengesteld.

Nadat de rivier de Giham opgenomen heeft, bereikt zij reeds eene breedte van 40 à 50 Ned. ellen en eene diepte van 1 tot 2 vademen; zij heeft steile oevers, die meestal uit zand en klei-

aarde bestaan en slechts bij de kampong Karang Agong breekt zij door eene laag rotsen, die uit zandsteen bestaat; hier zijn de oevers loodregt en hebben eene hoogte van 50 tot 60 voeten.

b. De rivier Bezay.

Zij heeft haren oorsprong op den Goenoeng Abong; zij neemt eene menigte beken op, waaronder echter geene beduidende. De voornaamste zijn op den regter-oever de Sala Djoela en op den linker de Broha en Temmeda.

Eerst van de kampong Kota Boemie af is zij bevaarbaar voor grootere praauwen, terwijl verder op slechts kleine kanoës of vlotten gebezigd worden; hare oevers zijn over het algemeen niet zeer steil, maar kenmerken zich door bijzondere vruchtbaarheid.

c. De Waay Kanan vloeit in eene westelijke rigting tot waar zij zich met de Waay Kirie vereenigt. — Zij is bevaarbaar voor groote praauwen tot 5 koyangs toe en in de westmousson, bij hoog water, zelfs voor 10 koyangs praauwen. De rivieren, die zij in haren loop opneemt, zijn klein en allen onbevaarbaar. De voornaamste zijn: regts de Saroepa en de Nakou en links de Temmeda en Moeara Boeloe. De oevers blijven bij voortduring steil en worden al meer en meer modderig; zij zijn moeijelijk te beklimmen, vooral na hoog water of aanhoudende regens.

d. De rivier Soengkei.

Deze is de kleinste der hoofdrivieren, welke den Toelang Bawang vormen; zij ontspringt insgelijks op den Goenoeng Abong en neemt in haren loop eene menigte kleine rivieren op. De voornaamste zijn regts de Baroe, Toeba, Toelang Mas, Meloengoen en Paya galis, links de Toelang Boeloe en Toelang Boeyot.

Al deze rivieren komen uit een bergtak, die zich van den Goenoeng Abong noordelijk uitstrekt, en hebben een sterk verval; zij zijn wegens hare ondiepte geheel ongeschikt voor de vaart met grootere praauwen, en de Soengkei zelve wordt eerst van Toelang Bawang af bevaarbaar voor praauwen van

1 à 2 koyangs, en bij lange droogte in de oostmousson moeten zelfs deze praauwen dikwijls langen tijd op hoogeren waterstand wachten, ten einde hunne reis te kunnen vervolgen.

e. De rivier Rarem.

Een snelvloeijende, heldere bergstroom, die insgelijks op den Goenoeng Abong ontspringt. Zijn hoofdtak is de rivier Abong, die op den Goenoeng Deba ontspringt, het riviertje Reno links en de rivier Sabo regts in haren loop opneemt.

De noemenswaardige rivieren, die de Rarem voor hare vereeniging met de Abong nog opneemt, zijn: de Galing en de Sesan, beide regts, van den Soedoe-Soedoe komende.

De Abong en Rarem zijn voor hare vereeniging wel hier en daar voor kleine kanoe's bevaarbaar, maar eerst na de vereeniging wordt de Rarem voor praauwen van 1 à 2 koyangs en van Poengak af ook voor nog grootere praauwen bevaarbaar. Alvorens zich met de Soengkei te vereenigen, neemt de Rarem nog links de rivier Mehra en regts de rivieren Koenjayan en Padekran op.

f. De Waay Kirie vloeit in eene noordwestelijke rigting tot hare vereeniging met de Waay Kanan.

De veelvuldige en beduidende kronkelingen en bogten, die zij maakt; het onmerkbaar verval, dat zij heeft, maar vooral de bijna onafgebrokene aaneenschakeling van moerassen en kleine rawah's of binnenmeertjes, die bijzonder langs den regter oever digt bij de rivier gevonden worden, kenmerken het lage en vlakke terrein waardoor deze rivier vloeit.

Zij is bevaarbaar voor 10 koyangs praauwen, zelfs in de oostmousson. Alvorens zich met de Waay Kanan te vereenigen, neemt zij nog links de rivieren Papan en Gomal op.

g. De Toelang Bawang.

Deze stroom vloeit eerst tot Bakkong Oedik in eene westelijke, vervolgens bijna tot Moerassa in eene noordelijke en dan weder tot in zee in eene westelijke rigting.

Zij is tot Mengala voor de grootste praauwen en kleine schoeners bevaarbaar, ja ik geloof, dat het kleinere charter

onzer stoombooten zonder moeite die kampong zoude kunnen bereiken.

De oevers zijn in het begin nog altijd steil, en de regter oever is steeds dominerend; van Moerassa af verliezen zich de hooge oevers allengskens en bij opkomenden vloed, die hier reeds zeer voelbaar is en een verschil van 2 voet à 2½ voet in den waterstand te weeg brengt, staan de belendende bosschen reeds onder water en zijn niet meer begaanbaar; nadat de Toelang Bawang de Pidadarivier heeft opgenomen, verliezen zich eindelijk de oevers geheel en al in de met nipa en kajoe api-api begroeide moerassen.

Bij deszelfs monding is die stroom over de 1000 Ned. ellen breed, en heeft eene diepte van 4 à 4½ en 5 vademen. Vlak voor de monding liggen eenige koraalrotsen, die bij laag water zigtbaar worden, verder naar buiten ligt eene groote zandbank, die zich naar het zuiden tot aan de Tanjong Serdang uitstrekt. Tusschen dezelve en den vasten wal echter wordt door den sterken stroom eene geul gevormd, die meestal 4 tot 5 vademen water heeft.

3°. Het gebied van de Sepoetie.

De Sepoetie ontspringt op den Goenoeng Oeloe Sepoetie en baant zich eenen doortogt tusschen de bergen Tangkid Tjenang en Tjaran; van Negrie Kapayongan af wordt zij reeds voor kleinere praauwen bevaarbaar, van Negara Boemie af, is zij niet meer doorwaadbaar, en bij Goenoeng Soghie, waar zij den grooten weg doorsnijdt, heeft zij reeds eene breedte van ± 50 ellen. Van Kommering (eenigzins boven Goenoeng Soghie gelegen) af, wordt zij reeds met praauwen bevaren van 2 à 5 koyangs, en nadat zij even boven Seringkebow de Pengaboean opgenomen heeft, is zij voor 10 koyangspraauwen, en in de westmousson zelfs voor schoeners bevaarbaar.

Wat van de gesteldheid der oevers van de Toelang Bawang gezegd is, moet ook van deze en van alle andere groote rivieren der Lampongsche Distrikten, die zich in de Java-zee storten, gezegd worden.

Tot aan de kampong Boeyot is ebbe en vloed duidelijk voelbaar.

Zij neemt in haren loop een groot aantal rivieren op, waarvan de voornaamste zijn:

a. links:

De Pengaboean ontspringt insgelijks op den Goenoeng Oeloe Sepoetie, en wel zoo digt bij de rivier Sepoetie, dat een Billoboom, die de bronnen dezer beide voorname rivieren beschaduwt, zijne vruchten aan den eenen kant in deze aan den anderen kant in gene rivier laat vallen.

Zij is van Kapoean af bevaarbaar voor kleine praauwen, bereikt bij Tarabangie, waar zij den grooten weg doorsnijdt, eene breedte van ± 60 ellen en wordt van daar aan met 5 koyangs praauwen bevaren; even boven Sering-kebow valt zij in de Sepoetie.

Zij neemt, behalve eene menigte kleinere rivieren, in haren loop op, links de Lampoyang en regts de Penandingan en Kapoean.

De Troessan ontspringt aan den voet van den gebergterug, die van den Goenoeng Abong noordoostelijk loopt, neemt verscheidene rivieren in haren loop op, waarvan de voornaamste de Gloetom, Bias en Boering zijn. Zij wordt bij Goenoeng Batin, waar zij den grooten weg doorsnijdt, bevaarbaar voor kleinere praauwen en vereenigt zich even boven de monding van de Sepoetie met die rivier.

Deze rivier wordt zeer weinig bevaren, daar behalve Goenoeng Batin slechts hier en daar een enkele oemboel aan haar oever ligt; hare oevers worden over het algemeen voor onvruchtbaar en ongezond gehouden.

b. regts.

de Bobéan;

de Kertayang, welke de rivier Henda in haren loop opneemt;

de Wahaya, die op den Goenoeng Gemoening ontspringt en de rivier Gloegay in haren loop opneemt;

de Kommering;

de Alim;
de Boering;
de Sossang en
de Pengadoengan.

Deze laatste rivier ontstaat uit de zamenvloeijing van de rivier Batang Hari, die de Raman en Toelong Ballak opneemt, en de rivier Soeka Tanah, die de Mahara en Bratja opneemt. Al deze rivieren en nog meer kleinere ontspringen in het lage terrein tusschen de rivieren Alim en Sekampong.

De Batang Hari en Soeka Tanah zijn alleen in de regenmousson voor kleinere praauwen bevaarbaar, nadat zij zich echter vereenigd en de Pengadoengan gevormd hebben, wordt de rivier breed en diep en is van Ranto Djaya af, waar ebbe en vloed reeds zeer sterk voelbaar zijn, voor 10 koyangs praauwen bevaarbaar.

De Pengadoengan vereenigt zich met de Sepoetie, een weinig beneden de rivier Troessan.

De monding van de Sepoetie heeft bij hoog water eene diepte van 3 tot 3½ vademen; vóór dezelve ligt eene groote modderbank, die zich ten zuiden ver langs de kust, tot bij de zoogenaamde Tanjong Sekoppong, uitstrekt en alleen bij hoog water gepasseerd kan worden, en dan wel het gemakkelijkste van het noorden af binnenkomende.

Even binnen de monding is een zeer veilige en ruime ligplaats, zelfs voor groote vaartuigen; de diepte aldaar is van 5 tot 7 vademen.

4o. Het gebied van de Sekampong.

De Sekampongrivier ontspringt op den Goenoeng Oeloe Sekampong; zij is aldaar meer bekend onder den naam van Waay Illahan.

Op den Goenoeng Poelouw ontspringt de rivier Poelouw, die behalve andere kleine rivieren ook de rivier Teboe opneemt, welke laatste, op den Tangkamoes ontspringende, de wateren toevoert, welke op den noordelijken kant van dien berg hunnen oorsprong hebben.

Nadat de Poelouw en de Illahan zich vereenigd hebben, neemt de rivier voor goed den naam van Sekampong aan.

Tot hier bijna westelijk geloopen hebbende, verandert die rigting nu in eene noordelijke, die de rivier behoudt tot bij Tiga Nennang, waar zij den grooten weg doorsnijdt en eene breedte van ± 70 ellen heeft. Hare rigting verandert nu weder in eene zuidoostelijke, die zij blijft bijbehouden tot aan hare monding.

De linker zijtakken van de Sekampong zijn allen zoo onbeduidend, dat men hun naauwelijks den naam van beken kan geven; daarentegen worden haar van de regterzijde de wateren toegevoerd, die op de noordelijke kanten van de bergen Batté, Telok, Loebae Iti en Radjah Bassa ontspringen.

De voornaamste dier rivieren zijn: — de Sema, van den Ratté komende, die in haren loop de rivieren Taboe, Enda en Watas opneemt, welke op den Goenoeng Telok haren oorsprong hebben.

de Toelong Poetie;

de Kendies, welke de rivieren Illahan en Napal opneemt;

de Njilley, welke de rivieren Gale, Djoerok, Tanjongan en Rellan opneemt;

de Karang;

de Soeka Djaya, met de rivieren Sollan, Kalang en Natal.

Al deze rivieren, van de Njilley af aan, ontspringen op den Goenoeng Loeboe Iti.

En eindelijk de Batoe Payong, die op den noordelijken kant van den Goenoeng Radja Bassa ontspringt en benevens de Peningahan en Ballak al de andere kleine wateren [1], die op den noordkant van den Radja Bassa ontspringen, aan de Sekampong toevoert.

De Sekampong kenmerkt zich van zijnen oorsprong af tot omstreeks 2 uren beneden Assahan door eenen zeer sterken val, waardoor tevens buitengewone stroomsnelheid ontstaat. Ge-

---

[1] Zie het Vervolg, N°. 3.

heel het tegenovergestelde der andere Lampongsche rivieren, die naar het oosten vloeijen, is zij veelvuldig met zware rotsen en groote rolsteenen bezaaid, breekt op verschillende plaatsen door rotsen heen en vormt zoo doende eene menigte van watervallen, waarvan de voornaamste zijn: de Djoeroep Halangan Batoe; hier vermindert de rivier in ééns van eene breedte van 60 à 70 ellen tot 15 ellen en dringt met een vervaarlijk geraas tusschen énorme rotsmassa's en steenblokken door. De andere waterval is even beneden Tiga Nennang, waar de rivier in hare volle breedte insgelijks over hooge rotsen heenstort, een val die, hoewel slechts in het klein (vooral wat de hoogte des vals aangaat) veel overeenkomt met den Rhijnval bij Schaffhausen.

De derde gevaarlijke plaats is tusschen de kampongs Batoe Badak en Boenkok, waar de rivier, zonder juist eenen waterval te vormen, tusschen steile, hooge en rotsachtige oevers ingeperst wordt en met bliksemsnelheid over à fleur d'eau liggende rotsen heenstroomt.

Het is natuurlijk, dat door deze en nog meer andere kleinere watervallen, deze rivier slechts gedeeltelijk bevaarbaar is; nogtans brengen de menschen uit het gebergte bij bijzonder hoogen waterstand hunne boschproducten met bamboezen vlotten, die zij met bijzondere vaardigheid weten te besturen, tot Assahan en slechts zelden hoort men van ongelukken.

Van Assahan aan wordt de rivier bevaarbaar voor 10 koyangs praauwen, en neemt nu ook meer het karakter aan der bovenvermelde, naar de Oostkust stroomende rivieren. Hare monding is ± 150 ellen breed, regts en links daarvan bevinden zich uitgestrekte zand- en modderbanken, de geul echter, waar de rivier doorheen breekt, blijft tot ver in zee 6 tot 7 vademen diepte behouden. Bij heldere lucht kan men van hier het eiland Poeloe Kali (ter reede van Batavia gelegen) zien, en het traject tot die reede wordt bij eenigzins gunstigen wind in 24 uren gedaan.

Kort voor dat men de monding van de rivier bereikt, heeft

men twee goede ankerplaatsen, zelfs voor grootere schepen, Laboean Ratoe en Soemoer Koetjin genaamd.

De laatste plaats is vroeger een berucht verblijf en schuilplaats van zeeroovers geweest, die hier eene versterking aangelegd hadden, waarvan de overblijfselen nog te zien zijn (1847). In de laatste jaren heeft men echter niets meer van hen vernomen.

Tusschen de uitwatering van de Sepoetie en Sekampong loopen nog eenige kleinere rivieren in zee, welke haren oorsprong gedeeltelijk in de tusschen de twee voornoemde rivieren gelegene moerassen en gedeeltelijk op den Goenoeng Imbong hebben. Het zijn:

De Pennat, welke de riviertjes Tjanipang Passiek, Enda Sakka, Arang en Soeroep opneemt, — deze rivier komt alleen in aanmerking, omdat zij eene breede en diepe monding heeft, waar groote praauwen eene veilige ligplaats vinden, bij de zoogenaamde Laboean Joepara.

De Maringey is voor kleine praauwen bevaarbaar van hare monding tot aan de Tanjong Diwa Menning.

De Nibong heeft aan haar monding eene ankerplaats voor grootere vaartuigen, Bansa Limouw genaamd; ook die plaats werd vroeger bij voorkeur door de zeeroovers als schuilhoek gebezigd.

De Njilley is onbevaarbaar.

De laatstgenoemde drie rivieren ontspringen op den Goenoeng Imbong.

III. Rivieren, die zich in de Lampongsbaai ontlasten.

Langs den oostelijken kant der baai valt het gebergte zoo steil naar zee af, dat de wateren, die daar ontspringen, slechts onbeduidende beken zijn, die men overal doorwaden kan. Hare beddingen zijn bezaaid met rolsteenen; het water is zuiver en de loop snel. Bij regen komen banjers zeer spoedig op, zijn echter ook bijna gelijktijdig met het ophouden van den regen verdwenen.

De rivieren, die langs den westelijken kant in zee vallen, zijn meestal aan de zoo even beschrevenen gelijk; toch zijn hier eenige die van meer beteekenis zijn.

1°. De Telokrivier, welke al de wateren die op den oostkant van den Goenoeng Telok ontspringen opneemt.

De voornaamste zijn:

de Pampangan;
de Doerian Tebing en
de Penjawatang.

Zij is niet bevaarbaar, echter binnen hare monding vinden kleinere vaartuigen eene veilige ligplaats; haar water is helder en tevens bekend èn om zijnen goeden smaak, èn omdat het zoo lang bewaard kan worden, wat hoofdzakelijk aan de vele ijzerdeelen, die het bevat, moet toegeschreven worden; alle vaartuigen dan ook, die ter reede van Telok Betong ten anker komen, voorzien zich hier van versch water.

2°. De rivier Saboe stort zich in de Ratté-baai en is slechts bij hare monding zeer diep en modderachtig.

3°. De Ratté ontspringt aan den zuidkant van den Goenoeng Ratté; zij kan met kleine sampangs en sloepen bevaren worden tot aan de Kampong Sangie, en is de grootste rivier langs deze kust.

Met haar vereenigen zich de rivieren:

a. Dammar Katjang, die haar de wateren toevoert, die op den zuidkant van het Telok-gebergte ontspringen.

b. De Loeboe Aroes, die haar de wateren toevoert, die op den westkant van den Goenoeng Ratté ontspringen.

c. De Pinang, die haar de wateren toevoert, die op de noordelijke kanten van het Tangka-gebergte ontspringen.

4°. De Sangie (niet te verwisselen met de Ratté, welke ook wel Waay Sangie genoemd wordt).

5°. De Poendo;

6°. De Pedada en

7°. De Bawang.

De laatste drie rivieren ontspringen aan den westelijken kant van het Tangka-gebergte; zij zijn onbeduidend en niet bevaarbaar en kunnen alleen in de west-mousson of bij zware regens hinderlijk zijn voor de passage.

Warme bronnen. Warme bronnen komen in de Lampongs veelvuldig voor en overal, waar men den naam van "Illahan" vindt, kan men overtuigd zijn, dat zij in de nabijheid bestaan, dan wel dat, als het eene rivier is, die den naam draagt, dezelve in de nabijheid van warme bronnen ontspringt.

De voornaamste zijn:

De warme bronnen bij Kategohan en Negrie.

Omtrent deze zie hierachter de beschrijving van Telok Betong en deszelfs naaste omstreken.

De Illahan bij Natar. Zij liggen voorbij den 13^{den} paal, op omtrent 100 ellen oostelijk van den grooten weg. Aldaar bevindt zich eene opene, bijna cirkelvormige plaats in het bosch, waar door de rivier Illahan een klein moeras gevormd wordt. De warme bronnen komen uit eenige in hetzelve liggende rotsen te voorschijn.

Bij eene temperatuur van 85^{0} F. werd de hitte van het water 127^{0} F. bevonden; — het water schijnt veel koolzuur te bevatten; de steenen, tusschen welke het water doorborrelt, zijn rijkelijk met geele oker bedekt.

De warme bronnen bij Kali Anda.

Kali Anda is een kampong aan den noordwestelijken voet van den Radja Bassa, digt aan zee gelegen.

De warme bronnen liggen digt aan en gedeeltelijk zelfs in zee. Het water borrelt tusschen de koraal-rotsen uit 18 à 20 verschillende gaten, waarvan 5 van beduidende grootte; vooral zijn er twee, die door uitspoeling eene soort van kuip gevormd hebben van 2 à 2½ voet diepte en nog stijgt het kokende water dikwijls 1 tot 2 voet boven den rand dezer verdiepingen.

Het water heeft eene zuivere kleur en geprononceerden zwavelsmaak. De hitte was, bij eene temperatuur van 82^{0} F., 135^{0} F.

Een ei was, na eenige minuten er in gelegen te hebben, wel zacht gekookt; het werd echter niet hard.

Bij hoog water worden eenige dezer bronnen door de zee overstroomd en dan is het zeer aangenaam op eenige passen af-

stand te baden. De inlanders maken hiervan gebruik bij syphilitische en huidziekten.

Op den weg tusschen Saboe en Sangie passeert men twee riviertjes, Ayer Assin en Ayer Karang, wier water eenen zilten smaak heeft; — men zeide mij, dat verder op, aan den voet van den boekiet Soela, insgelijks warme bronnen zijn, die ik echter niet bezocht heb, aangezien de weg daarhenen geheel en al digt gegroeid was en ik ook niemand bij mij had, die de juiste ligging wist.

Op den weg van Banjarmassin naar Blalouw liggen zeer merkwaardige zoutbronnen.

13 palen van de Banjarmassin [1] ligt op den regter-oever van de rivier Oempoe, de Koeboek Illahan, de gewone pleisterplaats der inlanders, die naar het landschap Blalouw gaan. — Vlak tegenover, op den anderen oever van die rivier is eene vrije ruimte in het bosch, waar de zoutbronnen zijn.

Zij breken door eene laag grijze, met klei doormengde steenen, die sterk met oker bedekt zijn; oostelijk van dezelve liggen eenige groote, platte mica-rotsen, die ook regts en links langs de rivier verstrooid zijn. — Door 15 groote en nog verscheidene kleinere, in eene regte lijn van het zuiden naar het noorden gelegene openingen, borrelt het water. De hitte is verschillend, en de noordelijkst gelegene zijn de heetste. In deze is een ei in ééne minuut zacht en in 1′ 45″ hard gekookt.

Op bloote voeten kan men op de daarnaast liggende steenen niet staan blijven, hetgeen men bij de zuidelijke en digter bij de rivier gelegene bronnen wel doen kan; ja, daar is het zelfs mogelijk de hand eenige seconden in het water te houden.

Het water heeft niet alleen eenen sterken, zoutachtigen smaak, maar op de steenen, waar het doorheen breekt, formeert het schoone, zuiver witte zout-kristallen, ter dikte van 5 à 6 strepen. De inlanders gebruiken dit zout bij hun eten en ik vond het zeer scherp en smakelijk, zonder eenigen bitteren

---

1 Zie het Vervolg, No. 4.

smaak. Nog gebruiken het de inlanders als een middel tegen kropgezwellen.

Ofschoon bijna zonder twijfel in de Lampongs, vooral in het gebergte dat zich van den Goenoeng Abong naar den Goenoeng Ratté uitstrekt, nog meer warme bronnen zullen zijn, zoo is mij evenwel van haar bestaan niets bekend geworden.

Wegen. Het is natuurlijk, dat in een land, wat zoo schaars bewoond en zoo weinig gecultiveerd is, als de Lampongs, de wegen over 't algemeen in een slechten toestand zijn.

Hierbij komt nog, dat de menigte van rivieren aan de bewoners een veel gemakkelijker en met hunnen luijen aard veel meer overeenkomend middel van communicatie aanbiedt, dan de wegen. In een groot gedeelte der beneden-landen, waar gedurende de west-mousson alles overstroomd is, bestaat bijna geene andere communicatie als door de rivieren, en de enkele wegen, die langs deze of van de eene naar de andere rivier loopen, zijn slechte voetpaden, die — om zoo te zeggen — gedurig veranderen.

In het hooger gelegene gedeelte dier distrikten, waar de rivieren, vooral in de oost-mousson, niet meer bevaarbaar zijn, bestaan wel meer wegen, maar ook hier zijn zij slecht onderhouden en is niet altijd het beste terrein uitgekozen. — Gewoonlijk loopen deze wegen over de oemboels (gehuchten), die tusschen twee kampongs liggen, en daar deze gehuchten gewoonlijk om de 2 à 3 jaren verplaatst worden, worden natuurlijk ook de wegen weder verlegd.

Deze omstandigheid draagt er niet weinig toe bij, dat de wegen in zulken slechten toestand zijn.

Wel is waar moeten die wegen, welke van eene kampong naar de andere voeren, elk jaar eenmaal opgeruimd worden, maar daar schijnt niet altijd de hand aan gehouden te worden; ten minste in de laatste jaren stellig niet (1848 tot 1853).

Bruggen bestaan er — behalve op den grooten weg van Telok Betong naar Mengala — bijna geheel niet.

De oliphanten en rhinocerossen dragen er het hunne toe bij,

om de reeds slechte wegen in eenen nog slechteren staat te brengen; zij schijnen bepaalde vijanden van bruggen en dijken te zijn en vernielen dezelve veelal.

Men kan in de Lampongsche distrikten de volgende wegen onderscheiden:

1°. De groote communicatie of Gouvernements-weg, die ter lengte van 84 palen van Telok Betong tot Mengala voert.

Deze weg is goed en voor troepen van alle wapenen bruikbaar. Hij wordt jaarlijks éénmaal goed in orde gemaakt; terwijl de aanliggende kampongs de gebreken, die zich in den tusschentijd opdoen, verhelpen.

In de hoofd-kampongs vindt men kleine huisjes om te vernachten en sedert den laatsten tijd ook stalling voor paarden.

De bruggen zijn naar omstandigheden goed.

Vier groote rivieren passeert men door middel van vlotbruggen.

2°. Wegen, die — daar zij sedert menschengeheugen bestaan hebben en tevens de verbinding tusschen de voornaamste kampongs vormen — aan geene verandering onderhevig zijn.

Deze wegen, die jaarlijks ter breedte van 12 voeten opgeruimd en in orde gebragt moeten worden, zijn, als dit geschied is, meestal zeer goed te paard te passeren.

Spoedig echter gelijken zij door het omvallen van boomen, het wegspoelen of vernielen van bruggen en dammen en door het overal opschietende allang-allang en struikgewas op niets anders, dan een gewoon boschpad, dat men slechts, de éénе man achter den anderen, passeren kan.

De voornaamste dier wegen zijn:

a. De weg, die van Telok Betong langs het zeestrand tot Tarahan, vervolgens door het gebergte over Tandjongan en Tanjong Karie naar Blantong voert.

b. De weg, die van Telok Betong over Kategohan, Lampassin, Goerong, Gebang, Menanga en Saboe naar Sangie voert.

c. De weg, die van Telok Betong over Negrie Katoen, Halangan Ratoe, Negri Sipin en Negara Sakka naar Tiga Nen-

nang voert, en een zijtak van dezelve, die over Koeroengan Java naar Goenoeng Tetahan voert.

d. De weg, die van Blantong uit langs het zeestrand tot Paloeboe, van daar naar Soemoer en om den oostelijken voet van den Radjah-Bassa weder naar Blantong terugvoert.

e. De weg, die van Tarabangie over Léan, Goenoeng Dalam, Soeka Tanah, Tjampang-Passiek, Laboean Ratoe, Tarabangie Loenei, Joepara, Maringey, Nibong, Negrie Agong en Kota Bessie naar Assahan voert.

f. De weg, die van Tarabangie langs den Pengaboean opwaarts tot de kampong Katoen Ilier voert.

g. De weg, die van Goenoeng Soghie langs den Sepoetie opwaarts tot de kampong Segala Meda voert.

h. De weg, die van Blimbangan (een aan den onder *f.* beschreven weg liggende kampong) over Poengok, Toelang Bawang, Kota Boemie Bezay en Karangan naar Boemie Agong voert, met eenen zijtak van Karangan naar Koeroengan Java, in het Palembangsche gelegen; en met eenen anderen zijtak, die van Toelang Bawang de rivier Soengkey opwaarts tot Negara Ratoe, en vandaar over Gedong Batin naar Poeloe Ayoe, aan de rivier Oempoe gelegen, voert.

3°. Wegen, die door uitgestrekte, onbewoonde bosschen, of wel over het gebergte naar andere distrikten voeren, of wel als verbindingslijnen tusschen de sub 2°. beschrevene wegen dienen. Het zijn voetpaden, die men, om het spoor niet te verliezen, niet anders als door wel bekende gidsen geleid, betreden moet. Zij zullen, hoewel ook aan verandering onderhevig, altijd blijven bestaan, niettegenstaande er niets voor onderhoud of verbetering gedaan wordt. Zij zijn voor den enkelen reiziger reeds moeijelijk te passeren, en zouden, wanneer niet eerst voorbereidende maatregelen genomen worden, geduchte hinderpalen voor den marsch van troepen zijn, hoe gering ook hun aantal wezen moge.

---

[1] Zie het Vervolg, N°. 5.

Nogtans kunnen deze wegen weder in twee klassen gesplitst worden, en wel dezulke welke alleen door opruiming spoedig door de omliggende kampongs zoover in orde gebragt kunnen worden, dat zij voor den marsch van troepen te gebruiken zijn, en dezulke welke niet dan zonder langdurigen en moeijelijken arbeid in tamelijk goede wegen te herscheppen zouden zijn.

4o. Wegen welke slechts tijdelijk bestaan en naar de oemboels leiden. Het zijn voetpaden, die gedurende den oogsttijd meestal goed in orde zijn, maar bijna van jaar tot jaar veranderen naar gelang de Lamponger de bebouwde gronden verlaat om nieuwe plaatsen te ontginnen.

Eindelijk bestaan er nog al dikwijls voetpaden langs den oever der rivieren; deze zijn echter voor troepen geheel ongeschikt, en in de regenmousson meestal geheel onder water.

Nog zal men, wanneer men in de uitgestrekte wildernissen der Lampongsche distrikten marcheert, opmerken, dat de weg dikwijls door andere voetpaden gekruist wordt, of zich in twee, drie takken verdeelt.

Volgt men één dezer voetpaden, zoo zullen zij of naar eenen grooten Kakaret of Medangboom, of naar een moeras of rivier leiden en daar eindigen.

Deze paden dienen, hetzij voor de kakaret, was, honig en rotting zoekers, dan wel om het gekapte hout naar de rivieren te slepen, of het zijn paden door de oliphanten en rhinocerossen gevormd, welke dieren, zoo als bekend is, eenen zeer geregelden loop hebben.

Deze laatsten zijn gemakkelijk aan hun voetspoor te herkennen, maar de eersten misleiden dikwijls zelfs met den weg bekende gidsen.

Een hoofdvereischte bij eenen marsch door de Lampongs is dus, dat men zich van één of meer ervarene gidsen voorzie, want al kunnen ook zelfs deze, zooals ik gezegd heb, van tijd tot tijd misleid worden, zoo zullen zij ten minste hunne dwaling spoedig inzien.

Indeeling. De Lampongs zijn in vijf distrikten verdeeld:

1°. Telok Betong.

2°. Sekampong.

3°. Sepoetie.

4°. Toelang Bawang en

5°. Samangka.

Behalve Telok Betong, hebben de overige distrikten, volgens de onderscheidene stroomgebieden, die zij bevatten, naauwkeurige grenzen.

1°. Het distrikt Telok Betong. Het grenst ten westen aan het distrikt Samangka zoodanig, dat de wateren, welke in de Samangka-Baai uitloopen, onder het gebied van Samangka, en die, welke in de Lampongs Baai uitstroomen, onder Telok Betong behooren; ten noorden grenst het aan het distrikt Sekampong zoodanig, dat de wateren, welke van de bergen Ratté, Telok, en gedeeltelijk van den Loeboe Iti in de Sekampong rivier zich ontlasten, onder dit laatste distrikt behooren. Tusschen den oorsprong der rivieren Sollan en Soeka Djaya volgt de grens den rug van het gebergte, die de waterscheiding tusschen deze twee rivieren vormt, en loopt regtaan op het punt, waar de rivier Natal zich met de rivier Soeka Djaya vereenigt. Van dit punt loopt de grens in eene ingebeelde lijn tot waar de rivier Batoe Payong zich in de Sekampong rivier stort; vervolgens blijft zij die laatste rivier volgen tot aan haar uitwatering in zee.

Ten oosten grenst Telok Betong aan de Java-zee, en ten zuiden aan de straat Sunda.

Onder het gebied van Telok Betong behooren verder al de eilanden in de Lampongs Baai en onder de oostkust der Lampongsche distrikten gelegen; verder de eilanden Lagundy, Seboekoe, Sebessie en Krakatou, in de straat Sunda gelegen.

Het distrikt staat onder het gezag van eenen regent, die zijn verblijf te Telok Betong houdt.

2°. Het distrikt Sekampong grenst ten westen en zuiden

aan het distrikt Samangka en wel zoodanig, dat de wateren, die van den Oeloe Sekampong en Tangkamoes komende, zich in de Samangka Baai ontlasten, tot dit laatste distrikt behooren. Het grenst ten zuiden verder aan het distrikt Telok Betong, ten oosten aan de Java-zee en ten noorden aan het distrikt Sepoetie, zoodanig, dat al de rivieren, die van den Goenoeng Oeloe Sekampong af tot aan de Danou Kamoening stroomen, tot het laatste distrikt behooren; van Danou Kemoening loopt de grens in eene ingebeelde lijn regt op de Moeara Maringey aan.

Ook dit distrikt staat onder het gezag van den regent van Telok Betong.

3o. Het distrikt Sepoetie grenst ten westen aan het distrikt Samangka, loopende de grens in eene bijna regt zuidelijke lijn van den Goenoeng Abong af over den top van den Goenoeng Oeloe Sepoetie tot aan den top van den Goenoeng Oeloe Sekampong; ten zuiden grenst het distrikt aan het distrikt Sekampong, ten oosten aan de Java-zee en ten noorden aan het distrikt Toelang Bawang zoodanig, dat de waterscheiding tusschen de Toelang Bawang en de Sepoetie tevens de grenslijn vormt, die vervolgens over den top van den Goenoeng Mahabang tot Tanjong Telok Tiram loopt.

Dit distrikt staat onder het gezag van eenen Pangerang, die zijn verblijf te Tarabangie houdt.

4o. Het distrikt Toelang Bawang grenst ten noorden en westen aan de residentie Palembang, ten zuiden aan het distrikt Sepoetie en ten oosten aan de Java-zee.

Het staat onder het gezag van eenen Dhemang, die zijn verblijf te Mengala houdt, en nog eenen sub-dhemang onder zijne orders heeft, die de onderafdeeling Boemie Agong bestuurt en zijn verblijf te Gebang houdt.

5o. Het distrikt Samangka grenst ten noorden en westen aan de residentie Benkoelen, ten zuiden aan de Samangka-Baai, en ten oosten aan de distrikten Telok Betong, Sekampong en Sepoetie.

De in de Samangka-Baai liggende eilanden behooren tot dit distrikt.

Het wordt bestuurd door eenen Depatté, die zijn verblijf te Bornei houdt.

Bestuur. Het bestuur in de Lampongs was vroeger geheel aartsvaderlijk of eene regering van oudsten.

Tegenwoordig kiest de bevolking van eenen kampong één hoofd, dat door den civielen Gezaghebber bevestigd wordt, en alsdan, bijgezeten door de oudsten, de voorkomende zaken regelt en in zaken, waar hij in twijfel is, of waar partijen het niet eens kunnen worden, zich tot het respective distriktshoofd wendt [1].

In de distrikten Telok Betong en Samangka vindt men nog eene soort van onderafdeelingen "Marga" genaamd, die uit de vereeniging van verscheidene kampongs bestaat. Daar staan de verschillende hoofden der kampongs onder hun respectieve Marga's hoofd, en dit onder den regent van Telok Betong of den Depatté van Samangka.

De regent van Telok Betong eindelijk wordt als het hoogste inlandsche hoofd erkend; hij en de overige distriktshoofden worden op voordragt van den civielen Gezaghebber van het Gouvernement in hunne betrekking bevestigd en zij genieten bezoldiging.

Te Seringkebow, in het distrikt Sepoetie, heeft men een Dhemang, die hoofdzakelijk daar geplaatst is, om den smokkelhandel tegen te gaan.

Over het algemeen hebben de Lampongsche hoofden weinig gezag over hunne ondergeschikten.

De straffen zijn gering en kunnen allen door geld afgekocht worden, zelfs de doodstraf door de zoogenaamde wang bangon (bloedgeld).

Bevolking, karakter van het volk.

De Lamponger is van eenen sterken en gespierden ligchaamsbouw, niettegenstaande dat is hij weinig geschikt voor

[1] Volgens anderen vindt men ook hier het Maleische soekoe-bestuur terug.

fatigues of werkzaamheden, die eenigzins krachtinspanning vorderen.

Buitengewone trotsch gaat bij hem met groote domheid gepaard; voor vleijerij is hij zeer vatbaar.

Zijne zucht naar rangen, aan welke volgens den bestaanden hadat, eene zekere eerbewijzing verbonden is, is onbegrensd.

Wijdsche titels, zoo als die van Ratoe, Dalm, Pangherang, Radjah enz., enz., zijn het onmiddellijke gevolg daarvan.

Al deze titels zijn te koop, en voor eene zekere hoeveelheid karbouwen, die hij slagt, of eene zekere som, die hij besteedt, kan de gemeene man eenen titel of rang verkrijgen; hiermede gaat niet zelden gepaard, dat hij eenen nieuwen naam aanneemt, even als of daardoor de herinnering aan zijnen vroegeren lagen stand ook geheel en al verdwenen was. Het verdient opmerking, dat de zucht om de namen te veranderen, zich niet alleen tot hun eigen persoon bepaalt, neen — zij strekken deze zelfs uit om dikwijls aan kampongs, rivieren enz. andere namen te geven; en bij de opname in 1853/54 vond ik reeds verscheidene rivieren en ook eene kampong, die sedert 1847, toen de eerste opname plaats had, — van andere namen waren voorzien.

Dit is eene zaak, waar men wel op dient te letten, en zoo het niet mogelijk is die gewoonte te doen ophouden, zoude het stellig doelmatig zijn, dat aan het civiele bestuur van zulke veranderingen werd kennis gegeven, ten einde er op de kaart aanteekening van te houden.

Bij de feesten of volksvergaderingen der Lampongers heerscht eene voorgeschrevene étiquette, die met Spaansche grandezza in acht genomen wordt en de overtreder (al is de overtreding ook in onwetendheid geschied) wordt naar eene bij die étiquette vastgestelde regeling beboet naar gelang van den beganen misslag. Dit gaat zelfs zoo ver, dat — ingeval de dader een vreemdeling is, — de familie, waar hij logeert, voor de boete kan aangesproken worden [1].

[1] Zie Tijds. voor Ned. Ind. 1847, 1e deel, en 1852 afl. 3 en 5.

Overigens is de Lamponger in zijnen omgang vrij en ongedwongen.

Hij is zeer gastvrij en eerlijk, ofschoon bedrog in den handel zeer dikwijls voorkomt, hetwelk bij hem als slimheid wordt beschouwd; en als hem dit feit overtuigend bewezen, en hij er voor gestraft wordt, zoo zal hij geen het minste berouw gevoelen wegens de handeling, die strijdig is met onze wetten, maar wel schaamte, dat de tegenpartij slimmer geweest is, dan hij.

Bij de jonge lieden heerscht eene groote vrijheid in den gemeenschappelijken omgang, en de jongelingen toonen aan de schoone sexe eene dienstvaardige voorkomenheid, zoo als ik nog nergens in dezen archipel heb waargenomen.

Hierdoor ontstaat bij hen eene zekere verwaandheid en zucht naar opschik die hen zelfs tot in oudere jaren bijblijft.

De Lampongsche bevolking schijnt mij toe een oorspronkelijk ras en een dier stammen te zijn, die de eerste bevolking van Sumatra hebben uitgemaakt. Tijdens de overheersching der Sultans van Bantam, zijn de Lampongs door tal van Soendanezen, die zich of uit eigen beweging daar vestigden, of naar die landen verbannen werden, bevolkt; — hieraan mag wel de overeenkomst met de zeden en gewoonten der Soendanezen toegeschreven worden, die men in de Lampongs veelal vindt.

Aan de strand- en voornaamste handelsplaatsen hebben zich vele vreemdelingen gevestigd, vooral Boeginezen, Linganezen en Javanen. Chinezen vindt men, behalve te Telok Betong en Mengala, in het geheel niet.

Verhuizingen van geheele familiën hebben op de grenzen met Palembang wel nog eens plaats, ofschoon zelden; het mag vooral daaraan toegeschreven worden, dat het distrikt Toelang Bawang met de Palembangsche distrikten Kommering Oeloe en Ilier vroeger één landschap gevormd heeft, en bij de inwoners dier distrikten niet alleen gelijkheid van zeden en gewoontens, maar ook tusschen vele familiën naauwe bloedverwantschap bestaat.

Huizen. De Lamponger bouwt zijne huizen op zware stijlen, hoog van den grond.

Wanneer het een gegoed man is, dan wordt het geheel van hout getimmerd en gedekt met sirappen, van bamboe gemaakt.

Aan de voorzijde wordt het geschilderd en rijk met snijwerk versierd. De innerlijke indeeling is zeer eenvoudig; — één groot vertrek, waarin gewoonlijk op de zijden — of alleen aan den eenen kant, — door beschotten kleine kamertjes zijn afgeschoten, die tot slaapplaatsen voor de getrouwde lieden dienen; en onder het dak is gewoonlijk eene rondloopende gaanderij aangebragt, die tot slaapplaats voor de meisjes en bewaarplaats van huisraad, vruchten, gereedschappen, enz. dient.

Achter het huis komt men over eene achtergaanderij, die veelal tot werkplaats der vrouwen dient, in de keuken.

De deuren zijn klein en smal, en hetgeen de Lamponger vensters noemt, zoude beter met den naam van luchtgat bestempeld kunnen worden, want meestal is de opening niet grooter dan dat er juist een menschenhoofd doorheen kan.

Veelal heeft men een valluik in het dak, dat bij mooi weder opengezet wordt om licht en lucht in de anders bedompte woning te geven.

De ruimte onder het huis wordt rondom met klein gespleten hout digt gemaakt, hetwelk naar gelang het droog is, in de keuken verbruikt en door ander vervangen wordt; terwijl de aldus afgeslotene ruimte tot stalling voor geiten, schapen, kippen en eenden dient.

Kampongs. Hunne kampongs leggen zij gewoonlijk in de nabijheid van zulke rivieren aan, welke het geheele jaar dóór water hebben. Van geregelde bouworde weten zij niets; ieder zet zijn huis op, waar hij zulks verkiest, toch vindt men bijna in ieder kampong een vrij plein, en de meeste huizen dan zóó gebouwd, dat zij met het front naar dit plein toe staan.

Midden op dat plein staat de Balei, een langwerpig, vierkant gebouw, dat tot het houden van volksvergaderingen en

feesten, en vooral ook tot logis voor reizigers dient. In de meeste kampongs vindt men eene rijkelijke aanplant van klapperboomen; vruchtboomen zijn schaarsch, maar wel neemt sedert eenige jaren de aanplant van pagger-koffij in de kampongs sterk toe en réusseert zeer goed.

Versterkingen. Versterkte kampongs vindt men alleen nog in de Marga's Radjah Bassa en Waay Orang (distrikt Telok Betong) en in de Marga Waay Blang (distrikt Samangka) en dat wel omdat de bevolking dier marga's nog kort geleden in opstand tegen het Gouvernement en in oorlog met de belendende kampongs was.

Die versterkingen bestaan gewoonlijk uit eenen met bamboe doerie en nopal beplanten wal, voorzien van eene diepe, echter niet breede gracht en een of twee ingangen, zóó smal, dat er slechts één man in 't front door kan. Deze poorten zijn met eene dikke plank van eene bijzonder harde houtsoort gesloten. Maar behalve de aldus versterkte kampongs hebben zij nog één of meer reduits, waar zij bij het naderen van eenen Europeschen vijand hunne vrouwen en kinderen, hunne beste have en goed en eenen ruimen voorraad van levensmiddelen bergen. Deze reduits zijn meestal zoo gekozen, dat zij in hunne natuurlijke ligging hunne voornaamste sterkte hebben.

Zoo moet onder anderen de pangherang Mangkoe-Boemie, hoofd der Marga Waay Orang, op een der ruggen van den Goenoeng Radjah-Bassa eene versterking hebben, die volgens het zeggen der inlanders, onneembaar is. Op den weg daarheen vindt men twee plaatsen, welke zoo steil zijn, dat zij alleen door middel van aangebragte ladders overgetrokken kunnen worden [1]. Uitgehongerd kunnen dergelijke réduits ook niet worden, daar de bevolking dadelijk in hare omgeving ladangs aanlegt, zoodat zij het, even als in de Marga Waay Blang het geval is geweest, jaren lang daar vol kunnen houden.

---

[1] Zie het Vervolg, n°. 6.

Statistiek. De bevolking der Lampongsche distrikten heeft in den laatsten tijd eerder af- dan toegenomen.

Het nomaden-leven, dat vele Lampongers voeren en de Hadat djoedjoer, dat is, dat zij niet trouwen kunnen zonder eenen bruidschat te betalen, mag hieraan wel schuld hebben; echter moet ook nog aangemerkt worden, dat deze distrikten in de laatste jaren veelvuldig door epidemische ziekten, vooral cholera en de kinderpokken, zijn bezocht geworden.

De bevolking van eene kampong leeft gedeeltelijk verspreid in gehuchten, die dikwijls dagen ver van de moeder-kampong verwijderd zijn; dit maakt eene naauwkeurige volkstelling bijna onmogelijk. Ik heb in iedere kampong de telling zoo goed als mogelijk verrigt of doen verrigten en de nevensgaande statistiek is het resultaat daarvan.

De menigte van inlanders, die in de oemboels of op de eilanden wonen, alsook de onwetendheid te dien opzigte van de kampongshoofden, is de oorzaak, dat die statistiek moet beschouwd worden slechts approximatief te zijn.

DISTRIKTEN.	HUIZEN. a)	LAMPONGERS.				VREEMDELINGEN. b)				CHINEZEN.				ARABIEREN.	TOTAAL.
		MANNEN. c)	VROUWEN.	JONGENS.	MEISJES.	MANNEN.	VROUWEN.	JONGENS.	MEISJES.	MANNEN.	VROUWEN.	JONGENS.	MEISJES.		
Telok Betong........	2944	3089	3611	4562	4012	123	84	97	66	26	11	7	3	—	15691
Sekampong..........	634	1604	2114	1962	1398	47	103	113	63	—	—	—	—	—	7404
Sepoetie.............	1346	3555	4918	5380	4009	39	12	17	4	—	—	—	—	2	17936
Toelong-Bawang......	1836	4873	6224	6687	5599	90	152	139	87	2	—	1	1	—	23855
Samangka...........	1213	2014	2172	2971	2684	8	11	11	7	1	—	—	—	—	9879
TOTAAL...	7973	15135	19039	21562	17702	307	362	377	227	29	11	8	4	2	74765 [1]

AANMERKINGEN.

a) Onder deze getallen zijn alleen begrepen de huizen, welke in de kampongs staan, daar die der oemboels te veel aan verandering onderhevig zijn.

b) Hieronder zijn begrepen de vreemdelingen van verschillende eilanden hier uit den Archipel en die zich voor goed ter woon in de Lampongs gevestigd hebben.

c) Bij het opgeven der bevolking onderscheidt de Lamponger slechts getrouwde mannen en vrouwen, jongens en meisjes. Onder de jongens en meisjes wordt alles geteld wat niet getrouwd is, onverschillig of de persoon als grijsaard aan den rand van het graf staat of pas het licht der wereld aanschouwd heeft. Weduwenaren en weduwen blijven onder de getrouwde lieden gerangschikt.

Men zal niet ver misrekenen, wanneer men van de gehuwde mannen $^{2}/_{3}$ en van de jongens $^{1}/_{3}$ als weerbaar beschouwt.

[1]) Door anderen wordt de bevolking op meer dan 100,000 zielen gesteld.

Onderwijs, Religie. Een geregeld onderwijs bestaat niet in de Lampongs. Zoo als de Lampongsche taal eene geheel eigenaardige is, zoo ook is het hun schrift. Het bestaat uit 20 grondteekens, waarvan elk door de bijvoeging van een ander teeken 14 malen eene andere beteekenis verkrijgt; op deze wijze ontstaan 280 verschillende teekens, die voldoende zijn om alle in de Lampongsche taal voorkomende woorden te schrijven.

Het schrift loopt van de linker naar de regter-hand, en men gebruikt bij gebrek van papier jonge groene bamboe, lontarbladen en boomschors; de letters worden met een mesje ingegrifd, of met inkt, die zij uit roet en het sap eener plant maken, geschreven.

Hun schrift kunnen de meeste Lampongers, zelfs vele vrouwen, lezen en schrijven; zij leeren dit gewoonlijk spelende in de jeugd of veelal terwijl zij aan het vrijen zijn.

Ook de hier in den archipel gebruikelijke Maleische taal kan met deze teekens wedergegeven worden en de Lamponger, die deze taal spreekt, verstaat dus ook (zoo hij zijn schrift lezen kan) het in die taal met Lampongsche letters geschrevene.

Alleen aan de strand- en voorname handelsplaatsen bestaan scholen, waar door priesters onderrigt aan de jeugd gegeven wordt in het lezen van den Koran en in het Maleische schrift. Sedert eenigen tijd bestaat eene diergelijke school ook te Tarabangie, opgerigt door den zeer godsdienstigen Pangerang Semporna Djaija Poetie.

Voorname hoofden uit de binnenlanden zenden van tijd tot tijd hunne kinderen naar één dier plaatsen om aldaar in het lezen en schrijven en de voorschriften der Mahomedaansche religie onderwezen te worden.

De Mahomedaansche religie is de algemeen in de Lampongs erkende, ofschoon de meeste Lampongers hare voorschriften kennen noch opvolgen.

Priesters, zoogenaamde Hadjis, vindt men weinig in de Lampongs en dan meestal op de hoofdplaatsen.

De bedevaart naar Mekka wordt hoogst zelden en dan nog

alleen door voorname en rijke hoofden of hunne kinderen verrigt, die er door den eenen of anderen priester toe overgehaald zijn.

De Lamponger is echter in hoogen graad bijgeloovig; zijne bosschen en rivieren, vooral rotsen en oude boomen zijn bevolkt met een tal van geesten en spoken, aan welke hij offert, of wier bescherming en hulp hij inroept. Hij zal in 't bosch niet overnachten alvorens zijn toover-formulier hard opgezongen en vergiffenis gevraagd te hebben aan dezen of genen geest; eerst daarna neemt hij de vrijheid water uit zijne rivier te scheppen of onder de schaduw zijner bladeren te rusten. Hij gelooft aan goede en slechte voorteekens en zal eene reis, een arbeid of ander voornemen opgeven of ten minste uitstellen, wanneer de laatste hem voorgekomen zijn.

Aan zijne graven is hij zeer gehecht.

Zijne voorouders zwerven in de gedaanten van tijgers, olifanten of krokodillen rondom zijne kampong, om hun voormalig verblijf en hunne nazaten voor ongeluk te beschermen.

Wordt een mensch b. v. door eenen tijger vermoord, de ingezeten van de kampong, waartoe de persoon behoorde, verhaalt u met het ernstigste gezigt der wereld, dat het roofdier van eene vreemde streek was overgekomen; — kunt gij hem bewijzen, dat het een in de nabijheid der kampong omzwervende tijger geweest is, dan zal hij u zeggen, dat de vermoorde zich stellig aan den een of anderen misslag heeft schuldig gemaakt en daarvoor door zijnen overgrootvader is opgepeuzeld; is ook dat niet mogelijk, was het slagtoffer b. v. een onschuldig kind, en gij wilt hem overhalen op het roofdier jagt te maken, alsdan zal hij nog al uwe redenen ter neêr slaan door u te antwoorden:

"Wat helpt het dat beest om te brengen, het is een Kramat "en wordt dadelijk weder levend, en zoude het mij dan duur "betaald zetten."

Hoezeer dit bijgeloof tot vermenigvuldiging dier beesten bijdraagt, laat zich wel begrijpen.

Landbouw, Veeteelt. De landbouw in de Lampongs bepaalt zich hoofdzakelijk tot de kultuur van rijst, peper en boomwol. Aan de strandplaatsen heeft men veel natte sawah-velden, in de binnenlanden echter nergens. De weinige helling van het terrein en de diep liggende rivieren zijn dan ook weinig geschikt voor het aanleggen van waterleidingen, een der hoofdvereischten voor de sawah-kultuur. De inlander plant zijne rijst in ladangs. Tot dat einde maakt hij een stuk grond schoon, beginnende met het kleine hout uit te kappen, vervolgens de grootere boomen te vellen en, als alles goed droog is, dezelve te verbranden.

Hij plant gewoonlijk het eerste jaar djagong, katjang en andere veldvruchten, het tweede jaar padie en het derde weder veldvruchten of in de hooger gelegene distrikten kapas.

Is de grond goed, dan plant hij ook wel het derde jaar nog eens rijst en alsdan het vierde kapas.

Deze aard van veldbouw is mede eene der hoofdoorzaken van het zwervende leven der Lampongers. Een stuk grond in het onvruchtbaar midden-gedeelte van Sapoedie heeft, nadat het verlaten is, gewoonlijk 30 à 40 jaren noodig, alvorens het op nieuw kan ontgonnen worden. Wanneer er geen misgewas is, produceren de Lampongs genoeg rijst voor de behoefte.

De peper-kultuur, vroeger eene bron van rijkdom voor de Lampongsche bevolking, of, beter gezegd, voor hunne overheerschers, de sultans van Bantam, is in den laatsten tijd sterk achteruitgegaan; eerst sedert eenige jaren is men weder met het aanleggen van nieuwe tuinen begonnen.

Daarentegen neemt de koffijkultuur toe, zonder dat het bestuur regtstreeks er zich mede bemoeit; de koffijboom wordt als paggerplant in en om de pepertuinen en kampongs aangekweekt.

De teelt van den zijdeworm is ook nog al tamelijk verspreid in de Lampongs; de wormen zijn echter onaanzienlijk en geven eene zeer kleine pop; de verkregene zijde scheen mij ook niet van beste kwaliteit te zijn; zij is geen artikel van uitvoer, maar wordt geverwd en alsdan tot sarongs en slindangs verweven.

De veeteelt staat op een lagen trap en bepaalt zich bij het fokken der buffels, welke men in groote menigte in de Lampongs vindt; al 't andere vee, zelfs geiten en schapen, wordt ingevoerd van Java. De koe (sappie) heeft men geheel niet, men zeide mij, dat zij niet voortteelen wilde; ik betwijfel echter of er wel ooit eene goede proef genomen is.

Paarden zijn er slechts eenige; zij zijn door ambtenaren en officieren van overwal medegebragt en later, bij het vertrek hunner meesters, achtergebleven.

Handel en Scheepvaart. Marktplaatsen. In de laatste jaren zijn in de Lampongs handel en scheepvaart sterk vooruitgaan.

De voornaamste artikelen van uitvoer zijn peper en boschprodukten; onder deze heeft in den jongsten tijd de karet of gom-elastiek eene hoofdrol gespeeld; de overigen zijn verscheidene soorten van damar, rotting, een weinig was en ivoor, boomwol en koffij.

De invoer bestaat in rijst, zout, ijzerwerken, kramerijen, aardewerken en lijnwaden.

Dat de Lamponger bedrog in den handel als slimheid beschouwt, en zich daar eerder op beroemt, dan dat hij er schaamte voor gevoelt, zal nog langen tijd eén der voornaamste hinderpalen voor den handel in die distrikten blijven.

De scheepvaart wil niet veel beteekenen, zij is geheel in handen van vreemdelingen, die zich op de hoofdplaatsen gevestigd hebben, want de Lamponger zelf is geen zeeman.

De voornaamste markt- en handelsplaatsen zijn: Telok Betong en Paloeboe, meer bekend onder den naam van Sekeppel in de Lampongs-baai [1];

Bornei, Napal en Sepoeti in de Samangka-baai;

Assahan aan de Sekampong;

Ranto Djaija aan de Pagadoengan;

Seringkebow aan de Sepoetie,

Mengala aan de Toelang Bawang.

---

[1] Zie het Vervolg, n°. 7.

Te Seringkebow is een Demang, hoofdzakelijk met het doel om de belangen van het Gouvernement en van vreemde handelaren voor te staan.

Te Assahan, vroeger een der voornaamste handelsplaatsen, is een inlandsch hoofd met den titel van Sabandar met het toezigt over den handel belast; vroeger werd hij door den sultan van Bantam aangesteld en had nog al magt en invloed, thans is zijn gezag van luttel beteekenis.

Delfstoffen. Het delfstoffenrijk is zeer arm in de Lampongs. In de Oempoe-rivier boven Boemie-Ratoe wordt eenig goud gewasschen; het is echter van slechte qualiteit (Mas moedah) en beloont naauwelijks de moeite van het werk.

Boschwezen. De Lampongs hebben overvloed van mooije en goede houtsoorten, vooral de distrikten Toelang Bawang en Sepoetie komen hier in aanmerking, zoowel om de quantiteit en qualiteit der houtsoorten, die daar gevonden worden, alsook wegens de gemakkelijke wijze van afvoer.

Te Assahan in het Sekampongsche vindt men djattie-bosschen, die echter geheel verwaarloosd worden.

Overigens neem ik de vrijheid te verwijzen op mijn, bij missive dd. 16 September 1854, N°. 35, ingediend Rapport omtrent boschwezen en houtsoorten in de Lampongsche distrikten.

TOPOGRAPHISCHE BESCHRIJVING

VAN

TELOK BETONG

EN DESZELFS NAASTE OMSTREKEN.

Op het bijna noordelijkste punt van de Lampongs-baai ligt Telok Betong, en wel op 105° 19′ 30″ O. L. door Greeenwich en 5° 25′ 30″ Z. Br.

Wel is waar, heeft deze plaats bij het Gouvernement en ook in de dagelijksche spreekwijze den naam van Telok Betong bekomen, maar een eigenlijke kampong van dien naam bestaat er niet, want het zijn de ondervolgende acht kampongs, welke deze plaats vormen.

Kangkong,	Pasar,
Madja,	Pasisier,
Boemie-Waras,	Parawata en
Lontar,	Kota-Karang.

De drie eerste liggen naast elkander langs het zeestrand, oostelijk van de monding der Telok-rivier, de twee laatste liggen aan den regter en de overige aan den linker-oever dier rivier.

Bij den inlander uit de bovenlanden gaat de naam van kampong Pasar voor dien van Telok Betong door.

Volgens de oude Lampongsche indeeling wordt de geheele vallei, die ten westen en noorden door den afloop van den Telokberg en ten oosten door dien van den Loeboe Iti gevormd wordt, aldus genoemd.

Het landschap Telok Betong genoemd. Behalve de boven-

aangehaalde kampongs liggen nog in deze vallei verspreid: ten westen van Telok Betong de kampongs

Kategoehan,
Paken Ampey en
Kadjadian.

Ten noorden: Koeripan,
Negrie en
Gedong Pakoean.

De meesten dezer kampongs hebben in de nabijheid der ladangs, welke op het Telok Betong omringende gebergte liggen, hunne oemboels (gehuchten), en wel vindt men ten westen van Telok Betong de oemboels:

Tji-obie, Si-Gedong, Soessoek, Waay balak, Lima koentjie, Doerian Toengal, Tjapé-Pis, Tandjong Agong, Rebong, Tandjong Henning, Balak, Kemiling, Tanjong Koemala, Waay Nangsie en Goenoeng Katoen.

Ten noorden:

Goenoeng Priang, Oemboel Tengah, Tapos, Waay Sennal, Tanjong Gading, Soeka Tana, Soessoean, Doerian Payong, Kakaret, Kamoening, Pengadjaran, Ketapan, Koepang en Talang.

En ten oosten:

Kakoeran, Kandies, Sahing en Joëllang.

Al deze kampongs en gehuchten tellen 856 huizen en zijn bevolkt met 3581 zielen.

De bevolking kan volstrekt niet meer eene zuivere Lampongsche genoemd worden, daar zij, zoo als meestal in den Archipel op de aan zee gelegene handelsplaatsen uit een mengelmoes van Maleijers, Linganezen, Boeginezen, Javanen, Arabieren, Chinezen en de daaruit ontstane gecroiseerde rassen, bestaat; ook de taal draagt het kenmerk dezer diverse natiën, echter komt men hier overal met de zoogenaamde laag maleidsche taal voort.

Wel is waar, de Lamponger die in de onmiddellijke omstreken van Telok Betong woont, is iets meer geciviliseerd en vooruitgegaan door den veelvuldigen omgang met vreemdelingen, als die der binnenlanden, echter blijft nog steeds zijn vadsig,

lui en onzindelijk karakter bij hem doorstralen en, zoo als veelal het gevolg is, meent hij in den omgang met vreemdelingen, vooral de handelaren, veel spoediger het slechte als het goede over; zoodat bedriegerijen, diefstal enz., enz. te Telok Betong en deszelfs omstreken, veelvuldiger voorkomen, dan in eenige kampong der binnenlanden.

Sedert 1848 is de zetel van het gouvernements-bestuur in de Lampongs te Telok Betong gevestigd. Het wordt gevormd uit eenen civielen en militairen gezaghebber, die den rang van op zich zelve staanden Assistent-Resident heeft; — verder een Assistent en den Regent van Telok Betong.

De handel is, bijzonder sedert den laatsten tijd, vooruitgegaan en neemt dagelijks toe; hij bestaat, wat uitgaande artikelen betreft, hoofdzakelijk in kakaret (gom-elastiek), damar, peper en rottang.

De voornaamste artikelen van invoer zijn rijst, olie, lijnwaden, ijzerwaren, gambier en tabak, enz., enz.

De militaire magt bestaat uit 50 onderofficieren en manschappen, gekommandeerd door een tweeden luitenant.

De ziekeninrigting is eene infirmerie, aan wier hoofd een officier van gezondheid IIe klasse staat, die tegelijk den dienst van civielen geneesheer waarneemt.

Het klimaat der Lampongs heeft den naam van tot de ongezondste in geheel Indië te behooren, en daar men dikwijls onder de Lampongs niet meer dan Telok Betong zelve begrijpt, zoo heeft daardoor die plaats den naam van ongezondheid verkregen. Ik geloof dat Telok Betong niet veel ongezonder is, dan andere aan strand gelegene plaatsen. De temperatuur, die over dag gemiddeld 86° en 87° F. telt, wordt nog verzacht door de versche zeebriezen, die alleen, wanneer ze uit het zuidwesten komen, waar zij moerassen- en koraalklippen passeren moeten, ongezonde miasmen aanvoeren.

De nachten zijn koel zonder koud te zijn, en hebben eene gemiddelde temperatuur van 70° F.

De sterfte kan gering genoemd worden, vooral wat het De-

tachement aangaat, en de gezondheidstoestand is over het algemeen zeer voordeelig.

Zie hieromtrent het rapport en de topographische beschrijving van den officier van gezondheid IIe klasse, Wienecke, dd. 2de Januarij 1853 en 3de Januarij en 12de Julij 1854.

Bijzondere merkwaardige gebouwen heeft Telok Betong niet, de huizen zijn meestal armoedig en van bamboes opgetrokken, slechts weinige goede planken huizen in den zuiver Lampongschen bouwtrant worden gevonden, en eerst in den laatsten tijd is men begonnen hier en daar met pannen te dekken.

In de nabijheid der uitwatering van de rivier Kategoehan, en op den linker oever der Telok-rivier, ½ paal ten noorden van Kampong Negrie, worden warme bronnen gevonden.

Het water van de bron bij Kategoehan heeft eene in het ligt geel gaande kleur, en bij eene luchttemperatuur van 86° F. teekent het over 180° F. Zijn reuk is sterk naar zwavelwaterstof, en de smaak is bitter zoutachtig. Heeft het eenigen tijd in de opene lucht gestaan, dan wordt het troebel, en op zijne oppervlakte vormt zich een witachtig vlies.

Bij hoeveelheden van 4—6 oncen gedronken, verwekt het misselijkheid en eenen smaak als dien van bedorvene eijeren.

Het water van de bron bij Kategoehan komt op ± 50 passen van het strand, tusschen met zand, aarde en bladeren overdekte koraalrotsen te voorschijn.

De bron bij Negrie heeft water, dat ligt hepatisch ruikt, helder van kleur is en eenen flaauw zoutachtigen smaak heeft. Zijn temperatuur is bij eene luchttemperatuur van 85° F. 122° F. In eene hoeveelheid van 6—8 oncen inwendig gebruikt, brengt het vermeerderde ontlasting voort.

Telok Betong ligt in eene vlakte en is rondom op eenen afstand van ± 1000 Ned. ellen met natte sawah's omgeven, die alle door leidingen uit de Telok-rivier van water voorzien worden.

Ten zuidwesten blijft het terrein, wanneer men deze sawah's gepasseerd heeft, vlak; het is echter digt langs het zeestrand

moerassig; en met bijna ondoordringbaar bosch begroeid, ten noorden wordt het bergachtig en is insgelijks met bosch begroeid, maar aangezien het aldaar reeds naar alle rigtingen bebouwd geworden is, en nog wordt, zoo is het mogelijk hetzelve hier bijna overal te doorkruisen.

Ten oosten is het terrein insgelijks vlak en met bosch bewassen, en het wordt bij de uitwateringen der kleine, zich daar in zee stortende riviertjes moerassig.

Eerst wanneer men de rivier Balouw gepasseerd heeft, komt men aan den voet van het gebergte, dat zich hier tot aan het zeestrand uitstrekt.

De noordelijk langs Telok Betong loopende heuvelketen is laag en verheft zich slechts op weinige plaatsen boven de 500 voet; zij wordt naar alle rigtingen door kleinere en grootere ravijnen doorsneden, waarvan echter alleen die door de Telok-rivier en hare zijtakken Penjawatang, Doerian, Tebing em Pampangan gevormd worden, als strategische hinderpalen te beschouwen zijn.

De rivieren zijn klein en onbeduidend. De voornaamste zijn:

de Telok-rivier,

de Kategoehan, die zich, voor zij zich in de zee stort, in twee takken splitst, nemende de zuidelijke den naam van Kadjadian aan.

De Oela Galik of Ketapan, die zich ten westen van Kankoeng in zee stort, en eindelijk de rivier Balouw die de oostelijke grens dezer vallei vormt. Alle deze rivieren zijn doorwaadbaar en alleen de Balouw kan tot op 3 à 4 palen boven hare monding met kleine kano's bevaren worden.

De Telok-rivier is van hare monding tot bij Kota Karang diep genoeg, om aan de vaartuigen van klein charter, welke niet op de reede willen ankeren, eene veilige ligplaats aan te bieden. Haar water is wat verder op helder en heeft eenen uitmuntenden smaak, zoodat de meeste vaartuigen, welke hier ten anker komen, zich daarvan voorzien.

De uitwateringen der rivieren Kategoehan en Kadjadian zijn

modderachtig en bij hoog water niet doorwaadbaar, wat trouwens, wegens de buitengewone menigte van krokodillen, die daar hun lievelingsverblijf hebben, ook bij laag water niet raadzaam is.

Bij zware regenbuijen komen banjers spoedig op, maar verdwijnen ook even snel.

De om Telok Betong liggende sawah's beslaan eene oppervlakte van 276½ vierkante bouws en zijn voor uitbreiding vatbaar.

Behalve deze, bebouwen de inwoners van dit landschap ladangs; zij worden in 't begin vån de goede moesson bewerkt, dat wil zeggen, dat men dan het ligte hout omkapt en uitdroogen laat, het vervolgens in brand steekt en dan eerst de hoogere en zware boomen, die niet geheel verbrand zijn, velt; hunne verdere consumptie laat de Lamponger aan tijd en weder over.

Tusschen deze boomen bouwt hij zijne veldvruchten, gedeeltelijk rijst, gedeeltelijk obies, djagong, katjang enz.

Later wordt kapas, en ook hier en daar tabak, in deze ladangs gebouwd.

De verdere kultures in de omstreken van Telok Betong zijn peper en wat koffij.

De peper-kultuur is tegen vroegeren tijd sterk ten achteren.

De koffij is goed, wordt echter slecht behandeld en is derhalve op de markt niet zeer gewild. Deze kultuur wordt door het tegenwoordige bestuur zeer aangemoedigd.

De Lamponger prefereert den in de ladangs geteelde rijst boven dien, welke hij uit de natte sawah's of door aanvoer van Java verkrijgt.

Gene, ofschoon slechts kleine, roodachtige korrels gevende, die bij het schoonmaken meestal nog breken, is, zoo als de Lamponger zegt, "berkat", wat beteekent: zwaarder en meer voedend.

De kampongs Parawata, Pasisier en Kota Karang liggen ieder op zich zelve, ofschoon geen geweerschot de eene van de andere verwijderd. De huizen in deze kampongs zijn al-

leen staande en onregelmatig door elkander gebouwd. Deze kampongs worden meestal door Lampongers bewoond.

Pasar en Lontar liggen digt aan elkander en ook de huizen zijn zóó gebouwd, dat zij straten vormen; behalve het vrije terrein vóór het fort en den passer vindt men geen onbebouwd terrein meer.

Verscheidene breede en thans goed onderhoudene wegen, onderling door smalle steegjes verbonden, voeren door deze kampongs; de over de waterleidingen liggende bruggen zijn goed en de tegenwoordige gezaghebber, de kapitein der infanterie J. H. R. Köhler, laat er zich veel aan gelegen liggen, om hierin nog steeds verbeteringen te brengen en vooral de zindelijkheid dier kampongs te bevorderen.

De bewoners dier kampongs zijn meestal vreemdelingen.

De kampongs Boemie Itaras en Madja slechts uit weinige, vlak aan zee gelegene huizen bestaande, worden meestal door de vrouwen en familie van den regent en zijne volgelingen bewoond.

De kampong Kangkoeng, ook wel kampong Java genoemd, is, zoo als deze laatste naam aanduidt, door Javanen gebouwd en wordt ook nog meestal door dezen landaard of hunne hier geborene nakomelingen bewoond. Midden door dezelve voert een goede en breede weg.

Behalve den grooten communicatie-weg, die te Telok Betong begint, en den weg langs zeestrand tot Kangkoeng, moeten de overige wegen slechts voetpaden genoemd worden; zij zijn echter alle zeer goed begaanbaar en de meeste kunnen zelfs te paard bereisd worden.

Het fort te Telok Betong is eene aarden redoute van vier gelijk groote vacen, en op de hoeken met cirkel-bastions voorzien.

Hetzelve heeft van contre-escarpe tot contre-escarpe eene breedte van 70 Ned. ellen.

Daarin bevinden zich de kazerne, de infirmerie, de arrestlokalen, ook voor civiele gevangenen, het civiele pakhuis en een van steen opgetrokken kruidmagazijn. Eene waterput

wordt, even als de gracht, van levend water voorzien; de gracht heeft eene, met eene sluis voorziene uitwatering op de noordwestelijke vace.

De armering bestaat uit twee zesponders met circulaire affuiten, die op de noord- en zuid-bastions geplaatst zijn. De laatste kan nog op het zeestrand, dat slechts 550 Ned. ellen verwijderd is, een werkdadig vuur onderhouden. Al de in de vallei gelegene kampongs kunnen door deze stukken bestreken worden, daar zij, behalve Kangkoeng, Paken Ampei en Kadjadian niet buiten een rayon van 1000 Ned. ellen liggen.

Het verdere artillerie-veldmaterieel bestaat uit 2 éénponders en 2 handmortieren van 11½ duimen.

Vlak voor de west-bastion liggen de woningen der officieren en ambtenaren; zij zijn van hout opgetrokken, met bamboezen, aan de binnenzijde met Bantamsche matten bekleede, wanden voorzien en met sirappen gedekt; zij laten in elk opzigt veel te wenschen over.

Tegen eenen Europeschen vijand is dit werk niet houdbaar; tegen den inlander echter kan het, goed gekommandeerd wordende, stand houden en slechts honger zoude eindelijk tot eene overgave dwingen.

Wel is waar kan het binnenste van het fort van de toppen der langs de noord-bastion trekkende heuvelketen bespied en ook met lillas en buksen beschoten worden; echter zoude het op dien afstand (± 600 Ned. ellen) door den inlander onderhouden vuur niet zeer gevaarlijk meer zijn en door eenige wel aangebragte schoten uit den zesponder van de noord-bastion waarschijnlijk spoedig tot zwijgen gebragt worden.

De reede is alleen bij sterke zuiden-winden onveilig en dan kan het ook in de geheele baai nog al sterk spooken.

De grond is modder en zand; de gemiddelde diepte 5 à 6 vademen; de ligplaats voor grootere schepen is omtrent eene Eng. mijl ten westen van Poeloe Pasaran, waar eene diepte van 6—8 vademen gevonden wordt. Kleinere vaartuigen gaan digter onder voornoemd eiland liggen.

Van de monding der rivier Telok loopt eene modderbank, die, zelfs met sloepen, slechts bij hoog water gepasseerd kan worden.

Het eiland Pasaran dient tot scheepswerf.

Tusschen dit eiland en den vasten wal wordt de vaart, zelfs voor gewone handelspraauwen, door eene zich aldaar gevormd hebbende zandbank onmogelijk gemaakt en het is te voorzien, dat het niet lang meer zal duren, of dit eiland staat in verband met den vasten wal, want tegenwoordig reeds kan men het bij laag water te voet bereiken.

VERVOLG

VAN DE

TOPOGRAPHISCHE EN GEOGRAPHISCHE BESCHRIJVING

DER

LAMPONGSCHE DISTRIKTEN,

DOOR

DEN KAPITEIN DER INFANTERIE, GEDETACHEERD BIJ DEN GENERALEN STAF,

F. G. STECK,

VAN 1853 TOT 1855 BELAST MET DE TOPOGRAPHISCHE OPNAME
DER LAMPONGSCHE DISTRIKTEN.

Tijdens de in 1856 in de vier Marga's Waay Orang, Radja Bassa, Dantoeran en Negara Ratoe plaats gehad hebbende krijgsverrigtingen belast zijnde met eene heropname van dit gedeelte der Lampongsche Districten, zoo zijn door mij nieuwe berigten over het doorkruisde terrein verzameld, die gevoegelijk als een aanhangsel tot de Topographische en Geographische Beschrijving der Lampongs kunnen beschouwd worden.

Kortheidshalve heb ik ze gerangschikt in dezelfde orde, als die welke bij mijne vorige beschrijving is gevolgd en met de cijfers der corresponderende pagina's voorzien.

No. 1 (bl. 77). De Radja Bassa kan het gemakkelijkst bestegen worden van uit Taman en Kalau, beide plaatsen aan de noordzijde van den berg gelegen. De voetpaden, welke van daar naar den top voeren, vereenigen zich boven Toelong Kring en gaan van daar naar de plaats, waar vroeger Marambong gestaan heeft. Van hier af houdt alle spoor van kultuur op en volgt men in 't begin het riviertje Toelong Kring; wanneer men dit verlaten heeft, wordt het pad geduiig steiler en bereikt men eindelijk een klein plateau ten oosten der toppen van den Radjah Bassa gelegen, en hier was het, waar de mui-

teling Radin Intan zijn bivouac had opgeslagen, den naam van Katimbang dragend. Alvorens men deze plaats bereikt, passeert men tweemalen zeer smalle en steile bergruggen, regts en links door diepe ravijnen begrensd, op welker voet bruischende bergstroomen vloeijen. Deze ruggen waren tijdens de expeditie in 1856 versterkt en werden de eerste Gala Tanah en de tweede Pomattang Sentok genoemd.

Van Peningahan uit voert insgelijks een voetpad over de oemboels Repon, Doerian en Pintjer Langkar naar Katimbang. Het voert over den rug, welke de scheiding vormt tusschen de rivieren Peningahan en Toeba-Mattie. Kort voor Katimbang was ook deze weg daar, waar hij het steilst en smalst werd, versterkt en droeg deze plaats den naam van Saley Taboean.

Verscheidene voetpaden loopen nog van den weg van Kalau af tot Peningahan naar Katimbang; allen vereenigen zich echter met de beide voorschreven wegen.

Van Katimbang uit voert een weg naar de eigenlijke toppen van den Radjah Bassa, waarvan de noordelijkste of Goenoeng Danau de hoogste is.

Van dien top voert een voetpad over Kakaret en Waay Kenalie naar Ketjápè en een tweede tusschen de toppen Goenoeng Toetong en Goenoeng Sepan genaamd, over Harvi Brah naar Radjah Bassah. Alvorens men Harvi Brah bereikt, gaat nog een voetpad westelijk af, hetwelk over oemboel Ballak naar Tjantie voert.

De vier toppen van den Radja Bassa schijnen in vroegeren tijd den kratermond van dien vulkaan uitgemaakt te hebben, tot dat door de eene of andere omwenteling de krater is ingestort en zijne wanden uit elkander geschuurd zijn. Langzamerhand zijn zij alsdan met weelderig bosch begroeid en hebben hun tegenwoordigen vorm verkregen. De top van den Goenoeng Danau is echter geheel kaal en men heeft van daar een heerlijk vergezigt, terwijl de westelijke wand steil afloopt tot op eene diepte van ± 500 voet, waar hij bespoeld wordt door

een klein meer, gevormd in de holte van den ouden krater. Visschen worden in dit meer niet gevonden en volgens het zeggen van den inlander is het onpeilbaar.

N°. 2 (bl. 79). De oostkust is van Kampong Soemoer af tot aan den oemboel Pagadoengan niet begaanbaar; van daar kan men langs het strand tot aan de plaats gaan, waar de oemboel Kali Boessoek gestaan heeft, vervolgens wordt het strand moerassig en is niet meer begaanbaar.

N°. 3 (bl. 90). De rivier Ballak, welke in de rivier Batoe Payong valt, wordt ook Waay Pisang genoemd.

N°. 4 (bl. 95). Aan de noorder helling van den Radja-Bassa, op omtrent 2 palen van Katjapé, worden warme bronnen gevonden, Waay Belirang genaamd, en evenzoo vindt men aan het strand ten zuiden van den Radja Bassa warme bronnen tusschen Sawatjou en Ngamboes.

N°. 5 (bl. 98). Van Blantong uit loopt de weg tot Waay Orang en wordt nu een zeer goede militaire weg, die over Tjantie Katimbang, Radja-Bassa, Paloeboe Panangoengan, Peningahan, Tjampakka en Kalau om den geheelen berg voert; van Djattie uit is een verbindingsweg gemaakt, die naar Peningahan voert, en van Tjampakka zal een pedattieweg aangelegd worden naar Ketapan, aan de oostkust tegenover de 3 Gezusters gelegen.

De overige wegen, welke de verschillende kampongs en oemboels verbinden, zijn slechts voetpaden, en die welke noordelijk naar de Sekampong-Rivier voeren, worden in den westmoesson gedeeltelijk geinundeerd, zoodat zij voor troepen onbruikbaar zijn.

Het is mij echter gebleken, dat men, de oevers van de rivier Pisang volgende, zeker een goeden weg zoude kunnen aanleggen tot Assahan.

N°. 6 (bl. 106). De versterking, waarvan hier gesproken wordt, schijnt, even als Katimbang, een reduit geweest te zijn te Kenalie, waarvan de toegangen aan de steilste hellingen van den weg versperd waren. Deze versperringen zijn echter

reeds lang gesloopt en het is mij bij onderzoek gebleken, dat de door mij vroeger gemaakte beschrijving sterk overdreven is geweest. Nergens ten minste heb ik passages ontmoet, die men door middel van touwladders heeft moeten beklimmen.

N°. 7 (bl. 112). Bij de markt en handelsplaatsen in de Lampongs-Baai mag thans ook Kali-Anda gevoegd worden, als zijnde daar langzamerhand eene kampong ontstaan, geheel door handeldrijvende vreemdelingen bewoond.

Ook Ketapan aan de oostkust is zeer voordeelig gelegen en zal misschien, wanneer er een pedattieweg naar toe voert, met der tijd de voornaamste handelsplaats der 4 Marga's worden.

DE ORANG BENOEA'S OF WILDEN

OP

MALAKKA,

IN 1642.

In de "Beschrijving van een gedeelte der residentie Riouw", opgenomen in het "Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde", Deel II, pagg. 135—140, las ik niet zonder belangstelling hetgeen daarin wordt gevonden over de orang benoea's, die in de binnenlanden van het eiland Rempang omzwerven. Daarin wordt ook gewezen op hunne overeenkomst met die, welke in Djohor zich ophouden, volgens een stuk hen betreffende en voorkomende in het "Journal of the Indian Archipelago", 1849, N°. 5, zoo mede in Newbold's "Account of Malacca."

Ik twijfel niet, of het zal de belangstelling der lezers van deze "Bijdragen" opwekken, door hen mede te deelen, dat dit menschenras in 1642 aan onze landgenooten voor het eerst is bekend geworden. In de Memorie, door den eersten Gouverneur van Malakka, Johan van Twist, bij de overgave van zijn bestuur aan Jeremias van Vlieth in genoemd jaar gelaten, vond ik omtrent hen het volgende:

"Boven in de rivier, omtrent de geberchten tusschen het "gebiedt van Nanningh ende Moar, verhoudt sich een seeckere "natie, genaemt Bounoauws ofte Wilde menschen, levende by "aert- ende boomvruchten ende alderley gedierten, daervan "eenighe door den ontfangher Menie, in September passato syn "versproocken (wiens rapport aengaende derselver seden ende

"gelegentheden, onder d'overgeleverde documenten berust). Dese "wilden hebben belooft jegens d'aenstaenden fruyttyt, in de "hoven weder afftecomen, ende met ons in persoon te spreecken, "wanneer egeene devoiren moeten werden gespaert, met deselve "nader kennisse te maecken, op hoope dat mettertyt sullen "connen werden geleert, het vangen van oliphanten, met stric- "ken ofte cuylen, aengesien die met haere hasegayen wonder- "lycken behendich weeten te dooden, waerdoor de generale "compe. midts den stercken vaert der vreemdelingen van alle "oorden, een rycke myne soude werden geopent, ende derwe- "gen met alle industrie dient beyvert."

Het mogt mij gelukken het rapport, waarvan hier boven sprake is, mede te vinden, en het kwam mij belangrijk genoeg voor, om het hierachter te laten volgen. Hoewel nu niet in alle deelen overeenkomende met de beschrijving der „Orang benoea's op de Riousche eilanden, zoo zijn er mijns inziens toch zoo vele punten van overeenkomst tusschen beide, dat men hen ongetwijfeld als tot hetzelfde ras behoorende kan beschouwen.

Het doet mij intusschen leed, dat mij de gelegenheid heeft ontbroken, om het over hen medegedeelde in het "Journal of the Indian Archipelago", zoo ook in het werk van Newbold, hier voren opgegeven, te kunnen nazien.

LEUPE.

RAPPORDT VAN DEN ONTFANGHER JAN JANSZ. MENIE, WEGEN DE WILDEN, VERHOUDENDE IN DE GEBERCHTEN BOVEN IN DE RIVIERE VAN MALACCA.

Saturdagh den 20 September A°. 1642.

Ick werdt naar goetvindinghe van den Ed. Heere Gouverneur ende synen Raedt gecommitteert, nevens den capiteyn Alexander Mendes ende de Maleytsche schryver Intche Cadeen, eens te gaen in aller yl, vernemende (soo 't mogelyck was) de gestalte ende conditie van de wilden hier in 't bos, boven in Malaccas riviere voor dit mael onthoudende; daertoe ende om hun beter tot animatie te brenghen, is my van weghen de comp^{e}. medegegeven, thien stucx gestreepte Javansche cleetgens ende ses stucx slechte Hasegay, die nevens wat gelt, wyn, starcken aracq, een spat, cris ende vierentwintigh gantangh goede ryst, item eeten voor myn persoon, soldaten ende roeijers medegenomen. Waermede ontrendt twee uyren naermiddagh vertrock ende geraeckte door hart schippern, met den avondt aen 't kerckgen Nossa Signora da Agadeloepa, alwaer mede aenlande, den capiteyn Alexander Mendes. Soo als opvoeren, wasser een man in een prautjen die viste, is er een cayman gecomen, die den man in syn knie vatte (doch alsoo syn been wat binnen lach) heeft hem weynich schade gedaen. Wy vernachten aen gemeld kerckjen tot ontrendt vier uyren naer middernacht; met rysen van de maen syn voortgevaern, ende 'smorgens voor Paucalan auwer aengelanght, vernaemen dat de wilden op gisteren daer noch waeren geweest, waerop den Pangoulou ende den oversten weghen de thuynen, met een swarte daer naetoegesonden is, om te vernemen ofse er noch waren. Ondertusschen lieten eeten coocken, ende naer dat gegeeten hadden en quam niemant van boven, soo dat wy naer hun toemarcheerden, ontrent elff uyre, om onse reyse soo

veel eerder te spoeden; naer geteld te hebben drie duysent treden, varder in 't bos, een vuyle modderighe weg, doordien corts te vooren swaer hadde geregent; onderweghen gemoeten een van de naer de wilden toegesondenen Malackers, die weder om quam ons aendienende, de wilden in 't bos hadde gesproocken ende vergaederden aen een cleyn Balleytie die de Malackesen, door dien de fruyten versaemelden, hadden gemaeckt, alwaer naer een uyre onder wegen geweest te hebben, aenlangden.

Dicht by de wercken synde sondt Alexander Mendes vooruyt, doch daer traeg overwegh gaende, hebbe hem gevolght; sagen dese wilden, den een ende den ander, daer met een Hosegay ofte spatien, in de handt ende een coocker met pylen op syde. Haere principaelen saeten op gemelde baley, naeckt, uytgesondert een cleetjen om haer middel gewonden, ende een cleyn stuckjen linnen van voor, door haer beenen, achter gemelte cleetjen steeckende, om alsoo haere schaemelheyt te bedekken. Doch sommigen hebben maer een bast van boomen om; gelycke cleeden oock haer kinders draegen, die achter op de huipe stonden ende dan met een bast om des moeders off des vaeders lyff vast gegort, die hun dan met de handen aen de schouders vasthielden ende soo daermede marcheerden. Doen ben by haer op voorschreven Baley gaen sitten by deze Hooffden, die drie in 't getal waeren, met naeme Oeloebalangh Sampie, Batin Sappea ende Pa Saba; hadden nog een die meerder was als sylieden, doch en quamp niet by eenich volcq; houdt hem ontrendt de riviere Cassangh met de resterende wilden, die hun altemet in troupen verdeelen, d'een hier d'ander daer; soo wanneer by den anderen met mans, vrouw ende kinderen, ontrent sterck syn drie duysent coppen; maer hier waaronder maer by de veertigh, dese haer troup was wel drie Hondert, doch hier ende daer in de thuynen verdeelt, maer conden se wel in twee daghen by den anderen cryghen ende meerdere.

Comen veel by de wilden aen de buyten cust ontrendt Pahan, jae tot Patany toe; als by haer neder saeten vertelden

dat niet mosten quaet worden, dat een gebruyck hadden, die by haer quaemen mosten een eedt doen; 't welck wierd geaffirmeert, met soudt in water gedaen, daer in een cris gesteecken; met te seggen, soo hun quaet wilde doen, dat 't geweer haer selffs mochte beschadighen; dat voor een groote eedt houden, ende dan een ieder tot twee mael een weynich daervan drincken; doch aen my, den capiteyn Alexander Mendes ende den Maleytschen schryver, en hebben sulcx niet affgevordert. Maer ick nam ende dronck arack ende sprack selver, soo gecomen waeren hun leet te doen, dat selffs de aracq in vergift mochte veranderen ende my leet doen; gelyck de capiteyn ende schryver, nevens hunne dry Hooffden oock tot twee mael hebben gedaen.

Soo geraeckte aen 't praeten, ick vraechde hunne gelegentheyt als verhaelt ende bad hun, dat doch iemandt mede naer Malacca wilde senden; ick seyde soo my niet vertrouwde, soude hun den capiteyn Alexander Mendes, den Panghoulou met syn vrouw ende byhebbende volcq in ostagie laeten, doch en luysterden daer niet naer. Vertelde haerder bevreesdheyt, waer gecomen, door dien voor deesen eenige Manicabers, haer goede woorden gevende, hun besittinge, vrouw ende kinderen genomen ende vervoert hadden, weshalve niemant vertrouwden.

Soo in 't discoureren waeren, quaemen haer vrouwen (die) gelyck de mans gecleet waeren, by detto Baley, met jonghe ende cleene kinders; sy syn schoon van tronie, droeghen cort hair, om, als door 't bos loopen, nieuwers vast blyven; syn hooch van heupen, dat vertrouwen in haer jonchheyt ingedout wordt, want de heele cleene kinders en syn soo niet; syn wit geel van verwe, hebben een draey ende ganck gelyck offse dansen, gaen op een draff, soodat se in eenen omsien uit 't gesicht syn. Geloove conform de natuer hun van Godt gegeven, weten van geen gelooff; en hebben zeer vreemde spraeck, doch seer lieffelyck onder haer.

Dese Hooffden conden Maleytsch, doch den Batin Sapea beter als d'anderen ende thoonde hem beleeffder als ymant van

de haeren; dronck gaern stercken aracq. Lieten haer verluyden, wel aen den cant van de riviere hier naer ofte aen Panchalan banir, jae tot Poulou, als ick weder quam ende sy daer noch onthielden, wilde comen; 't welck ontrendt twee mylen naerder is als Panchalan banir.

Ick deelde onder haer eenige cleetjens, sout, rijst, een cris, ses hasegayen, een spat ende eenige dobbelde stuyvers aen kinders, die sy om de hals hongen.

Onder haer valt altemet Besoarsteenen die uyt ....
.... ende apen becomen, die se spatten, braeden ende eeten, nevens eenige wilde oebisen, mede eliphanten, buffels, varckens als andere wilt gedierte, die se besweeren ende by haer laeten comen, ende alsdan om hals brenghen.

De eliphanten dooden sy op de volgende wijse, een van haer vat hem by de steert ende set syn voeten op de hackseenen, ende geeft hem soo met een hasegay in 't lyff diverse steecken, den eliphant (sich) gevoelende gequest, loopt rondt, om de man leedt te doen, die after op de hackseenen staet, doch en can hem niet begaen; dan comen de anderen van alle canten ende stooten hem met hunne hasegayen soo langh dat ter aerden valt; altemet soecken wel door pyn eenige boomen uytter aerde (te rucken) om daermede haere perthye te beschaedighen, dat wel altemet gebeurt.

Tygers ende ander wilt gedierte en doet haer geen leet; mede becomen by geluck altemet eenigh agulhoudt calumback, harpuys connen by grootere quantiteyt becomen; soo dat van dese lieden, indien connen geanimeert worden, goede proffijten, voor de Comp^e^. soude cunnen getrocken worden; waer in hoogelyck dient gearbeyt te syn. Daertoe den Panghoulou geordonneert (hebben) noch drie daghen by hun te blyven, ende soo veel als mogelyck soude syn te animeren, om op seeckeren bestemden tyt te connen spreecken. Hadden geweldigh gaern cleeden, ryst, touback ende eenighs silvere ringhen (ende aracq) soo datten einde, haer alle meest droncken droncken.

Naer dat in der ijl eenighe wortel voor swangere vrouwen,

die niet connen baeren, hout tot de coorts en de bast van wortel voor viericheyt, hadde gehaelt, ende my gelanght, hebbende ten drye uyren naer middagh, onse affscheyt van hun genomen, ende ten vier uyren beneden gecomen, ende soo neerwaerdts aengevaeren. Met doncker quaemen aen gemeld kerckjen, ende 's avondts ten neghen uyren, aen de stadts poorte, alwaer de Ed. Heer Gouverneur rapport gedaen hebbe van 't gepasseerde.

(*get.*) JAN JANSZ. MENIE.

EEN INSTRUCTIE

VOOR EEN

INLANDSCH HOOFD UIT DEN ENGELSCHEN TIJD.

Het is van algemeene bekendheid, dat Raffles de magt der inlandsche hoofden heeft beperkt, en dat hij, daarover aangevallen, dit in het algemeen heeft erkend; zonder evenwel toe te geven, dat al wat dienaangaande tegen hem was aangevoerd, waarheid behelsde. Die beperking van de magt der inlandsche hoofden is een thema geworden, waarop allerlei variatiën worden gemaakt. Het is ongetwijfeld van groot belang om de waarheid naauwkeurig te leeren kennen. Wel is waar zijn de algemeene beginselen, door Raffles omtrent de inlandsche Hoofden gehuldigd, voor een groot gedeelte neêrgelegd in zijne algemeene verordeningen omtrent het regtswezen en het landelijk stelsel, maar die algemeene beginselen worden in de praktijk dikwerf zóó gewijzigd, dat zij een geheel andere gedaante krijgen door de uitwerking. Uit dit oogpunt beschouwd, zal het nuttig zijn hier op te nemen een instructie voor een inlandsch Hoofd uit den Engelschen tijd, zoo als zij gevonden wordt in een handschrift van het Instituut, dat onder het opschrift van *Talen* allerlei stukken uit den Engelschen tijd bevat. De bedoelde instructie is van den volgenden inhoud:

ORDERS EN INSTRUCTIËN VOOR DEN BEPATTY [1] VAN HET DISTRICT BLORA.

Art. 1. Ingevolge Eene Gouvernementsorder zal er geen Regent voor het district van Blora benoemd worden.

---

[1] De Bepatty is niet de Boepati, maar de Pepatih of Patih, gewoon-

Art. 2. Den Bepatty als het Eerste Hoofd van dit District, is in allen deele ondergeschikt aan den Resident van Rembang, wiens orders hij zal hebben na te komen. Even en in diervoegen alsof dezelve van Zijne Excellentie den Lieutenant Gouverneur of den Civil Commissioner zelve gegeeven waaren.

Art. 3. Den Gemelde Bepatty word gevolgelijk beschouwd te zijn Een Ambtenaar van het Britsche Gouvernement en de Honorable Oost-Indische Compagnie, weshalven hij den Eed van Getrouw en Gehoorzaamheid Plegtig zal afleggen in handen van den Resident.

Art. 4. Hij mag het zegul voeren, waarop in Javaansche Letters geschreeven moet staan *Bepatty van Blora.* — Welk zegel hij alleen maar mag gebruiken tot dienst en officieele zaken.

Art. 5. De Pligten van hem, als Hoofd van het District aan hem toevertrouwd, zullen zijn de belangens van het Gouvernement gade te slaan.

Art. 6. Hij zal in het bijzonder zijne attentie hebben te vestigen op het vermenigvuldigen der cultures, benodigd tot het onderhoud van den Gemeenen Javaan, en wel in het bijzonder die der Rijstvelden. — Hij zal zoo veel mogelijk den Javaan de gelegendheid aanbieden, en hem adsisteeren tot het vermeerderen der sawa velden.

Art. 7. Hij zal insgelijks tragten voor te staan en behulpzaam te zijn, in de voorteeling van het Rundvee, Karbouwen, Schapen, Paarden, etc. Verders wat mogelijk is toe te brengen aan den welvaard van zijne onderdanen en den Interest van het Gouvernement, hetwelk hij de Eer heeft te dienen.

Art. 8. Vooral zal hij hebben te zorgen, voor de Goede Harmonie, zo wel tusschen den Javaan en Javaan, als tusschen de overige differente Natien.

Art. 9. Hij zal het op en toezicht houden over de onder-

---

lijk Pattie geschreven, d. i. de vezier van den Regent. De ware spelling blijkt uit de bij deze instructie gevoegde Javaansche vertaling.

scheidene Hoofden der districten, Dessa's en Campongs, alsmede over de uitvoeringe van de pligten van den Djaxsa, mitsgaders over den opper en onder Priesters.

Art. 10. Hij zal hebben toetezien en te waken, dat de Godsdienst, de Zeden en Gewoonten der Mahomedaanen geen inbreuk lijden, en hebben te protecteeren de Priesters in de uitvoeringe hunner pligten.

Art. 11. Hij zal hebben voor te staan het voltrekken van Huwelijken in de Tempels en zo veel mogelijk tegen te gaan het ontbinden van Huwelijken, opdat de populatie moge toenemen.

Art. 12. Bij sterfgevallen zullen de Nalatenschappen behoorlijk geinventariseerd worden, en Eene Copij daar van aan den Resident toegezonden worden, die Hem dan de Instructie volgens de Mahomedaansche Wett zal laten toekoomen, opdat de belanghebbende volgens Hunne Wetten het geregtelijke aandeel bekoomen.

Art. 13. Hij zal hebben te institueeren de nodige School Huizen voor de Javaansche Jeugd en met den Pangoeloe daarover Raad pleegen opdat dezelve tegelijk in de Zeeden, gewoonten, wetten en Godsdienst geïnstrueerd worden, en deeze nuttige inrigtinge zal hij tragten in alle Hoofd Negorijen in werking te brengen.

Art. 14. Geene Hoofden van Dessa's of Campongs mogen door Hem Bepatty worden afgezet en diegeene dewelke hij mogt bevinden Negligent te zijn, zal hij Rapport van doen aan den Resident meldende de Reedenen.

Art. 15. Bij aanstellinge van Een Mantrie, Demang of ander Hoofd moge geene betalinge onder de naame van Wang-Boktie [1] genomen worden, veel minder eenige presenten van Producten of Hoornvee.

---

[2] *Wang Boktie*, beter *wang bĕkti*, d. i. huldigings-geld. Het wordt gegeven als *hormat* (aldus wordt het in sommige streken zelfs genoemd) bij de aanvaarding van een betrekking aan dengeen die benoemd heeft.

Art. 16. Den Bepatty zal geen nieuwe Belastinge maken, en diegeene dewelke hij vermeend nuttig te zijn zo voor het Gouvernement, als voor Zijne onderdaanen zal hij daar van alvoorens een Plan overleggen aan den Resident voor verdere approbatie.

Art. 17. Het word aan Hem Bepatty Ernstig aanbevoolen, dat hij zal hebben te adsisteeren en te Protecteeren de Pachters dewelke met het Gouvernement Contracten hebben aangegaan, opdat dezelve in staat blijven behoorlijk aan het Gouvernement op de bepaalde tijden de Revenuen daarvan af te leggen.

Art. 18. Hij zal hebben adsistentie te verleenen tegens den verboden Handel als Amphioen en verdere contrabanden, het welk alleen aan de Pachters vergund is, volgens hun gemaakt contract.

Art. 19. Aan den Bepatty's is volgens Organisatie Lijst toegestaan zo voor hunne statie als Huiselijke diensten 43 man. — daar nu Echter het district van Blora geen Regent tot Opperhoofd heeft, en hij Bepatty dikwerff in de gelegendheid gesteld zal worden, om persoonen tot het overbrengen van Rapporten als andere diensten, zo word dit getal met 27 man vermeerderd, en dus in zijn geheel 70 man ten zijnen dienste heeft.

Art. 20. De manschappen dewelke aan den voormaligen Regent en Dalam geattacheerd waren, zullen afgedankt worden, Echter met dien verstande, dat aan hun Rijstvelden zullen gegeeven worden, — om dezelve te cultiveeren, waarvoor zij twee vijfde zullen genieten, Een vijfde voor de Hoofden, en de overblijvende twee vijfde gedeelte aan het Gouvernement komt te vallen.

Art. 21. Zoodra de Pady gesneeden, en behoorlijk ingebragt is, zal hij aan zijne onderdanen (en wel zonder Eenige Belooninge te neemen) Permitteeren dat de Gemelde Velden geëmployeerd worden, tot zulke voortbrengzelen als vereijscht worden, tot de consumptie van den Javaan, als ook voor zijne Koebeesten, Paarden, Schapen, Karbouwen etc. etc.

Art. 22. Ook zal hy Bepatty in het Byzonder hebben te letten, dat er geene Jaty Houtwerken in de Bosschen gekapt worden dan op eene speciaale authorisatie van den Inspecteur Generaal den Heer Hopkins, dewelke daartoe de Boschgangers of andere persoonen zal qualificeeren.

Art. 23. Ofschoon het doen van Voorschotten op het Gewas aan een iegelijk verboden is, en wel bij plackaat van den 14en Julij 1808, zo zijn Echter de Regenten of Hoofden van districten daar van uitgezonderd dezelve zullen hebben te zorgen, dat de Rijst velden ten behoorlijke tijd bezaaijd en beplant worden, en dat de Gemeene Man, bij gebrek van de nodige gereedschappen, Buffels en Zaadpady door hem voorzien worden, dog wel in het oog houdende, dat geenzints eene overdrevene restitutie of dedommagement plaatze grijpt.

Art. 24. Daar de publieque Nagt gezelschappen als met het Houden van Tandakken, voor ieder nadenkend Javaan, beschouwd zal worden nadeelig te zijn, en in het bijzonder een slecht voorbeeld geeft aan de Jeugd, zo zal hij Bepatty, alleen Een klein getal Tandaks vrouwen aan den Resident voordragen die hun dan voorzien zal van een Permissie Brief door hem Resident onderteekend, welke Permissie Brief in kragt blijft van Primo Januarij tot ult°. december, en dus voor een volgend Jaar vernieuwd moet worden.

Art. 25. Het zal alleen aan de Gepermitteerde Amphioen Kitten vrijstaan amphioen te mogen verkoopen, welke kitten een Uithang Bord voor hun Huys zullen hangen, waarop geschreven zal staan *Amphioen Kit N°. . .* en den Bewoonder van zodanig eene kit zal voorzien zijn van een Permissie Brief van den Resident, zullende alleen tot 's avonds agt uuren mogen verkopen, — wijders alle amphioen die buiten deze gepermitteerde kitten ofte in andere ongepermitteerde Huizen of op 's Heeren wegen zal gekogt zijn, zal geconsidereerd worden gefraudeerd te zijn.

Art. 26. Hij Bepatty zal hebben te zorgen dat op alle Hoofd Negorijen, Dessa's, Campongs goede nagtwagten gehouden wor-

den hebbende een Mantrie aan 't Hoofd dewelke verantwoordelijk zullen zijn voor alle gepleegde desorders.

Art. 27. Eijndelijk word de Goede zorge over zijne onderhebbende volkeren, aan Hem Bepatty ernstig aanbevolen, dat hij voor den welvaard van hun zal waken, hun in allen deelen behulpzaam zijn, hun met de Beste voorbeelden voorgaan, en overigens alles aan te wenden wat Een Goed Hoofd behoord en verschuldigd is te doen.

Gegeeven te Blora den 24ste Maart 1813.

J. D. HARTILIEFF.

Resident.

DE ROUW ONDER DE JAVANEN.

Nog onlangs werd in deze Bijdragen [1] het algemeen aangenomen gevoelen herhaald, dat wit, niet zwart, de kleur van rouw onder de Javanen is, naar aanleiding van een in het Javaansch beschrevene begrafenisplegtigheid, waarbij geestelijken in het wit gekleed tegenwoordig waren. Het is mijn bedoeling om hier op te geven wat mij bekend is geworden aangaande den rouw in den Islam; misschien wordt daardoor het vermoeden gewettigd, dat de kleur van de kleederen, die bij een begrafenis gedragen worden, dient om iets anders aan te wijzen, dan het teeken van rouw. Het is slechts een bijdrage tot de kennis van deze aangelegenheid, welke hier geleverd wordt, geenszins een betoog tot bewijs van een of andere stelling, want in allen gevalle moet in het oog worden gehouden, dat in sommige landen wit inderdaad de rouwkleur is.

De Hoogleeraar Dozy deelt ons aangaande den rouw, in de inleiding voor zijn "Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes", het volgende mede. Zwarte kleederen werden oudtijds zoowel door mannen als door vrouwen ten teeken van rouw gedragen, want die kleederen waren met dat doel aangenomen door de Abbasidische Chalifen wegens den

[1] Derde deel (Nieuwe volgr.) pag. 202.

dood van den Imaam Ibrahiem Ibn Mohammed. In later tijd droegen de mannen geen rouw meer, omdat men door den rouw beschouwd werd als zich niet onbeperkt te onderwerpen aan de besluiten der Voorzienigheid. Tegenwoordig dragen de vrouwen in het Oosten nog den rouw, maar alleen wegens het overlijden van haar echtgenoot of van zeer nabij verwante familie, en nooit over iemand, die ouder van jaren is. De rouw bestaat daarin, dat de vrouwen met indigo donkerblaauw, bijna zwart, verwen haar kleed, hoofdsluijer, aangezigtsluijer en doek. Zij dragen den rouw zeven, veertien of somtijds veertig dagen. In Spanje waren de rouwkleederen onder de heerschappij van de Ommajjadische Chalifen wit van kleur [1].

In de "Notes et éclaircissements", gevoegd bij mijn "Précis de Jurisprudence Musulmane", heb ik op pag. 105 overgenomen al hetgeen in een commentaar op Aboe Sjodja's werk over den rouw gevonden wordt: dat komt op het volgende neder.

De oorsprong van den rouw moet worden gezocht in de volgende uitspraak van den Profeet: "Het is niet geoorloofd voor "een vrouw, die in God gelooft en in den jongsten dag, om te "rouwen wegens een overledene langer dan drie dagen, be- "halve wegens haar echtgenoot, waarbij de rouw duurt vier "maanden en tien dagen" [2]. De verpligting tot dezen rouw

1 Het is jammer dat tot bewijs van deze mededeeling slechts een plaats uit een handschrift wordt gegeven, zoodat het moeijelijk is haar in haar geheel te lezen. Bovendien verdient opmerking, dat die plaats aldus wordt vertaald: "Leurs vêtements de dessus étaient blancs, la couleur du deuil", terwijl het Arabische woord, dat hier is weêrgegeven door *deuil* op de vorige pagina is vertaald met *douleur*. Dat Arabische woord is *hizn*, hetwelk *droefheid* beteekent; het woord voor den formelen rouw is *ihdaad*.

2 Na elke ontbinding van het huwelijk mag de vrouw binnen drie maanden niet weêr trouwen met een ander, ten einde de *confusio sanguinis* te voorkomen. Bij den dood van den man wordt daaraan toegevoegd een termijn van één maand en tien dagen, eigenlijk tot het bedrijven van rouw.

rust op alle vrouwen, die de mannen hebben; zoowel op ongeloovige, aan den Islam onderworpen vrouwen, als op Muselmansche; zoowel op slavinnen, als op vrije vrouwen; zoowel op vrouwen aan de wet onderworpen, als op haar die daaraan niet zijn onderworpen, zooals minderjarigen, krankzinnigen, waarvoor de voogden zorgen moeten dat zij rouwen. Het rouwbedrijf bestaat voor de vrouw daarin, dat zij zich onthoudt (onthouding is ook de grondbeteekenis van het woord *ihdaad*, dat *rouw* beteekent) van opschik in kleeding, van versierselen en van parfumeriën.

Ten opzigte van den opschik in kleeding moet worden opgemerkt, dat de grondstof niet zoo zeer in aanmerking komt als aangebragte versiering, zoodat de wollen, katoenen, linnen, zelfs zijden stoffen, mits zij maar niet geverwd zijn in een opzigtige kleur, als rood, geel, of zijn versierd met stikwerk. Zwart of graauw geverwde kleeren zijn geoorloofd, omdat die kleur de meest passende voor rouw wordt gerekend; zelfs *één* wetgeleerde (Mawerdi) is van meening, dat in den rouw alleen zwarte kleederen mogen worden gedragen.

Onder versierselen worden begrepen armbanden, voetbanden, zegelringen enz., goud en zilver. Sommigen staan de rouwende vrouw toe om, even als de mannen, zilveren zegelringen te gebruiken.

De vrouw mag geen parfumeriën gebruiken aan haar lijf en kleederen; ook mag zij zich het hoofd niet zalven, maar wel het ligchaam met een zalf, die geen geur heeft, en niet met een riekende zalf. Ook zijn de spijzen, waarin geuren zijn, haar verboden. Evenmin mag zij kohl [1] gebruiken, hetzij hij wit is of zwart, geur heeft of niet, omdat hij in elk geval dient tot versiering en hij in het algemeen, zonder eenige beperking, door de traditie is verboden. Als zij wegens oogziekte de kohl

---

1 De kohl is een oogzalf, die gewoonlijk tot versiering van het oog, somtijds tot geneesmiddel, wordt aangewend. De verschillende zamenstellingen van die zalf worden opgegeven door Lane, in zijn "Modern Egyptians", hoofdstuk I.

noodig heeft, moet zij dien 's nachts aanwenden en eerst bij hooge noodzakelijkheid mag zij dien 's daags gebruiken. Overal elders dan aan het oog en aan de wenkbraauwen, is het gebruik van den kohl geoorloofd. De vrouw mag datgeen van haar ligchaam met henna [1] verwen, dat zigtbaar is, zooals handen, voeten, aangezigt: eveneens mag zij de zijlokken krullen en het hoofdhaar ordenen, omdat dit niet als versiersel wordt beschouwd. Om dezelfde reden mag de rouwende vrouw zich het hoofd met wasschen zuiveren, zich kammen, in het bad gaan, de nagels knippen en zich reinigen. Onder opschik wordt ook niet gerekend sieraad in spreijen en huisraad.

Op grond van een oude en echte traditie mag een vrouw over een ander dan haar echtgenoot drie dagen en minder rouwen.

Er zijn een paar traditiën aangaande het Vrijdag-gebed bewaard gebleven [2], die hier vermelding verdienen. De eene luidt aldus: "Als Vrijdag komt, staan er engelen aan de "deur van de moskée en schrijven de namen van allen die het "eerst komen regelmatig op; en de eerstaangekomene is gelijk "iemand die een kameel naar Mekka ten offer heeft gezonden; "en de tweede die komt, is gelijk aan hem, die een koe ten "offer derwaarts zendt; en de derde gelijk aan hem, die een "geit zendt; en die daarna komt, is gelijk aan hem die een "kip zendt; en die daarna komt, is gelijk aan hem die eijeren "ten offer zendt. Zoodra de Imaam komt om de preek uit te "spreken, rollen de engelen de naamlijst op en luisteren naar "de preek." De andere luidt: "Al wie op Vrijdag een bad "neemt en *zijn beste kleêren aantrekt* en zich parfumeert als "hij eenige parfumeriën bezit en zóó naar de cathedraal gaat "zonder iemand te hinderen, daar zijn overbodige gebeden op-

---

1 Over het blanketsel, dat henna wordt genoemd, handelt Lane ook op de aangehaalde plaats.

2 Mishcat ul. Masabih, Vol. I, pag. 301.

"zegt en stil blijft luisteren naar den Imaam, als hij de preek "uitspreekt; zoo iemand krijgt daardoor vergiffenis voor zijn "zonden, die hij sedert den voorgaanden vrijdag heeft begaan." Tot verklaring van de genoemde *beste kleêren* kan dienen, dat in den bovengenoemden commentaar op het werk van Aboe Sjodja' een door de oudste verzamelaars van traditiën bewaarde overlevering voorkomt, die uitdrukkelijk zegt, dat als de beste kleêren moeten worden beschouwd *witte*. Overeenkomstig dit voorschrift worden dan ook in het werk zelf van Aboe Sjodja' *witte* kleêren bij die gelegenheid gevorderd [1].

Wit is dus de kleur bij deze gewigtige religieuse plegtigheid; dezelfde kleur staat ook bij andere heilige zaken op den voorgrond.

Hetgeen ik eigenlijk zeggen wil is dit:

In de wetgeleerde boeken van den Islam wordt geen woord gerept vän den rouw der mannen.

De rouw bestaat voor de vrouwen in het afleggen van alle versierselen. Voor de kleur van de kleêren is bij voorkeur bepaald *zwart*.

Voor ernstige en deftige gelegenheden wordt *wit* het liefst gezien.

Zou nu het feit, dat de geestelijken bij een begraafnisplegtigheid *witte* kleêren aanhebben, zóó moeten worden verklaard, dat zij niet dienen tot teeken van rouw, maar als bewijs van ernst en deftigheid?

In allen gevalle, dunkt mij, zijn deze punten wel een onderzoek waardig.

DELFT, September 1861. S. K.

---

[2] Zie mijn "Précis de Jurisprudence Musulmane, pag. 15.

IETS OVER CHINESCHE LOMBARDBRIEFJES.

Bij het ontpakken van eene kaveling Chinesche thee werd onlangs in eene der kisten een zorgvuldig met zijdedraad omwikkeld pakje gevonden, waaruit een achttal Chinesche briefjes te voorschijn kwamen, die, gedeeltelijk gedrukt, gedeeltelijk geschreven en van stempels voorzien, zoo veel overeenkomst met muntpapier of wissels schenen te hebben, dat de vinder begreep, nadere inlichting deswege te moeten inwinnen. Zoo kwamen deze briefjes in handen van schrijver dezes, en het bleek nu, dat de gewaande muntbilletten — lombardbriefjes waren, bij ongeluk onder de thee geraakt en zoo te Amsterdam beland. De panden zijn reeds twintig jaren verstaan, en de briefjes van geene waarde meer. Daar evenwel hun inhoud de voorwaarden doet kennen, waarop banken van leening in China hare zaken doen, zoo mag het niet ongepast zijn, den tekst van een dusdanig briefje hier mede te deelen en eene vertaling met eenige toelichting er bij te voegen.

De tekst is in het oorspronkelijk blaauw en zeer slordig gedrukt; de getallen en de dagteekening zijn met het penseel zwart ingevuld, en met daaroverheen gedrukte roode stempels tegen vervalsching beveiligd. Ieder briefje wordt eerst in duplo geschreven, en dan een er van afgeknipt, dat de inbrenger van het pand ontvangt.

TEKST VAN EEN CHINEESCH LOMBARDBRIEFJE.

長 出入官錢 任從揀欄 源

字 號

暫押本錢

當面訂明利息大小參分行算准參個月爲滿如過

期不贖任從賣倘來歷不明及虫傷鼠咬霉爛等情

各安天命與本押無涉 認票不認人 此照

道光 弍拾壹年 月 日 票

VERTALING.

Letter .... No. .... [1]

TSCHANG YUEN. [2]

Het rijksgeld mag bij uitgave en ontvang worden uitgezocht [3].
Kapitaal van het tijdelijk pand .... [4].

Men heeft onderling begrepen en verstaan, dat het bedrag van den interest op 3 ten tien (= op 30 ten honderd) berekend en in drie maanden vol is [d. i. vervalt]. Als na dezen termijn [het pand] niet gelost is, staat het vrij het te verkoopen. Mogt het gebeuren, dat het onklaar, of door wormen of muizen beschadigd, of door vochtigheid verrot bevonden wordt, dan zal men in 's Hemels wil berusten, en de bank is er niet bij betrokken. Men erkent alleen het briefje, maar geen persoon.

Aldus uitgevaardigd in het 21ste jaar van Tao-Kuang [1841] .... maand, ... dag.

Woordelijk van gelijken inhoud is een ander briefje van een pandjeshuis, dat zich onder de firma: Lombard van geassociëerde opkomst [5] in eene straat van dien naam buiten de Vredepoort [Thai p'hing mun] — de stad is niet genoemd, — bevindt. Aan het hoofd van dit briefje staan de woorden: têng heù pŭ schŭ [6], d. i. achter lamplicht niet lossen. Zij verwittigen den houder, zich bij dag aan te mel-

1 Het nommer van het pand voluit geschreven.
2 D. i. Lange bron, de firma van den lombardhouder.
3 D. i. Men mag wederkeerig slecht geld afwijzen.
4 Opgave van het op het pand geleende geld.
5 聯與當 6 燈後不贖

den. Ook die firma trekt een driemaandelijkschen interest van 30 ten honderd, en gaat tot den verkoop van het pand over, wanneer het na dien termijn niet gelost is.

Er zijn ook twee briefjes van eene derde instelling van dien aard, van de "*bank van gelijke verdienste*" [1], voorhanden. Ook zij eischt eene driemaandelijksche rente van 30 ten honderd, en behoudt zich het regt voor het pand te verkoopen, wanneer het drie jaren gestaan heeft.

Voor zoo ver wij weten, staan in China de banken van leening niet onder gouvernements-toezigt; het Chinesche gouvernement heeft er nog geen monopolie van gemaakt, en bijaldien het er bij betrokken is, dan zal die inmenging op niets anders neêrkomen, dan dat de Keizerlijke prefect der plaatse zich persoonlijk nu en dan een gedeelte der winst toeëigent. Het predicaat, dat de bank van leening eene openbare inrigting is, door de regering eens lands of eener stad tot voorkoming van woeker gevestigd, is op de in China bestaande pandjeshuizen niet van toepassing. Daar trekt de bankhouder 120 pCt. jaarlijksche rente van een uitgeleend kapitaal, terwijl men bij ons 9 tot 12 pCt. rekent, hetgeen noodig is tot goedmaking van de renten van het kapitaal en van de kosten van administratie. In China wordt het pand, wanneer het na drie maanden niet gelost is, ten voordeele van den pandhouder verbeurd verklaard; bij ons kan het eerst na verloop van 15 maanden, ingeval de rente niet betaald wordt, in openbare veiling worden gebragt, en de meerdere opbrengst, na aftrek van het voorgeschoten kapitaal met de renten, staat twintig maanden lang ter beschikking van den eigenaar van het lombardbriefje. Bij ons wordt het pand op het af te geven pandbriefje gequalificeerd; in China wordt slechts een nommer opgegeven, en wanneer iemand een juweel, dat hij voor 10 taëls verpand heeft, lossen wil, en hij in de plaats daarvan op een nommer af een klee-

---

1 同德當 T'ûng tĕ tang.

dingstuk, dat één taël waard is, ontvangt, zoo moet hij in deze *"onklaarheid"*, volgens de bewoording van het briefje, als *"in 's Hemels wil, berusten."*

Uit deze weinige opgaven blijkt, dat het houden van pandjeshuizen op Chinesche voorwaarden eene winstgevende zaak is, en ook in den smaak vallen moet van een Chineesch rentenier, daar hij zijn geld niet in staatspapieren beleggen kan. De Regering van Nederlandsch Indië handelt dus allezins in het belang der bevolking, doordien ze het houden van pandjeshuizen in Indië niet vrijlaat, maar aan bepaalde voorschriften onderwerpt.

Wie zich eenig denkbeeld wil vormen van den voet, waarop lombardiers in China leven, die leze de beschrijving, welke een lid van de jongste Fransche ambassade in China [1] van de buitenplaats van een dier heeren geeft. Die man had, naar zijne eigene verklaring, een jaarlijksch inkomen van 30,000 taëls (210,000 francs), en om in zijne verfijnde vermaken niet te worden gestoord, was hij naïf genoeg, boven den ingang van zijn Buitenzorg het opschrift te plaatsen: "Wie hier binnentreedt, late haat en afgunst buiten." — Tegenover het voordeel, dat deze nering aanbrengt, staat intusschen ook het gevaar, dat bij de minste opschudding de monts de pitié het eerst door het roofzieke graauw worden aangevallen en geplunderd. Ook hiervan deelt de schrijver van de aangehaalde "Souvenirs de l'expédition de Chine", blz. 49, een karakteristiek staaltje mede.

LEIDEN, October 1861. J. H.

---

1 "Souvenirs de l'expédition de Chine. Un voyage à Pé-Kin, par Georges de Kéroulée, attaché à l'ambassade extraordinaire de France en Chine (1860—1861)." Paris, 1861. Blz. 23.

NB. Door een toevallige omstandigheid is bij de "Beschrijving van de rijstkultuur", in ons vorig nommer opgenomen, vergeten op te geven, dat de inzender is de Heer Mr. G. T. H. Henny, vroeger controleur te Pamalang, die ook de aanteekeningen bij dat stuk heeft geschreven.

RADICALE BESCHRIJVING

VAN

BANJERMASSING,

ZOO DOOR DEN HEER RAAD EXTRA-ORDINAIR,

JOHAN ANDRIES BARON VAN HOHENDORFF,

ALS BESCHRIJVER VAN HETZELVE, IS BIJEENGEBRAGT, EN OVERGEGEVEN IN RADE VAN INDIËN, OP DEN 9DEN JUNIJ 1757 [1].

Hoog-Edelgestrenge en Wel-Edele Heeren!

Het departement der Indische Beschrijvingen, mij volgens geëert besluit van U.H.Ed. van den 29sten April 1755 opgedragen, bestaande in die van Canton in China en Banjermassing op Borneo gelegen; zoo is mij niets aangenamer, niets waardiger, dan om den handel, het belang en interest der Maatschappij, met relatie der gemelde plaatsen van haar eersten oorsprong af, in zooverre de papieren daartoe het noodige licht hebben bijgezet, daaruit op te delven en wat nader en speciaalder tot dezen tijd toe, in order te detailleren en dus, naarmate van mijn vermogen, en de kennisse bij mij in Compe. dienst geacquireert, zoowel aan de eene kant te voldoen, aan

[1] Deze beschrijving van Banjermasin scheen een plaats in de "Bijdragen" waardig, zoowel om haar eigene waarde, als omdat er waarschijnlijk gelegenheid zal zijn, de geschiedenis van dat land tot in de nieuwere tijden voort te zetten. Wij danken haar aan den onvermoeiden ijver van den heer Leupe, die haar heeft opgespoord.

de gerespecteerde intentie en het secreet besluit van U.H.Ed. van den 14den October 1755, als aan de andere kant bij dit schriftuur ten minste een ruwe schets van het in dezen bedoelde om mijn H.E.A.H. principalen te suppediteren, hetwelk met een gunstig oog beschouwd moge zijn, wel iets zal bevatten, Haar Ed. speculatie niet onwaardig.

Dan nademaal de eerste plaats, namelijk Canton in China, bij Patriase Missive van den 12den April 1755, in het geheel buiten het bestuur dezer regering is gesteld, en door H.E.A.H. aan zich gereserveerd is, in zooverre zelfs om van deze Hoofdplaats *direct* nog *indirect* derwaarts eenige bezending te mogen doen, schijnt hetzelve thans buiten de sphera van mijn opgelegde last en ordre te loopen. Weshalve ook de vrijheid gebruike daarvan voor tegenwoordig niets te melden, maar mij ten deze belange, eerbiedig te bepalen, met dezen wensch, dat de verlegging van dien handel doch eens weder gereëntameerd en de directe bezending uit Nederland beter mag succederen, als degene die bevorens in 1728 ondernomen, doch in 1734 weder gestaakt is, en zulks te meer omdat den Engelschen handel op Limpho, gelijk het zich laat aanzien, een groot verloop der Cantonse zal na zich slepen. Zullende het voor het overige bij een goed succes even eens zijn, of de Compe. door een directe dan wel indirecte vaart op gemeld rijk haar interest en bestaan vind; schoon het deze regering altoos en tot heden toegeschenen heeft, dat dit oogmerk op de gemakkelijkste, beste en voordeeligste wijze, door de tot op deze tijden van Batavia gesubsisteerd hebbende bezending bereikt is, en in het vervolg mede zoude hebben kunnen bereikt worden.

Het is derhalven Banjermassing of Compe. tegenwoordige postvatting op het eiland Borneo, wiens korte schets in handel en interest voor de Maatschappij het voorwerp van deze verhandeling zijn zal, en om daarin eenige order te houden, zoo zal ik eerstelijk spreken van onze zee- en lotgevallen, zoo daar, als op de verdere plaatsen van genoemd eiland, door de

Compe. successive bevaren en zulks van hare eerste beginselen tot heden toe.

Vervolgens ten 2e. den handel en het succes van dien, gedurende de Compe. aldaar gehandeld heeft of gestabileerd is geweest; beschrijvende eindelijk ten 3e. besluiten met eenige aanmerkingen over het radicale of de politieke redenen van Compe. aanhoudende postvatting aldaar, en hoe dat kantoor erg voordeelig voor haren staat gemaakt zoude kunnen worden, met opgave van eenige punten van redres daartoe dienende.

Wat het eerste of onze zee- en lotgevallen betreft, van Borneo, zal ik alleen zeggen, dat hetzelve het grootste der bekende eilanden in Oost-Indië is, liggende tusschen de 4°. Z. Br. en 8°. N. B. [1].

De plaatsen waarop de Compe. successive ten handel gevaren heeft, dan wel gestabileerd is geweest, bevinde ik te zijn Succadana, Cotta Ringin, Borneo (Broeni, dependent van Soloor) Passir, en Banjermassin of Martapoera.

Succadana. — Aan Succadana is in deze beschrijving de voorrang gegeven, om dat het de eerste plaats is, die mij bij Compe. papieren, zoo verre ter generale secretarij alhier berustende zijn, is voorgekomen. Wel blijkt uit Compe. papieren, dat men vroeger reeds op het zoogenaamd Oud-Banjermassing handelde, de papieren daarvan zijn echter verloren of verduisterd geworden; alleen verdient melding gemaakt, de expressie van de regering, bij de generalen brief naar Nederland, in 1682, alwaar gezegd werd, dat de Compe. op Banjermassing al voor honderd jaren had gehandeld. (?)

Succadana ligt aan de westkant van Borneo op de Z. Br. van 1 graad, en word besproeijt door een rivier van dien naam. De eerste mentie van de vaart op Succadana, vinde in 1619 [2],

---

[1] 7° N. Br. en 4°. 20' Z. Br. 106° 40' en 116° 46 of Lengte Greenwich.

[2] In 1608 eene Nederlandsche factorij, onder den opperkoopman Samuel Bloemaert.

om den diamanthandel, en wegens het sluiten van den Mattâram, en daardoor ontstaan gebrek van rijst, die in te koopen en de koningin aan te moedigen, om hare jonken met rijst naar Jaccatra te zenden.

Dit werd gecontinueerd tot 1622, toen het opperhoofd Johannes de Netelaer, en alle bedienden die gemist konden worden, werden opgeroepen en door den koopman Frederick Gouwenaer, met drie personen werd vervangen, 1 van de bekwaamste diamantkenners, 1 man en 1 kok [1].

Het kantoor werd opgebroken, omdat de vorst verjaagd was en ons niet kon beschermen. In 1628 werd er weder eene bezending derwaarts gezonden, voornamelijk om te vernemen wat de Denen daar voor hadden, die daar volk hadden gelaten en voornemens waren een kantoor op te rigten.

Zoo ook werd in 1631 met dezen koning te Matan een accoord gemaakt over den tol, waarvoor werd bepaald, voor den uitvoer van eén last rijst $1\frac{3}{4}$ Rijksdaalder; voor diamanten $6\frac{1}{4}$ percent, zoo ook over den invoer van kleden. In 1637 ging er eene bezending derwaarts, ter inkoop van parangs en bijlen; de eerste van Carimata (een eiland in de bogt van Succadana gelegen) en de laatste van Bliton voor den Timoreesche en Soloreesche handel.

Tot het jaar 1645 had er eenige handel plaats met hunne vaartuigen op Batavia; in die eeuw verder geen melding van handel op deze plaats gemaakt, als in 1698, wanneer deze regering eene scheepsarmade derwaarts zond, bestaande uit drie jachten, 1 chaloup en 6 chiampans; bemand met 186 Europesche en 89 Inlandsche zeevarende, 74 Europesche en 150 In-

---

Veth Borneo's Westerafdeel. 1ste Deel, blz. XXXVII en 201.

Eerste contract met den koning van Sambas, Saboa Tangan, Pangeran aydepa Sambas, door Samuel Bloemaert, 1 Oct. 1609, Oud-Colon. Archief.

[1] Miss. Bewindh. der O. I. C., dat. 23 Oct. 1623. Veth, als voren, blz. 211.

landsche Militairen, om te dienen tot adsistentie des konings van Bantam tegen den Sulthan van Succadana. Na de expeditie is de Vriendschap weder hernieuwd en de koning op zijn daartoe betoonde begeerte door haar Ed. in 1717 geanimeert, ten dien einde gezanten naar Batavia te zenden, waarbij het vervolgens gebleven is.

Cotta Ringa. — De eerste bezending derwaarts in 1628, wanneer de koopman Jan de Coster, ook om rijst, wegens de schaarsche aanvoeren uit Mattâram en slecht gewas op Siam, Cambodia en elders. Welke togten successivelijk niet alleen van Batavia gecontinueert, maar ook de Cottaringers geanimeert zijn, met hun eigen vaartuig te Batavia ten handel te komen, tot het jaar 1638, wanneer die natie door de Martapoerezen aangezet, ons volk met twee jachten (waarvan het eene door de Bataviase burgerij was uitgerust) onder directie van den opperkoopman Nicolaes Cloet, om rijst te koopen, derwaarts gezonden, verraderlijk vermoorden, de cargasoenen roofden en de vaartuigen verbranden. (Men zond een en andermaal uitrustingen derwaarts, om hierover wraak te nemen, doch zonder veel gevolg en kort daarna gestaakt), zonder dat men met hem correspondentie heeft gehouden, tot het jaar 1656, wanneer op de betere genegenheid des konings tot vernieuwing der vriendschap... denzelven aanmaanden, ten einde gezanten naar Batavia te zenden, hetwelk mij niet blijkt in die tijd geschied te zijn; maar wel in 1693, arriverende alsdan gezanten met geschenken en een brief van dezen koning. Inhoudende een wensch, dat de voormalige oneenigheden vergeten en om andermaal vriendschap onderhouden mogt worden, waarop men echter niets positiefs antwoordde, maar dezelve onder een vriendelijke demissie en afgave van een contra present, weder naar hun land liet gaan.

Borneo [1], waarvan men meent het eiland de naam te dragen,

---

[1] Broenie.

legt aan de Noordkant van hetzelve, en wordt bij 's Comp^e. oude papieren mede Solocq of het land van Solocq genaamt. Hetzelve schijnt Comp^e. wegen niet bevaren te zijn [1], maar door haar permissie aan particulieren ten handel drijven verleent, die ondersteund wordt door eene wederzijdsche correspondentie in brieven en afzending van geschenken, ten einde die vaart te faciliteren; gelijk mij zulks voorkomt in 1635, ten opzigte van een Chineesche jonk, geschied te zijn. Vervolgens is de vriendschap met dien vorst, zoo om gemelde als andere politieke redenen onderhouden. Zoo dat de Comp^e. zelve in de jaren 1641 en 1642 hare hulp en adsistentie tegen de Spanjaarden, die de landen van Solocq infesteerden, en den koning noodzaakten, binnen 's lands te wijken, liet aanbieden. Tot welke prestatie men echter niet gretig is geweest, en eerst in 1644, wanneer den koning reeds uit het land van Solocq verdreven was, en den Spanjaard aldaar een sterke vastigheid opgeworpen had, naar Amboina order gezonden werd, eene bezending met twee jachten, derwaarts te doen, ter ontdekking van de Noordkust en eene parelvisscherij, die men zeide van importantie te zijn; als ook om de Spanjaarden te doen delogeren. Doch die schepen kwamen in 1645 onverrigterzake te Batavia terug, daar zij te zwak waren en door den koning niet ondersteund wierden. Waarna men niet raadzaam vond eene nadere tentame daarop te doen, maar daarentegen den koning in 1646 aanmaande, om ter gelegenheid onzer bezending van een oorlogsesquader naar Manilha, daartoe mede zijne hulp te contribueren, en deze zijne vijanden te noodzaken zijne landen te ontruimen, welke ook gevolgd is, nadien onze regering bij hunne missive aan gemelden vorst haar genoegen betoont, wegens de treffelijke magt van volk en vaartuigen, door hun tot afbreuk van den gemeenen vijand derwaarts gezonden.

In 1655 werd de Comp^e. van daar weder aangezogt om adsis-

---

[1] Het werd in 1600 door Olivier van Noord bezocht.

tentie, hetgeen zij als toen, uit hoofde van eigen gebrek en onmagt, door hare elders gedane zware uitzendingen moest declineren, zendende echter aan den koning, ter onderhouding van goede vriendschap, voor deszelfs vaartuigen, drie zeebrieven, op Siam, Patany en Palembang, hetgeene nog eens in 1664 vinde geschied te zijn door offerte van twee op Siam en twee op Patany. 't Sedert schijnt de goede verstandhouding (vriendschap) door briefwisseling en geschenken alleen gecultiveert te zijn, waarvan de laatste melding gedaan word, bij brieven dezer regering derwaarts in 1702 en 1718.

Passir. — De handelsplaats Passir legt met het dorp Coety aan de Oostkant van het eiland Borneo, en het eerste tegen over 's Comp^e. hoofdplaats Rotterdam op Macassar. De gemelde plaatsen zijn mede al vroeg bij de Comp^e. bekend geraakt, na dien bij missive dezer regering aan den Pangerang in 1672 aangehaald vinde, dat derwaarts voor 38 jaren, dus reeds in 1634, eene bezending van drie scheepjes gedaan is. Schoon niet om handel te drijven of onderzoek te doen, als wel, volgens het afgesprokene met den koning van Banjermassing [1], om de Macassaren en Javanen, tusschen Passir en Coety zeer sterk handelende, ten prejuditie van dien koning, daarvan daan te drijven of te vernielen, hetgeen ook geschied is; doordien die van Coety beloften deden aan de Comp^e. 's jaars tot een schatting te zullen opbrengen, tien bharen wasch, die echter door de Comp^e. nooit gevorderd zijn.

De eerste handel door de Comp^e. op Passir in 1671, met een chaloup onder een Assistent, geassisteert met eenen aldaar bekenden Macassaar en anderen (waarvan het succes echter slecht is geweest), waarop deze regering echter in het volgende jaar den koning bij eene missive verzocht, alle zuivere harpuis en rottang, in zijn rijk vallende, op te zamelen voor de Comp^e.,

1 Zie stukken betrekkelijk Borneo, 1635—1636, Bijdr. voor de Taal-Land en Volkenkunde van Neêrl. Indië, deel III, blz. 264—271.

om door hare schepen, tegen betaling van rijksd. 7 voor de 100 bossen rottang, en 1 voor een bhaar harpuis, benevens 20 voor de picol zuivere wasch, afgehaalt te worden. Met dat gevolg, dat van daar in 1674 op Macassar aangebragt is, 1000 bossen rottang en eenige thailen goud; waarom de ministers aldaar gerecommandeert werden, met de bezending te continueren, voornamelijk van harpuis, waarvan het ingezonden monster deugdzaam bevonden is. Hiermede gecontinueert tot 1682, wanneer order gegeven werd deze vaart te staken, daar men oordeelde het voordeeliger was, de particuliere handel aldaar te favoriseren. Om welke reden men in 1679. aan dien koning de vaart op Macassar toestond, mits zich aldaar van zeebrieven voorziende, om vervolgens naar Java en Batavia te stevenen, waarbij het vervolgens schijnt gebleven, en de vaart aan burgers en ingezetenen overgelaten te zijn. Zijnde alleen in den jare 1711, ter gelegenheid van het reëntameren der handel op Banjer, door de bezending van een klein scheepje derwaarts, de commissianten gelast, om bijaldien te Banjer in den handel niets uitgevoerd kan worden, als dan naar Passir of Coety te gaan, ter bemagtiging van peper, goud of andere retouren [1].

---

1 ...Wien verder d'Eer heb schuldpligtig te besteden, dat den Sultan van Coety, Maslag Godin Edris (?) aan mij heeft geschreven een Maleijschen brief, waerbij hij verklaert genegen te wesen, in vriendschap te willen leven met mij en 's Compe. hier bescheijden dienaeren en tot een blijk daervan, door zijne gezanten Radja Doeta en Pa Doeta mij een vereering toegesonden van twee wandelrottangs, een paar bondels rottang, een plant genaemt Bengris en twee bosjes waskaersen; met verzoek om voorzien te mogen worden van kruijt en kogels, mitsgaders acht ellen fluweel, breeder te sien uijt de bijgaende originele Maleijsche brief voormelt, waarop ik geen schriftelijk antwoort heb gegeven, maer voorn. gesanten mondeling belast haer Monarch te versekeren van de genegentheid van de Compe., en dat de gesonden presenten tot een blijk daervan door mij geaccepteert waren. Mitsgaders dat ik tot een preuve van mijn reciproque genegentheijd aen den Sultan sond het gerequireerde fluweel, nevens twee batilsjas,

En ofschoon den handel op gemelde plaats Comp^e^. wegen dus zeer gering is geweest en van weinig aangelegenheid, zoo heeft men Passir echter nog van aanbelang geconsidereert, zoo niet om het voordeel daarvan te wachten, als wel het nadeel uit de frequente vaart der Macassaren op die plaats te vrezen. Hetwelk ook de reden is, dat men in het Bongayse contract met die volkeren in 1667 gesloten, expres bedongen heeft, dat zij wel onder een pas der Comp^e^. naar Borneo, doch niet om de Oost of Noord van dat land, en dus niet naar Passir zouden mogen varen, nadien het reeds van oude tijden bekent is geweest voor een smokkelnest. Waarom H.H.Ed. ook bij Instructie in 1747, bij het hervatten van den handel op Banjer, onder anderen de Commissianten voorschreven, om informatie te nemen na de handelplaatsjes Passir en Coety, bijna tegen over ons hoofdkasteel op Celebes, nademaal veel zwervers en smokkelaars hun retraite derwaarts nemen, als het op Banjer met hun niet vlotten wilde. Om welke redenen de Comp^e^. in 1752, van de sollicitanten des Sulthans van Banjer, heeft willen bedienen tot het derwaarts zenden van een chaloup, ter zake van een Chineesche wankang, waarmede iets was voorgevallen. Uit alles blijkt dat de voormelde plaats voor den handel niet ongelegen is; de particulieren bestaan er redelijk op, ofschoon men niet zonder reden oordeelt, dat de wildheid en onhandelbaarheid van die natie de oorzaak is, dat derwaarts door Europeanen, met geen hoop van succes, in zaken zal te doen wezen; en waarop men niet anders kan repliceren, als blijkt uit de missive van 8° Maart door de H.H. Meesters,

---

en vier chitsen; onder een beleefde weigering van kruijt en kogels, welke behandeling ik verhoopen meriteeren zal, de Hoog Edele Groot Achtbare goedkeuring.

Samarang, den 17^den^ April 1739.

Uit een apart schrijven van den Opperkoopman en Opperhoofd te Samarang, Nicolaas Crul aan den Gouverneur-Generaal en Raden van Indië.

namelijk, dat zij verwondert zijn, "dat men zoo weinig ken-"nis van het eiland Borneo heeft, daar gemeend word, zulke "schatten en rijkdommen te schuilen."

De overige plaatsen, uitgenomen Banjermassing of Martapoera, die bij de Comp^e^. papieren voorkomen, zijn van geen consideratie; alleen verdient melding eene bezending in 1663/4 van Ternaten naar Sawackan op Borneo is voorgesteld, en in 1665 met een jacht en onderkoopman, om aldaar te negotieeren is volvoerd, zonder succes, en vervolgens in 1668, door de H.H. Meesters gestaakt, om de voorgegeven periculen en bekommernissen aldaar ondergaan.

Banjermassing of Martapoera, *Tatas*. — Het is dan Banjermassing of Martapoera en hedendaags Tatas, Comp^e^. tegenwoordige residentie, die in dezen voornamelijk eenigsints wijdloopiger te verhandelen staat, zoo omdat het onder de eerste plaatsen voorkomt, die bij de Comp^e^. is bevaren, en alwaar vervolgens een en andermaal Logien opgerigt zijn, als nadien het altoos voor de importanste van alle plaatsen op Borneo gehouden is, en om die reden ook na herhaalde opbraken tot heden aangehouden is.

Banjermassing, zich uitstrekkende aan de Zuidkust van het eiland Borneo, moet men onderscheiden in Oud- en Nieuw-Banjermassing.

Oud-Banjermassing. — Het ligt op Zuider breedte 3° 20′, omstreeks 115 mijlen van Batavia, in Martapoera, werwaarts de koning naderhand door het ruineren van Oud-Banjermassing gevlugt was 18 mijlen opwaarts van daar. De rivier daar voorbij in zee vloeijende is 20 mijlen lang, vrij diep en breed, bevaarbaar voor groote jachten, die voor de stad kunnen zeilen, doch een bank voor de rivier, met gewoon tij, twee vadem water.

Wanneer en hoe de Comp^e^. voor de eerste maal op deze plaats gevaren heeft, is uit de oude papieren met geen genoegzame zekerheid te beregten, hoewel de regering in een brief

aan dien vorst zegt, op den 22sten Januarij 1682, al voor 100 jaren, doch dit moet men niet zoo letterlijk opvatten, en zal, slechts moeten aanduiden, dat het reeds sedert eene geruime reeks van jaren was [1].

De eerste vaart derwaart, zoo mij gebleken is, vinde aangehaald, geschied te zijn in 1626, wanneer naar Martapoera, daar de koning zijne residentie hield, een jacht 4 à 5 dagen de rivier opgezonden werd, om peper te negotieeren, dat herhaald werd in 1628, door den opperkoopman Paulus Croocq, met een fluitschip en een chaloup, om vóór de aankomst der Javanen, Macassaren, Siammers en anderen, vroegtijdig bij der hand te zijn en den korl alle te bemachtigen.

In de Instructie van Croocq, als ook in die voor de commissianten in 1633, en voor den koopman Dirck van Lier, in 1660, blijkt, dat men reeds vroeg daar ten handel is geweest, heeft residentie gehad en gerust genegotieerd. Tot dat tusschen Compe. bedienden en de Banjarèzen onlusten gerezen en niet buiten werkelijke schuld der onzen, zoo verre geloopen zijn, dat de eersten zich vermeten hebben, Oud-Banjermassing, daar 's Pangerangs Hof en principaalste koopstad plagt te wezen, af te loopen en te verbranden, wanneer die plaats naderhand nog eens en ten eenenmale door den Mattâram geruineert zijnde, woest is gebleven en 's Compe. negotie aldaar genoegzaam stilstond, tot het jaar 1633. De peper echter door particulieren aangebragt en vervolgens door de geringe aldaar, meest naar Cochin-China en Macassar, en van deze laatste plaats naar de Philippijnen gezonden werd.

In 1633 werden wij door den koning diverse malen aangezocht om te negotieeren, onder belofte van goeden handel, als om zijn land voor de herhaalde invallen der Mattâramsche vol-

---

[1] In 1606 werd Gillis Michielszoon, door het Opperhoofd van Bantam naar Banjermassing ten handel gezonden, doch door den Sulthan aan land gelokt en vermoord.

keren te bevrijden, en werd in dat jaar een schip en een jacht ten handel gezonden; hebbende tevens de Commissianten in mandato, den koning de adsistentie tegen den Mattâram toe te zeggen; doch voornamelijk tegen den sterken handel der Macassaren, Maleijers en anderen, in peper en den verkoop aan de Portugezen, voor hun vaart naar Macao en Manilla, tegen te gaan.

Waarom meer en om het genot van dien handel alleen te hebben, zij mede gelast werden in een contract met den koning te treden, indien men merkte, dat het de Banjarezen aangenaam was om alle peper aan ons af te staan tegen 5 en zelfs 5½ reaal de picol. Doch de uitkomst voldeed niet aan de verwachting der bezending, alzoo de koning, tegen zijne belofte, aan de Macassaren, den voorrang in den peper inkoop gaf en onze schepen nodeloos ophield. Weshalve de regering besloot in deze ernst te gebruiken, en den commandeur der navale magt ter bezetting van Macassar, Gijsbert van Lodensteijn, in 1634 gelastte, met zijne vloot van 6 schepen, Martapoera aan te gieren, de Macassaarsche schepen aldaar vindende te verbranden en den koning aan te zeggen, dat men daarmede zoude continueeren tot zoo lang hij, volgens zijne belofte, peperlading aan onze schepen bezorgde. De uitslag van deze expeditie was, dat de koning na gegeven redenen aan gemelde commandeur als nog beloofde, alle peper aan ons te zullen leveren. Desniettegenstaande vond de regering goed, als nog te persisteren bij hunne genomen resolutie, om namelijk alle vaartuigen, zoo van Portugezen, Spanjaarden, Maleijers, Macassaren, Javanen als andere, zonder passen varende, op het inkomen der Banjerserivier, te overmeesteren en te nemen, alzoo de ervaring geleerd had, gelijk bij de Instructie gezegd werd, dat meest alle hunne vaart op Macassar en vandaar op Ceram, Boeroe, Xulla, Manipa, Kelang, Tidor, Halmaheira, Ceram-laut en daar omstreeks uitstrekten tot onderkruipinge van 's Compe. nagel- en notenhandel. Zendende ten dien einde, zoowel ten handel als oor-

log, een groot schip, een jacht, een chaloup, en een tingang, onder directie van de opperkooplieden en commandeur Antonie Soop en Steven Barentsz, waarvan de eerste was bestemd voor den handel en de laatste als afgezant gezonden werd, om den koning middelen voor te slaan, zoo ter restauratie der reeds gedane equipagie ongelden, als om eenig verdrag te maken, om alle peper tegen eene redelijke prijs aan de Comp^{e}. te leveren. Met strikte order aan hun, bij den koning tot eene dadelijke leverantie van peper aan te dringen, zonder zich te laten paaijen, en, zoo na acht dagen uitstel geen peper aankwam, als dan $\frac{1}{3}$ van de in de rivier aangeslagen vaartuigen te lossen en te verbranden; na andere acht dagen weder $\frac{1}{3}$, en na nog andere acht dagen de overige; doch vooreerst de Banjaresche vaartuigen te excuseren (tenzij de koning eerst hostiliteit begon) om tot geen volkomen scheuring te geraken.

Deze bezending schijnt van succes geweest te zijn, zoo door bekomen van een redelijke quantiteit peper [1], als het verzoek van den koning om daar 5 à 6 Nederlanders aan te houden, en daarop gevolgde bezending in 1635, van een gezant [2] door den vorst, om ten opzichte van een aldaar gearriveert Engelsch [3] schip, met deze regering te contracteren tot de exclusive leverantie van alle peper in het land vallende, tegen 5 realen het picol, mits aldaar steeds capitaal, volk en schepen te houden, en men 7 per cento tol voor in- en uitgaande regten be-

---

[1] 310$^{2}/_{3}$ Picol. Journaal gehouden op Batavia, bij den Directeur-Generaal Phil. Lucasz., Januarij 1636. Histor. Genootsch. te Utrecht, 1853, blz. 248—316.

[2] Retna dy Ratya (Retna de Radja) zie Bijdragen van dit hier voren aangehaald blz. 263.

[3] Aengaende de handelinghe der Engelsche UE. sal sich met haere saecken in 't minste niet bemoeijen, maer informeert UE. wel van alle haer verrichten (Sic!)

Missive van den Gouverneur-Generaal aan den Opperkoopman Anthony Soop te Martapoera, dd. 4 September 1635. T. a. pl. blz. 266.

taalde, en waaromtrent men het eens werd; "zijnde dit het "eerste contract dat met dien koning, wegens den handel ge- "maakt is."

Gemelde contract is echter door dien koning nooit onderteekend geworden [1], schoon men daartoe meer als eens aanzoek deed, maar alleen door deszelfs afgezant gedurende zijn verblijf op Batavia; desniettegenstaande heeft men het als een wettig en formeel contract aangemerkt, en daarop ook het volgende jaar tot opvolging van hetzelve, den opperkoopman Wollebrant Geleijnsen [2] derwaarts gezonden, om aldaar residentie te nemen, met qualificatie om een pakhuis van stutten en planken, tot berging van goederen te timmeren [3].

Men heeft gecontinueert met het zenden van schepen en vaar-

---

1 Het contract tusschen ons ende den gesant Godjae Babou (Ritna di Radja) gemaeckt dat bij den Coninck geconfirmeert en dien volgende soo UE. schrijft, van Sijne Maij[ts]. hant geteeckent, aen ons soude toegesonden sijn, hebben wij niet vernomen; waeraen dat het gehapert heeft, dient UE. te vernemen, en is noodich UE. daeromme met discretie soo lange bij den Coninck aenhout, tot dat 't selve becomen. T. a. pl. blz. 279.

2 Eenige dagen verleeden, heeft d'Ed. Heer Generael tydinge becomen tot Martapoera ofte Banjermassin, soo de rivier genaemt is (welcke plaetse is gelegen op 't Eylandt Borneo omtrent 120 mylen van Batavia oostelyck aen) dat de oppercoopman Antony Soop daer overleden was ende deselve plaetse met een bequaem persoon weder genegen waeren te becleeden, alsoo in goede hoope waeren jaerlycx van daer 5 à 600 lasten peper te becomen, ende een goede plaetse naer alle apparentie eerlang soude wesen, mede voor my voor als noch geringe plaetse vacant waer, eyndelyck resolveerde om onse persoon voor een tyt derwaerts te gebruycken ende het Comptoir (daer wat goets van te verwachten staet) met alle mogelycke vlyt aen te queeken, soo dat wy met het schip Wesep, inhebbende een goet cargasoen, soo contant als coopmanschappen op den 8[sten] November 1635, van Batavia naar dito Banjermassin vertrocken syn, alwaer op den 29[sten] November wel arriveerden.

Uit een particuliere brief van den opperkoopman Wollebrandt Geleynsen de Jonge, uit Banjermassing den 29[sten] November 1635.

3 Ter pl. blz. 380.

tuigen tot het afhalen van peper, doch tevens al vroeg des Konings berouw en het aangaan van dit contract kunnen bespeuren, door het direct en indirect onderkruijpen van hetzelve, zoo door de excessive onderwigten op de geleverde peper, als het afstaan van eene aanzienlijke partij van dien korl aan de Engelschen, gelijk de Chinesen benevens andere, deszelfs prijs verhoogende, daarvan rijkelijk voorzien worden. Zoodat haar Ed. tot het tegengaan van een en ander in het jaar 1637 reeds derwaarts ordonneerden, om alle pèper van de eigenaars op te ligten en in voldoening hiervan aan te bieden 5 realen 't picol, volgens het contract; doch de inwoonders bij wijze van capitulatie toe te staan, hunne peper alleen naar Batavia te mogen vervoeren. Hierdoor ontstonden verscheijden questien tusschen de onzen en den Koning, dewelcke door derzelver dissolutie comportementen, waartoe na gelijk voormelde orders geen geringe aanleiding heeft gegeven, van zulke funeste gevolgen voor onze postvatting zijn geweest, dat de Martapoerezen, met toestemming en gemeen overleg der Cotaringers, eindelijk in Februarij 1638, onze logie afliepen, en zoo aldaar als te Cotaringen, 64 Nederlanders, 21 Japannezen en andere inlanders vermoorden en Comp^{e}. goederen en effecten roofden, mitsgaders twee jachten, nevens een chaloup, uitgenomen nog een burgervaartuig, verbrandden. De schade werd begroot op 150,000 gulden, terwijl van de Nederlanders alleen 7 matrozen, die in de logie gevlugt waren, en op hunne bedreiging in het kruid daarleggende, den brand te steken, het leven toegezegd, behouden bleven [1].

---

[1] Ter goedertydt heeft de goede Godt (wie de Syne niet verlaet) de herten van onse Heeren d'Ed. Heer Generael en den Gouverneur Philips Lucasz. verwect, ons van Martapoera te ontbieden en harwaerts (Agra) te senden. Want weynich maenden naer ons vertreck van daer, hebben de moordadig schelmen all ons volck van de logie vermoort, sonder groot of te cleyn te spaeren, en de daer beneven noch twee jachten die in de rivier laegen te vertimmeren, met gewelt benomen en alle het volck van

Hierom zond de regering om deze moord te straffen, in Julij van dat jaar, voor eerst twee schepen met een klein vaartuig en vervolgens in October nog vier jachten, bemand met 86 matrozen en 32 militairen, met een strikte order, de rivier van Banjermassing te sluiten en niemand binnen te laten komen. En alle Martapoerezen en Cottaringers, zonder iemand te verschonen, te dooden, en de rest, als Javanen, Macassaren en andere inlanders aldaar, zonder Comp[e]. passen bejegenende, als vijanden aan te tasten en naar Batavia, als slaven te brengen. Wordende de omliggende Koningen en Vorsten, alom bij schriftelijke insinuatie gewaarschuwd, dat men aldaar aan niemand acces zoude vergunnen, en de Engelschen en Denen verzogt om van daar te blijven; welke desniettegenstaande daarkomende mede vriendelijk zouden afgewezen worden, nadien men hun noch iemand in deze omstandigheden aldaar kon dulden. Haar Ed. gingen in deze affaire zoo verre, dat ze de Commissianten in mandato gaven, om de Martapoerezen die ze levendig bekomen mogten, de armen, beenen, neuzen en ooren af te snijden en ze dus tot eene monstrueuse vertooning aan hunne landslieden op te zenden, ja dat ze zelfs met afwijking van hunne

---

de meeste tot de minste dodt geslaegen. Een wreede, tirannige moordt, dat onse Heeren meesters op Battavia niet ongewroocken sullen laeten passeren, maer haere naebueren tot een schrick en afkeer (om diergelycke in 't werck te stellen) voornemens syn by alle mogelycke middelen daervan te revengieeren.

En waerom alreede goede partye in d'onse haere handen vervallen, de welcke d'eene d'handt, d'eene de voet afgecapt, een ooch uit gesteecken, de ooren en de neus afgesneden synde, haeren Coninck soo levendich syn toegesonden; hoe veele haerder soodanich noch overcomen sullen leert den tydt. Ondertusschen heeft den goeden Godt niet gelieft, wy in dese tragedie een personagie weesen souden, maer uyt haere bloetdorstige en tirannische handen te verlossen, Hem zy danckbaerheyt tot in der eeuwicheyt, Amen.

Uit een particuliere brief van den opperkoopman Wollebrant Geleynsen de Jonge, uit Agra, den 6[den] Augustus 1639.

vaste maximen order gaven, om bij aldien de Martapoerezen restitutie van het geroofde aanboden, mits men hun weder in genade aannam, zulks te belooven, doch de restitutie geschied zijnde, hun echter met alle vigieur te vervolgen en te straffen; uit een superstitie dat men de zulke die zoo trouwloos met ons te werk waren gegaan niet schuldig was trouw te houden. Er werd met deze expeditie niet veel uitgerigt, zoo door ziektens onder het volk en doordien de rivier op verscheijden plaatsen gestopt en gesloten was; zoo ook slecht beleid der onzen en onderlinge verdeeldheid, alleen wordt gemeld, dat men 27 gevangenen met afgesneden armen, beenen, neuzen en ooren, ja zelfs met uitgestoken oogen, onder opzigt van vier gezonden der hunnen, in een vaartuig, tot een schrikkelijk aanschouwen, aan hunne natie had toegezonden.

De Koning zond daarop een brief, met belofte van volkomen restitutie van het geroofde, waarop door de regering goedgevonden werd, daartoe middelen te beramen, ten einde de Comp^{e}. schadeloos te stellen en daarna bij gelegenheid een regtmatige revengie te zoeken. Zij zonden in 1640 twee schepen derwaarts en waarop een Chinees geplaatst werd als commissaris, om de schulden te innen, den Koning tot vrede genegen zijnde te animeren de aanleggers van den moord uit te leveren en naar Batavia te zenden. De schepen kwamen onverrichter zake terug, door voorgeven van den Koning, dat het pepergewas niet geslaagd was, en daardoor buiten staat de schuld te voldoen.

Er werd daarna gelast, dat twee schepen van Macasser te Banjermassing zouden aangieren, doch met denzelfden uitslag. Het bleek hieruit dat den Koning geen zin had zijne gedane belofte te voldoen. De regering werd in het jaar 1643 en vervolgens, zoo door de bezending naar Amboina, als gedurende den Portugesche oorlog op Ceylon en Goa verhinderd om revenge te nemen, waartoe men in 1644 en later niet zeer geinclineert schijnt te zijn, doordien men nog al passen aan particulieren verleende, waardoor men eene redelijke partij

peper bekwam, die bij aanbrengen tolvrij gelevert en tegen 10 realen het picol aan de Compe. werd afgestaan, waardoor men langs dien weg vrij wat meerder voordeel genoot, als of men daar contanten en schepen hield. De regering schrijft in December 1639, naar 't patria "de peper tegen 10 realen 't "picol op Batavia, was profijtelijker, dan 5 realen 't picol "met 7 percent tol op Martapoera, de onkosten aan schepen, "contanten, mingewigten, exc. geconsidereert buiten. Zoo men "de peper alleen wilde hebben, diende men aldaar fortressen "te maken om den inlander tot hun devoir te houden, hetgeen "ook zwarigheid inhad." Op dezen voet werd gecontinueert tot 1660, wanneer de regering om de weer toenemende geringe aanvoer van peper en deszelfs vervoer naar Macasser, doch vooral uit beduchtheid, dat de nieuwe Engelsche Compe. zich daar weder mogt vestigen en de leverantie van den peper tegen een contract met den Koning aan zich verbinden, andermaal twee schepen zond, onder het bestier van den koopman Dirck van Lier, ten einde een contract van vrede met den Koning te sluiten en weder residentie op Banjermassing te nemen. Men reusseerde in het zelfde jaar, de vorst beloofde alle peper aan de Compe. te leveren, tegen 1 thail of 16 realen de 180 gantangs, welke een weinig minder dan 4½ picol uitmaakt. Mits dat wij daar 's jaars bezending deden van schepen tot afhaling van de peper. De Koning werd vrijgesteld van de schuld wegens de geroofde goederen in 1638; de tol werd verminderd van 7 op 5 percent, zoo voor de Compe. als burgers onder haar sorterende, doch waarbij vervolgens op speciaal verzoek van den Vorst nog bijgevoegd is 1 percent voor het van ouds gewone genot der jonquen, nevens een gantang rijst per man. Hierop werd echter geen vaste residentie genomen, maar het volgende jaar in 1663, drie en twee schepen gezonden, voornamelijk om het nieuwe contract levendig te houden, en te letten dat de peper door geen vreemde natiën, en niet elders dan naar Batavia en Malacca vervoerd werd. Nadien de regering als dan zoo rijkelijk van peper alom voorzien worden, dat

ze zelfs verklaarden, zich zoo zeer niet te laten gelegen leggen, tot de bekoming van een groote partij daarvan, als wel dat ze niet in vreemde handen kwame te vervallen. Gaarne ziende dat de particuliere aanbreng gefavoriseert werd, boven de afhaling met eigen schepen, en zelfs gelastte bij opulente inzameling jonquen in te huren om de peper tegen ¼ reaal het picol naar Batavia te voeren.

Deze twee bezendingen gaven echter het verwagte genoegen niet, te meer het contract door den Koning niet pligtmatig nagekomen werd, daar in 1663 met zijne toestemming een Portugeesch scheepje met peper geladen, van daar terugkeerde.

De koopman Anthonij Hurdt, werdt in het jaar 1664 derwaarts gecommitteerd, om den Vorst het gesloten contract voor te houden, zoo ook om het te vernieuwen, en bij die gelegenheid den Koning te verzoeken zijne onderdanen aantemoedigen om de peper particulier naar Batavia of Malakka te brengen, en zoo dit doenlijk was, daarvan een artikel in het contract te maken; daar hetzelve ons al te strikt en speciaal verbond, tot het afhalen der peper absoluut zelf bezending te moeten doen. Het een en ander werd na de intentie uitgevoerd, bestaande het contract in zeven artikelen, waarvan de voornaamste waren:

1. Dat alle peper aan de Comp^e. zal moeten geleverd worden en verkocht, doch aan de Banjarezen vrijgelaten, ze zelfs naar Batavia of Malakka te brengen.
2. De vorige prijs zal blijven.
3. Wat de Comp^e. daar mag negotieeren in een logie of van hare schepen.
4. Dat den tol van in- en uitvoer 5 procento bedragen zal.

Om dit nieuw gemaakte contract in den beginne te beter te observeren, werd den Onderkoopman Dirck Dubbeldecop, met twee à drie Assistenten geordonneerd aldaar te blijven. Dan het schijnt alweder als bevorens gegaan te hebben, ten minste de bezending in 1665 viel niet na genoegen uit, onze schepen werden lang opgehouden, en kwamen dan nog met weinig peper terug. De residenten werden dientengevolge aan-

geschreven, alle vreemde vaartuigen te visiteren, doch met discretie en beleefdheid en zonder geweldpleging, doch niemand van wat natie ook te weigeren peper naar herwaarts over te brengen, mits daarvoor 10 à 12 percent aan de Comp[e]. in onderpand stellende en die tegens 5½ reaal het picol op Batavia te leveren.

De Vorst verzocht reeds dat jaar om ons volk van daar te ligten, onder belofte te zullen zorgen dat de Comp[e]. alle peper bekwam, zoo heeft de Comp[e]. schoon onder te kennen geving van hare verwondering hier over aan den Koning echter in 't volgende jaar van die presentatie zich bediend, en ons volk van daar doen opbreken. Zijnde sedert dien tijd redelijk wel door de particulieren van peper op Batavia voorzien geworden, die aldaar zoo sterk toevloeijde, dat het onnoodig geacht werd, die op Banjermassing te gaan handelen, volgens het vermelde bij instructie van het jaar 1678. Terwijl echter nu en dan door brieven en geschenken aan den Vorst, de correspondentie, zoo om onze voorregten niet te verliezen, als om een oog in 't zeil te houden, gecultiveerd werd tot het voorschreven jaar 1678, wanneer de schaarsche aanbreng en benoodigtheid van dien gewilden korl, de regering weder bewoog een bezending derwaarts te doen, onder den Onderkoopman van Mechelen; te meer de Engelschen, zoo wel als de Portugezen, als toen zeer werkten, om ons dezelve te ontzetten.

Doch de gemelde bezending is door de slechte successen, veroorzaakt door de oneenigheden tusschen den ouden en jongen Koning, zoo ras gestaakt als ondernomen, en niettegenstaande de uitnoodiging van den Koning, in 1682 gestaakt gebleven; terwijl de regering zich vervolgens alleen vergenoegde met de particuliere aanbreng van daar, die door Bataviasche burgers, Chinezen, Maleijers en anderen, sedert 1680 in aanmerkelijke hoeveelheid bestaan heeft. Doch echter alweder stuitte voornamelijk sedert het jaar 1698, wanneer de Engelschen aldaar sterk begonnen te nestelen, en zich door een exclusijf contract met den Koning van alle peper tegen 3 Spaansche

realen het picol verzekerden, met intentie om zich, niettegenstaande het ongezonde klimaat en sterfte onder de hunnen, zoodanig te versterken, dat de Banjarezen en den ganschen handel meester werden.

Zij waren daaromtrent in 1707 ook reeds zoo verre gevordert, door een welgepalisadeerden pagger, met pak- en woonhuizen voorzien, en het trekken der vaart en handel der Chinezen aldaar en andere inlanders van Java, Macassar, Timor, Sumbawa, Lombok, Baly, ect. [1], dat men daaruit en het zwerven van een menigte van hunne vaartuigen langs Java en verder om de Oost, niet onduidelijk kon aanmerken, hunnen toeleg te zijn, om aldaar een Hoofdkantoor van hunnen handel in Indiën te maken, de Compe. in deze pretieusen specerijhandel te onderkruipen en die der kleeden en amphioen daar en omstreeks, geheel na zich te trekken. Zoo dat ze door deze en dergelijke menées zeer zorgelijk en gevaarlijk de Compe. belangens op Java en de eilanden om de Oost geconsidereert worden.

Doch te midden van deze wijdgapende projecten, en vóór hunne vastigheid, tot beteugeling der Banjarezen, tot volkomenheid was gebragt, moesten zij mede derzelver trouwloosheid en moorddadigheid ondervinden; nadien de Banjarezen te onvreden over het despotiek gedrag der Engelschen, die den ganschen peperhandel alleen aan zich trokken, en misnoegd door in hun eigen land genoegzaam ingesloten te worden, daar de Engelschen de geheele rivier zoodanig ingesloten hielden, dat geen vaartuigen in- of uit konden varen, zonder eene naauwkeurige visitatie te moeten ondergaan, dezelve eindelijk door behulp van eenige in hunne dienst zijnde Boeginezen, in de maand Julij van genoemd jaar in hunne logie, op een schip

---

[1] Rapport van den Ondercoopman Jan de Wolff, van 't geene hem op Banjer is overgekomen, zoo aangaande de sterkte ofte residentie der Engelschen, als derzelver negotie aldaar genoteerd, 18 Julij 1707 (Overgekomen papieren van Batavia 1708) Oud Koloniaal Archief.

en twee chaloupen overvielen, de meesten ombragten, de logie en schepen verbrandden en de rest ten buit maakten, zijnde eenige weinige het met twee schepen, die wat lager in de rivier lagen, ontkomen [1].

Niettegenstaande het delogeren der Engelschen op deze violente wijze, had de regering geen voornemen 's Comp. handel aldaar vooreerst weder te herstellen, veronderstellende, dat der particulieren pepervervoer van daar weder als in vorige tijden zoude aanwakkeren. Doch terwijl buiten het aanbrengen van ruim 850,000 pond in het jaar 1709 niets van daar kwam, door de sterke vaart en aankomst van wel 10 à 12 jonquen in 1710, uit China en gretigen inkoop van hun, tegen een excessive prijs van 7 à 8 Sp. r. het picol, besloot men in 1711 een klein scheepje, onder een Vendrig en Adsistent, met eenige kleeden en Mexîcanen, weder een proef van den handel te nemen, om te tenteren in wat voege men den peper weder kon bekomen en voornamelijk om de Chinezen onze sterkste competiteurs van daar te weren; wordende hun gelast den handel aan boord te drijven, zonder geld of goed aan den wal te wagen en de peper niet duurder in te koopen, als met tol en onkosten gerekend tegen 4 Spaansche realen het picol. De goede behandeling aldaar der onze en het aanbrengen van ruim 103,000 pond peper, hoop gegeven hebbende tot een continuële goede voortgang des handels, zond men het volgend jaar (1712) drie scheepjes derwaarts, schoon de intentie der regering nog bleef, om den inlanders steeds te animeren het gros der peper, met eigen vaartuigen naar Batavia over te brengen. Dan door de vroegere aankomst van zes jonquen, de ingezamelde peper reeds vervoerd en door de revolte der boven-

---

[1] Berigt van den Coopman Jan de Wolff, van 't geene denselven op Batavia heeft vernomen wegen de verdrijving der Engelschen op Banjer door den Inlander, gedateerd 31 Julij 1707, als boven. Zie ook "de "Korte Aanmerkingen met relatie tot het koningrijk Banjer etc.," door Reinier de Klerk, 29 Maart 1757, hier na volgende.

landers geringe inzameling afgebragt zijnde, viel deze bezending slecht uit en deed de regering in het jaar 1713 besluiten, wegens de wisselvalligheid van dien handel, daarvan weder afzien. Sedert hebben de Engelschen en Chinezen daar weder gevaren, zonder dat de Comp. in 1716 op het verzoek van den Koning tot adsistentie tegen de ondernemingen der Boeginezen, onder aanbieding van een privativen handel in zijn rijk, goed vond in het onzekere de vaart derwaarts weder te beginnen. Houdende echter de correspondentie aldaar door de regering van Makassar open, tot dat de regering eindelijk weder in het jaar 1726 op ernstige begeerte en verzoek van den Koning, bij brieven en door gezanten, mitsgaders tot tegengang der vreemde handelaren en om de schaarsche aanbreng van peper van Bantam en Palembang, volgens resolutie van den 5den October goedvonden, dien handel weder te beginnen, door eene bezending van twee scheepjes derwaarts.

De goede bejegening van den Koning en de Grooten en de bewijzen van veel faveurs boven de Engelschen, mitsgaders het aanbrengen van ruim 495,000 ℔ peper, met verzoek van den Koning om in zijn land eene vaste residentie op te rigten, deed de bezending volgen van drie scheepjes, welke het grootste retour medebragten dat Banjermassing ooit aan de Compe. geleverd had, bestaande in 19,785 picols of 2,473,125 ℔ peper, waaronder 60 picols witte, de laatste tegen 6½ en de andere tegen 4 Sp. r. het picol ingekocht, buiten ¼ reaal aan tol. Ongeraamd nog eene quantiteit van 363,942 ℔ particulier op Batavia aangebragt; zoo dat de Compe. in dat jaar in het geheel van Banjermassing, 2,837,067 ℔ peper bekwam. Deze vaart en handel is dus vervolgd door jaarlijksche bezending van schepen doch teffens altoos de particulieren aanbreng door Banjarezen, met hunne eigene vaartuigen gefavoriseert, zonder als nog eene vaste residentie te nemen, zoo wijl de aangewezen plaats de regering te laag voorkwam, om er een steenen logie te zetten, en het overal buitendien met ruigte bezet was, als wel voornamelijk wegens de wispelturigheid en bedriegelijke en be-

proefde verraderlijke aard der natie. Dan de inzameling weder successievelijk van jaar tot jaar verminderende door de vaart der Chinezen uit China, werden de commissianten in 1731 gelast bij den Koning te insisteren, om het exclusive pepercontract, ter leverantie van alle peper aan de Compe. weder te onderhouden en bij vaste verzekering van dien, den Koning als dan te beloven, dat men aldaar een vaste verblijfplaats zoude nemen. Waartoe deze regering de commissianten echter eerst in 1733 volkomen qualificeerden, voornamelijk daartoe bewogen zijnde, door een vooruitzigt van kwade gevolgen in den aanstaande, uit de gevreesde onderneming der Engelschen in 1707, en om dus aan een regtmatige titel te komen, tot wering dergene die tot nadeel der Compe. aldaar mogten willen nestelen, zoo om den peper, als om ons in zaken van hooger belang den loef af te steken.

In gevolge van die order werd door de gezondene commissianten op den 26sten Sber (September) van het zelfde jaar, weder een exclusief pepercontract met den Sultan gesloten en door deze regering in 1734 geapprobeerd en geratificeert. Bestaande daarvan de voornaamste artikelen in de belofte om aldaar aan geen Europesche natie, welke ook mogte zijn te tolereren.

Een privative peperleverantie aldaar aan de Compe. tegen 4¼ realen het picol van 125 ℔, mits een jonk aldaar tolererende, tegens wiens sluijkerijen men door dadelijke middelen vermogt te waken. Eene belofte aan den Koning en Grooten, tot adsistentie tegen alle vijanden van binnen en buiten; terwijl de Koning het echter in onze keuze liet om aldaar te resideren dan niet.

Men heeft daarvan vooreerst afgezien en alleen jaarlijks bezendingen derwaarts gedaan, doch teffens in hetzelfde jaar de toegestane admissie van de jonk aldaar, als aanleiding gevende tot sluikerijen en brouilleriën, indirect getragt tegen te gaan, door dezelve van de lading peper te ontzetten en die van wederkomst te diverteren. Ten welken einde Commissianten qua-

lificeerden eene verhooging der peper tot 5 Sp. r. het picol te mogen proponeren, dan wel hetgeen te prefereren was, door middel van eene spendatie 1000 en 1200 Sp. r. of zoo veel meer de prijs dragen kan, dies toegezegde quantiteit, bestaande in 3000 picols of ¼ van de inzameling meester te worden. Het een noch het ander heeft echter willen slagen, maar wel dies contrarie de aankomst aldaar van meer jonques, aan welke de Banjarezen op hoop van hooger prijs, tegen de beloften en bevelen van den Sulthan hunne peper gretig leverden.

Uit deze inconvenienten, doch wel principaal door de slechte regering der Banjarezen zelfs, en wegens de vermeerdering der ordinaire knevelarijen van de grooten, bij het afbrengen en leverantie van den peper, en daaruit ontstane troubelen binnen 's lands, zoodat den inlander zijn bestaan niet kunnende vinden, de pepertuinen ruineerden en omverkapten. De peperleverantie in zeer geringe quantiteit bestaande en de equipagiën derwaarts, die nog al kostbaar kwamen te vallen, uit een aanbreng van 2 à 300,000 ℔ niet goed kunnende gemaakt worden, waarbij in het jaar 1735 noch kwam, de aankomst en invasie van eenen Aroe Tapasseray met zijn aanhang, gevolgd van den bekenden Aroe Senkang met zijn Boegeneesche zwervers, tegen welke de onze bij het beletten der passagie in het inzeilen der rivier in feitelijkheden geraakten. Met dien uitslag dat Aroe Tapasseray, nevens een gedeelte van zijn gevolg door de onze gevangen genomen en dus herwaards overgebragt werd, vonden de H. H. Ed. Achtb. in dit jaar goed, den Sulthan door de Commissianten daarover ernstig te onderhouden en te kennen te geven, dat men Banjer binnen kort zoude moeten abandonneren en laten drijven ten prooi harer vijanden, indien men niet jaarlijks ten minste 5 à 600,000 ℔ peper magtig werd, gelijk hetzelve ook het volgende jaar 1736 volgde, wanneer de gecommitteerden wegens de continuerende slechte inzameling en gevreesde ondernemingen der Boeginezen gelast werden, van daar op te breken en dien handel weder gestaakt bleef.

Na het opbreken dezer logie aldaar, volgde spoedig eene toenemende vaart der Engelschen op deze plaats, die er sedert meer dan ooit bevorens indrongen, makende volgens de expressie van de Instructie van het jaar 1747 van dat vaarwater genoegzaam een veer, tusschen Engeland en Borneo en eene posthouding te water, daar het eene schip het andere aflost. Het voorzeide indringen der Engelschen niet dan nadeelige gevolgen voorspellende en het jongste contract van 1734, aan den kant der Banjarezen, door derzelver admissie en in meer andere artikelen ten eenenmaal overtreden wordende, deed H.H.Edelh in 1747 besluiten, om het regt op deze natie niet te cederen, of Comp^{e}. gezag veijl te stellen tot een merkelijk declin van haren luister, tegen deze infractie op eene ernstige wijze te procederen, namelijk om satisfactie en reparatie te eischen, of door magt en dwang te zoeken. Ten welken einde men vooraf een kruisvlootje van zes scheepjes om de Noord zond, om aan de westkant van Borneo, op de Chinesche jonquen te kruisen en die van daar te weren. Vervolgens twee groote schepen en een kleiner direct naar Banjer liet stevenen, om na gedane kruistogt van eerstgemeld vlootje, met dezelve geconjungeert, alle vaart en trafijken van vreemde met die natie te beletten, de gansche vaart van en naar Banjer te sluiten, waartoe voornamelijk op Java en verder Oostwaarts liggende eilanden, de vervoer van rijst en zout, na deze plaats geinterdiceert werd; zijnde de gansche vloot bemand met ruim 500 zoo Europesche als Inlandsche manschappen. De satisfactie die begeerd werd moest bestaan in de herstelling der zaken in dier voegen, als bij het contract in 1664 vastgesteld waren, wordende de Commissianten gequalificeerd, om bijaldien de vaart der eene jonk, bij het contract van 1734 toegestaan, in het geheel afgesneden kon worden, de prijs der peper tot 6 ja tot 7 Sp. r. het picol te betalen. Deze expeditie had het volkomen effect dat men er van hoopte en verwachte, nadien den Koning en Grooten reeds op den 18^{den} Mey van dat jaar, een vernieuwt contract met de Commissianten

slooten; hetgeen vervolgens door deze regering geapprobeerd en geratificeerd is geworden, bestaande in 12 artikelen, waarvan de voornaamste waren.

Dat de Comp^e. de Banjarezen te water en te lande zoude adsisteren.

Dat de Comp^e. zich niet mogt mengen in de regering des lands of geschillen der grooten.

Dat geen Europesche natie daar zoude mogen ten anker komen.

Dat eene jonk daar geadmitteert zal blijven, mits de Comp^e. uit hare voorraad aan dezelve, peper verkoope tegen 8 Sp. r. realen het picol.

Dat de Comp^e. alle uitgaande en inkomende vaartuigen mag visiteren.

Dat de Banjarezen alleen vrij mogen varen naar Batavia en en Java, van Sourabaya afgerekend.

Het artikel der admissie van de jonk niet te ontzeggen geweest zijnde, schijnt H.H.Ed. aldereerst geabsteert te hebben, nadien men zulks niet anders als een open deure tot sluijkerije heeft gereguardeert, gelijk door de ondervinding maar al te wel bewaarheid is geworden, en waarom dat punt ook gepasseerd is, in de onderstelling, dat de peper in die quantiteit waarop de Commissianten voornoemd dezelve bij hun rapport, ordinair tot 15 à 16,000 picols bepalen, geleverd werd, en waardoor als dan 4000 picols, volgens mondelinge toezegging van den Sulthan, afgestaan zoude worden.

De intentie van ons vast etablissement is echter in den beginne niet ruim geweest, als absoluut noodzakelijk vereischt werd en inevitabel was, bestaan moetende in eene woning of verblijfplaats aan de wal, voornamelijk tot zekerheid en gemak der bedienden aldaar geschikt; schoon mede zoo verre geëxtendeert mogt worden, dat er des noods een lading peper in geborgen kon worden. Doch welk men anders naar mate van den aanvoer der peper direct naar de schepen moest laten overvoeren, alzoo men voornemens was, daar altijd een schip of mindere vaartuigen in de rivier te laten blijven dienst doen.

En waaromtrent reeds in 1748 eene schikking gemaakt werd, om als een order en trein gehouden te worden, dat namelijk een derzelve met peper in 7bre (September) naar Java overgezonden zoude moeten worden, om na gedane vertimmering vóór of met het begin der Westmousson weder derwaarts te keren. In wiens plaats dan in Maart of zoo vroeg de Weste winden het mogten toelaten, een ander weder naar deze hoofdplaats moest vertrekken, om in 't laatst van April of vóór dat de Ooste winden zoo fel doorwaaijen, dat het ophalen langs Java's wal difficil werd terug te keeren. Om het dus te Banjermassing bij den af- en aanvaard te houden, en niet verder vast te raken als absoluut onvermijdelijk zoude wezen, en alleen dusdanig als van menschen die alle oogenblikken opbreken en zich naar boord der schepen begeven kunnen. Waarom men zich ook bij provisie liet welgevallen, de schikkingen door de Commissianten gemaakt, nopens de dienaren, die aldaar vast zouden verblijven, bestaande in

1 Resident,
2 Adsistenten,
1 Chirurgijn,
2 Sergeanten,
3 Corporaals,
1 Tambour,
30 Militairen,
1 Timmerman,
1 Scheeps-corporaal,
1 Quartiermeester en
6 Matrozen, bedragende

---

een getal van 49 koppen.

De Compe. dus weder een vasten voet en exclusive handel op Banjermassing bekomen hebbende, had men mede goede verwachting dat Banjer eindelijk eens in die situatie gebragt was, dat de Compe. daarvan een verzekert voordeel of ten minste geen nadeelige possessie voor haren staat kon bereke-

nen, door een calculative leverantie van 15 à 16,000 picols peper en 2 Sp. r. realen van iedere picol, die door haar aan de Chinesche jonk afgegeven werd, te meer het jaar 1747/8 daaraan ten volle beantwoorde, door een aanbreng van 11,360 picols, voor Comp^e. rekening. Doch zulks declineerde wel ras, zoodat de Comp^e. reeds in 1749/50 slechts 5038, en in het volgende jaar maar eene zeer geringe quantiteit van 1390 picols bekwam, terwijl teffens in het bepaald getal van eene jonk, successive, zoowel van de kant des Sulthans, als voornamelijk door de onvergeeflijke slappigheid onzer residenten, om geen andere naam te geven, zoodanig geluxurieerd werd, dat het zelfs van den beginne af op 2, van 2 op 3, ja zelfs zonder perk of paal van beschaamdheid op een getal van 5 kwam, welke alle admissie erlangden. Niettegenstaande de nadrukkelijke klagten der Heeren en Meesters en de scherpe orders en bedreiging dezer regering, niet alleen tot de niet admissie aan meer als twee jonken, die men uit singuliere inschikkelijkheid permitteerde, maar ook tot eene immediate opzending der supernumeraire.

Hierbij kwam nog de sedert geëxtendeerde postvatting, zoo in een groot getal dienaren boven de bepaling, de kostbare timmeragiën zonder orders, waarvan de motiven der residenten waarlijk zoo voldoende niet geweest zijn, als de rekkelijkheid dezer regering. Alles in hoop, dat de ruime inzameling van peper, eindelijk eens die lasten zoude kunnen dragen, doch waardoor en door diverse ongewone opgebragte ongelden en lasten, de daarvoor berekende, verre boven haren prijs liepen. Zoo dat Banjer in deze termen van erger tot erger overhellende, eindelijk in plaats van voordeelig ten eenenmale nadeelig voor Comp^e. staat gerekend moest worden; gelijk de H.H.Ed. zulks reeds bij hunne missive van den 8sten October 1753, aanmerken. Eene verandering ten goede en het redres in de vervallen zaken ten uytterste noodzakelijk zijnde, deed zulks H.H.Ed. besluiten, om, ter gelegenheid den Opperkoopman Paravicini in 1756, als Commissaris naar Timor gezonden werd,

denzelven mede als zoodanig Banjer te laten aandoen, zoo om de contracten te renoveren als onderzoek te doen, waaraan de erge toestand gecontribueerd zoude moeten worden, en daarentegen de vereischte middelen van redres, in het vervolg te beramen. Hoedanig en in wat voegen gemelde Commissaris in zijne voorschreven Commissie rakende Banjermassing gereusseert is, staat ampel vermeld bij deszelfs Commissoriaal rapport, wegen zijne verrigtingen aldaar; bij retour aan UEd. H. overgegeven, waarin, dewijl alle punten verhandeld staan, die bekwamelijk tot de laatste verdeeling dezer beschrijving gebragt kunnen worden, zoo zal de ondergeteekende zijn concept over eenige derzelve tot daar renvoyeren, te meer hij gedurende de besoigne over het gedachte rapport op den 4den en 5den April, wanneer deszelfs sentiment dientwegen aan UH.Ed. te releveren, door indispositie verhinderd werd, de vergadering als toen bij te wonen, oordeelende het echter niet disconvenabel te zijn, zulks als nog open te leggen, niettegenstaande die zaken, reeds in der tijd gedecideerd zijn.

TWEEDE HOOFDSTUK. — Terwijl wij thans overgaan tot het tweede artikel van deze verhandeling, namelijk tot den handel en het succes van dien, gedurende de Comp^e. op Borneo gehandeld heeft of gestabileerd is geweest. Het is zeker dat den handel op dit land in den beginne van een gansch verscheiden aspect is geweest als in het vervolg, en na de verandering van tijden en zaken mede hare verandering is onderworpen geweest; zoo omtrent hetgeen de Comp^e. aldaar aangebragt en wederom vandaar vervoerde, als in de manier van hare handel zelve. Want in den aanvang aldaar negotieerende, heeft zij alleen het mercantile bedoelt om als een koopman te handelen en zonder verdere inzigten haar present voordeel te betragten, den handel aanhoudende zoolang zij zulks bij de vaart derwaarts kon berekenen; en hier aan moeten toegeschreven worden de successive opbraken vandaar in zulke tijden wanneer zij geen voldoend voordeel kon behalen of de handel nadeelig begon te worden.

Daartoe had men in die tijden te meer redenen, zoo aan de eene kant, wijl Borneo in de eerste jaren meer soorten van produkten aan de Comp^{e}. uitleverde, die zoowel in Indië als in het vaderland met voordeel omgezet werden, en dus een meer roulerende handel uitmaakte, als aan de andere kant meer goederen trok om een koopman staande te kunnen houden en te vergenoegen, waaronder de lijwaathandel (die alleen aanhaal) het voornaamste uitmaakte, alzoo men daarop niet minder als een capitaal avanceerde. Doch in latere tijden de inkoop van sommige goederen, en hier en in Europa, door hunne ongewildheid een onvoordeelig debiet gevonden en de voordeelige verkoop der lijwaten aldaar mede te niet loopende, heeft de Comp^{e}. niet alleen als een koopman moeten blijven handelen, maar ook daaraan voor het tegenwoordige of een wijle tijds niet kunnende voldoen, als een politieke possessie houden, daarop voornamelijk uit zijnde, hoe die aanhouding het minst nadeelig te maken, terwijl den handel als toen genoegzaam alleen in peper bestond. Doch om in dit onderzoek dat wel meest tot het laatste hooofddeel behoord niet dieper uit te wijden, zullen thans kortelijk vertoonen, hoe en waarin den handel aldaar bestaan heeft, zullende daar eerst den aanbreng en verkoop en vervolgens den inkoop en vervoer nagaan.

De gelden en goederen door de Comp^{e}. in vroegere dagen op voorgenoemde plaatsen aangebragt, bestonden in Spaansche realen, die aldaar in den eersten aanvang gewild zijn geweest, alsmede in allerhande soorten van kust en Suratse lijwaten; ook in staal, lood, komijn, geel getrokken koper etc.

Poetsjioek vinde ook een en andermaal derwaarts gezonden, doch niet getrokken geweest te zijn.

Men heeft mede bevoren Pitjes derwaarts gezonden, waarvan 4000 tegen een reaal gerekend en gebruikt werden, om de kleine partijen peper van geringe lieden, daarvoor af te handelen, waarvan bij een instructie naar Banjer in 1629 gezegd werd, dat men met dezelve beter teregt konde raken, als met de Spaansche realen. De lijwaathandel was in de eerste tijden

nog al van aanmerking, wordende niet alleen in redelijke quantiteit aldaar gedebiteerd, maar ook op dezelve een kapitaal en meer geadvanceert en welke volgens order anders weder terug gebragt moesten worden. Buitendien hing genoegzaam de peper inzaam daarvan af, en door derzelver toezending kon men de Engelschen en andere wel verkloeken, voornamelijk, indien de lijwaten bestonden in gewilde soorten, als Salampoeris, Sarasse gobar, zwarte kannakijns, zwarte breede Souratse Baffas, Souratse en Kust Chindos en andere. Waarvan de HEd. meer als eens aandrongen om die plaatsen te voorzien, doch den handel is eindelijk door de diverse opbraken vandaar, en wijl de gewilde op andere plaatsen haar debiet met goede avancen, te niet geloopen, zoodat ook thans maar eenige weinige soorten, en zulks nog in geringe quantiteit derwaarts gezonden worden.

In vorige tijden is ook wel een en andermaal rijst gezonden om tegen peper aldaar verruilt te worden, doch dit is van geen duur geweest, om den geringen prijs die ze rendeerden. Men heeft ook mede op order der Heeren Meesters een proef genomen van den verkoop van vaderlandsche koopmanschappen of Neurenburger kramerijen, die nogthans als ten eenenmale onverkoopbaar weder terug zijn gebragt.

Den Amphioen [1] debiet heeft men meer als eens getragt aldaar opgang te doen nemen, door het sluiten des mogelijk van een contract met de Banjarezen, om er de betaling met peper te verrekenen, waarin men nogthans niet reusseerde: schoon men naderhand in 1747, aan den Sulthan voorstel deed, om die alleen aan hem te leveren tegen den Bataviassche prijs, werd daaromtrent niets gewonnen, nadien den Koning "het debiet

---

[1] Den 2den Maart 1761 op Passir aangierende, heb aldaar gesien, dat de Nachodas Toegidien, Salien, Panna Sanoe, Panna Uena, Panna Maja, Rockia, Panna Passoe, en Panna Tieja, amphicen aldaer hebben aengebragt en dezelve aldaer verkogt voor rds. 337½ de kist, komende alle van Slangoor (Salangore) seggende dat sy die aldaer gekogt hadden van een Engelsch Capitain Soalatti, en hebben circa in 200 kisten bestaan.

(Uit een ongeteekend H. S. van dien tijd.)

"niet alleen rekende te strekken tot verderf zijner onderda-"nen, maar ook zelfs verzocht, dat H.H.Ed. het vervoer naar "Banjer geliefden tegen te gaan en te ontzeggen." En dewijl het gezondene in vorige tijden meestal onverkoopbaar is teruggebragt, en het debiet in dat land waarlijk gering is, buiten hetgeen de Chinezen er steelsgewijze en bij geringe partijen weten af te zetten, heeft de Comp^e. of societeit van dien handel aldaar thans afgezien.

In het jaar 1751 heeft men op voordragt van den resident aldaar, een soort van kleine winkel laten introduceren, om daaruit principaal gewilde lijwaten, ijzer, lood, staal, spijkers, messen, scharen, vijlen en andere kleinigheden te verkoopen, om daarvoor voornamelijk de goudnegotie te faciliteren, waarvan de Chinezen door den aanvoer van die geriefelijkheden thans meester zijn; doch zulks schijnt almede niet op te nemen. Zoodat men thans genoegzaam alleen derwaarts zend Spaansche realen, eenig payement, eenige weinige lijwaten, nevens wat lood en tin. Voor het overige zoude men wegens de frequente vaart op Java en de nabijheid dezer hoofdplaats, wel met regt mogen twijfelen of den handel daar wel ooit van aanbelang zoude kunnen worden; ten minsten zoolang de Chinezen deze negotie meester blijven en daarom met den presenten Gouverneur-Generaal bij deszelfs meeninge van menage oordeelen, dat het misschien beter zoude zijn, den verkoop op Batavia te houden, dan op Banjer veel te wagen.

Wat den inkoop of vervoer vandaar betreft, dezelve bestond in vorige tijden in diverse artikelen, vindende van de plaatsen op Borneo Comp^e. wegen te Batavia aangebragt te werden: [1]

---

[1] Amasseert op voorraet soo veel goede rottangh als bekomen kunt, en laeten die toecomen als scheepsruymte over hebt, Besoar steenen, hoeveel die er vallen. Sult mede opcopen als voorcomen, item Cicir (schildpatshoorn) was, ende gouth als capitaal genoech hebt en sonder vercortinge van de procure des pepers can geschieden, die wy verstaen prefereren sult.

Rijst en Pady.
Peper.
Goud.
Diamanten.
Besoarsteenen.
Schildpadshoorn.
Drakenbloed.
Campher.
Amber de gris.
Paarlen.
Wasch.
Rottang.
Bijltjes en
Parangs (Kapmessen).

Rijst en Pady. — Om rijst en pady hebben wij reeds gezien, dat voornamelijk naar Succadana en Cottaringin, wegens den schaarschen aanvoer van elders, zijn gedaan en redelijke quantiteit van 100, 150, 180 en meer lasten aangevoerd, werdende in die tijden de rijst van 24 tot 27 en de pady van 12 tot 16 realen het last van 3000 ℔ ingekocht.

Peper. — De peper is altoos het voornaamste produkt geweest waarom de Compe. en vreemden derwaarts gevaren hebben. De prijs daar is in vorige tijden zeer verschillend geweest; de eerste waarop die door de Compe. bepaald is vinde te zijn 5 Spaansche realen ten hoogsten, wordende als toen verkocht bij de picol en bij de gantang [1]; tot 30 afgestreken gantang gerekend tegen een pikol. Naderhand heeft men bij

---

Missive van den Gouv.-Gener. Antonio van Diemen, aan den Oppercoopman Wollebrant Geleynsz. in Martapoura, van den 23sten Januarij 1636.

Bijdragen, hiervoren genoemd, IIIde deel, blz. 282.

1 Voorder dat wy voor Uwe Majt. tol ende vrachtvry jaerlycx van Martapoura sullen brengen met onze schepen op Batavia, al sulcx 2500 Martapoursche gantang peper, als nu desen jare door den gemelden uwen ambassadeur alhier zyn aangebracht, ende vercocht tegens negen realen 't picol, soo den prijs hier jegenwoordig is.

het maken van een exclusyf contract, daarvoor $5\frac{1}{2}$ Sp. realen beloofd, vervolgens zijn bij het contract van 1660 en 1664, de 180 gantang's, hetwelk tusschen de $4\frac{1}{4}$ en $4\frac{1}{2}$ uitmaken, bepaald op 16 Spaansche realen, en dus het picol op iets minder dan 4 realen, buiten de 5 procento aan tol, hetgeen de minste prijs vinde, die door de Comp^e. bij inkoop aldaar gegeven is. Want indien hetgeen men leest bij de Instructie van het jaar 1678, dat de peper op Banjer voorheen verkocht is voor $2\frac{1}{4}$ en $2\frac{1}{2}$ reaal de picol, ooit plaats heeft gehad, waarvan echter bij de vorige papieren geen mentie gevonden heb, zoo moet men waarlijk veronderstellen, dat zulks op deze of geene bijzondere tijden, of bij gebreke van vervoer, of groot gewas en ongewildheid van dien korrel, veroorzaakt moet zijn geweest, en dus geensins tot een gevolg getrokken kan worden, om ze daarop ooit te bepalen bij een contract. Want dat den bouwman met zulken gegeven prijs niet kan toekomen, bekennen U.H.Ed. zelfs, bij een brief van het jaar 1660 naar derwaarts, zeggende, bevorens heeft men 5 à $5\frac{1}{2}$ reaal voor het picol betaald, en de experientie had geleerd, dat den bouwman met niets minder behouden kon blijven, en liever de pepertuinen ruineerde, om ze tot rijstvelden te gebruiken. En dat waren mede in latere tijden de bedreigingen of zwarigheden, wanneer men bij vernieuwing van handel aldaar, van vermindering der peper prijs begon op te halen. Het schijnt ook eene verkeerde maxime van menage te zijn, in een voormaals gefixeerde prijs, eene merkelijke verandering, of daarvan successive iets trachten af te knibbelen, waardoor men de natie dikwerf afkeerig heeft gemaakt, en op dien voet door het behalen van een gering voordeel voor een korte tijd, den ganschen handel kwijt is geraakt. Waarom men ook in stede van de in 1711 en bij het contract van 1734, bepaalde prijs van

---

Missive van den Gouv.-Gen. Hendrik Brouwer, aan den vorst van Banjermassing, van den 4^den September 1635.

Bijdragen hiervoren genoemd, III^de deel, blz 264.

4 en 4¼ Spaansche realen met tol en ongelden, niet ten onregte mag prefereren, dat dezelve bij het contract van 1747 en jongste is gefixeert geworden op 6 Spaansche realen het picol van 125 ℔, met Hollands gewigt gewogen, mits zonder vuiligheid en andere stof, dan die tot de peper zelfs gehoord. Van de witte peper vinde eerst mentie gemaakt, bij de instructie van den jare 1727, wanneer de Commissianten gelast werden, daarvan aldaar inkoop te doen, indien tegen 6 à 6½ Spaansche realen het picol te bekomen mogt wezen, waarvan alstoen in het volgende jaar 60 picols bezorgd hebben, tegen 6½ reaal het picol. En ofschoon bij het rapport der bediendens van 1733 gezegd werd, dat de witte peper aldaar ter verkoop niet aangemaakt werd, heeft men echter bij prijsvermeerdering tot 7 en 8 realen in 1748 daarvan eenige picols bekomen, die wegens de verhoogde prijs in 1751 tot 10 realen, bestond in 632 picols, zijnde van dezelve successivelijk de eene tijd meer en de andere minder aangebragt. Men heeft altoos en tot heden geklaagd over de excessive minwigten der peper, die somwijlen 3, 5 ja tot 9 procento heeft bedragen, alsmede over derzelver stoffigheid, waartegen men in den beginne dacht te zorgen, door het derwaarts zenden van een opregte Chinasche daats van 122½ ℔ om daarmede de peper te wegen. Naderhand werden de Commissianten aldaar gelast te zorgen, dat de pepermaat of gantang vergroot werd, waaromtrent de Banjarezen echter zwarigheid maakten en in stede van de gantang grooter te maken, liever 2 à 3 gantangs peper meer gaven. Zijnde vervolgens geordonneert om wegens de ruime onderwigten op de Banjarse peper, mede eene ruime overmaat bij inweging te bedingen, dan daaruit mogelijk verschil gerezen zijnde, werd door den Koning in 1727 verzocht, dat het picol tegen Sp. r. mogt gerekent worden, waarvan wel geordonneert werd dezelve te diverteren, doch zulks niet gelukkende, had men het picol met een daats van 124 ℔ ingeslagen, moeten accepteren. Waarop H.H.Ed. goed vonden bij de Banjarezen op de ontvang van 125 ℔ per picol, vol-

gens het gecontracteerde aan te dringen en om dit te faciliteren aan hem een inlander uit de hunne toestonden, om als opzigter nevens een Comp^e. weger over de daats gesteld te worden; waarvan men als toen twee geijkte derwaarts zond, mits wij die met Hollandsch gewigt mogten nawegen. Zijnde naderhand aan de gecommitteerde peperwegers als een douceur toegevoegt ¼ Sp. r. voor iedere picol die ze wegen.

In 1731 zond men peperharpen derwaarts, om de peper voor den ontvangst te harpen, en schoon te ontvangen, doch zulks niet hebbende kunnen worden ingevoerd, was men gecontenteerd, de peper ongeharpt, met ruimen uitslag en in voegen voormeld, te accepteren. Waarbij het vervolgens gebleven is, nadien men er zich nog het best bij bevond, gelijk den inlander thans nog de peper aan de Comp^e. levert, met de daats, gesteld op katjes gewigt van 1¼ ℔ Hollands per katje, waarvan dus we een picol van 125 ℔ uitmaken; wordende thans met gemeld gewigt zoodanig gewogen, dat den ontvanger er ruim mede uitkomen kan; te meer er aan dezelve bij wederuitlevering Comp^e. wegen 4 procento voor spillagie gevalideerd werd.

Goud. — Het goud is aldaar ook reeds vroeg ingezameld, doch den inzaam heeft zelden in groote quantiteyt bestaan, zijnde den prijs mede altoos hoog of laag, na de benoodigdheid en schaarschheid, of de onbenoodigdheid en ruime aanbreng voor de Comp^e. van andere plaatsen geweest. Bij de eerste inkoop vinde reeds voor het jaar 1628, daarvoor betaald te zijn 15 realen en minder voor de thail van 1⅝ reaal zwaarte, naderhand is van 16 tot 18 realen voor de thail van 1½ reaal zwaarte en gehalte van 24 caraat gegeven. Zijnde daartoe in 1747 schalen reaal gewigt gezonden, nevens toets naalden, om bij de acceptatie op de deugd te letten, alzoo het goud aldaar vallende, in berg en zandgoud bestaat, en waaromtrent door de Banjarezen veel falciteit gepleegd word, het berggoud met koper en het zandgoud met vijlsel van koper. Waartegen men voortijds geordonneert heeft, het eerste te smelten, door te kappen en te beproeven door den toetssteen, en het zandgoud met

gloeijende granaten of op eene andere wijze gloeijend te maken, wanneer het koper zwart en het goud schooner en rooder van kouleur word. Om het inzamelen te faciliteren is in het jaar 1751, gelijk reeds hiervoor onder den verkoop aangehaald is, een soort van kleine winkel, om de Biadjoes en Dajaks, zijnde de wilde bergvolkeren, die het goud van boven afbrengen, ter verkoop met allerhande soort van kleinigheden, daarvoor in ruil te gerieven, doch buiten den inzaam van $175\frac{0}{1}$ tot 1161, $175\frac{1}{2}$ tot 887 en $175\frac{2}{3}$ tot 765 realen, welke sedert de gementionneerde handel in 1747 in de grootste aanbreng is geweest, die Banjer ooit heeft uitgeleverd, heeft men van dat mineraal nooit groote quantiteiten ontvangen, schijnende dies inkoop thans genoegzaam in het geheel gestaakt te zijn, wijl de Resident in 1755 schrijft dat het zelfs tegen 18 Sp. r. de thail van $1\frac{5}{8}$ reaal zwaarte van 20 caraat essay, hetgeen met de ongelden 't mark fijn op *f* 392—8— te staan zoude komen en waarvoor de Chinezen zelfs tot *f* 403— betalen, niet te bemagtigen is.

Diamanten. — Diamanten heeft Succadana, zoo verre mij consteerd bevorens alleen en in zeer vroege tijden mitsgaders in redelijke quantiteit aan de Comp^e^. uitgeleverd. Om welke handel voort te zetten, men aldaar wel meest gestabilieert is geweest, alzoo de Comp^e^. door derzelver gewildheid in het patria, daarop toen ter tijde goede voordeelen had, doch de dure aanrekening, derzelver overzending vervolgens onvoordeelig makende, werd de particuliere aanbreng van daar voor een wijl geprefereerd, tot dat dies trek in Europa mede verminderende, de H.H. Majores den handel en inkoop derzelve afschreven, en dien handel mede gestaakt schijnt. Echter heeft men mede in de papieren van het jaar 1636 gevonden, dat er in het aandeel van Poeloe laut diamanten vielen [1], waarna men de ge-

---

[1] Van den Commandeur Pool werden wij bericht dat op Borneo, in 't canael van Laut poulo, diamanten vallen; doet daer curieuselijcken naer verneemen, ende tracht eenige tot monster te coopen, om aen ons te senden.

committeerden tot Banjermassing gelastte, onderzoek te doen en de monsters over te zenden. Doch men bevond ras, dat die visscherij weinig zoude beschieten, alzoo daar niet meer dan een steen gevonden was, wordende dies aangaande niets verder gemeld. Dan in het jaar 1749 of 1750 of daaromtrent (nadien bij de brieven van dat jaar de eerste aanhaling gedaan werd, zijnde in 1749 een diamantsnijder of klover op verzoek des Sulthans derwaarts gezonden) zijn in het Banjermassingse, twee à drie mijlen boven Kajoe tanggi mede diamantmijnen ontdekt, waaruit de H. H. Majores bij letteren van 1752 geordonneert hebbende de Comp^{e}. mede voordeel daarvan te procureren, is vervolgens in 1753 naar Banjer aangeschreven, van dezelve inkoop te doen, des mogelijk beneden de vier in een caraat, waar men daarvan in 1755/56 eenige partijen van diverse soorten, doch volgens berigt van kenners te duur van daar ontvangen en naar het vaderland overgezonden zijn.

Besoarsteen. — Besor of Besoarsteen is bevorens ook een tak van den handel aldaar geweest, vallende meest op Succadana, doch almede in het Banjerse rijk en elders op Borneo. Op dies inkoop moet naauwkeurig gelet worden, wijl onder dezelve veel bedrog schuilt, en weleer de grootste slag tegen goud opgewogen werden en de kleine naar advenant, waarom H. H. Ed. ook reeds vroeg of in 1637 den inkoop Comp^{e}. wegen staakten en dede ordonneren derzelver particuliere aanbreng op Batavia te favoriseren. In 1711 werden de Commissianten ter voldoening der vaderlandsche eisch, gelast daarvan weder inkoop te doen, doch van geen kleinder soort als van een once (of circa) indien de once tegen *f* 15 à 16 te bekomen mogt wezen, dus mede in 1726 op den eisch uit Nederland van 1000 oncen. Doch in 1734 op het voorgeven der bediendens dat een reaal zwaarte tegen 16 à 18 Sp. r. verkocht werd, het

---

Missive van den Gouv.-Gen. Antonio van Diemen, aan den oppercoopman Wollebrant Geleynsz. in Martapoura, van den 23sten Januarij 1636. Bijdragen, hiervoor genoemd, III^{de} deel, blz. 282.

geen de once van *f* 54 tot 60¾ zoude te staan komen, en een schadelijke verkoop in Nederland zoude geven, heeft men gelast van dien inkoop geheel af te zien, zonder dat het blijkt dat er van deze medicinale steen verder eisch of inkoop aldaar gedaan is.

Schildpadshoorn. — Schildpadshoorn heeft men Comp. wegen reeds in 1632 te Banjermassing ingekocht, zijnde langen tijd op een egale prijs van een gulden het katje of 35 à 40 realen de picol geweest, mits alsdan zorg werd gedragen, dat hetzelve in dikke stukken bestond, doch vinde naderhand, dat de Commissianten daarvan gelast zijn inkoop te doen, van 50 à 60 realen de picol.

Drakenbloed. — Drakenbloed in het vaderland getrokken, valt mede op Borneo, het werd in de eerste tijden van daar aangerekend tegen 8 à 10 stuivers het katje, en vervolgens ingekocht tegen 20 à 30 realen het picol.

Campher. — Van campher zijn reeds in het jaar 1620 monsters van Succadana gevordert en naderhand geordonneert te koopen van 12 à 15 realen het katje na rato der deugd; doch den inkoop schijnt van geen succes geweest te zijn, en word om de slechte deugd en hoogen prijs bij aanrekening, bij patriase brief van 1665 afgeschreven. Vindende alleen vervolgens dat ze door den Koning van Borneo veeltijds ten geschenke aan de Comp^e^. is gezonden.

Amber de gris. — Amber de gris heeft Banjer mede somtijds aan de Comp^e^. gelevert, waarvan den inkoop echter eerst vinde geordonneert te zijn in 1678; schoon aldaar gezegd wordt van ouds bekend te zijn, dat op Borneo zeer veel werd gevonden. Vervolgens zijn de Commissianten in 1711 gelast daarvan te zenden, indien de once tot 15 gulden te bekomen mogt wezen.

Paarlen. — De paarlen, die aldaar mogten vallen, heeft de Comp^e^. mede vroeg getragt te bekomen, alzoo van Succadana in 1620 monsters geëischt werden. Zijnde in 1628 van Martapoura, een zeker monster ongeachte paarlen aangebragt, van

een redelijk schoon water, waarop men een en andermaal derwaarts ordonneerde te inquireren, aan wat oord van Borneo die bank gelegen was. Wordende bij de papieren van 1637, de parelbankjes van Wieijdura genaamd, doch daarvan schijnt in die tijd niets gevonden te zijn, gelijk mede niet in het vervolg, alzoo in 1644 twee jachten van Amboina, ter ontdekking van Solooqlanden op Borneo's noordoostkust, en om de Spanjaarden des mogelijk van daar te verdrijven, gezonden, doch onverrigter zaak weder teruggekeert zijn, daarvan gezegd word, dat de paarlvisscherij aldaar zoo important niet was, als men bevorens had opgegeven. Schoon het hier uit teffens schijnt te consteren, dat de Spanjaarden van dezelve monsters geweest zijn.

Was. — Was valt overal op Borneo, en is aldaar bevorens door de Comp^e^. sterk gezogt; de prijs vinde in den beginne geweest te zijn van 15 tot 16 realen het picol (gezuiverd) doch is naderhand eenigermate verhoogt, zoodat men er zelfs van 25 tot 30 realen voor heeft gegeven. Tot den inkoop er van is van Ternaten in 1665, een jachtje naar Sawackan, alwaar dezelve gezegd word goed en goedkoop te bekomen te zijn, gezonden, doch dien handel weder aanstonds gestaakt, gelijk dezelve meest aan particulieren is overgelaten.

Rottang. — Rottangs vallen daar in menigte en werden eertijds bij de Comp^e^. geaccepteerd tot 18, 20 en meer bossen voor een reaal, en 100 in een bos, doch zijn naderhand met eenige verhooging van prijs tot 7, 8 en 10 realen de 100 bossen ingekocht.

Bijlen en Parangs. — Bijltjes en parangs zijn bevorens op Coetij en Succadana in menigte door de Compe. ingekocht, tegen 8, 9 en 10 pies voor een reaal de bijlen, en 10, 12 en 14 de parangs, waarvan de eerste van Carimatta, een eiland in de bogt van Succadana, en de andere van Bliton [1] aangebragt worden. Worden gebruikt tot den handel op Solor en

---

[1] Biliton?

Timor, schijnende die nog al van aangelegenheid te zijn geweest, nadien men weleer derwaarts een scheepje zond, expres om daarvan in te koopen, met verzoek aan den Koning, om bijaldien daarvan geen grooten voorraad aan handen mogt wezen, spoedig vaartuigen naar gemelde plaatsen te zenden, om ze van daar te laten komen, doch na onze opbrake van daar in 1638, word van dien handel geen mentie meer gemaakt.

Dit zijn de goederen en producten die voornamelijk in vorige tijden aldaar door de Compe. zijn genegotieerd, en ofschoon deze landen nog diverse andere geven, als Cauries of Siamse casjes (genaamt Venushoorntjes), paarlemoerschelpen, Sintockhout, die mede de een of andere maal door de Compe. geeischt zijn, gelijk mede vogelnestjes, enz.; schijnen dezelve van weinige consideratie te zijn of aan particulieren overgelaten, die thans niet alleen van de laatstgenoemde, maar buiten de peper, genoegzaam mede van alle andere voorschreven producten in den handel meester zijn.

De negotie werd bevorens te Banjermassing, gedurende men aldaar geen vaste verblijfplaats hield, gedreven uit de schepen, die twee dagen varens de rivier op ten anker lagen, wordende de goederen bij kleine partijen en niet meer te gelijk als de vertier van een dag vereischte, in de stad gebragt en in een gehuurd huis gesecureerd, en zulks om reden men de natie altoos als moordadig, diefachtig, en trouwloos heeft aangezien. Waarom men ook reeds vroeg bij het zenden van groote schepen, die de bank niet konden passeren, altoos een chaloup of kleiner vaartuig mede zond, om gebruikt te worden zoo wel tot het lossen als voornamelijk om de ingekomen peper enz. direct naar de schepen te transporteren. Vervolgens heeft men na herhaalde opbraken, bij het doen van jaarlijksche bezendingen derwaarts, geordonneerd, den handel in 't geheel aan boord en uit de schepen te drijven, en het geld en goed in dezelve gesecureerd te houden, wordende de schippers op het scherpste verboden om gedurende de legtijd aldaar in het geheel niet van boord van hunne schepen te gaan.

En schoon men aldaar in den tusschentijd is gestabileerd geweest, heeft men echter de bedienden almede de zorg aanbevolen, om in de pakhuizen geen peper te bergen, zoo lang er schepen aanhanden waren, om ze daarin te kunnen laden, zoo om de genoemde redenen, als om niet gedurig geëxponeerd te wezen aan de kwaadaardigheid van deze of geene Banjarees, door het brandstichten in dezelve, en waarom men reeds in 1636 een vaste order beraamde, om aldaar altoos een jacht aanhanden te houden. Hetgeen men in zelver voegen in onze laatste posthouding bedoeld heeft, namelijk, om zich aldaar niet verder te extenderen, als tot gemak en zekerheid onzer dienaars noodig was, en de woning alleen in zooverre, dat men er des noods een scheepslading peper kon bergen, wanneer er geen schip of vaartuig voorhanden mogt wezen, terwijl men voor een vaste order stelde, om geen geld meer aan de wal te ligten, als tot afbetaling der afgebragte peper absoluut gerequireerd werd. Waaromtrent de scheepsoverheden zelfs bij instructie gelast werden geen afgave te doen, dan op ordonnantie van den Resident, waarbij de noodzakelijkheid en benoodigdheid aangetoond werd. Van de tol die men daar in deze of geene tijden gewoon geweest is te betalen, ofschoon in het vorige capittel, bij gelegenheid aanhaling heb moeten doen, zal zulks echter alhier apart en in een verband behandelen. Dezelve was bevorens zoo wegens den in- als uitvoer ongereguleert zijnde, van beide in 1630 tot 10 procent betaald, doch op de doleantie van H. H. Ed. en belofte om van de Banjarezen van hunne aangebragte peper en rijst maar 5 procento te zullen laten vorderen, is dezelve dan eens vrij, naderhand op 5 procento en vervolgens vast bepaald op 7 procento [1].

[1] Wijders om te toonen, dat wij in alles uwe Maijesteits begeeren voldoen, soo sullen wij voortaen deur onsen facteur aen uwe Majesteit laten betaelen, voor allen den peper die uijt Martapoura (naer dat uwe Maijesteijt desen sal ontfangen hebben) sal worden gevoort, seven ten hondert.

Missive van den Gouv.-Gener. Hendrick Brouwer aan den Vorst van Banjermassing van den 4den September 1635.

Bijdragen, hier voor genoemd, III deel, blz. 264.

Maar bij 't contract van het jaar 1660 werd ze weder gereguleerd op 5 procento en zulks als een equivalent en uit hoofde der gelibereerde schuld of pretentie van de Comp^e^. wegens het afloopen onzer logie in 1638, en zulks zoo wel voor de Comp^e^. als voor de burgers en Chinezen, en anderen onder haar sorterende. Echter is hier naderhand weder bijgekomen het van ouds gewone genot der wegers en schrijvers, van 1 procento, hetwelk men ook wel eens afgekocht heeft op de gansche lading van een jacht tot 200 en van een fluit tot 40 realen. In volgende jaren wanneer de Comp^e^. alhier gehandeld heeft is ze 6¼ percento of op ¼ reaal van de 4 realen, die als toen voor het picol peper betaald werd, gesteld geweest waarvan dan een aparte rekening geformeerd en daarmede de peper belast werd. Bij het gesloten contract in 1747 en bij deszelfs jongste renovatie, is in het geheel geen mentie van de tol gemaakt, en dat punt door de Commissianten in het eerstgemelde jaar, in het geheel met stilzwijgen gepasseert, op fundament om gelijk zij zeggen, dat bij het contract van 1733, geen mentie van tollen is gemaakt. Echter schoon men onder de verhoogde peperprijs, volgens dat contract, tot 6 Spaansche realen het picol, zekerlijk de tol van uitvoer gerekend heeft, zoo heeft de Sulthan nogthans gedurende die onderhandelingen wegens de invoer van 's Comp^e^. goederen 5 pr. ct. gepretendeerd gehad, en welk punt de Commissianten volgens hun rapport aan den eersten der Commissie van der Heyden gerescribeerd hebben, om daarover aan onze regering van wegen den Sulthan instantie te doen. Doch dit blijkt niet geschied te zijn, hebbende de Sulthan dezelve vervolgens van Comp^e^. goederen niet gevorderd, maar wel van den gepermiteerden aanbreng en vervoer door particulieren, met Comp^e^. schepen. Waaromtrent H. H. Ed. geen twijfel maakten of de Koning was daartoe gereggtigd, oordeelende het billijk te zijn, dat ieder geniete de inkomste van zijn land die hun wettig competeren, met order om 's Comp^e^. autoriteit niet noodeloos te exponeren, om dezelve daarvan te libereren, blijvende dus de Comp^e^. (schoon

niet direct) echter stilzwijgend gelibereerd van alle tolbetalingen, en haren invoer, zoo wel als den uitvoer, in het geheel vrij.

DERDE HOOFDSTUK. — Wat thans het derde of laatste voorwerp dezer beschrijving betreft, namelijk het radicale of de politieke redenen van Comp^e. postvatting op Banjermassing, hetzelve zal de ondergeteekende verdeelen in twee deelen, om in de eerste plaats aan te toonen. dat de Comp^e. tegenwoordige staat een continueerend (voortdurend) verblijf aldaar absoluut noodzakelijk maakt, zelfs ofschoon de voordeelen van die aanhouding de lasten naauwelijks balanceren, ja schoon de eerste de laatste ook surpasseren mogten, en in de tweede plaats te laten volgen, de middelen waardoor dit kantoor minst nadeelig dan wel zelfs voordeelig gemaakt kan worden, door voorstelling van eenige punten van redres die daartoe zouden kunnen dienen. Zullende het van zelve spreken, dat men zich ten opzigte van die twee deelen, zoo niet omtrent het eerste in het geheel, ten minste in dier voegen omtrent het laatste op dezen presenten tijd en toestand moet bepalen en plaatselijk omtrent Tatas.

Aangaande het eerste of Banjermassing noodzakelijke aanhouding bijzonder met relatie tot den presenten tijd heeft, kan men reeds uit het tweede Hoofdstuk, rakende de negotie zien, dat de vaart en handel op dit eiland in den beginne van een gansch ander inzigt is geweest als tegenwoordig; namelijk deszelfs continuatie of verblijf aldaar, zoo lang het mercantile voordeel gaf. Ofschoon het echter mede niet is tegen te spreken, of die aanhouding heeft ook reeds in den beginne min of meer plaats gehad om politieke redenen. Want reeds in het jaar 1628 bij de eerste etablissering van Banjermassing, na deszelfs vorige verlating, zeggen H. H. Ed. tot de bezending bewogen te zijn, zoo om te ontwaren wat de Deenen aldaar deden, alzoo die daar eenig volk gelaten hadden en een kantoor geetablisseerd, als om haar de profijten van die plaatsen, zoo er eenige te behalen mogten wezen, niet alleen over te laten.

Gelijk mede de tweede onderneming der vaart naar derwaarts geschiedde, om de peper alleen in handen te krijgen, die thans naar Java, Macassar, Siam en andere plaatsen vervoerd werd, en dus vind men vervolgens aangeteekend, dat men zich zoo veel niet gelegen liet leggen om een groote quantiteit peper te bekomen, als wel dat die niet in vreemde handen kwam te vervallen. Echter kan men teffens daaruit besluiten, dat het presente voordeel dier aanhouding voor het grootste gedeelte in die tijden ten doel heeft gehad; nadien de opbraken van daar weder immediaat volgden, eensdeels wanneer het presente zoo veel voordeel niet gaf, als de Compe, gewoon was op andere plaatsen te behalen, dan wel dat daardoor de ongelden rijkelijk goed gemaakt konden worden, kortom "wanneer de vaart met schepen de Compe. lastig viel en weinig voordeel gaf;" anderen deels wanneer de peper in goederen des lands, particulier op Batavia aangebragt wierden. Hetgeen in sommige tijden ook zoo favorabel gelukte, dat deze regering in het jaar 1643, naar het vaderland schreef „dat de Compe. van "daar thans meer peper op Batavia bekwamen als de Engel- "schen daar zijnde en dat men dus met meerder voordeel ge- "diend werd, als wanneer men daar kantoor en schepen hielde." En dit schijnt ook bevorens wel meest het zoeken en de intentie dezer regering geweest te zijn, considererende, dat wanneer de peper door particulieren op Batavia geleverd werd, tegen 10 realen het picol, zulks vrij preferabelder was, als die daar zelfs te gaan halen tot 5 realen en 7 procento aan tol, buiten de onkosten van het kantoor, menagie, schepen, enz., ongerekend. Dat men aldaar noodzakelijk fortificatiën zoude moeten aanleggen, wilde men de peper alleen hebben en de Banjarezen in hun devoir houden, hetgeen haar zwarigheden mede onderworpen bleef. En waarlijk men zal ligtelijk toestemmen, dat uit de opbraken van daar, of het staken van dien handel in die eerste tijden, zulke gevaarlijke gevolgen niet te vrezen waren als thans, want voor eerst hadden de vreemde Europesche natiën zoo Engelschen, Deenen, Portuge-

zen en anderen als de Inlandsche, de vrije vaart zoo wel als wij, hetwelke of wel gedeeltelijk gelimiteerd scheen door ons exclusijf contract in 1634, hetgeen echter door den Vorst niet geteekend en dus ook niet erkend is; of eigenlijk in 1664, zoo was daarbij de vreemde vaart der Europezen gelijk in latere contracten niet verboden, maar alleen aan ons een exclusive peperleverantie toegezegd, doch hoe daar aan is of heeft kunnen worden voldaan, terwijl de Engelschen in die tijden aldaar continueel possessie hebben gehad, bewijzen de klagten van H. H. Ed. in de instructiën en brieven derwaarts.

Doch wel voornamelijk omdat de Engelschen, Portugezen en Spanjaarden zoo wel in de Oostersche provintiën en voornamelijk op Macassar regt tegen over Borneo gezeten waren als wij, en men dus derzelver indrang op Banjermassing zoo gevaarlijk niet kon rekenen om hen door het drijven der negotie van daar te weren en uit die quartieren te houden als tegenwoordig nu wij van alle Europesche natiën het hok daar alleen inhebben en thans Banjermassing als een sleutel van de Oost moeten aanmerken. En deze aangelegenheden van Banjermassing voor het belang der Maatschappij, door hare situatie ten opzigte van de Oost en Java, heeft men eerst teregt geregardeerd en in opmerking genomen in het begin van deze eeuw, hetgeen genoegzaam te verwonderen is, nadien de reden daarvan alrede lang bevorens in het oog liep. Welke echter van deze eeuw een en andermaal heeft moeten achterstaan, hetzij voor de bezuinigingen der kosten dan wel de onprofijtelijkheden van den handel, of dat men het nadeelige gevolg er van niet wel regardeerde, tot dat het bijkans te laat ware geweest en die rivale koopstad van Batavia, bij het welgelukken der Engelsche desseijnen in het jaar 1707, zoude geworden zijn een hoofdkantoor van hunnen Indischen handel. Ten minsten de Engelschen in 1698, met die van Banjermassing de koop eens geworden zijnde, door het aangaan van een contract met hun, waarbij hun een vrije negotie en privative peperhandel,

tegen 3 Sp. real. het picol en het maken van een etablissement toegestaan werd, begon men eerst regt te zien de gevaarlijke meneës van hunne postvatting aldaar, die niets minder ten doel hadden, dan eene onderkruiping onzer specerijhandel in de Oostersche provintiën en die van den amphioen en kleeden, mitsgaders andere belangen op Java en daar omstreeks. Zoodat de H. H. Meesters reeds bij brieven in de jaren 1702 [1] en 1703 aanmerkten, dat hun het verblijf der Engelschen aldaar en derzelver voornemen zeer zorgelijk te voren kwam, wijl van die buurtschap niet als alle kwaad voor de Comp^e^. te wagten was, en H. H. Ed. mede in 1705 naar Macassar aanschreven om op de Engelschen correspondentie met de Macassaarsche grooten, door het zenden van geschenken aan dezelve en het aanlokken der uitgewekenen van daar, mitsgaders den aanbreng van peper door lorrendraijers en zwervers, alom een wakend oog te houden; en in het geheel de correspondentie der Inlandsche natiën met die ondernemende natie tegen te gaan, alzoo zulks thans van het grootste gewigt geoordeeld werd, wordende dat een en ander aangedrongen en bevestigd bij brieven van H. H. Majores van den 30sten Augustus 1732 [1].

Men kan en mag dus veilig besluiten, dat Banjermassing, om den handel die aldaar te drijven was, of om het voordeel daardoor te behalen, niet alleen (maar veel meer) in deze tijden, voornamelijk om andere of gemelde redenen van aanmerking meest werd aangehouden, door ons bezogt en bevaren (ge) worden, wilde men telkens andere aldaar niet weder zien nestelen, voornamelijk Engelschen, Franschen, zoo nadeelig voor Comp^e^. belangen in deze quartieren, en Portugezen en Chinezen, voor haren handel op Macao, China en verdere Zuidelijke eilanden.

---

[1] 18 September 1702.

[1] Ook nog later, bij missive van 25 Aug. 1740, wordt onder meer andere betreffende de vaart der Engelschen op Banjermassing gezegd, "dat "het een goede zaak zoude zijn gemelde natie daar in tegen te gaan."

Terwijl men zich teffens te vergeefsch heeft ingebeeld, dat men het gros der peper zonder dat zoude zien herwaarts komen, nadien zulks zoo lang duurde tot er andere kwamen die een hoogere prijs betaalden, waaraan het nooit ontbroken heeft, wanneer die particuliere vaart al gaandeweg weder afnam naar mate die van andere zoo Europezen als Chinezen weder toenam.

Dat H. H. Ed. bevorens van daar zijn opgebroken, of dien handel een en andermaal gestaakt hebben, gelijk de resolutiën van 1659 en 1678 dicteren, "dat de vaart met schepen lastig "viel en Banjermassing weinig voordeel uitleverde," en in onderstelling dat de opengestelde vaart van burgers en ingezetenen herwaarts peper zoude doen aanvoeren, waarvan men zich echter successive misgist heeft, zoude men nog eenigzins kunnen defenderen, en om gemelde redenen staande houden. Doch dat men na beproeving der gevaarlijke gevolgen uit eene postvatting van eene Europesche mogendheid en erkenning van die schadelijke en daaruit van zelfs voortvloeijende noodzakelijke aanhouding, door de Comp^e^., gelijk vermeld is, mitsgaders gebruikte voorzorgen, daartoe in 1711, Banjermassing echter naderhand nog twee malen in de jaren 1713 en 1724 heeft verlaten, en toen weder zoo veel malen moeten ondervinden, hoe nadeelig de indrang der Engelschen aldaar moesten worden gehouden, is iets zeldzaams, en waarover men zich moet verwonderen, te meer, men hier met regt zoude mogen bijvoegen, dat men dikwijls verkeerde concepten heeft geformeerd, om door min temporeele voordeelen direct een kantoor te verlaten. Terwijl de ondervinding kan bewaarheden, hoe kwalijk soms een afgebroken handel weder te retablisseren is, ten minste hoe veel moeite en kosten er veeltijds toe moeten worden aangewend, dan wel door dwang het meesterschap bemagtigd, wanneer men teffens ontwaard, dat men het met magt en door vrees moet inhouden of gevaar loopt er weder uitgestooten te worden, zoodra zich daartoe gelegenheid opdoet.

Niet zonder reden besloten H. H. Ed. derhalven in 1747, om het een en ander in het vervolg voor te komen, aldaar

continueel post te vatten, ongedecideert latende de questie of de vorige klagten wegens Banjermassings weinige voordeelen overtuigende genoeg waren, om daarop de herhaalde opbraken te fonderen, waarvan echter het tegendeel uit de sterke vaart van allerlei natiën aldaar ondersteld zoude moeten worden, en oordeelende dat gesteld zijnde Banjermassing was onprofijtelijk, het echter ons om voorgewaagde politieke redenen, en inzigten profijtelijker was aldaar te blijven, dan daarop in het geheel niet te varen. In onderstelling, dat die gewaande onprofijtelijkheden zelfs te verbeteren zoude wezen, door het uitdenken en uitvoeren van eenige punten van redres om het aldaar met voordeel uit te houden, zijnde dit de tweede verdeeling van dit Hoofdstuk.

Dit heeft men eenigsints uitgewerkt bij onze laatste retablissering, met het 7de artikel van het alstoen gesloten contract, wegens de admissie van een Chinesche jonk en afgave van dezelve van een zekere quantiteit door de Compe. van hare opgekogte peper met een avans van 2 Sp. r. op ieder picol, welke volgens een mondelinge overeenkomst tusschen de Comp. en de Sulthan op 4000 picols 's jaars bepaald werd, nadat dezelve na een naauwkeurig onderzoek volgens zekere berigten onderrigt waren, dat het jaarlijks gewas van peper op Banjermassing bedragen konde 15 à 16,000 picols (en hetgeen bij hun rapport wel op 20,000 begroot werd) op welke 4000 picols dus 8000 Sp. r. of ruim *f* 25,000 profiteerden, en daardoor de lasten der residentie in dier voege men die in het begin calculeerde, en na de bepaling bij de memorie van den presenten Gouverneur-Generaal gemaakt, goed kon maken, terwijl de winsten op de overige quantiteit, mede ruim konden ophalen, de scheepsvrachten en verdere ongelden, die daar op gerekend werden.

Gelijk men ook in den aanvang van het een en ander, de verwagte uitwerking bespeurde, nadien de Compe. in 1747/48 een partij van 11,360 en in 1748/49 van 10,430 picols bekwam, ten blijke dat Banjermassing de quantiteiten, waarop men bij

de retablissering rekende uitleveren, en men aldaar in dier voege kon gaande houden. Want ofschoon van de laatstgenoemde quantiteit de 4000 picols voor de jonk niet zijn afgetrokken en men uit de gevolgde slechte successen en geringe inzameling van latere jaren, absoluut wil staande houden, dat Banjermassing 's jaars de voorgenoemde quantiteit niet kan uitleveren, zoo heeft echter de affirmative kragt van bewijs genoeg om daaraan geloof te attribueren, zoo door de ondervinding zelfs, als door het algemeen gerugt in vorige tijden, uit het eigen getuigenis onzer Commissianten, meldende de laatsten bij missive van 15 Nov. 1727, dat men aldaar divulgeerde "dat er wel 20,000 picols peper in de bovenlanden in voor-"raad lag." Bij missive van 8 Meij 1730 zeggen zij, na men berigt was "kon Banjermassing bij eén gering pepergewas "'s jaars ten minsten 15 à 20,000 picols en bij een goeden "oogst wel 25 à 30,000 uitleveren, zijnde zulks afhankelijk "van een handzaam of bar saisoen." Bij hunne laatste van den 10den Augustus werd gemeld, "dat de drie wankangs 12,500 picols hadden vervoerd," in welk jaar de Compe. van daar erlangde 2115 picols en Banjermassing dus te zamen uitleverde 14,615 picols. Bij het herstellen des handels in 1727 bekwam de Compe. van daar 3962 picols, schoon de Engelschen er toen mede, nevens de Chinezen sterk voeren en zekerlijk naar mate in den inzaam, de partij peper zullen gehad hebben; doch in 1728 was Compe. wegen van daar aangebragt 19,785 picols, buiten nog 363,942 ℔, die door de Banjarezen particulier op Batavia geleverd werd en te zamen 22,696½ picol uitmaakt, en wijl men daarop in 1729 maar 8570 picols van daar bekwam, gaf zulks reden, dat H. H. Ed. bij instructie van Februarij 1730 over zoo een geringe quantiteit scheenen te doleren. Kortom de aankomst aldaar van 10 à 12 en meer jonken, in vorige tijden, buiten andere vaartuigen, bevestigt dat Banjermassing groote quantiteit peper geeft; want gesteld dezelve ieder maar 1000 picols vervoeren, hetgeen ze om hun reis goed te maken wel noodig hebben, zoude dit alleen 10 à 12,000 picols

uitmaken. Doch de slechte manuance onzer dienaren aldaar, heeft in velen vervolgens die goede oogmerken verijdeld en te leur gesteld gelijk reeds bevorens betoond is, zoo dat Banjermassing weder eene aanzienlijke lastpost begon te worden, waarin het redres hoog noodig was, hetgeen door den Commissaris door het renoveren en sluiten van een voordeelig contract wel uitgewerkt schijnt te wezen, indien de executie daarop maar volgde.

Wat de twee gesloten contracten door gemelde Commissaris betreft, zoo oordeeld de ondergeteekende, dat het eerste met den Sulthan gemaakt, wel voordeelig, en het gezogte redres inhoudende wel geconsidereerd mag worden, gevolgelijk geapprobeerd, en geratificeerd, en het daarbij bedongene nagekomen, mitsgaders het beloofde wederzijds ten uitvoer gebragt moet worden. Doch dat van den Kroonprins zonder eenige reflextie op hetzelve te slaan, gehouden moet worden of er niet was; zoo wijl het strijd tegen een naauwelijks gemaakt contract, als wijl het niet convenabel heeft kunnen gemaakt worden, met iemand die nog geen magt had of in staat was een contract te maken. Nopens het concept van den Commissaris, hoe en door wat middelen zijn project ten uitvoer te stellen, om van onze kant direct te voldoen aan het bij het eerstgenoemde contract door ons beloofde, kan ik niet oordeelen, wijl dezelve zulks tot heden gesecreteerd heeft, gelijk hetzelve voorzigtig gedaan en ten uiterste noodzakelijk is geweest. Doch het schijnt mij om twee redenen plaucibel te zijn, zoo wijl zich daartoe aanbied als executeur, als wijl gedeeltelijk voor dies wel reusseren instaat en anders aanneemt de Comp^{e}. wegens de kosten te dedommageren. Dus om de daaruit verwagte voordeelen, wel dubbeld waard, daarvan een preuve te nemen, volgens het project dat den Commissaris daarvan aangenomen heeft te formeren en aan H. H. Ed. open te leggen invoege U H. H. Ed. reeds bij secrete resolutie van den 4 April passato vastgesteld hebben. Want dat er pretieuse schatten gevonden worden, blijkt uit het omstandig verhaal van den Commissaris bij deszelfs rapport wegens de groote rijkdommen van deze natie, en

dat Banjermassing veel in zich begrijpt dat ons nog onbekend is, hetzij door de onhandelbaarheid van den Inlander, of weinige kennis die men daar van heeft of kan krijgen, is zeker; waartoe ons thans de occagie geboren schijnt, om te ontdekken en er mede te profiteren: zijnde dit bevorens geweest de bewondering der H. H. Majores, en haar geëerde orders om daarna naauwkeurig onderzoek te doen. Dan nadien de tegenwoordige postvatting niet convenabel is, nog geschikt tot uitvoering van het project en om het contract in het vervolg altoos te kunnen maintineren, ten einde te gauderen van alle voordeelen die men er van te verwagten heeft, zoo dient dezelve, zoo voor eerst geen meer residentien noodig geoordeeld mogten worden, hetgeen de tijd best zal ontdekken, ten minste ten eerste zoodanig vergroot en versterkt te worden, àls gedeeltelijk vastgesteld is, ten einde de Banjarezen bij occagie meester te zijn en in toom te houden om aan die contracten mede van hunne zijde te voldoen, waar aan het door een prejudiciable toegevendheid zoo dikwerf gehaperd heeft, tot Comp^e^. nadeel, en hetwelk mede aangemerkt staat, bij missive dezer regering, naar het vaderland van September 1639.

Men zoude mogelijk van den aanvang tegen de groote onkosten iets kunnen poseren die tot het extrueren van eene geextendeerde residentie en redoutable vesting noodzakelijk diende aangewend te worden, doch of men voor de bezuiniging van eenige kosten daaromstreeks een goed project zal moeten ongeëxecuteerd laten, waarvan de voordeelen in het vervolg een rijke vergelding beloven, kan men niet altoos vaststellen; en of dezelve wel zoo groot zullen vallen als men somtijds denkt, twijfel ik zeer.

Buitendien heeft men aan onze tegenwoordige residentie gezien, dat eene ontijdige zuinigheid, kwalijk aan het bedoelde oogmerk voldoen kan, want van hoe eene geringe extentie, men tot voorkoming van groote ongelden, dezelve in den beginne heeft trachten te begrijpen, zoo blijkt uit de nevensgaande korte notitie der Banjarse lasten en inkomsten daaraan

voldaan is, nadien de lasten sedert onze jongste retablissering, sedert 1747/48 tot 1754/55 in zeven boekjaren ƒ 242,131-14-8, of door elkander in ieder jaar, al een fraaije somma van ƒ34,590—5—: bedragen hebben, en wat logie enz. men aldaar tot nog toe heeft, word breed aangetoond, bij het meermalen geciteerde rapport, waarbij dezelve bij "een oude vervallene "westphaalsche meijerij vergeleken wordt" en of het dus niet beter was geweest, dat men van den beginne af aan aldaar handen aan het werk had geslagen en zich in eene ordentelijke staat van huisvesting gesteld, heeft zijn reden om te mogen onderstellen. Kortom, voor eene somma als Banjermassing tot nog toe gedragen heeft, of daaromtrent, kan bij een gereguleerde huishouding en goede menage, al een redelijke geëxtendeerde residentie en formedabele vesting geëxtrueert en onderhouden worden.

Echter is het tegenwoordig in dezen niet wel te detailleren hoe groot en geëxtendeerd in dienaren, mitsgaders welke en hoe groote lasten men voor het een en ander in het vervolg zal moeten bepalen; alleen kan men in dezen tot een basis nemen, de memorie van menagie door den presenten Gouverneur-Generaal geformeert, om daarna mutatis mutandis, in het toekomende dus vermeerderde Staat en omslag te reguleren.

Om thans nog eenige speciale punten, na de gedachten van den ondergeteekende op te geven, die niet onbillijk tot het verwagte redres zoude kunnen coöpereren. Daar onder zal men met reden vooreerst moeten rekenen, dat deze plaats van een getrouw Opperhoofd of Resident voorzien werd, en die teffens met den Inlander wel weet om te gaan, welk eerste hier voornamelijk plaats moet hebben, zoo wijl men aldaar hunne gangen zoo naauw niet na kunnen gaan, als wijl de peper, in welker clandestine vervoer, hunne ontrouw meest kan bestaan, doorgaans vervoerd word naar plaatsen daar de Comp^e^. niet handeld, en dus die slinkse behandeling zelden kan ontdekken, weshalve men wel vast resolveren mogt, zulke residenten, waarvan men geen ongefundeerde nadeelige suspitie heeft of ontwaard, andere tot een exempel direct op te roepen, en om die

redenen geen reflextie te slaan op slechte peperinzaam, op hunne gewone uitvlugten en raisonnementen van misgewassen, sterfte onder het volk, verval van plantagiën, beroertens binnen 's lands, menigvuldige regens, sterke droogtens, enz., maar satisfactoire verantwoording te laten doen, indien door het een of ander onvoorziene toeval, het gewas ongewoon slecht is uitgevallen, onder presentatie van eede.

Ten tweede wijl het zeker is, dat de volgens het contract van 1747 gepermitteerde jonk, welke bij het contract van 1733, maar bij provisie was toegelaten, van de kant der Comp^{e}. om daar over nader met elkander overeen te komen, om dat men daarvan al aanstonds de nadeelige gevolgen vreesde, de grootste aanleiding geeft tot veelvuldige sluijkerijen en sinistre praktijken, die men door de geraffineertheid der Chinezen, dikwijls niet in staat is voor te komen, hetgeen in geenendeele weggenomen is, door de admissie der drie Chineesche jonken, bij artikel 5 van het jongst gerenoveert contract, niettegenstaande de peper in artikel 7 contrabande is verklaard. Zoo zoude men den Vorst bij het welgelukken der geresolveerde expositie waarna de ratificatie van het gesloten contract uitgesteld kan blijven, met zagtheid kunnen diverteren van die admissie. Hetzij dat men den Koning beloofde een reaal boven de tegenwoordige peperprijs, gelijk bij de instructie van het jaar 1747, dan wel daar voor 's jaars een spendatie van 1000 of 1200 Sp. r. of wat meer toe te zeggen als bij de instructie van 1734; mitsgaders tot meerder commoditeit en benoodigdheid, omdat ze de Chineesche waren en geriefelijkheden van grove porceleinen, tabak, ruwe zijde, gemeene soort van zijde stoffen enz. niet kunnen ontberen, hen al verder des te beloven om Banjermassing daarvan 's jaars te zullen voorzien, gelijk H. H. Ed. bij brief aan den Koning van 25 September 1637, schrijven. Hetzij dan dat men van alhier een geheele lading inkocht, om derwaarts gezonden te worden, hetzij dat een Chineesch vaartuig van hier gepermitteerd werd, onder een Comp^{e}. pas, met een lading van die goederen derwaarts te varen, om een

lading peper weder in retour, direct naar Batavia aan te brengen, tegen 2 à 3 Sp. r. voor het picol. Want het voormelde zoude ik prefereren, boven de admissie der drie jonken, nademaal men absoluut kan onderstellen, dat dezelve met de vaart aldaar niet kunnen continueren, ten zij ze eenige peper in retour bemagtigen, waardoor hunne reizen voor het grootste gedeelte goed gemaakt moeten worden, ten ware men onderstellen mogt, dat den Commissaris daardoor op een indirecte manier de Chinezen van de vaart op Banjermassing heeft trachten te diverteren.

Ik zoude het bovenstaande moeten kiezen, vóór het 10e artikel der renovatie, om de Chinezen te constringeren, hunne goederen alleen aan ons te moeten verkoopen, wijl zulks niet alleen een monopolische dwingelandij zoude zijn, maar ook te veel voet geven aan onze eigen interest, hetzij tot schade van de Compe. of den verkooper, op een onwettige wijze te beoogen. Buiten dat ik niet kan zien hoe men op dezelve een vaste prijs op die goederen zoude kunnen stellen (bepalen) die de Chinezen immers zoo hoog zouden kunnen stellen als zij wilden, te meer men niet zeggen kan, dezelve tegens marktprijs in te koopen, nadien zulks geen plaats hebben kan, nadien de Compe. alleen kooper zoude willen wezen, en derhalve de markt stellen zoo hoog of laag ze wilde, dat ongerijmt zoude wezen. Daar indien al het voormelde niet geavoueert of in train gebragt kon worden, zoude men in plaats van het jongst gecontracteerde nopens de Chinesche jonken, den Sulthan weder voordragen kunnen, om uit hoofde van eenige zwarigheden in dies executie te verwagten, weder het beslotene bij artikel 7 van 1747, wegens de admissie van een jonk en de afgave van peper door de Compe. aan dezelve, mits betaling van 2 Sp. r. boven 's Compe. prijs te laten stand grijpen, die men wel als een singuliere toegeefelijkheid en om den Sulthan te meer te verpligten, tot twee zoude kunnen extenderen. Onder een vaste bepaling, met welke kwantiteit peper zich die een of twee zouden moeten vergenoegen, hetzij met 3000 pi-

cols, bijaldien het gewas maar tusschen de 9 en 10,000 picols bedroeg en bij minder dan na rato of 4000, als de gansche inzaam boven de 10,000 picols beliep, en zulks geamplecteerd wordende, moet alsdan een naauwkeurig toezigt of oplettendheid gebruikt worden, om den Inlander de pas af te snijden tot het plegen van eenige kwade praktijken ten opzigte der peperleverantie aan de Chinezen. Waarom het door den Commissaris geprojecteerde, kleine fortje, indien de grond tot die exstructie aldaar wel bekwaam is, wel zal leggen, om alle inkomende of uitgaande vaartuigen, volgens het 7e artikel te visiteren, zonder daaromtrent eenig geweld te plegen of molest aan te doen, waar tegen door rigoureuse straffen moet worden voorzien, tenzij de daarop varende. de visitatie niet gewillig ondergaan wilden. Voorts dat de jonken na van hunne lading gedechargeert te zijn, in de rivier niets laden, hetzij zelfs bindrotting of iets anders, maar laden willende, eerst voor de logie verschijnen, om aldaar door Compe. gecommitteerden gevisiteerd te worden, en dus ledig naar de rivier vertrekken. Wanneer men eenige manschappen op dezelve zoude moeten stellen, ten einde te waken, dat niet meer als de bepaalde quota, volgens de briefjes die met elk vaartuig, naar de jonk peper brengende, van het kantoor medegegeven worden — erlangen, om vervolgens tot hun vertrek door een brandwagt in acht genomen te worden. Terwijl men alsdan ook absoluut moest staan op art 5 en op de volbrenging van het 5 en 7e artikel van het contract van 1747, dat de peper alle direct aan de Compe. geleverd worde, om door dezelve de bedongen portie aan de Chinezen afgegeven te worden en niet direct aan de Chinezen, gelijk tot nog toe geschied, om de zwarigheid dat men zoo veel peper te gelijk niet kon bergen. Dit laatste wegens de admissie van een à twee jonken standgrijpende, is het noodzakelijk dat men van den beginne af aan, op een volslagen opvolging van het bedongene sta, en absoluut geen meer als de bepaalde admitteeren. Want men heeft ondervonden van welke kwade gevolgen een prejudiciable inschikkelijk-

heid bevorens omtrent dit punt geweest is; ten welken einde de daar boven arriverende, zonder eenige contrarie instantiën van den Vorst of iemand anders af te wagten, immediaat naar Batavia opgezonden, dan wel twee of meer ostagiërs van dezelve, die gegoed zijn en deel in de lading hebben, genomen en aangehouden moeten worden, onder belofte, dat de andere met de jonk, zonder eenige handel te drijven, direct naar Batavia zullen zeilen, wanneer men onderstellen mag, dat een gestatueerd exempel, anderen in het vervolg wijzer zal doen worden, en waartoe zoo wel de residenten op poene van deportement of opontbod, ten ernstigste aangemaand, als door het aanhouden van een welbezeild en gearmeert vaartuig, in staat gesteld moeten worden. En om tegen de komst van meerdere jonken, mede na vermogen van hier te zorgen, zoo zal zelfs dienstig zijn, dat men weder zoo als in de jaren 1754, 55 en 56, zoo wel aan de hier te officierende Chinezen, die uit dezelve havenen zeilen, van waar die op Banjermassing varen als mede aan de Hoofden der Chinesche natie alhier, adverteeren en waarschuwen, om hunne landslieden en daar zij het noodig oordeelen, te berigten, dat men op Banjer absoluut geen jonken, als de bepaalde en gepermitteerde, volgens Comp^e^. pas zal admitteren; mitsgaders tegen de overtreders met klem door aanhaling en opzending procederen. En om niet weder door misverstand, als voor dezen, door afgave van passen aan deze of geene alhier in verwarring te geraken, zoo dienen, en de geene, het zij één of twee, aan wien dit privelegie vergund werd, nominatim vermeld en bekend gesteld en daarvoor de passen vroegtijdig 's jaars naar Batavia gezonden te worden. Voorts moet zorg gedragen worden, dat om de Oost van Borneo op Passir, hetzij bij verovering of niet, en mede zoo mogelijk om de West op Succadana geen vaart van Chineesche jonken zij, welke op de eerste plaats direct tegen gegaan moet worden gelijk reeds bevorens de residenten is geordonneerd geworden, kunnende mogelijk ten opzigte van de laatste, als te verre van de hand zijnde, bij den Koning van Bantam, aan wien een gedeelte van Suc-

cadana behoort, verzoek gedaan te worden, om derzelver aankomst in de bogt aldaar, door zijne jaarlijks derwaarts vertrekkende vaartuigen te weren.

Het punt van gelimiteerde vaart is alhier van aanmerking, hetzelve is bij het jongste contract van 1747 in artikel 14, namelijk naar Macassar, Bima, Sumbawa, Baly en Sumanap, op welke dezelve bevorens ongepermitteerd was toegestaan, schoon men echter uit complaisance aan den Sulthan, op jaarlijksche voordragt reeds in 1748 en vervolgens 10 à 12 passen derwaarts gezonden heeft, waarvan 2 à drie voor den Sulthan en 6 à 8 voor de grooten en den capitein Chinees, als 't ware om 's jaarlijks zoo veel vaartuigen naar Macassar, Bima, Sumbawa en elders te zenden. Zijnde de gepermitteerde naar Macassar vervolgens bij missive van 1751 bepaald op vier passen, nadien de residenten omtrent derzelver afgave al te willekeurig disponeerden. En terwijl men deze alleen verleend heeft, opdat ze zouden strekken tot wederzijds gerief en niet tot sluikerij, dan wel om een wederkeerige en opene communicatie en correspondentie over zee, met de Celebessche stranden te houden, zoo zoude mogelijk niet kwalijk wezen, dat men met den Vorst overeen kwam, tot interpretatie van dat artikel, om een zeker getal te bepalen, boven welke het niet gepermitteerd zoude zijn, derwaarts te stevenen, en waartoe men als dan de passen aan den Sulthan zoude kunnen afgeven; daarvoor niets meer nemende, dan alleen het ordinair zegelgeld, dan wel als een geschenk aan denzelven aanbiedende, mits de Sulthan (ze) distribueerde aan zoodanige die bij hem bekend zijn, en voor welker eerlijkheid hij zoude kunnen instaan. Terwijl aan de resident opgegeven moesten worden, zoowel de namen der vaartuigen als der eigenaars aan wien ze verstrekt zijn; en bij vertrek accurate lijsten en notitiën gehouden van derzelver ladinge, die mede op de pas gesteld moeten worden. Om 's jaars zoo wel herwaarts als bij alle gelegenheden naar Macassar, Bima, of daar de Comp^{e}. kantoren heeft, gezonden te worden; gelijk dit mede dient te geschieden (met) het geene zij van voor-

noemde plaatsen aanbrengen, om zoo veel mogelijk de sluikerijen te weren; te meer het bekend is, dat de Banjarezen steeds een suspecte vaart om de Oost hebben gehad, zonder dat men bij het permitteren der vaart genoegzaam in staat is te waken, dat ze niet dikwerf met overtreding der passen van Macassar hunne vaart verder naar Ceram, Boeroe, Manipa, Halmaheira en elders, ter onderkruiping in den nagel- en muskaathandel hebben uitgestrekt. Gelijk men daar van zelfs een staaltje bij missive van Banjer van den 20sten Januarij 1754 ontmoeten, wegens den aanbreng aldaar van 10,000 picols noten met de vaartuigen van Baly en Mandhaar, en dat de Mandharezen zelfs, met kleine partijtjes in de logie ten verkoop geweest waren, waarin de intrigante Chinezen aldaar hen zekerlijk ligt den weg wijzen of goede aanleiding kan geven [1].

Ook mogte bij deze occagie naar Macassar aangeschreven worden, om te vigileren, dat de vaart der Macassaren naar Passir volgens den inhoud van 't Bongaijsche contract verboden blijve.

Aangaande de ruwe diamanten, der residenten in 1754 aangeschreven zijnde, de markt te volgen, nadien allegeerde, dat wegen de groote vaart op Batavia en Java, dezelve door de Chinezen in Banjer zelfs derwaarts vervoerd werden, zijn daarvan in 1755 en 56 tot 510 caraat overgezonden, waarvan de prijzen, volgens het berigt der Opperkooplieden echter veel te hoog waren en welke derhalve merkelijk zullen moeten verminderen.

De verkoop van het goud is bij het jongste contract in artikel 18 wat duister gereguleert, nadien de Commissaris zich daarbij niet alleen verbond, dies prijs te bepalen en vast te

1 In Julij 1761 zijn op Solok aengeweest twee Boeginese vaertuigen, dewelke zijde, dat zij in 't geheel met haer 14 vaertuijgen waeren, waervan het Hoofd was Nachoda Toeijna, die alle aldaer nagelen hebben ingenomen, tussen de 80 en 100 picols ijder vaertuijg, brengende dezelve nae Manilha om aen de Spanjaerts te verkopen, zeggende dat zij de nagelen van de Cerammers krijgen dog dat in vorige jaren nooijt zoo veel was aengebragt (Uit een ongeteekend H. S. van dien tijd).

stellen, op 12 Sp. r. de reaal fijn hetgeen het mark fijn op 108 Sp. r. of *f* 345—12—, zoude doen komen te staan, waardoor men niet onderstellen kan, dat de Banjarezen hetzelve alles aan de Comp^e^. zullen moeten leveren, maar alleen, dat de Comp^e^. zulks tegen dien prijs wel accepteren. En dewijl buitendien de prijs bij de tegenwoordige schaarschheid en verlegenheid om goud, die mogelijk door het gemis voor de Comp^e^. van het Chineesche goud, nog meer zal toenemen, wat te gering schijnt, waardoor de Chinezen de occagie gegeven werd hetzelve van de Beadjous of bergvolkeren, door iets meer te geven hetzelve magtig te worden en het met een redelijke avans particulier naar Batavia te voeren, zoude men of dies privative inkoop voor de Comp^e^. moeten tragten te obtineren, of den resident in den beginne moeten qualificeren, daar voor iets meer te besteden, al was het tot 13½ Sp. r. het reaal fijn of met provisie en alles te zamen gerekend tot *f* 390—: het mark fijn, gelijk men daartoe in 1753 order gegeven heeft, wanneer de Comp^e^. daarop bij aanrekening naar de buitenkantoren tot *f* 400—: nog 10 of 2½ procento profiteren kan, buiten 10 en meer procento die de Comp^e^. op Batavia, daarenboven, bij inkoop voor hetzelve zoude moeten betalen.

Men mogt mede de residenten wel ordonneren, om te onderzoeken waartoe de Banjarezen de realen gebruiken, of werwaarts ze dezelve verzenden, wijl door die jaarlijksche aanbreng van die munt aldaar, indien in het land blijven, groote schatten gewonnen moeten worden. Om alsdan te ontwaren of dezelve niet weder tegen andere goederen somtijds getroqueert zouden kunnen worden, dan wel daaruit een andere tak van negotie geformeert, wijl zulks zoude strekken tot besparing van derzelver groote toevoer van hier. Bij vergrooting van het kantoor kan ook nader geprobeert worden de introductie van een kleine winkel, om den gemeenen man van allerhande soort van geriefelijkheden te voorzien, gelijk reeds bevorens aangehaald is, geproponeerd te zijn, wijl men oordeelde de goudhandel daardoor gefaciliteerd zoude worden.

De resident mag mede wel gequalificeert worden, om aan bekende menschen aldaar, op derzelver verzoek, voor hunne vaartuigen passen, naar plaatsen aan de Oostzijde van Borneo gelegen, zelfs boven Passir, indien verzocht mogt worden, te verleenen, gelijk in 1750 toegestaan is, om te ervaren wat aldaar omgaat en daardoor meerder kennisse van het land en wat het voortbrengt te erlangen, en daarvan duidelijke en waarschijnlijke en omstandige berigten, aan deze regering te geven.

Laatstelijk denkt den ondergeteekende, dat wanneer U H. Ed. Banjer vervolgens altoos met een bekwaam, vigilant, trouw en arbeidzaam Opperhoofd konden voorzien, zich alles aldaar nader zal ontdekken, waarop men thans nog geen regard kan slaan, maar ook Borneo in der tijd in deszelfs innerlijke gesteldheid bekend raken, niet twijfelende of deze postvatting zal door een prompte executie van het voorgestelde en continueerende goede directie als dan in die constitutie geraken, dat men daarvan de verwagte voordeelen en vruchten voor de maatschappij eerlang mag behalen en plukken, hetgeen de wensch is van den ondergeteekende, wanneer zich de moeite in het opstellen dezer, die de dienst van de Compe. en zijn pligt van hem heeft vereischt, rijkelijk betaald zal rekenen.

In welke hoop hij de Eer neemt zich met alle hoogachting te noemen,

(*Onderstond*) Hoog Edel Gestrenge en Wel Edele Heeren

In Margine.
Batavia, Maij A°. 1757.

(*Lager*) U Hoog Edel Gestrenge, en U Wel Ed. onderdanige en gehoorzame Dienaar

(*Was get.*) J. A. VAN HOHENDORFF.

Nagezien
B. S. REYCHE.
1ste Secrt.

Accordeert
(*Was get.*) J. S. CRAAN.
1ste Klerk.

KORTE AANMERKINGEN VAN DEN ONDERGETEEKENDE RAAD EXTRA-ORDINAIR VAN INDIËN REYNIER DE KLERK, MET RELATIE TOT HET KONINGRYK BANJER EN DESZELFS AANGELEGENHEID VOOR DE COMP^E.

Hoog-Edele Heer en Wel-Edele Heeren!

Het is bekend en de registers van de Comp^e. toonen seer duijdelijk aan, dat onse eerste vaart en handel op dat rijk of wel te Martapoura is begonnen in den jare 1606 en 1607, en ook al teffens dat dien selfden handel in minder dan 90 jaren, vijf malen is hervat, om soo als de resolutiën van de jaren 1659, 1678, 1711 en 1726 dicteren, dat de vaart met schepen lastig en weijnig voordeel, schoon dat eijland een der rijkste kan en mag genoemd worden, van den gantschen aardbodem, als dragende in sijn boesem, diamanten, goud, tin etc. peper, besoar; leverende daarenboven drakenbloed en meer andere gewilde coopmanschappen van vogelnesjes, wacx, hand- en bindrottings. Welke overheerlijke producten meest genegotieert werden, bij forma van trocque voor Spaansche realen, amphioen, cormandelse, Bengaalse en Suratse lijwaten; Chineese stoffen en porceleijnen; item een partij vaderlandsche Neurenberger waren, Java's zout, rijst, uijen, suijker etc. tot een redelijk goede avans van de op dat rijk navigerende, en insonderheid in vroeger dagen, voor de Engelschen, Portugesen en Chinesen. Om dat ze in dat rijk, dat men gerustelijk de hoofdzetel noemen mag van alle de Oosterse morshandelaars, bestaande uijt Baliers, Blitonden, Boutonders, Cerammers en Macassaren, veeltijds voor geringe prijsen konden bekomen, goede partijen van nagelen, notenmuscaten, foelij, thin, wilde caneel en slaven, tot groot nadeel van de Comp^e. die het in dat gewest

na soo veel herhaalde pogingen nooijt verder heeft kunnen brengen als tot een commercie tractaat, en dat nog wel onder soodanige nadeelige districtiën, dat men met het in anno 1747 gerenoveerde en geamplieerde contract, tot hier al soo weijnig progressen heeft gemaakt, als met alle de vorige. Mogelijk om dat deze natie hun interest wel verstaan, of om dat het tot hier gehaperd heeft aan waren ernst, om soo een kostbare onderneming te laten doorstaan; te meer dewijl Hare HoogEdelheden in den jare 1698 al hadden gepenetreert, de verre siende projecten van de Heeren Engelschen, die soo men den ondercoopman Wolf gelooven mag, dat zelfde jaar de koop al eens waren met de Banjarezen tot een exclusief pepercontract en de oprigting van een considerabel etablissement.

Ten welken fine A°. 1700 per den Capiteijn Bootsworth, voerende 't schip de Juliaen, na Banjermassing, wierden getransporteert, den heer oppercoopman Landat, benevens 4 à 5 coopluijden tot Raden; die bij hun arrive op stonde permissie obtineerden tot het koopen van eenige huijsen in de stad Banjer.

Dan de Banjaresen een 20,000 realen op de leverantie ten achteren geraakt sijnde, weijgerden kort daar aan niet alleen peper te leveren, maar maakten de Engelschen zooveel spel, dat ze na eenige hevige schermutselingen genoodsaakt waren hunne logie te verlaten en de reys over Batavia na Bengale aan te nemen. De Londensche Comp^e. dezen fatalen uijtslag vernomen hebbende, expedieerden anno 1704, een nader besending onder commando van den heer Rojet, die den handel gelukkig voor contante betaling (sonder echter van de oude schulden te spreken) doorsette. Dan dese na een jaar vertoevens overleden en de Maatschappij onderrigt sijnde van het groote voordeel dat er door de extructie [1] van een formidabel fort, soude te behalen sijn, zonder den Capiteijn Borre [2], een ver-

1 Oprigting.

2 Barry, the General History and Collection of voyages and travels. By R. Kerr. Edinb., 1813, Vol. IX, p. 560.

maard Ingenieur derwaarts, met allerlei gereetschap en materialen tot den vestingbouw noodig, met welken arbeid hij zoo spoedig vorderde, dat deze beroemde vijfhoek bereijds opgehoogt, en van de noodige barakken en wooningen voor de gequalificeerden voorzien, mitsgaders met de bolwerken almede een wakker begin was gemaakt, wanneer hij ziek wordende, in het jaar 1706, het tijdelijke quam af te leggen, wordende tot sijn vervanger benoemd den Heer Cunningham [1], een ongelukkig en bevreest man, die niet alleen het gantsche werk verbrodde, maar in de eerste revolte met de Banjaresen, sonder de minste noodzakelijkheid uijt de logie vlugte en op een onverandwoordelijke wijze over Bengale de reijs per de Anna na Engeland meende te ondernemen, schoon hij zoo min als die kiel nooijt is teregt gekomen. En aan desen smertelijken bevelhebber, die de kragten der kruijden [2] beter kon als met soo een natie om te gaan, heeft Nederlands Maatschappij principaal te danken, dat het Koningrijk Banjer tot hier in geen vreemde handen is geraakt; want de Engelschen dit gelukt zijnde, was onse ruïne aan desen oort menschelijker wijse voorhanden. Primo, om dat deze natie door de favorabele situatie van Banjer soude hebben kunnen corresponderen tot onse uijterste verderf met den Koning van Palembang (Bantam) den Keijser van Java, de Princen en Koningen van Madura (Balij) Bima, Sumbawa en Macassar, en secundo, door dat canaal met iets meer voor de producten (te besteden) ook langsamerhand daarvan jouïsseren, om zich al teffens meester te maken van het land. Enfin dit schijnt zeker dat als 't Engelsch fort behoorlijk was geabsolveert geworden, de E. Comp^e. in dit Oosterdeel onmogelijk lan-

---

[1] Dr. James Cunningham. "He is said to have given him self so en-"tirely up to his studies, that he left the care of the companys concours "to much the people who were under him. Who were inequal to the trust "and proved the ruin of the factory.

[2] Dr. James Cunningham. "He was the author of "the observations "and remarks made during his residence as Physician to the English fac-"tory at the Island of Chusan on the Coast of China," 1701.

ger had kunnen bestaan; doch 't sedert zijn de Engelschen van daar gebleven tot den jare 1736, wanneer hunne vaart sterker dan ooijt bevorens wierd gereentameert tot den jare 1747. Of onse laatste postvatting, op fundament van het door den Heer van der Hoyden gesloten contract [1].

Maar heeft men dat profitabel en favorabel genoemd, wat namen zullen U.H.Ed. met regt geven aan 't jongste gesloten contract, door den Commissaris Paraviçini, als belovende dat van den Koning een kostbaar inkomen, buijten alle peper.

En dat van den wettigen Kroonprins, de Souvereiniteijt met alle zijn ap- en dependentiën, en de grootste inkomsten van 't land, buijten en behalven het tijdstip geboren schijnt, om handen aan 't werk te slaan. Een cordaat en edelmoedig besluyt, onder inwachting van des Heeren zegen, schijnt er absoluut en zóo spoedig mogelijk, om de E. Comp^e. te doen gauderen van het voordeel, bij een van beijde contracten begonnen.

Den gewesen Commissaris neemt den last gewillig op zich, en men heeft reden om van zijn verkregen ervarentheijd onder deze landzaat, veel te verwachten, mits men hem in staat stel zijn secreet plan, waarvan hij gaarne de noodige opening zal geven, ruijm en breed te executeren, schoon de secretesse en de qualificatie om des noods een van beijde contracten, na tijds gelegenheijd te mogen amplecteren, wel het zekerst expedient zal blijven, dat deze commissie gemakkelijk en uijtvoerlijk most maken, navolgende gedachten van die met de uijterste eerbied onderschrijve

BATAVIA, 29 Maart 1757. (*get.*) REYNIER DE KLERK.

---

[1] In 1760 werd er echter op Solok, door de Engelschen een contract gesloten met den Sulthan.

EERBIEDIGST RAPPORT MET ALLE OOTMOED OVERGEGEVEN DOOR JOHANNES ANDRIES PARAVICINI, OPPERCOOPMAN EN SJAHBANDAAR, MITSGADERS EXPRESSE COMMISSARIS OVER DE ZAKEN EN BELANGEN VAN TIMOR, ROTTY, SOLOR, SAVOE, SUMBA EN BORNEO

AAN

ZIJNE EXCELLENTIE, DEN HOOG-EDELE HOOG ACHTBARE EN WIJDGEBIEDENDE HEER JACOB MOSSEL, GENERAAL OVER DE INFANTERIE VAN DEN STAAT DER VEREENIGDE NEDERLANDEN, MITSGADERS GOUVERNEUR-GENERAAL EN DE WEL-EDELE HEEREN RADEN VAN NEDERLANDSCH INDIA.

Finis coronat opus, dat is, Het einde kroont het werk, is een grijs spreekwoord; en zoo het waar is, dat alle goede en volmaakte dingen in drietal bestaan of dat het einde eenes dings beter is als deszelfs beginsel, ziet hier Hoog-Edele Heer en Wel-Edele Heeren, deze zinspreuken in allen deele vervuld.

Is mijne eerste Commissie naar het Hof van Palembang buiten alle verwachting wel en ten bijzondere faveur der E. Comp^{e}. uitgevallen, die van Timor, Rotty, Solor, Savoe, Sumba en van Liphao, zijn het niet minder. Maar deze laatste van Borneo moet wegens haren gelukkigen uitslag en de manier, verbazing in iedereen veroorzaken en met regt de deur sluiten.

Konde ik de geslotene en geteekende tractaten hier nevens sub L^{r}. A niet voegen, zoude men mijn voorgeven voor een verdichtzel kunnen opnemen, zonder mij die 't zelfs als een droom, zonder deze tractaten, zoude aanzien, in het minste te verongelijken.

Want zulke voorwaarden van een zoo trotschen, ongemakkelijke en magtige monarch, welkers aanzien alleen genoeg is, om iemand een doodelijke benaauwdheid op het lijf te jagen, te bedingen, is iets dat alle verstand te boven gaat.

Het vervolg zal U Hoog-Edelheden, wil ik hopen, met genoegen doen zien, op wat leest ik mijne geringe staatkunde heb geschoeid om de kwade en nadeelige raadgevingen van den Tommagon Djaja Nagara te verijdelen en den vorst die mij kort van te voren, volgens een algemeen waarachtig gerugt, wilde laten vermoorden, zoodanig in mijn belang over te halen, dat het hem onmogelijk was, mij iets te weigeren. Hebbende Zijn Hoogheid weten te persuaderen, mijn concept contract in allen deele te approberen, zonder toe te staan, dat Zijn Hoogheid een artikel mogt rejecteren.

Hoe ongelooflijk dat iemand ook mag toeschijnen, zal men niet te min de zuivere waarheid, ongeacht alle verbazing, zoo men dezelve regt wil doen, uit de contracten ontdekken en bij gevolg gelooven moeten. Wel is waar, dat zekere bij mij in groote waardigheid alte gehoudene stokregel, dat is, dat men de vreemdelingen met alle mogelijke beleefdheid moet handelen, haar zoo het mogelijk is dienst en goed doen, zoo om dat het eene zedige (zedelijke) pligt is, als ook om het voordeel, dat men bij ontmoeting dikwerf daar van kan trekken, veel tot de bevordering mijner Palembangsche en Banjermassingsche Commissie heeft gecontribueert; en vermits mij zulke gevallen, die dat verifieren, zijn ontmoet, verzoeke U Hoog-Edelhedens, voor ik verder ga, mij deze kleine uitstap, geschikt om deze zeldzame ontmoeting te beschrijven, goedgunstiglijk te willen vergeven en ten goede houden. De tegenwoordige en latere tijden kunnen somtijds voordeel uit zulke voorbeelden trekken, bijzonder bij den Inlander, die hoe zwart zijn vel ook is, in erkentelijkheid verre den Europeaan te boven gaat en overtreft. Want wat kan het al helpen zich op een blank vel te beroemen, als de ziel in dat wit ligchaam zwart en donker is.

Het was in het jaar 1747, dat zeker Djoeragan Tjoli van Palembang, bij mij in de Zand-zee toen ik nog handel dreef, met een zak met Spaansche Realen kwam, om Souratse lijwaten te koopen. Toen wij de koop eens waren en dezes mans geld besteed was, sloeg deze zijne oogen overal, gevende mij niet onduidelijk te kennen, dat wel nog eenig goed genegen was te koopen, zoo van contanten voorzien was. Ik zulks bemerkt hebbende, vroeg hem of niet meer wilde besteden, waarop hij mij antwoordde, ik zie wel partije goederen, die op Palembang goede winsten zoude opwerpen, maar mijn geld is op. Hier op antwoordde ik, koopt maar vrij, ik heb nog wel credit voor u over, doch de man dacht dat ik de spot met hem dreef en lachte hartelijk daarover; maar ziende dat ik bij mijn gezegde persisteerde, deed zulks hem zeggen, mijn Heer hoe kunt gij een vreemdeling die gij nooit gezien hebt vertrouwen, waarop ik hem replicerende vroeg, zijt gij niet van den koning van Palembang naar herwaarts met een lading peper gezonden, en zijt gij niet uit dien hoofde een vertrouwde dienaar van den Sulthan? De man daarop ja geantwoord hebbende, zeide ik, welaan koopt vrij en voor zoo veel gij wilt, en betaald over het jaar als gij wederom komt, want die de koning vertrouwt, durf ik ook vertrouwen. Zoo gij geen eerlijk man waart, zoude een zoo braaf, edelmoedig en deugdzaam koning als de Sulthan u meester is, u zeker niet in Zijn Hoogheids dienst dulden.

Op dat gezegde kocht de man de waarde van eenige duizende rijksdaalders aan goed, en heeft mij het jaar daaropvolgende, zonder door een Notaris daartoe verbonden te zijn geweest, eerlijk betaald. Acht jaren na dato dat dit geval gebeurt was, dat U Hoog-Edelhedens de goedheid hadden mij in Commissie naar derwaarts te zenden, ontmoetede ik gevallig deze Djoeragan Tjoli in de rivier van Palembang met een vaartuig met peper, dat voor Batavia gedestineerd, doch door lekkagie weder binnen was geloopen. Zoodra ik door hem herkend werd, viel mij de man om den hals met tranen in de oogen, telkens uitroepende

mijn vader! mijn weldoender! houdende mij zoo vast, dat ik zonder de uiterste moeite te doen, hem niet kwijt kon raken: aanstonds spoede de man zich als of hij van vreugde uitzinnig was naar den Sulthan, die het geval en het vertrouwen, dat ik op zijn dienaar had, bijna niet kon gelooven, echter daarvan verzekerd geworden zijnde, baarde dit gezegde, dat de koning een braaf, deugdzaam en edelmoedig koning is, en bijgevolg de geen, die in Zijn Hoogheids dienst was, wel kon vertrouwen, vermits zulk een koning geen, als eerlijke menschen in zijn dienst kon dulden, zulke groote achting, dat ik het goed succes mijner Commissie, voor een groot gedeelte aan dit geval moet toeschrijven. Want eenvoudige menschen, die nog niet door de Fransche mode bedorven, maar natuurlijk zijn, beminnen en haten sterk.

Het tweede geval, namenlijk dat van Borneo, was van een gansch verschillende natuur, maar van dezelfde goede uitwerking.

De Ambassadeurs van Zijne Koninklijke Hoogheid van Banjermassing bij hun aanwezen op Batavia bij mij als Sjahbandaar en Introducteur der vreemdelingen, op eene uitmuntende, distincte en nog ongewone wijze wel gerecipieerd en onthaald zijnde, en vervolgens al den tijd hunner sejour gecontinueerd, met hun alle soorten van beleefdheden en diensten te bewijzen en in alles behulpzaam te zijn, hebben zulks onthouden en op zijn tijd en plaats wonderlijk wel ten mijnen voordeele te pas bij zijn Koninklijke Hoogheid van Banjermassing gebragt, zijnde zijlieden, namelijk deze Ambassadeurs, over dit onthaal zoo wel in haar schik geweest, dat zij een zeker geval, dat ik aanstonds zal beschrijven, schoon tot nadeel van hun eigen reputatie, aan Zijne Koninklijke Hoogheid niet konden verzwijgen, en dit zal ik tot slot van deze uitwijding, om zijne zeldzaamheid, nog mededeelen, schoon ik in die tijd dat zulks voorviel al zoo min dacht Banjermassing, als acht jaren na het geval van Tjoli, Palembang te zien. Op zekere tijd, dat ik deze Ambassadeurs, die zoo wel, als alle de Gezanten van de Inlandsche Koningen, arm zijn, bij Zijne Excellentie, schoon

tegen mijn pligt ter audiëntie geconduiseert had, wilden deze arme halzen hunne erkentelijkheid daarover aan mij betoonen, en zonden uit dien hoofde, met een hoop volk in verscheiden bandisen met harlekijns lappen gedekt, 10 à 12 gedroogde cabisvisschen tot een geschenk, latende met een voor den dag daarop volgende belet vragen. Zoo haast mijne slaven deze bandisen hadden ontdekt, ontstond er een vreeslijk geschater onder hen, en na de reden daarvan gevraagd hebbende, was het over het Vorstelijk geschenk. Ik zond daarop tot een contra present twee stukken extra fijne chitsen met roode grond, consenterende in het verzoek van de visite. Deze Ambassadeurs dit contra geschenk ontvangen hebbende, werden verbaast en beschaamd en namen voor 's anderen daags dit te vergoeden, het welk ze ook deden. Want zoodra zij arriveerden, presenteerde mij de eerste van hun een klein gevouwen papiertje, hetwelk ik ongeopend op tafel nederleide, wel verzekerd zijnde, dat niet veel van belang daarin zoude verborgen zijn; niettemin bedankte ik hun lieden zeer beleefd daarvoor, en gaf op stonde ieder van hun lieden 20 c^s. fijn karmozijn fluweel tot een contra geschenk, hetwelk hen lieden nog beschaamder als het eerste geval maakte. NB het present in het papiertje was een diamant van een halve karaat; lieten dierhalven 's anderen daags weer belet vragen, zeker om hunne fouten te repareren, stellende mij bij hunne aankomst twee goude ringen ter hand, ter zwaarte van omtrent een reaal. Aanstonds liet ik hen lieden ieder 10 c^s. drap d'or tot een contrapresent afsnijden en ter hand stellen. Daarmede scheiden zij uit en bleven aan de beste koop; weinig denkende, dat dit geval mij in der tijd bij Zijne Hoogheid van Bandjer zoo wel te pas zoude komen, want Zijne Hoogheid ongemeen inhalig zijnde, beloofde zich groote voordeelen uit mijne liberaliteit. Ook was hem het geval van Palembang ten opzigte van de groote geschenken door mij aan dien koning gedaan, wel bekend. De koning van Bandjer wist mij bij de tweede audiëntie dit te pas te brengen, zeggende, mijne Ambassadeurs hebben mij bij hunne wederkomst verhaald, wat beleefdheid

gij aan hun had bewezen, dat alle de Sjahbandaars voor het nemen waren, maar gij voor het geven.

Met genereusiteit op zijn tijd kan men van deze Vorsten alles verwerven, en in tegendeel met inhaligheid alles verwarren en bederven. Doch het werd meer als tijd, dat ik uitscheide met U Hoog Edelheden dierbare attentie en geduld langer door een zoo ver van het regte spoor afgeweken verhaal op te houden, zal dierhalven den draad mijner verrigting weder hervatten.

Had ik in deze laatse Commissie volgens den teneur mijner instructie te werk willen gaan, zoude ik mijn relaas dien aangaande met 5 à 6 woorden kunnen verrigten, want niet anders gelast zijnde "als mij te informeren, waar aan het "haperd, dat er sedert eenige tijd herwaarts zoo weinig peper "aan de Ed. Comp^e^. is geleverd A, en B na de geschillen des "Sulthans met de Kroonprins te informeren." Kon ik volstaan hebben met te antwoorden ten opzigte van de eerste order A: dat de schuld daarvan volkomen op den Resident en den Koning ligt, gelijk in het vervolg aangetoond zal worden, en dat zoo de E. Comp^e^. geen strenge middelen in het werk steld, om de schelmen te bestraffen en de goede te beloonen, hare zaken en interest hoe langer hoe meer zullen verslimmeren en den kreeftengang gaan, en ten tweede B dat de verschillen haren oorsprong hebben, om dat de Kroonprins een rijk pretendeerd, dat hem volgens alle regten zoo der natuur als der volkeren, toekomt en door zijn oom en voogd den tans regerenden Sulthan geusurpeert word; en willens is zijn beminden zoon den Pangeran Wira Nata, na zijn dood op den troon te doen succederen.

Doch verre van mij alleen met de executie van deze order te vergenoegen, moest ik iets meer van belang en voordeel, zoo als ik in mijn missive en rapport van de Timoreesche Commissie belooft had, uitvoeren. Ik moest ongeacht de dreigementen des doods, in twaalf dagen zonder de minste magt uitvoeren, hetgeen de drie voorgaande Commissianten van der

Heijde, van der Burg en van Suchtelen, met een ontzaggelijk escader, volkomen ten oorlog toegerust, in vijf maanden tijd hebben moeten laten. Ik moest in zoo korten tijd, zonder de minste magt alle de voordeelen van dit magtig, groot en rijkst eiland des ganschen aardbodems in den schoot des E. Comp^e^. doen vallen, ja ik moest dit groot rijk van Borneo tot een E. Comp^e^. leen en dies Souverein tot een vasal of leenman maken. Ik moest niet alleen al de peper, met seclusie van de Chinezen in 's Comp^s^. handen doen vervallen, maar zelfs ook al het goud, diamanten en vogelnestjes, tegen een zeer civilen prijs, ja ik moest eindelijk behalven alle de tollen van de inkomende en uitgaande goederen een jaarlijks revenue van 100,000 rds. aan de E. Comp^e^. bezorgen, zoo als het vervolg en het contract zal doen zien.

Schoon mij alles in het begin tegen was, en al hetgeen ik bij dag bij den Koning bouwde, 's nachts door den zoo wel bekende Tommagon Djaja Nagara omver gegooid werd, zoo duurde zulks echter niet langer, als het mij zelfs behaagde. Want deze doortrapte en listige, ja ik mag waarlijk zeggen, zeer verstandige Staatsminister, mij verscheide malen 's avonds komende bezoeken, wist ik eindelijk met list in mijn belang te trekken. Want deze listige vos, door zijnen leergierigen aard mij telkens na de regering, religie, magt en intrest der Europeesche monarchen vragende, dacht ik mijn slag waar te nemen en vijzelde met willens den Koning van Frankrijk op tot den hoogsten top, om des te beter tot mijn oogmerk te kunnen geraken, en als deze vos mij te gemoet voerde dat Frankrijk echter weinig magt in Indië had, repliceerde ik daarop, ja mijnheer, dat zoude Banjermassing wel gewaar worden als de E. Comp^e^. geen tractaat met zijn Hoogheid van Bandjar gesloten had, en toen hij mij met groote verbazing vroeg, waarom? antwoorde ik hem de Koning van Frankrijk is van zins geweest met een magtige vloot het afloopen van zijn schip in het jaar 1743 in deze rivier, (NB. door deze Tommagon gepleegd) met het verlies en totale ruïne van het rijk van Bandjar te wre-

ken, zoo als hij in den jare 1736 te Mocha heeft gedaan (NB, en daar zat juist een Mochase priester, die van het geval wist en het zelve aan den Tommagon verhaalde) had de E. Hollandsche Compe., die den Gouverneur van dezen Koning in deze gewesten, op het hooren van dit voornemen, liet weten, dat bijaldien zijn meester zich onderstond den Sulthan van Bandjar 's E. Compe. dierbaren bondgenoot te ontrusten of het minste kwaad aan zijn Hoogheid of deszelfs onderdanen toe te brengen, de E. Compe. als dan geresolveerd was, haren bondgenoot met een ontzaggelijk onderstand te hulp te komen en dat Frankrijk op dit dreigement van eene Compe., die oneindig magtiger is, als de zijne, zijne wraakoefening had uitgesteld. Dat listig door mij verdicht verhaal maakte een zoo groot effect bij deze Tommagon, dat hij, of uit vrees, of uit erkentelijkheid, of uit beide redenen van die uur af besloot 's Compe. belangen te omhelzen, en waarlijk ik vond den Sulthan 's anderen daags veel beter als te voren gedisponeerd. Doch om U Hoog Edelheden een waarachtig en levendig denkbeeld mijner verrigtingen en ontmoetingen te geven, dien ik een te zamenhang te maken van hetgeene van den beginne mijner komst tot den troon tot mijn vertrek geschied is; want het zoude jammer zijn, dat men nu en in den tijd iets daar van ignoreerde; te meer, men altoos dit Hof gelijk het waarlijk is voor het ongemakkelijkste en onbuigzaamste van gansch Indië heeft gehouden. Kwaadaardige muggenzifters en stoorders eener goede rust zullen somtijds zeggen, dat zulks geschied tot opheldering en bevordering mijner eigen glorie en ijdele waan, maar ik antwoord deze of zij in stede van gerust onder hun dak aan de l'hombre tafel onder een pijpje en een glaasje rood, het vitten van hun evennaasten en het lasteren zelfs van de Hooge Magt en hunne heilzame ordonnantiën, haar wel in mijn plaats wilden stellen en uitvoeren het geene ik in deze drie lastige, doch voor d' E. Compe. zoo voordeelige commissiën gedaan heb. Het is waar en ik zal het nooit vergeven, dat ik zeer ambitieus en glorieus ben, zoo dit een fout is, is

het een van mijne grootste; maar ik zoek mijne glorie in het ware belang van mijne Heeren en Meesters en niet in het mijne, daarvan geloof ik reeds zoo veel preuven te hebben gegeven, dat men zonder mij het grootste ongelijk des werelds aan te doen, zulks niet zal kunnen ontkennen.

Kortom, mijne verrigtingen, mijne betoonden ijver, mijne conferentiën, mijn relaas dienaangaande en mijne contracten, maar inzonderheid die met het Hof van Bandjar het laatst gesloten zijn, zullen evidente preuven van mijn gedrag geven. Het was Hoogedele Heer en Wel Edele Heeren den 21sten September toen ik ter dezer reede arriveerde en door eenige kleine fataliteiten eerst den 27sten op ons comptoir Tatas aanlandde, alwaar ik vernam, dat niet eerder naar de residentie Kajoetangie de reis kon ondernemen, voor ik daartoe van den Koning een expres consent had verworven, dus schreef ik 's anderen daags, zijnde den 28sten dito een brief aan Zijn Hoogheid den Sulthan, dezen Sub Lt. B hier nevens gevoegd en een dito aan den Kroonprins op Molocco, om communicatie mijner komst en mijner Commissie aan deze beide Hoogheden te geven, gaande die van den eersten met 's Konings gunsteling en die van den tweeden door een zijner Ministers af. Niet eerder als acht dagen na mijn schrijven, zijnde den 6den October, verkreeg ik eerst permissie om mij naar boven te begeven, arriverende den zelfden dag, met een expres koninklijk toegeruste galei, waarop 80 roeijers roeiden op Kajoetangie. Twee dagen na dit arrivement, zijnde den 8sten dito, begaf ik mij met mijn gevolg, na reeds daartoe geinviteerd geworden zijnde, met 's E. Compe. missive, die in een zilveren vogel met goude vlerken en een goude kroon op het hoofd, lag, wordende door den Onderkoopman Ringholm tot aan de deur der audiëntiezaal gedragen, en met zoo veel geschenken, als ik bijeen kon krijgen, aan het Hof. De schikking der inhaling en receptie, de pracht en magnificentie was waarlijk groot en meer als koninklijk, kunnende daarvan alleen een groote beschrijving maken. Van het hoofd af, alwaar ik door gecommitteerdens werd

gerecipieeed, tot aan het koninklijk paleis waren in een fraaije order geschaard, eerst zijn guarde piekeniers met zilver beslagene pieken, na deze volgden de guarde piekeniers met goud beslagene pieken, deze voorbij zijnde, sloten achter mij in rijen en gelederen en verscheen alzoo onder het lossen van het kanon tot aan het eerste Hof, alwaar zich een fraaije muziek liet hooren. Straks werd ik daarvan daan door een groot dubbeld ranket (?) roode guarde met schild en zwaard aan het tweede Hof geconduiseerd en weêr onder het losbranden van het grof geschut en een fraai muziek, door grooter gecommitteerden gerecipieerd zijnde, aan het derde Hof of audientiezaal, door een ranket blaauwe trawanten geleid. Aan de deur van de audientiezaal gearriveerd zijnde, nam ik den Onderkoopman Ringholm, den brief met den vogel af en overhandigde denzelven in een grooten gouden bak of vogel, nadat ik dien eerst voor mijn hoofd en vervolgens voor mijne borst met eerbied gebragt had, aan den geliefden zoon den Prins Wira Nata, die expres aan de deur was gekomen om mij dien af te nemen en aan Zijne Hoogheid over te reiken, gelijk met eene ongemeene statie ook geschiedde.

Bij den Sulthan, die op een hoog verheven met goud laken bekleeden troon zat, genaderd zijnde, nam Zijne Hoogheid den brief uit dezen gouden vogel, vertoonde die aan de gansche rijksvergadering en na het verrigten der complimenten, ordonneerde mij Zijne Hoogheid te gaan zitten. Mijn stoel was groot en hoog, met goud laken bekleed, doch die van mijn gevolg waren minder en onbekleed. Zoo ras de Koning den brief opende, liet zich terstond op nieuw het grof geschut hooren.

Onbeschrijfelijk is de pragt, die zich bij dat ceremonieel vertoonde, de kostelijke met goude tapijten belegde en behangene audientiezaal; de menigvuldige goude vaten tot kwispedoors incluis; de weergalooze goude met groote diamanten, robijnen esmerauden en saffieren bezette betelbakken en bousetten; de om Zijn Hoogheid met goude pieken, schilden en helmen

geschaarde lijftrawanten; de met juweelen van een groote waarde opgeschikte bijwijven, de weergalooze fraaije bank daar de Prinsen van den bloede op zijn pragtigst uitgedost, zaten. Het parterre daar de Rijksgrooten op zaten, de groote menigte der Rijksraden, de herauten of wapen- en ornamentendragers, alle met goude, met diamanten belegde ornamenten van een ongemeene waarde en eindelijk de pragtige Bandjareesche rijkskroon, die naast zijn Hoogheid op een geel fluweel kussen, waaraan groote kwasten en franjes hingen, lag, maakte het fraaiste en ontzag inboezemend gezicht des werelds uit.

Zoo ras de brief gelezen was, rees ik overeind en liet in de Maleische taal door den translateur de onder Lr. C dezen vergezellende aanspraak overluid den Koning voorlezen, die over den inhoud een bijzonder vergenoegen toonde; dit gedaan zijnde presenteerde ik de geschenken en na een korte conferentie gehouden te hebben, alzoo het niet past bij zulke ceremonieele audientien in onderhandeling te treden, nam ik van Zijn Hoogheid, met het toereiken van Zijn Hoogheids hand, die ik eerbiedig voor mijn hoofd bragt, mijn ootmoedig afscheid; wordende aanstonds door den Prins lieveling bij de hand genomen en onder het doen van 21 schooten tot aan de poort van het derde of laatste Hof, mitsgaders met dezelfde statie aan het hoofd en vervolgens aan mijn logies gebragt.

's Anderendaags daarop volgende, zijnde den 9den October, verscheen ik met alle statie en het lossen van 21 schooten weêr aan het Hof en had de eer in een aparte conferentie een opening mijner negotiatie te maken, dat echter van weinig vrucht was, vragende Zijn Hoogheid mij telkens, of het contract met van der Heyden gesloten, niet goed was, willende absoluut van geen andere conditiën als van die reeds gemaakt waren, hooren, en of ik al zeide, dat het contract wel goed was, maar dat het ten opzigte van de peperleverantie niet geobserveerd werd, kwam hij zoo als het opperhoofd met honderd verzonnen pretexten van kinderpraatjes, zware regen, oproeren en onwilligheid zijner onderdanen en wat dies meer zij

te voorschijn. Doch ofschoon ik hem dat alles zeer wel wist te wederleggen en aan te toonen dat er voor drie jaren aan de Chinezen 8,500 picols peper waren verkocht, daar de E. Compe. slechts maar 800 had bekomen, en dat ik ook niet ignoreerde, dat door Zijn Hoogheids order veel peperplanten hadden moeten uitgeroeid worden, om het de Hollanders moede te maken en naderhand weder de Engelsche tot den afhaal van dien korl te inviteren, kon alles niet helpen, waarom ik dan ook mijn afscheid nam, wordende weder onder het lossen van 21 schooten door den Prins lieveling tot aan de poort van het derde Hof bij de hand geconduiseerd.

In het uitgeleide klaagde deze Prins aan mij in het geheim over des Kroonprinsen onbuigzamen aard, zeggende, dat daardoor alles in rep en roer bragt en de negotie stremde, alzoo hij als een zeeroover, de vaartuigen van Zijn Hoogheid den Koning en zijne onderdanen weg nam. Waarop ik hem te gemoet voerde: NB. dan zal het rijk van Bandjar grootelijks te beklagen zijn, als hij Kroonprins aan de regering mogt komen; zekerlijk ja, antwoordde deze Prins lieveling. Wat raad is er dan, vroeg ik, die van de meening des Konings onderrigt was, zou U Hoogheid wel de regering bij Zijn Hoogheids afwezigheid willen aanvaarden? Ja, antwoordde deze jonge Vorst, als daar kans toe zag. Maar ik repliceerde, waarom heeft dan Zijn Hoogheid, U Heer vader zoo kragtig op het derde artikel van het vorig contract, behelzende: "Dat de E. Compe. zich "met geen regts of regeringszaken, Bandjar betreffende, moest "bemoeijen," gestaan? Dat artikel ontbloot u van alle E. Compe. hulp; doch zoo Zijn Hoogheid in onderhandeling met mij wil treden, zal ik dat voor uw belangen zoo nadeelig artikel mortificeren en een favorabel voor uw belang in deszelfs plaats stellen, daarmede braken wij het discours af, namen afscheid en de jonge Vorst keerde wel vergenoegd heenen.

Den zelfden dag werd ik en mijn gevolg ten avondmaaltijd en tot het bijwonen van een comediespel geinviteerd; latende teffens daarbij zeggen, dat mij een eer zoude geschieden, die

nog nooit aan een sterveling geschied was, en dit was de uitwerking van de onderhandeling met dezen Prins lieveling bij de uitleiding geschied.

Zoo gezegd zoo gedaan, mijn receptie was vorstelijk, schoon de maaltijd niet veel om het lijf had, moetende mijn eigen dranken, die ik tot dien einde aldaar had doen brengen, drinken; maar de pragtige comedie, waar naar toe de Koning mij in persoon conduiseerde, was waarlijk een meer als vorstelijk spektakel. Niets mankeerde als dat wij de acteurs en actrices niet verstonden, schoon mij wel alles door den Prins lieveling uitgelegt werd; alles zinspeelde meest op oorlogen en liefdensgevallen, die in een goede order gerepresenteerd wierden. Al het onechte van goud, zilver, gesteentens, goude en zilvere lakens, tapijten, kleeden, was hier echt. De hoofdrollen werden gespeeld door de eerste gemalin van den Prins lieveling, dochter van den gemelden Tommagon, een ongemeen fraaie Princes; en de vrouwen van andere Prinsen van den bloede en hunne bijwijven, die alle vol van de kostelijkste juweelen behangen en vercierd waren, tot de kousen incluis, waren daarmede belegd. De grond van het theater, daar deze nymphen op ageerden, was al te maal met goude tapijten, drap d'or en d'argent belegd. Na het eindigen dezer comedie, die tot twee uren in den morgenstond geduurd had, nam ik mijn afscheid en vervoegde mij na huis.

's Anderendaags liet de Koning mij inviteren tot een geheime conferentie, doch door het zweten in de comedie, veroorzaakt door de hitte van al dat licht en de menigte des volks, schielijk in de open lucht en wind geraakt en daardoor bevangen geworden zijnde, werd ik ziek en liet dierhalve mijn excuus doen, zendende mijn concept-contract, dat deze Sub L^r^. D. verzeld, met den gunsteling Pembakal aan Zijn Hoogheid ten bestuur en examinatie; doch dit was van een gansch slechte uitwerking, want de Koning die absoluut niets durfde besluiten, zonder den raad en de approbatie van den Tommagon eerst bekomen te hebben, liet hem 's nachts in het geheim dit

contract lezen en examineren. De Tommagon wist door zijne fijnheid het fenijn, dat in hetzelve verborgen was te ontdekken en den Koning door zijne listige en welsprekende tong zoo verre te bepraten en te misleiden, dat hij in den Raad, van mij bij de eerste audientie te zullen vermoorden, als het zekerste middel zijnde, om zich van mijne lastige propositiën te ontdoen, consenteerde, en vervolgens zouden zij de Logie in den brand steken, want voegde deze kwaadaardige Tommagon om den Koning des te beter (tot) de moord te doen resolveren er nog bij: "Ziet uwe Hoogheid niet dat overal daar "de Compe. voet heeft alles met geweld gedwongen, de vor- "sten in ballingschap weggezonden, van den troon geschopt en als "slaven getracteerd worden; weet U Hoogheid het geval van "Bantam en Java niet? De Hollandsche Compe. zal het ei "opeeten en geven U Hoogheid de dop, zoo als ze overal doen."

Hoe geheim ook dat ongehoord en moorddadig voornemen gehouden werd, kwam ik er echter 's anderendaags achter; want altijd zijn er goede, die zulke enorme voornemens afkeuren en het gerugt met willens verspreiden, om gelegenheid te geven, den slag te ontwijken; gaande dit gerugt als een vuur tot aan onze logie te Tatas voort. Twee dagen na dato zijnde den 13den dito, dat ik eenigzins van mijne indispositie bekomen was, resolveerde ik een einde van deze zaak te maken, willende liever mijn leven opofferen als onverrigter zake terug te keeren. Liet dierhalven door zijnen gunsteling audientie bij Zijne Hoogheid vragen, die mij, van het voornemen kundig zijnde, zulks afraadde, doch toen ik daarbij persisteerde, ging hij aan het Hof, en bragt de tijding, dat ik 's avonds kon komen en dat mij audientie zoude worden verleent. Ten 5 uren 's avonds liet ik zonder de minste statie de kleine galei, waar mede de militairen waren boven gekomen, klaar maken, en vervoegde mij alleen met deze trompetters, zonder wagt of iets, aan het Hof. Zoo als ik voor Zijn Hoogheid was verschenen, trad ik aanstonds met haar in onderhandeling en voerde een taal als of ik meester was en die taal met 50,000 had kunnen

onderschragen, daar ik echter maar een lijfwacht van 12 grenadiers, een sergeant, een korporaal en twee ordonnancen had, en die ik nog expres te huis had gelaten; hebbende 24 mijlen van mij op de reede een weerloos schip volgepropt met Rottineesche krijgsgevangenen. En toen mij de Koning onder anderen zeide, daar loopt een gerugt hier onder het gemeen, dat ik van zins ben U mijn heer Commissaris te doen vermoorden, maar geloof zulks niet, antwoordde ik met veel vrijmoedigheid, het is waar Zijn Hoogheid, dat gerugt heeft zich alom verspreid en ik ben zelfs door het opperhoofd op Tatas daarvan verwittigd. Edoch om Uwe Hoogheid te toonen dat ik niet vrees, heb ik audientie verzogt en ben hier alleen zonder lijfwagt of eenig gevolg voor Uwe Hoogheid verschenen, want hadden mijne Heeren en Meesters voorzien dat ik vreesde, hadden zij mij te huis gelaten of met een ontzaggelijke magt hier gezonden om mij staande te houden. Maar hunne Hoog Edelhedens moede van alle vexatien zijnde, hebben om daarvan eens een spoedig einde te maken geoordeeld aan een Vorst, als U Koninklijke Hoogheid is, een man te moeten zenden zoo als ik ben, dat alzoo men den dood vreesde, als dat ik verzekerd was, die aan Zijn Hoogheid niet schuldig te zijn; en dat Zijn Hoogheid zoo onvoorzichtig niet zoude zijn, van die mij aan te doen en zich alzoo met zijn gansch koninkrijk aan het uiterste gevaar, dat eene zoodanige bloedwraak zoude veroorzaken, bloot stellen, schoon ik wel wist dat er geen een van Zijn Hoogheids onderdanen was, die gelooven kan, dat ik dezen avond levendig uit Zijn Hoogheids paleis zou retourneren. Hierop voerde Zijn Hoogheid mij te gemoet. Dan zijt gij mijn Heer een Orangbrani; dat is te zeggen een couragieuse voorvechter. Ik antwoordde daarop, mijn couragie en voorvechten zoude mij weinig te pas komen, als ik niet wel verzekerd was dat U Hoogheid de gevolgen daarvan meer als ik de dood vreesde, behalve dat ik een prophetischen geest heb, die mij vast verzekerd en overtuigd dat ik mijn ziel in niemands als in Gods handen en dat onder mijn eigen dak zal geven.

Daarop gaf Zijn Koninklijke Hoogheid een wenk aan zijn dwerg en terstond vertoonden zich een grooten troep gewapende lijftrawanten en krijgsvolkeren die mij terstond omsingelden, doch Zijne Hoogheid ziende dat ik mij daaraan in het minst niet bekreunde, maar haar onverschrokken onder de oogen zag, liet Zijn Hoogheid die aanstonds aftrekken en nadat aan de gouvernante des Serails iets in het oor had geluisterd en die daarop naar binnen was gegaan, zag ik mij op nieuw omsingeld met een ander soort van trawanten die wel open helmen, maar voor het overige geen andere wapens voerden, alle op het fraaiste uitgedost en met kostelijke juweelen opgeschikt, namelijk een groot getal bijwijven, en wanneer Zijne Hoogheid vriendelijk mij bij deze verschijning toelachte, antwoordde ik bij deze gelegenheid, deze zijn alzoo gevaarlijk als de eerste, als men daarvan een kwaad en overtollig gebruik maakt. De Hoogheid lachte daarop en zeide Songgoh Songgoh, Commissaris ada orang ter laloe biesa [1]. Ik antwoordde, dat mij zulks nog onbekend was, maar dat ik moest presumeren, dat daaraan iets moest wezen, vermits hunne Hoog Edelheden hadden kunnen goedvinden, mij in de hoedanigheid van hunnen expressen Commissaris en afgezant aan een zoo verstandig Vorst als Zijne Koninklijke Hoogheid is te zenden. Verder voortvarende, zeide ik de Koning van Palembang was in den beginne ook van zins mij kwaad te doen, maar toen mij die Hoogheid heeft leeren kennen, kon ik niet als met de uiterste moeite en belofte van weder te keeren, van het Hof ontslagen raken, gevende Zijn Koninklijke Hoogheid van Palembang mij allerlei teekens van hoogachting en mijn afscheid geschiede met het vergieten van tranen, zoo van Zijn Koninklijke Hoogheid als van den Heer Kroonprins.

Hierop repliceerde de Koning, zijt gij een vriend van mijnen vriend zoo zult gij de mijne ook zijn en blijven, en de achting en liefde die ik u toedrage, heeft in geenendeele voor

[1] Voorwaar voorwaar de Commissaris is een ervaren man.

die van mijn broeder van Palembang te wijken, ik heb zulks in den brief aan Haar Hoog-Edelhedens met mijn ambassadeurs gezonden duidelijk laten blijken. Ik houde met mijnen broeder de Koning van Palembang groote correspondentie, en die Elephant, die gij de rivier opvarende gezien hebt is een present van mijn broeder. De Hooge Regering moet een groot vertrouwen in u mijn Heer stellen, dat ze u overal zend, om met hare bondgenooten te contracteren. Het is waar en ik zal het voor u niet verbergen, dat toen gij eerst hier arriveerde, mij veele tot een kwaad voornemen hebben aangeradeǹ en gezegd: dat de E. Comp^e^. allengskens zocht het rijk van Bandjar zoo als alle de rijken, daar deze Comp^e^. eenig bewind heeft, onder haar juk te doen zuchten; maar ik ben, van een gansch ander gevoelen, en ik heb waarlijk een volmaakte achting en liefde voor u over, om geen lief ding willende of gij waart hier gekomen, en nog liever zoude het mij zijn, als gij hier kon blijven. Men kan zacht wel denken dat ik zijne Hoogheid in het beantwoorden dezer rede niets schuldig bleef en dat kwaad gevoelen dat men Zijn Hoogheid tegen de E. Comp^e^. had zoeken in te boezemen, op de beste wijze wederlegt heb.

Al verder vroeg deze Koning of ik wel Raad van Indiën en Generaal kon worden, ik antwoordde van ja, doch dat vermits ik reeds 45 jaren telde, de apparentie daartoe zeer klein was. Gij moet u wat spoeden zeide de Koning en zorg dragen dat ze u niet verzenden, want ik verlang zeer uwe nabijheid, de goede diensten die gij aan mijne ambassadeurs bij hun aanwezen op Batavia hebt bewezen, doen mij hopen dat uwe hetzelve aan mij, mijne kinderen en onderdanen ook zult doen en ik zal altoos stellen een boezemvriend op Batavia aan u mijn Heer te hebben. Al verder vroeg zijn Hoogheid of ik niet een tijdlang op Bandjar kon blijven, om mij met de jagt wat te diverteren; ik antwoordde dat de mouson verliep, of ik dan van Batavia wilde retourneren, zulks zeide ik kon ook niet geschieden, want ik van nu af aan geprojecteerd was een andere Commissie te gaan executeren. Dan zijt gij mijn Heer

zeide deze Koning de eeuwige Commissaris. Het zoude al te langwijlig zijn om hier alle de nieuwsgierige vragen en mijne antwoorden van en aan dezen monarch ter neder te pennen, mij alleen vergenoegende U Hoog Edelheden nog een schets te geven van de gedachten die zich deze Hoogheid formeert wegens eene vijandelijke attaque door de E. Compe. op Bandjar, want toen mij zijn Hoogheid distinct na alle de oorlogen die de E. Compe. op de Mallebaar, Bantam en Makassar gevoerd had en nog tot heden op Java voerde, vroeg en door mij geantwoord was dat de agresseurs dezer oorlogen hun intrest niet verstonden, dat ze anders de E. Compe. altoos tot vriend zouden houden, te meer om dat er geen exempel konde worden aangetoont dat er ooit een van die alle had getriompheerd, maar altoos te kort was geschooten; dat de magt der E. Compe. onbepaald groot was; repliceerde mij deze Hoogheid de E. Compe. zoude in een land als dit is, met al haar magt niets ter wereld kunnen uitvoeren als een partij huizen langs de rivier in den brand steken, want zoo mijn magt het al tegens de E. Compe. niet kon houden, zoude ik mij met alle mijne onderdanen in het gebergte retireren. Ja antwoordde ik, maar wat zoude U Hoogheid in het gebergte doen en hoe lang zoude Zijn Hoogheid met zoo veele onderdanen het uithouden, als de E. Compe. alle de toegangen dezes vloeds en de stranden bezet hield en U Hoogheid alle toevoer van levensmiddelen en kleederen afsneed, te meer alles uit andere gewesten hier moet aangebragt worden. Hierop zweeg de Koning bot stil. Of nu de Koning in die tusschentijd, dat ik geincommodeerd was en dat zich dat gerugt van mij te zullen vermoorden verbreidde met den Tommagon met welke ik in die tusschentijd het voor geciteerde discours nopens het vermoorden der Franschen en de wraakoefening had gehouden, zich heeft beraden en deze Tommagon uit een benaauwde conscientie tot inkeer is gekomen en den Koning zulk een bloedig voornemen afgeraden, dan wel, dat hij gaarne heeft gezien, dat ik de belangen van zijn schoonzoon, den Prins lieveling, die zoo gezegd is, de Ko-

ning en deze Tommagon gaarne zagen dat den vader bij Zijn Hoogheids aflijvigheid succedeerde omhelsde en favoriseerde, gelijk in een artikel van het contract te zien is, te meer deze Tommagon een doodelijke vijand van den Kroonprins is, of dat de beleefdheden aan zijne ambassadeurs den Koning van dat heilloos voornemen wederhielden, of dat zulks maar expres verdicht was, om was het mogelijk mij bevreesd te maken en alzoo mij dwingen om mijne eischen die ze zoo hard noemden te doen modereren, of omdat ik uiterlijk toonde een bittere vijand van den Kroonprins en in tegendeel een groot vriend van den Prins lieveling te zijn, weet ik niet, altoos dit is vast, dat ik van dat uur af met den Vorst kon maken wat ik wilde, schoon ik in het doen accepteren van sommige artikelen al vrij veel moeite en tegenstand ontmoette; inzonderheid met het weigeren van peper aan de jonken. Doch ik verklaarde rondborstig dat mij Zijne Hoogheid al de artikelen moest toestaan of geen. Dat ik het vertrouwen en de verwachting, die Haar Hoog Edelheden in mij hadden gelieven te stellen overal in alle mijne Commissien had vervuld en beantwoord en dat bij aldien ik nu met de laatste commissie schaamte moest behalen, ik die wel wist weer uit te vegen, dat ik het oorlogen zoo wel verstond, als in der minne te contracteren, dat zulks reeds gebleken, en dat die geen, die dat niet konde gelooven, wel een preuve daar van kon zien, en mogelijk eerder als het hun lief was; na het uiten dezer woorden ging ik heen, doch de Koning zeide mij in het nemen van mijn afscheid, ik zal uw contract nog eens examineren en mijn laatste resolutie dien aangaande laten weten.

's Anderen daags zijnde den 14den dito zond de Koning aan mij een door hem of den Tommagon geconcipieerd contract ter lectuur; doch ik zond die wederom, latende Zijn Hoogheid weten, dat de mijne goed was en ik bij gevolg daarbij zoude blijven persisteren.

Van den 14den tot den 20sten onder welke tijd ik een reis naar het hemelsch district van Martapoera had gedaan, om den

Prins Soeria, broeder des Sulthans, die mij zeer uitnemend en met het doen van 21 schoten bij mijn komst en vertrek recipieerde, een visite te gaan geven, werd niets gedaan, als dagelijks daar over geconfereerd, doende de Koning alle mogelijke moeite om iets van de conventie te retrancheren, doch door mijne standvastige volharding wanhopende te zullen reusseren en gerapporteerd zijnde, dat ik dien morgen geordonneerd had, alles tot mijn vertrek klaar te maken, resolveerde eindelijk 's avonds van den 20sten dito mij aan zijn Hof te inviteren, en wist na eene overtuigende lange conferentie eindelijk hem zoo verre te bepraten, dat Zijn Hoogheid die zoo gewigtige en zoo profitable conventie, die ik de eer heb hier nevens over te leggen, teekende.

Niemand was blijder als ik, ik vergat door dat drievoudig goed en onverwacht succes al mijn chagrijn, moeite, verdriet, arbeid, kosten, schaden en gevaren. Schoon ik mij telkens nog liet voorstaan dat ik als ik om laag kwam, daar de Kroonprins was, nog vrij wat meer en profitabelders zou uitvoeren, want ik hield deze twee Vorsten, te weten de Sulthan en den Kroonprins altijd tusschen hoop en vrees. Bij de Koning schilderde ik de Kroonprins voor een wreed, onwaardig en barbaarsch Vorst af, zeggende dat dit rijk en de belangen der E. Compe. als deze Vorst aan de Regering mogt komen, ten eenenmale zoude verwoest en te niet raken; maar als ik in die tusschentijd den jongen Vorst schreef toonde ik medelijden met zijn ellendig lot te hebben, hem gestadig vermanende tot geduld en standvastigheid, gevende hem alle mogelijke hoop; verzoekende op Tatas te willen vertoeven tot ik omlaag kwam, als wanneer ik tot zijn best met hem zoude confereren. En aan het opperhoofd schreef ik dat ik over twee dagen stond onverrigter zaken na omlaag te retourneren, die zulks den jongen Vorst, die zich daar over verheugde, vertelde.

De uitslag heeft ook doen zien, dat ik mij in cas subject ganschelijk niet heb bedrogen, gelijk het vervolg zal komen aan te toonen.

Hier zie ik met het uiterste genoegen het einde mijner commissie bekroond; hier ondervind ik dat het einde eens dings beter is als deszelfs beginsel, dit Zijn Hoog Edele Heer en Wel Edele Heeren, de drie goede dingen, of nu nog meer goede dingen als in dat drietal te vinden zijn, staat aan U Hoog Edelheden alleen, om door mij dat te doen onderzoeken, zullende mij tot bevordering van 's E. Comp^e^. waren interest en U Hoog Edelhedens glorie altoos paraat en trouw laten vinden.

Doch om wederom te keeren daar ik gebleven moest hebben, moet ik zeggen, dat zoodra deze conventie geteekend was, zich een ongemeene vreugde en genoegen op het gezicht van groot en klein vertoonde; alles was vrolijk en wel vergenoegd, schoon ze niet wisten waarom: het was het gemeen, bij dewelke ik waarlijk zeer bemind en geacht was, genoeg dat ik vergenoegd was en het gevaar dat mij, zoo ze vast meenden gedreigd had, ontkomen was. Zachte en minzame behandelingen gepaard met eenige mildadigheden, waren alleen in staat om mij ten uitersten bemind bij deze natie te maken. De Koning en de gansche koninklijke familie betoonde op haar beurt met allerlei vreugdebedrijven van rongings en wat dies meer zij ook hunne blijdschap en vergenoegen, want deze Hoogheid gehoord hebbende, dat ik willens was te vertrekken, verzocht mij tegen den volgende dag zijnde den 21sten dito ten eeten en ter overnachting. Ik verscheen dan den 21sten 's avonds met mijn bijhebbend gevolg aan dat luisterrijk Hof, wordende mijn komst zoo als altijd geschied was, weder met 21 schoten uit het kanon begroet. Zoo als ik aan de poort van het derde Hof genaderd was, verscheen de Prins lieveling, die mij na het afleggen der ordinaire complimenten, daar deze natie vol van is, bij de hand binnen bragt en aan Zijn Hoogheid den Sulthan die mij aanstonds deed zitten, presenteerde.

Naauwelijks waren wij gezeten of daar kwam een heele zwerm mooije en blanke vrouwen, ieder met een goud vat, om ons onder het drinken van thee te bedienen; ondertusschen speelden eenige mooije meisjes ronging, en wij werden eindelijk in

een apart Koninklijk, altemaal met goud geborduurde kostelijke tapijten behangen en belegt vertrek, ter avondmaal geleid. Gegeten hebbende, verscheen de Koning met zijn geliefste Zoon in zijn pontificaal, zat bij ons neêr, en liet een stel van negen extra ordinair mooije en met kostbare diamante, robijne en esmaraude ringen vercierde bijwijven komen die in een ronde kring met een tafel in haar midden bij zijne Hoogheid neêr zaten, hebbende een zak met nieuwe schellingen en een spel kaarten bij haar lieden. Zoodra zij deze schellingen onder haar verdeeld hadden; gaf de Koning een wenk en terstond gingen deze nimphjes aan het spelen. De Sulthan die tegen mij over zat, deed mij gansch digt bij hem en onder het oog dezer nonnetjes naderen, om mij zoo als zijn Hoogheid voorgaf, blijken te geven van de achting die zijn Hoogheid voor mij had en het vertrouwen dat in mij stelde.

Toen ik onder andere discoursen meer Zijne Hoogheid vroeg, hoe kan men nu weten, wie aan de winnende hand is? antwoordde Zijn Hoogheid, die geen die het eerst wint zal een gezang tot uwen lof opheffen en alle de anderen zullen zingende haar antwoorden; kort na dit gezegde hief een van de negen een zeer fraai gezang op en werd in een nette order door de anderen beantwoord.

Beneden het parterre daar wij zaten, waren ook een partij meiden, doch van een minder soort, die mede moesten zingen. Dit duurde tot omtrend een uur in den nacht, wanneer Zijn Hoogheid na ons alvorens een goede nachtrust toegewenscht te hebben, met zijn geliefde Zoon en zijn gevolg heen ging.

Mijn slaapplaats, dat in dit zelfde vertrek was, was als een hoog verheven tabernakel of troon amphiteatergewijze veertien trappen hoog; als men de twee eerste treden optrad, kwam men aan het parterre of tweede voorgrond daar wij gemaaltijd hadden, aan welkers einde de tabernakel begon; drie trappen opgestapt zijnde was men op een kostelijk parterre, en daar van dan drie trappen hooger de slaapplaats van den onderkoopman Ringholm en den secretaris. Daar vertoonden zich twee

kostelijke bedden met rood fluweele kussens, met gouden platen aan de einden beslagen, en aan weêrszijden stonden groote Engelsche spiegels; weer drie trappen hooger, kwam men op het laatste parterre, op het aller fraaijste vercierd, en nog drie hooger aan mijn slaapplaats, dat waarlijk koninklijk was. Alle deze parterres en voorgronden waren behangen en belegd met goud lakens en goud geborduurde tapijten; maar mijn slaapplaats ging alles te boven, ik lag als een afgod op een hoog verheven troon, daar alles blonk van kostelijkheden en vol behangen met spiegels. Twee bedden waren daar, een om op te slapen en een paradebed; mijn slaapbed was van goud laken met bloemen bestrooid, aan weêrskanten met twee gouden kandelaars en kwispedoors; maar het paradebed was onbeschrijfelijk en rijk, de kussens met massif goud beslagen en met edelgesteenten en paarlen bezet, waren 9 hoog, met een heel rei gouden kandelaars van een considerabele hoogte en fijn; alles was koninklijk, en echter kon ik door al het licht, de reuk van kostelijke oliën en bloemen geen oog toedoen. Voor den tabernakel moesten de gansche nacht wagthouden, de gouvernante met negen mooije meisjes, gedestineerd tot mijn dienst, van het begin dat ik aan het Hof verscheen tot ik afscheid nam. Deze zelfde gouvernante met die meisjes, hebben eens door order van den Sulthan een soupé door de vrouwen van den Koning en de Prins lieveling eigenhandig toebereid, aan mijn huis gebragt en voorgediend. Men kan oordeelen van de pragt en rijkdom dezes Hofs, als men weet, dat men mijne slaven het eeten uit gouden bakken voordiende en gouden kwispedoors toereikte. 's Anderen daags 's morgens zijnde den 22sten dito verscheen Zijne Hoogheid met den Prins lieveling, in gala gekleed in ons vertrek, en bleef onder het houden van een minzaam discoursje tot 7 uren bij ons, en wanneer ik mouvementen maakte, mijn afscheid te nemen, werden de contrageschenken gehaald, en ik door Zijn Hoogheid, na dat de deze Sub Lt. E. verzellende afscheidsrede had laten doen, buiten het groot portaal geconduiseerd. Daar namen wij op het

minzaamst en tederst ons afscheid; doch de Koning te weemoedig geworden zijnde, moest mij verlaten, en zonder meer te kunnen spreken zich binnen zijn vertrek retireren, en ik wierd weder door den Prins lieveling, met de geschenken vooruit in statie gaande, door alle de prachtige trawanten en lijfwagten heen en onder het gebulder des geschuts tot aan het derde portaal gebragt, alwaar ik door Zijn Hoogheids gecommitteerdens wierd waargenomen en naar mijn logies geconduiseerd, volgende mij de gouvernante met de nimphjes voormeld met een wel toebereid dejeuné tot in het jacht, waarmede ik dien zelfden dag op Tatas arriveerde.

Zoo was het moeijelijk begin en het gelukkige einde mijner Commissie aan dat zoo ongemaklijk Hof, bij een vorst die mij wilde laten vermoorden, dit moet alleen aan een hemelsche bestiering en niet aan mijne wijsheid toegeschreven worden. God heeft eindelijk een einde willen maken aller critique lasteringe waarmede een reeks onrustige ruststoorders mijn ellendig leven hebben zoeken te bezwalken, en ik schijn eenige verzekering te hebben, dat zich voor mij nog meer occagiën zullen opdoen, en de welke ik mij ten grooten voordeele mijner Heeren en Meesters zal kunnen bekend maken. De verdrukkingen hebben mijnen geest neêrslagtig gemaakt gehad, doch alle zijn ze niet in staat geweest, mij van de wegen die een eerlijk man en een trouw onderdaan moet bewandelen, af te doen dwalen; integendeel schoon buiten den dienst der E. Comp[e]., heb ik altoos voor zoo verre mij zulks gepermitteerd was, haar interest zoeken te bevorderen en de onderkruipers daarvan vervolgd. Dat dit een waarachtige waarheid is, daarvan kan ik mij beroemen en durf nog wel tot staving daarvan, mij met alle mogelijke eerbied en hoogachting beroepen op mijn zeer edelmoedige weldoender, Zijne Excellentie dezen thans in glorieus en hemelsch geheugenisse regerende Hoog Edele Heer Gouverneur-Generaal Jacob Mossel. Doch het word tijd dat ik het Hof en den Sulthan verlaat, en mij met deze beschrijving op Tatas spoede, om U Hoog Edelheden op nieuw

te verheugen met de zoo overheerlijke en nog alles overtreffende vruchten mijner negotiatie met den Kroonprins Ratoe Anom aldaar. Het zoude te lang vallen om een net verhaal te doen van alle de conferentiën die met dezen jongen Prins zijn gehouden, dierhalven zal ik alleen zeggen, dat zoo haast ik op Tatas gearriveerd was, de Vorst om belet liet vragen, om bij mij een visite af te leggen. 'S avonds omtrent acht uren kwam Zijn Hoogheid zonder de minste ceremonie aan; ik overhandigde Zijn Hoogheid den brief Uwer Hoog Edelhedens en de geschenken, die ik van het mijne voor dezen Vorst geprojecteerd had; dien avond werd er niets van staatsbelang gerept, maar ik verzocht Zijn Hoogheid, dat ik de Eer mogt hebben hem 's anderen daags 's morgens een contravisite te mogen geven, hetwelk mij de Vorst met alle vermaak toestond, en 's morgens zijn kostelijk jacht tot mijn afhaling toezond. Daar entameerde ik mijne zoo gelukkige afgeloopene negotiatie, en om den Koning en den Prins lieveling geen suspitie te geven, schreef ik aan beide een brief, welkers inhoud onder de bijlagen Sub L^{t}. F. en G. te vinden is.

Kortom, na dat verscheide malen met dezen Vorst in het geheim, zoo aan Zijn Hoogheids Hof als in de logie geconfereerd had, sloot ik met deze Prins de hier onder L^{t}. H. gevoegde voordeelige conventie. Diegeen die ik met den Koning gesloten heb, is groot en profitabel, maar die met den Kroonprins overtreft alles en is onbegrijpelijk, zullende in meer als korten tijd als U Hoog Edelheden het project dat ik dien aangaande, zoo het U Hoog Edelheden behaagde sta te maken, zullen gelieven te agreëren, 's E. Comp^{e}. inkomsten met millioenen R^{ds}. vermeerderen.

Het zal niet onnuttig zijn, dat ik eens deze twee conventiën kortelijk overloop, om in het kort de groote voordeelen, die de E. Comp^{e}. zich daarvan belooven kan, te doen uitblinken.

Ik zal dan een begin met die des Konings maken invoege als volgt.

Het 2de Artikel.

Zullen alle contracten in verscheiden tijden gesloten, dat mijn Heeren de drie Commissianten van der Heijden, van der Burg en van Suchtelen vergeten hadden, tot een grondslag van deze nieuwe conventie zijn.

In het 3de Artikel.

Word de Hooge Regering, als de Souvereiniteit hunner Hoogmogende representerende, geinviteerd en verzocht NB. part en deel te nemen in de regering van Bandjar; hetwelk in het tractaat door van der Heijden C. S. in het 3de artikel finaal is verboden. Dus maakt zich deze Hoogheid stilzwijgende tot een vasal der E. Compe. en vernietigd het voorgaande 3de artikel.

In het 6de Artikel.

Word den Koning alle negotie in peper aan Chinezen of wie het ook zoude mogen zijn, verboden en dit vermeerdert 's E. Compe. inkomen met 11 à 12000 rijksdaalders 's jaars.

In het 10de Artikel.

Maakt de E. Compe. zich alleen meester van alle Chinesche negotie, die deze natie aan de E. Compe. alleen moet verkoopen, en de Bandjarezen of andere natiën werden verpligt die goederen tegen 30 percent weder van de E. Compe. in te koopen, waarvan echter 10 percent voor den Koning afgaan en 20 voor de Compe. blijven, dat een considerabel inkomen moet geven.

Het 11de Artikel.

Maakt een schikking om alle de diamanten in 's Compe. handen te doen vervallen, alzoo den Koning zich daartoe verbind.

Het 13de Artikel.

Insgelijks het goud tegen 12 Spaansche realen fijn.

Het 18de Artikel.

Geen asijl aan 's E. Compe. vijanden en rebellen te geven.

Het 21ste Artikel.

Zal den Koning alle de schulden van den Kroonprins bij termijnen betalen.

Het 23ste Artikel.

Geeft de E. Compe. 's jaarlijks een inkomen van omtrent

90,000 rijksdaalders, en maakt haar meester van alle de negotie van gansch Borneo, als diamanten, goud, vogelnestjes, peper, was enz.

Het 26ste Artikel.

Maakt allerlei soorten van Statenmunt gangbaar, en dit geeft de E. Compe. op de nieuwe schellingen, dubbeltjes en duiten 6½ percent winst, alzoo ze liever 8 nieuwe schellingen, 24 nieuwe dubbeltjes of 240 duiten, als een reaal van 64 stuivers willen aannemen.

Zie daar in het kort de voordeelen van mijne conventie met den Koning van Bandjar getroffen, maar zij komen nog in geen comparatie met de geen die ik met den Kroonprins bij de successie op den troon gemaakt heb; want behalven dat zich deze Prins in zijne conventie verbonden heeft, alle de reeds met den Koning zijne oom gemaakte schikkingen heiliglijk te zullen onderhouden, verbind zich Zijne Hoogheid nog daarenboven de hier onder volgende artikelen onzer gesloten conventie, zonder de minste infractie te zullen observeren. Zijnde dies korten inhoud, als volgt.

Artikel 1.

Neemt aan het gemaakte contract met zijn Oom den Koning in zoo verre zulks dit nieuwe niet contrarieert, te zullen voor goed keuren.

Artikel 2.

Word gansch Borneo met zijn ap- en dependentiën, rijken, en provintiën, tot een leen en de Vorst tot een vasal of leenman van de E. Compe. gemaakt.

Artikel 3.

Verbind zich 'sjaarlijks door een of meer Ambassadeurs met 1000 pikols zwarte en 10 dito witte peper, 1000 karaat diamanten en 100 realen fijn goud, voor zijn leen-hommagie aan de E. Compe. op Batavia te zullen laten doen.

Artikel 4.

De E. Compe. zal den Koning nomineren.

Artikel 6.

De Chineesche natie zal voortaan direct onder de E. Comp^e^. sorteren.

Artikel 7.

Verbind zich ten eersten zijne schulden aan de E. Comp^e^. te zullen voldoen.

Artikel 9.

De E. Comp^e^. zal alleen ten hare behoeve mogen heffen, al den tol van de inkomende en uitgaande goederen op gansch Borneo, alsmede de diamant-mijnen verpagten ten haren faveure.

Zie hier Hoog Edele Heer en Wel Edele Heeren de vruchten mijnes arbeids, waarmede ik U Hoog Edelheden bij provisie felicitere.

Hier ontbreekt nog maar de executie en zoo die der eerste conventie ten opzichte van de verovering der afgescheurde provintiën of de heffing van den jongen vorst op den troon, eenige difficulteiten mogt baren, neem ik den last dezer executie finaal op mij, ter mijner verantwoording en rekening, hetwelk ik met een zoodanige behendigheid en geringe kosten zal doen, dat zich een ieder met regt daarover zal moeten verwonderen; doch de wijze door dewelke dat staat ondernomen te worden, zal als nog voor mij tot een nadere occagie zich presenteert, houden alzoo het project dienaangaande door gebrek van tijd niet heb kunnen vervaardigen.

Doch vermits ik twee contracten heb gemaakt, dat is, een met den Koning en een met den Kroonprins, en dat de E. Comp^e^. eenen contractant noodzakelijk moet laten varen, om de belangen des anderen met die van de hare te bevorderen, dien ik bij anticipatie wel mijn gevoelen dien aangaande hier ter neder te pennen. Het zal voor U Hoog Edelheden uit de voor geciteerde beschrijving, uit de contracten en uit de natuure der zake gansch niet ongemakkelijk zijn te begrijpen, dat de conventie met den Kroonprins gesloten, op verre na de beste en de profitabelste voor 's E. Comp^e^. interest is, behalven dat

deze contractant eerlijker sentimenten heeft, en dierhalven meer staat op hem, als op zijn oom te maken is; maar de zwarigheid zal men mogelijk vinden in:

A. Om niet te breken met den Koning een contract dat zoo nieuw en voor de E. Comp^e^. zoo profitabel is.

B. Zal men mogelijk zich op de kosten die men genoodzaakt zoude zijn, dien aangaande te maken, om den Prins den troon, die zoo onregtvaardig door den Koning Zijn Hoogheids Oom, geoccupeerd word, te doen beklimmen.

C. Zoo dit onderneemen zijnde mislukt, zal men zeggen, ziet zich de E. Comp^e^. eensklaps van de voordeelen van beide deze conventiën gefrusteerd.

Om op deze drie zwarigheden te antwoorden moet ik in de eerste plaats A. zeggen.

Dat het oneerlijk en onbetamelijk is te breken een contract met een Vorst, die zijn bondgenoot geen de minste reden daartoe geeft. Doch vermits deze Koningen zelden voorbij kunnen, eenige infractiën in de traktaten te doen glibben, zoude men om de maat vol te vullen, wel kunnen wagten tot zulks, of door onvoorzichtigheid of door kwaadmeenendheid aan den kant des Konings geschiede en den Kroonprins die nu 28 jaren teld, uitstellen tot hij 30 jaren bereikt. Doch wat aangaat de tweede zwarigheid B. namelijk de kosten, ben ik van gevoelen dat men die wegens hare geringheid in het geheel niet moet tellen, te meer als U Hoog Edelheden resolveren, de van deze Vorst afgescheurde provintiën te heroveren, kan die zelfde magt, onder pretext van zulks te gaan executeren, na eerst van Bandjar de verzamelplaats gemaakt te hebben, dit met alle gemak uitvoeren, te meer de Kroonprins een zeer grooten aanhang heeft.

Maar voor de derde zwarigheid C., wil ik, mits men mijn project executeert en de onderneming geheim houd wel daarvoor instaan en nemen alle de kosten voor mijne rekening, zoo dit mislukt.

Ik spreek hier als een Staatkundige en niet als een Godge-

leerde; zoo men dat wil doen, moet men vooral als het noodzakelijkst onze logie defensief maken, hetwelk geen suspitie tot iets kan geven, vermits zulks in de conventie bedongen is.

Ik ben voor de Prins.

Eerstelijk om dat hij een braaf en de E. Compe. gezinde Vorst is.

Ten tweeden, om dat zijne conventie ongemeen die, dewelke met den Koning gemaakt is, overtreft, en de E. Compe. niet alleen meester van het gansch groot eiland Borneo, maar ook van alle de considerabele inkomsten en de negotie maakt.

Ten derden, om dat zoolang deze Koning den troon onregtvaardig occupeert de rustende negotie nooit verzekerd zijn, of men moest den noodlottigen Prins, om zijne droefheid te verzwaren, op Batavia met list doen komen.

Borneo het grootste en rijkste eiland des ganschen aardbodems, kan men waarlijk tot een middelpunt der negotie van gansch Indiën maken, en door die bezitting zich meester zien of ten minsten in den teugel houden, alle de eilanden die om de Noord van dat eiland zijn, onder anderen Mindanauw en Solok, daar de Engelschen reeds een aanzoek om zich daar te nestelen, gemaakt hebben.

Als nu de E. Compe. zich in het bezit van dat eiland en met hetzelve van alle de revenuën, negotie, tollen, van de inkomende en uitgaande regten, van de diamanten, pagt van het goud, vogelnessen, peper en wat dies meer bevind, wat een considerabele somma moet dat 'sjaars niet aan de E. Compe. opbrengen.

Het zijn Hoog Edele Heer en Wel Edele Heeren, reëliteiten en geen chimerique verre gezochte grillen, daar ik de Eer heb mentie van te maken. Als men de groote vaart op dit eiland van alle de Oostersche plaatsen en van China zag, en de menigte goederen, die in alle de rivieren en havens binnen gebragt werden, zoude men met mij aanstonds van een concept worden en geen tijd verzuimen of geringe kosten ontzien, om mijn voorslag op het spoedigste te bewerkstelligen.

In hoop en verwachting dat dit mag geschieden, verlaat ik deze beide hoven en spoede mij naar onze ellendige cavanne.

De Hollandsche Logie.

A. Om U Hoog Edelheden aan te toonen haren tegenwoordigen staat.

B. Hoe of de Ed. Comp^e. onder den naam van reparatie en in staat van defensie stelling van deze logie altoos bedrogen is, en dierhalven al het 's E. Comp^e. wegen in rekening gebragte het tegenwoordige Opperhoofd moet doen betalen.

C. Wat omtrent deze logie gemaakt moet worden, om Bandjar te dwingen.

D. Wat man dit tegenwoordig Opperhoofd is, waarom de E. Comp^e. eenige jaren herwaarts zoo weinig peper van Bandjar heeft bekomen en wat omtrent hem te doen is.

E. Waarom de E. Comp^e. dit jaar meer peper, als eenige jaren herwaarts bekomen heeft en nog staat te bekomen.

F. Waarom het Comptoir ten achteren is, en wat man van Suchtelen geweest zij.

G. Gesteldheid der overige dienaren.

Wat den tegenwoordigen staat van de logie aanbelangt, moet ik zeggen, dat die eerder een oud vervallen Oldenburgs of Westphaalsche boeren meijerij als naar een logie gelijkt.

Alle de woningen daarin zijn van bamboezen gemaakt, met atap gedekt, in een stinkend moeras op palen gebouwd, niet zoo als men altijd frivool heeft opgegeven, opgevuld, neen! als men in de huizen is kan men van onderen het water zien, invoegen dat er niets opgevuld is, als de weg die naar het huis van het Opperhoofd gaat, het nieuwe pakhuis en voor aan het Hoofd, en dat met ballast uit de schepen geschied is; voor de rest is deze logie omtrent 30 (50) roeden in het vierkant gepalisadeert; zijnde achter, vóór en ter zijde met stinkende poelen, waarin zich groen en verrot water bevind, versiert.

Dit is alles wat ik van deze logie of liever varkenshok, die de E. Comp^e. zoo veel geld gekost heeft, zeggen kan, invoe-

gen dat de E. Comp^{e}. met het grootste regt des werelds meest alle het successive door dit Opperhoofd in rekening gebragte hem kan doen uitkeeren; want ik betuig voor God, dat de gansche logie except het kanon, zoo veel niet waard is, als hij Opperhoofd voor een jaar gastos (onkosten) in rekening heeft gebragt. Ik heb mij verwonderd en ontstigt, toen ik de onkosten in het specificatieboek met de gebouwen of de reparatie geconfronteerd had. Hoe verbaast was ik, toen ik, de buiten de logie digt aan de rivier staande langwerpige atappe loods op bamboezen stutten, omtrent zoo, als te Batavia het dak is, dat over de waterfiskaal zijn schuit ligt, bij deze specificatie voor 800 guldens te boek vond! Ik wil een zoodanige loods op Batavia, daar alles veel duurder is, voor 10 r^{ds}. oprigten; en zoo is alles na rato.

Wat nu omtrent deze logie gemaakt moet worden, kan men uit haren tegenwoordigen staat en de defensie, die ze nu meer als ooit, zoo het er eens op aan moest komen, doen moest, ligt afnemen. Ik oordeel dat de E. Comp^{e}. nu Bandjar door mijne gemaakte conventie met alle ap- en dependentiën het hare geworden is, op Tatas een formidabel steenen fort, en dat ten allerspoedigste moest laten maken, en het met een goed guarnisoen voorzien. Waar is het dat zulke op een losse beweeglijke moeras niet ligt en zonder groote kosten te doen zal zijn, maar het zal daar op aankomen, wie of het maken zal en of het de maker zal begrijpen.

Ziet hier, Hoog Edele Heer en Wel Edele Heeren! mijn concept, dat dit werk ligt en met weinig kosten kan voltooijen. Ik zend alle de schepen en mindere vaartuigen, tot den afhaal van peper en andere produkten geprojecteerd met veel steenen ballast over Koewala Damak of Rembang om balken tot palen in te nemen, daar heenen. Als ik een goede kwantiteit steenen, balken, zwalpen en kalk bij malkanderen heb, laat ik het bestek mijns forts afsteken, uitgraven en de aarde naar het midden brengen, om het centrum op te vullen. Ik laat van een gedeelte dezer balken, palen maken, laat ze ter

plaatse daar ik mijn fondament zoo breed als men het noodig zal achten, wil maken, inheijen. Van de andere balken laat ik roosters maken en daar over heen leggen. Vervolgens laat ik van zwalpen kassen maken, zoo breed als de roosters zijn, leg die kassen leeg langs, en daar het nodig is, naast malkanderen op de roosters neder; vul die op met allerlei soorten van steen en laat die vol loopen met kalkwater, gemengd met zand en jagar zuiker, en zoo maak ik met weinig moeite en minder kosten mijn fondament, dat ook alles is.

Als men het fort maakt daar heden de logie is, gaat daarvan dan een lange smalle weg tot aan de groote rivier, alwaar het noodzakelijk is, dat men een soort van schans maakt, om de vaartuigen, die somtijds mogten weigeren ter visitatie aan te leggen, te dwingen, wanneer als dan absolut alle smokkelarij belet kan worden, dus verre van de logie zullen we nu zien wat man dies hedendaagsch Opperhoofd is.

Als ik al het geene mij successivelijk zoo op Tatas als op Kajoetangie van hem door de Inlanders, de Chinezen, ja de Koning en de Prinsen verteld is, wilde aanhalen, zoude dit werk meer als te veel daarmede geëxtendeerd werden. Ik zal mij maar vergenoegen om zonder aanzien des persoons, zijner vrienden, magen en patroonen te beschrijven, het geen dat mijn eer en pligt en dit mijn karakter onvermijdelijk medebrengt; mij aan niemand, als alleen aan mijne conscientie en de rekenschap die ik aan mijnen God en mijne Hooge gebieders geven moet, storende. Alle de verklaringen der bovengemelde soorten van personen, kwamen in conformiteit daarop uit, dat het Opperhoofd de oorzaak is, dat de E. Comp^{e}. 't zedert zijne regering ter dezer plaats zoo weinig peper had bekomen. Dat de Chinezen zoo veel peper, als er bijna was, konden krijgen als de Nachodas voor de pas van ieder groote jonk 1000 en voor een kleinder 500 Spaansche realen en daar en boven, voor ieder pikol peper, behalven de 8 realen, nog drie aan hem betaalden, invoegen deze Chinezen, ieder pikol peper die ze van hem kochten 11 Spaansche realen kwam te staan. Dat het wel waar

is, dat er voor drie jaren 8500 pikols peper uit Bandjar in China gebragt zijn, waar voor hij voor ieder pikol, behalven het geene hij de E. Compe. heeft onthouden, drie Spaansche realen getrokken heeft, makende dus te zamen vijf realen van ieder pikol, die dit Opperhoofd in zijn zak stak.

Dat voorleden jaar, behalven het geene Compe. wegen verkocht is, nog aan den Chinees Lim Giconko alias Kiranka 1000 pikols peper door hem Opperhoofd zijn verkocht, waarvoor mede 5 Spaansche realen voor ieder pikol getrokken heeft; item aan de Chinezen Sjiescen en Lim Thonco ieder 200 pikols tegen dien prijs gegeven. Dat zij meer hadden kunnen krijgen, maar geen geld meer hadden. Dat hij de Chinezen Cangeaan en Lim Hoco, om dat zij bij den Sulthan over de enorme afpersing van dat pas-geld en andere enormiteiten hadden geklaagd, ieder 150 Spaansche realen boete had afgeperst, en dat, toen de Sulthan en de Tommagon daar over doleerden, het Opperhoofd met het uiten dezer woorden, wat raakt den Sulthan mijn gedoente, ik ben niet verpligt iemand reden van mijn gedrag te geven. Ik heb de logie in staat van defensie gebragt, laat den Sulthan maar komen, ik verwacht hem, om hem de reden van mijn gedoente uit mijn kanon te doen hooren, den Koning heeft uitgedaagt.

Dat hij Opperhoofd het vaartuig met dies lading van den Chinees Lim Toenko, om dat van Cambodja zonder pas was aangeland, aangeslagen en verkocht had. Voorts dat, toen het Opperhoofd verwittigt was, dat de Kroonprins een zijner Chinezen, die 's E. Compe. pas van hem moest hebben gereprimandeerd en gedreigd had over het konkelen met hem Opperhoofd nopens den clandestinen vervoer van peper, en deze Chinees den Kroonprins 300 realen boete had aangepresenteerd, en waarvan de Prins echter maar 100 genomen had, voor het te kort doen van 1 reaal pagt dat deze gesmokkelde peper moest betalen, hij Opperhoofd met een opgezette kwaadaardigheid met zijne met krissen gewapende jongens aan het huis van dezen Prins was gekomen, en na verscheide brutaliteiten en dreigementen

dezen Prins gevraagd had, waarom dat zich met zijne zaak bemoeide? doch ziende dat de Prins ver van hem te vrezen, hem nog braaf over zijne brutaliteiten reprimandeerde, aan het bedaren was gekomen.

Eindelijk dat hij Opperhoofd, behalven de 1000 en 500 Spaansche realen voor ieder pas, nog het volgende de menschen voor de passen afvergde als:

Voor	een	pas	naar	Passir	100	realen	Sp.
„	„	„	„	Macassar	100	„	„
„	„	„	„	Mandhar	100	„	„
„	„	„	„	Balij	50	„	„
„	„	„	„	Lombok	50	„	„
„	„	„	„	Sumbawa	50	„	„
„	„	„	„	Sumanap	50	„	„
„	„	„	„	Java	12	„	„

Moetende daarenboven nog ieder passagier, die met zoodanige vaartuigen naar een der gemelde plaatsen vertrekt aan het Opperhoofd drie gelijke realen betalen.

Of nu alle deze klachten met de waarheid gestaafd kunnen worden, weet ik niet, maar dat is zeker en waarachtig dat zoo reeds gezegd heb, Koning, Kroonprins, Tommagon, de kapitein Chineesch, alle de Chineezen, en Inlanders dit eenparig als uit een mond getuigen. Om daarvan verklaring te geven in scriptis, waren ze al te bang, maar de Chinesche natie zullen een door hen lieden geteekende verklaring naar Batavia zenden. Het mag zijn zoo als het wil, ik heb hem, te meer hij veele zaken zelfs bekende, bij provisie zijn ontslag naar Batavia gegeven, zoo als uit zijne aan U Hoog Edelhedens geaddresseerde missive zal blijken en zoude in dies plaats den Onderkoopman Ringholm, op hoope van U Hoog Edelhedens approbatie, gelaten hebben, hetwelk ik verzoek dat nog mag geschieden. Edoch vermits ik wel weet dat hij nog veel geld onder den Inlander heeft uitstaan, dat zeker te zoek zoude raken en omdat mijn schip al te zwaar met de menigte van krijgsgevangenen belemmert is, heb ik in zijn dikwerf ootmoedig

verzoek, van nog tot de eerste gelegenheid te mogen blijven, om zijn zaken te redderen, eindelijk willen condescenderen. Waarom nu dit jaar en het toekomende meer peper, als in de voorgaande geleverd is en zal geleverd worden, heb ik reeds in de aan U Hoog Edelheden sub dato 10 October jongstleden afgegevene missive bekend gesteld, namenlijk de tijding dat ik als Commissaris zoude derwaarts gezonden worden, medegedeeld door Jouffermans en Nak.

Doch waarom het comptoir ten achteren is, is ligt uit alle de gepleegde fraudes, het hoog in rekening brengen aller lasten en diergelijke dingen meer te begrijpen. Het Opperhoofd brengt Koely-loon voor het verwerken van de peper op, terwijl de matrozen op hun wolf liggen en de Mooren een groote stal met koe- en hartebeesten oppassen.

Ik heb deze onnutte rijsteeters willen medenemen, maar eindelijk geresolveerd hen te laten blijven continueren, mits voortaan het Opperhoofd niets voor Koely-loon in rekening brenge.

Dat het comptoir ten achteren is, heeft nog een andere reden, dat is, dat de Residenten niets voor hun meester, maar alles voor haar willen doen. Van Suchtelen was een eerlijk man, maar ontbloot van die kwaliteiten die een negotieërende Resident noodzakelijker wijze moet hebben; zijnde veel verder door het zitten in de boeken een Peripateticus als een koopman, en dit is de reden, waarom er zoo weinig van waarde in een gewest; daar alles met een goede winst van de hand wel, omgezet is.

Te Lintelo verstaat wel de negotie, maar heeft den ganschen tijd daar van een goed gebruik gemaakt ten zijnen behoeve.

Wat nu aangaat de overige dienaren, daar valt op hun gedrag niets als alles goeds te zeggen en heb om die reden en om het goed succes mijner onderneming, op verzoek van den Koning en Kroonprins den van den beginne, dat deze logie opgerigt is, aldaar dienstdoende boekhouder Duthon een braaf, eerlijk en deugdzaam man, voor zijne bekwaamheid, als ook omdat hij met deze verandering aldaar zeer noodzakelijk zal

zijn, tot tweede van het comptoir, den sergeant de Leau, die tans met mij overvaard, in stede van den op Rottij gesneuvelde vaandrig Wegener tot vaandrig, den provisioneele adsistent Laurinson, die al sedert het jaar 1751 met *f* 14: — aldaar als zoodanig gefungeerd had, tot absoluut adsistent met *f* 24: — den ondermeester Specht, in stede van den aan mijn boord overledene tot opper- en in zijn plaats een soldaat tot ondermeester, mitsgaders den sergeant van Laar aan de pennedienst, en eindelijk den in anno passato tot soldaat gedegradeerde assisstent Brouwer met zijn getoond goed comportement gedurende de reis en bekwaamheid in den zeedienst tot onderstuurman, met *f* 22:— op hoop van U Hoog Edelhedens gunstige approbatie aangesteld, den provisioneele corporaal Thurn, met *f* 14:— bevestigd en den soldaat Voogd en tamboer Millius zoodanig in gagie verhoogd, als de dezen Sub Lr. S. verzellende lijst aantoond.

Dusverre met de beschrijving van het noodzakelijkste gevorderd zijnde, diende ik nog wel iets aangaande de tot nog toe kwalijk beschrevene gesteldheid dezes grooten eilands, deszelfs magt, breedte, lengte, vruchtbaarheid, rijkdom, lucht, regering, zeden, religie en hoedanigheid van derzelver inwoonders te beschrijven, doch tijd noch gezondheid laat zulks voor tegenwoordig niet toe, zal dierhalve dat tot ik het project, om hetzelve volkomen te vermeesteren, zal maken en aan U Hoog Edelhedens met eerbied opdragen, besparen, in een volkomen hoop en vertrouwen, dat U H. Edelh. mij tot welstand der E. Compe. en hare dierbare belangen tot het corresponderen met de Indische Vorsten zal gelieven te qualificeren en bijaldien ik U Hoog Edelhedens dierbare gunst heb verdiend, mij die, voor mij en mijn gevolg en inzonderheid voor mijnen Secretaris Van Solms, die alle die commissien met mij in die functie ten genoegen heeft waargenomen en zich als een braaf, eerlijk en deugdzaam man gedragen en om mij in dien dienst te volgen, zijne beurt als Onderkoopman reeds tweemaal door zijne absentie heeft verzuimd, goedgunstiglijk te willen accorderen,

mitsgaders mij te dedommageren van mijne zware kosten en te laten voldoen de geschenken die ik genoodzaakt ben geweest te doen, om des te beter in mijn commissie te reusseren, gelijk U Hoog Edelheden duidelijk bij dezen Sub Litt. K [1] verzellende verklaring van den Onderkoopman Ringholm en den Secretaris voormeld, die zoo wel het sorteren derzelve, als ook bij de uitdeeling telkens zijn present geweest en de daarbij gevoegde lijst en onkost-rekening zal kunnen ontwaren. Want het zoude gansch niet met de billijkheid overeenkomen, dat ik bij zulke lastige, moeilijke en gevaarlijke commissiën, met het verlies van mijne gezondheid, ook mijn klein armoedje verloor en de geringe vrucht eener bediening, daar ik zoo lang na gewenscht heb, bovendien nog opoffere.

Tewijl ik dezen hiermede eindigende de Eer heb U Hoog Edelheden te verzekeren dat mijne trouw, hoogachting, nederig respect en hooge veneratie voor U Hoog Edelheden illustre personen, niet als met mijn leven een einde zal nemen en dat ik altoos zal zijn en blijven:

(*Onderstond*) Excellentie Hoog Edele, Hoog Achtbare en wijdgebiedende Heeren en Wel Edele Heeren.

(*Lager stond*) U Hoog Edelhedens alleronderdanigste en ootmoedigste Dienaar,

(*Was geteekend*) J. A. PARAVICINI.

(Ter zijde stond)
In het schip Osdorp, zeilende op 0 graden Zuider Breedte den 8sten November A°. 1756.

---

1 De verschillende bijlagen zijn niet opgenomen, omdat zij later zullen dienen tot zamenstelling van een stuk betrekkelijk dit onderwerp.

KORT OVERZIGT

VAN DE

INRIGTING DES BINNENLANDSCHEN BESTUURS, EN VAN DE WETTEN, GEWOONTEN EN INSTELLINGEN IN DE AFDEELING

OMMELANDEN VAN BENKOELEN [1].

1o. Inrigting van het Inlandsch Bestuur.

a. De titels der hoofden, hunne verhouding tot elkander en tot hunne anakh boea's.

De afdeeling Ommelanden van Benkoelen bestaat uit de navolgende distrikten:

1. Soengei Lemauw.
2. Oeloe Benkoeloe.
3. Soengei Itam, verdeeld in de onderdistrikten:
   Soengei Itam.
   Lembah Selapan.
   Proatin doea blas di darat en
   Proatin doea blas tepi aijer.
4. Andelas Soengei Kroe.
5. Lima Boea Bada, afgescheiden van de Ommelanden door het Kongkeische, en
6. Het grondgebied van Sĕlébar.

---

[1] Deze stukken zijn ingezonden door den heer Mr. H. D. Levyssolm Norman, te Batavia, aan wien zij waren ter hand gesteld door den heer Mr. F. Th. Pahud, Assistent-Resident van Buitenzorg, die ze ontvangen had van den Heer Abegg, vroeger Kommies-Kashouder te Benkoelen thans Secretaris der residentie Palembang.

Deze distrikten en onderdistrikten zijn wederom verdeeld in merga's, bestaande uit eenige bij elkander gelegen doessoens met derzelver talangs, terwijl echter in het Soengei-Itamsche, alhoewel dezelfde verdeeling bestaat, de benaming van merga niet bekend is.

De heerschende landaard en de door de bevolking gesproken wordende taal zijn drieërlei, als: het Redjangsch in Soengei Lemauw en Oeloe Benkoeloe, het Lembahsch in Soengei Itam, behalve dat de bevolking van Proatin XII di darat, welke van een bijzonderen stam, Boelang genaamd, afkomstig is, een tongval heeft geheel van het Lembahsch afwijkende; en het Seraweisch in Andelas Soengei Kroe en Lima Boea Bada, terwijl alleen op de passers of strandplaatsen het Maleisch gesproken wordt.

In de distrikten Soengei Lemauw met Oeloe Benkoeloe en Soengei Itam zijn de regenten, welke ter hoofdplaats resideren, met het hoogste gezag bekleed; onder hen staan, in eerstgenoemd distrikt, een distriktshoofd, hetwelk te Pondok Klapa zijn verblijf houdt, en in beide laatstgenoemde in elk een distriktshoofd-titulair.

Andelas Soengei Kroe en Lima Boea Bada, waarvan dit laatste distrikt bij erfregt toekomende aan den Pangeran van Sĕlĕbar, staan voorloopig en tot nadere regeling onder de bevelen van een W^d^. distriktshoofd, te Tandjoeng Aoer gevestigd.

Eindelijk is aan den zoo even genoemden Pangeran het gezag opgedragen over de vier passars van Sĕlĕbar. De mindere hoofden in de verschillende distrikten en onderdistrikten volgen elkander, van den hoogsten rang af te beginnen, op, als volgt:

De merga-hoofden, in Soengei Lemauw en Oeloe Benkoeloe, volgens de Redjangsche instellingen, pasira's, en in Andelas Soengei Kroe en Lima Boea Bada, volgens de adat Serawei, chalipa's genoemd.

Onder deze chalipa's en passira's staan de pembarab's, welke, bij ontstentenis van een merga-hoofd, als zoodanig optreden.

In Soengei Itam zijn het de pembarab's, die het gezag over eenige bij elkander gelegen dorpen en gehuchten uitoefenen.

Aan het hoofd eener doesoen staat de proatin.

De chalipa's of de pasira's, en de pembarabs hebben elk hun eigen doesoen, in welke zij dan tevens als proatin fungeren.

Ook voeren zij, op enkele uitzonderingen na, gelijk b. v. de chalipa van Andelas Soengei Kroe, die als Pangeran wordt getituleerd, denzelfden titel als de Proatins, en wel dien van Depati, waaraan dan nog willekeurige bijnamen worden toegevoegd, soms naar aanleiding van de bijzondere geaardheid of hoedanigheden van den persoon, of ook vaak alleen weggeschonken, omdat de een of andere bijnaam den sollicitant als schoon en verheven in de ooren klinkt en hem zeer begeerlijk voorkomt.

Eenige dier bijnamen worden hieronder opgenoemd; de koninklijke steunpilaar van het heelal: de instandhouder der wereld; de vervanger op het aardrijk; de doorluchtige opperheer des rijks: de beschermer des lands; de bestuurder van het volk, van de maagschap; de vorstelijke juweel; de glans des lands; de hoogadelijke vorst, magtig als het geschut; de koninklijke tijger, leeuw, enz. enz.

De Maleische tekst is: Radja Tiang Alam: Mangkoe Doenia; Ganti Boemi, Sri Radja Negri, Panetap Loera Khaum; Radja Intan; Tjaija Negri; Radja Lilla Bangsawan, Radja Matjan, Singo, enz. enz.

Deze Merga- en Doesoen-hoofden worden door de bevolking verkozen, onder nadere bekrachtiging van het gouv^{t}, waarbij alsdan tevens de door hen te voeren titel en eernaam worden bepaald.

Elk dezer hoofden heeft twee volgelingen: een pamangkoe en een panggawa; de pamangkoe, zooveel als zijn adjunkt, en zijn vervanger bij afwezigheid; de panggawa, zijn bode.

Aan het hoofd eener passer staat de datoe of radja penghoeloe, met zijn beide volgelingen, den pamangkoe en den peng-

hoeloe moeda. De datoes zijn zelfstandige hoofden, onmiddelijk onder de bevelen van het gouvernement, door hetwelk zij, voor zoo ver die der vier passers van Sělébar aangaat, bezoldigd worden.

Op deze onderscheiden inlandsche hoofden rust de taak, om de algemeene orde te handhaven, het regt hunner anakh boea's voor te staan, steeds in overeenstemming met hen te handelen, vooral wat zaken aangaat, de adat betreffende, in welke geen hoofd verandering mag brengen, dan in overleg met de geheele bevolking eens distrikts, op dat de goede verstandhouding der hoofden met hun anakh boea's niet verbroken worde; voorts om in kleine geschillen van politionelen of civielen aard te beslissen, en, met betrekking tot kriminele zaken, voorloopige verhooren in te stellen en daarvan, door tusschenkomst der hoogst geplaatste hoofden, aan den controleur verslag in te dienen.

b. De onderscheiden raden der hoofden, derzelver inrigting, de hoegrootheid der zaken, in welke zij bevoegd zijn te beslissen, de hoegrootheid der proceskosten en op te leggen boeten, en derzelver verdeeling.

Ten einde eenig geschil te onderzoeken en af te handelen, roept het respektieve hoofd zijn mindere hoofden bij één, en doet alsdan, in overleg met dezen uitspraak.

De verschillende raden, welke dusdanig in grootere en kleinere civiele en kriminele zaken regt spreken, worden hier onder, ter meerdere orde van den hoogsten te beginnen, opgenoemd.

a. De raad der hoofden in de Ommelanden van Benkoelen.

Deze doet uitsluitend uitspraak in zaken van kriminelen aard, en wel in zoo verre als de hoogst op te leggen straffen zich bepalen tot dwangarbeid niet langer dan gedurende één jaar; terwijl de van wege de politie op te leggen straffen zich beperken tot die, welke bedoeld worden bij art. 28 der bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving, welke eene dadelijke voorziening vereischen. Misdaden, die een

zwaardere straf vereischen, dan de hier boven vermelde, behooren tot de kompetentie van den pangeransraad. Voorts beslist de raad der Hoofden in schuldvorderingen en alle civiele geschillen, die een bedrag van *f* 50.— te boven gaan.

De Leden van dezen raad zijn:

De Kontroleur	President.
De Regent van Soengei Lemauw en Oeloe Benkoeloe De Regent van Soengei Itam Het distriktshoofd van Soengei Lemauw	Leden.
De Datoe van passer Benkoelen.	
Het distriktshoofd-titulair van Oeloe Benkoeloe Het distriktshoofd-titulair van Soengei Itam	Plaatsvervangende Leden.
Het Wd. distriktshoofd van Andelas Soengei Kroe en Lima Boea Bada De Pangeran van Sĕlĕbar	Adviserende Leden.
De Kalie Borhan	Hoofd-Priester.
Een schrijver bij de Ommelanden	Sekretaris.

De adviserende leden hebben alleen zitting bij het teregtstaan van onder hun gebied sorterende personen.

Bij dezen raad kan een ieder regt verkrijgen zonder proceskosten, dan alleen in het geval, dat in zake in appel hetzelfde vonnis wordt uitgesproken, als door den raad der mindere hoofden bij den eersten aanleg des proces, als wanneer de appellant gekondemneerd zal worden, andermaal de proceskosten te betalen.

De verdeeling der door den raad op te leggen boeten, heeft in volgender voege plaats:

Als een onderhoorige van de adviserende leden reregt staat, wordt de opgelegde boete, het bedrag van *f* 25.— niet te boven gaande, afgedragen in haar geheel aan het respectieve hoofd, terwijl bij aldien dezelve meer dan gemelde som bedraagt, de helft in de kas van den raad wordt gestort, dewelke jaarlijks verdeeld wordt, als volgt:

Aan den Regent van Soengei Lemauw en Oeloe Benkoeloe. $\frac{4}{15}$.
Aan den Regent van Soengei Itam.................... $\frac{4}{15}$.
Aan het distriktshoofd van Soengei Lemauw........... $\frac{3}{15}$.
Aan den Datoe van passer Benkoelen................. $\frac{2}{15}$.
Aan den Hoofdpriester.............................. $\frac{2}{15}$.

De plaatsvervangende leden ontvangen, naar mate van het getal malen, dat zij zitting hadden, respektievelijk hun aandeel van het lid, hetwelk door hen is vervangen geworden.

b. De raden, die in overtredingen der adat en kleine civiele geschillen en politiezaken regtspreken, zijn:

1°. De raden der Regenten, in welke dezen presideren, en de distrikts-, marga- en doessoenhoofden leden zijn, en verder de voornamen en oudsten der doessoens, welke voorheen, onder de titels van Anakh Dalam, Radja-depatie, enz. zich als hoofden opwierpen, doch welke ongeregeldheid heeft opgehouden; terwijl zij als nu alleen hun stem nog hebben in den raad.

De proceskosten (bejo) door dezen, als ook door de straks nog te noemen kleinere raden, te vorderen, bedragen 5 pCt.; alhoewel intusschen van deze bepaling dikwijls afwijkingen plaats vinden, die moeijelijk zijn tegen te gaan; zoo worden b. v. ook nog in geschillen, buiten schuldvorderingen, proceskosten opgelegd aan beide partijen, tail-maas genoemd.

De raden der Regenten kunnen beslissen in zaken van schuldvorderingen en geschillen tot geen hooger bedrag dan *f* 50.— en beboeten tot en met *f* 10.—

De verdeeling der boeten en proceskosten is als volgt;

In Soengei Lemauw en Oeloe Benkoeloe, 1 deel aan den Regent, die daarvan $\frac{1}{3}$ aan de beide distriktshoofden afstaat; en 1 deel aan de pasirahs, pembarabs en proatins gelijkelijk verdeeld, terwijl alleen het hoofd, wiens anakh boea teregt staat, ongeveer het dubbel aandeel der overige leden bekomt.

In Soengei Itam, 1 deel aan den Regent, en 1 deel aan de pembarabs, welke elk de helft geven aan de onder hen staande

proatins, die wederom een aandeel aan hun pamangkoes afstaan.

Alleen de leden, die zitting hebben, krijgen gelijk bij de verder op te noemen raden, een aandeel.

2°. De distriktshoofden houden hun raad buiten de hoofdplaats Benkoelen, en veelal handelen zij, bij hun inspectiereizen door de Oeloe, zaken, die dan ook gewoonlijk door belanghebbenden tot hun komst in de doesoen worden uitgesteld, plaatselijk af, als wanneer zij bevoegd zijn te beslissen in geschillen tot, en te beboeten met hetzelfde bedrag als de Regenten, terwijl, wanneer bij hun tijdelijk verblijf te Benkoelen, zaken buiten de kompetentie van een mergahoofd, voor hen worden gebragt, zij gehouden zijn, die voor den raad der Regenten te brengen.

3°. De raad eener merga beslist in zaken tot *f* 20,— en mag geen hoogere boete opleggen, dan van *f* 5.—.

4°. Een proatin maakt een zaak beneden de som van *f* 10.— met zijn volgelingen en anakh boea's uit, en mag zijn onderhoorige tot en met een bedrag van *f* 5.— beboeten.

Bij deze kleine raden bestaat geen vaste verdeeling der boeten en proceskosten: gewoonlijk ontvangt de president *één* deel, en de gezamenlijke leden het andere, of ook wel, wen er veel leden zitting hebben, de president $\frac{1}{3}$ en de leden $\frac{2}{3}$ welke laatsten nog weder naar verkiezing den oudsten der doesoen een aandeel in die gelden doen hebben; terwijl altijd de proatin, wiens anakh boea de boete verbeurt, of de proceskosten betaalt, op het grootste aandeel aanspraak maakt.

De raad te Tandjoeng Aoer is op denzelfden voet geschoeid, als die der Regenten, met kleine wijziging slechts, terwijl de verdeeling der boeten gelijkelijk, zonder onderscheid van den rang der zitting hebbende Leden, plaats vindt.

De Pangeran van Sĕlébar houdt zijn raad met de vier onder hem staande datoes; hij beslist in geschillen tot eene som van *f* 10.— en beboet niet hooger, dan met dat zelfde bedrag. De boeten en proceskosten deelt hij gelijkelijk met de datoes,

welke laatsten een aandeel aan hun pamengkoes en penghoeloe moeda's geven.

Elke sukkumbant van eene uitspraak der Regenten of mindere hoofden kan appelleren, en zich daartoe onmiddelijk wenden tot den kontroleur, welke alsdan, zulks noodig achtende, de zaak voor den raad der Hoofden brengt. Buiten appel echter ontvangt de kontroleur alleenlijk klagten door tusschenkomst van het hoogst over den aanklager gestelde hoofd, tenzij intusschen de klagte tegen dat hoofd zelf gerigt ware.

c. Verpligting der ingezetenen jegens hun hoofden, ook met betrekking tot hun dienstbaarheid.

De algemeene verpligtingen der ingezetenen jegens hun hoofden bestaan daarin, dat zij hen behoorlijk in hun waardigheid erkennen, hen met den hun toekomenden eerbied bejegenen en in de doesoen ontvangen, en hun alsdan voeding en huisvesting verschaffen, bij hun rondreizen of ter gelegenheid van feesten zich in hun gevolg begeven, hun kennis geven van aan te gane huwelijken, op hun oproepingen verschijnen, hun berigt brengen van misdrijven of zaken, die de goede rust en orde kunnen bedreigen. Zij zijn verpligt, op hun last, de doesoen schoon te maken, de wegen in behoorlijken staat te brengen, bruggen en vlotten daar te stellen, hun in het bewerken hunner ladangs en het bouwen hunner huizen, als anderzins, behulpzaam te zijn en verdere kleine billijke diensten te praesteren. Voorts hebben de ingezetenen de vergunning van hun hoofd noodig tot het openen van spelen en vieren van feesten; tot het omkappen van bosschen voor aan te leggen ladangs; tot het vertrek uit de doesoen als waartoe, zoo een opgezetene zich naar een doesoen in hetzelfde distrikt wil begeven, hij alleenlijk een mondeling verlof van zijn doesoenhoofd noodig heeft, doch wanneer hij buiten het distrikt wil reizen, zal hij gehouden zijn een certifikaat aan den Regent of het distriktshoofd, en, in geval van vertrek naar een andere afdeeling, een pas bij den kontroleur aan te vragen, terwijl in geen geval een opgezetene zijn doesoen verlaten zal, dan wanneer zijn ladang en tuin in behoor-

lijken staat verkeeren, hij geen schulden heeft, noch met iemand in geschil ligt, hetwelk een voorafgaande afdoening vereischt, en hij voorts grondige redenen voor zijn vertrek kan opgeven.

d. Het door hen op te brengen kontingent in padie enz.

De bevolking is niet verpligt aan hun hoofden padie of andere artikelen kosteloos te leveren.

e. De voordeelen der hoofden (asil) met betrekking tot de handelsartikelen, door de ingezetenen uit de bosschen als anderzins verkregen en de verdeeling onderling dier asil.

De regeling op de voordeelen, welke de hoofden van de handelsartikelen uit de bosschen verkregen, genieten, is zeer gebrekkig, en het daaromtrent vastgestelde bepaalt zich alleen tot het volgende:

In Soengei Lemauw en Oeloe Benkoeloe wordt van balken, planken en rottan ongeveer 10 pCt., en voor het aanleggen van een ladang of sawah *f* 4 betaald; de verdeeling dier asil, ook boenga papan, boenga padie, enz. genoemd, is één deel aan den Regent, en één deel aan den depatie, onder wiens gebied het bosch sorteert.

In Soengei Itam wordt van 1 pikol damar *f* 0.50, en voor een aan te leggen ladang *f* 2 betaald, en dit wél, in zijn geheel, aan het respectieve doesoenhoofd.

In Andelas Soengei Kroe en Lima Boea Bada, is de asil vastgesteld van olifantstanden en was op 12½ pCt. en wegens het aanleggen van een ladang *f* 2, en wordt dezelve gelijkelijk verdeeld onder het W^{d}. distrikthoofd, den chalipa en den proatin.

Van gambir of karret wordt geen asil betaald.

Van de karbouw djalangan en nandjongan, gevangen in het gebied van den Regent van Soengei Lemauw en Oeloe Benkoeloe, komt ⅔ aan deze, en ⅓ aan het doesoenhoofd met zijn volgelingen; in Soengei Itam ½ aan den Regent en ½ aan de pembarabs en proatins; in Andelas Soengei Kroe en Lima Boea Bada, verdeelen de chalipa's dezelve onderling met hun pembarabs, en in het gebied van den Pangeran van Sĕlébar behooren ze uitsluitend aan dat hoofd.

g. Verdeeling der door het gouvernement aan de hoofden toegekende peper procento's.

De verdeeling der pikolgelden van geleverde zwarte peper onder de inlandsche hoofden, heeft in de volgende orde plaats.

In Soengei Lemauw en Oeloe Benkoeloe:

Regent	14	dt.
Distriktshoofd	9½	„
pasira	8½	„
pembarab	8	„
proatin	20	„
pamangkoe	7	„
panggawa	5	„

In Soengei Itam:

Regent	14	„
pembarab	12	„
proatin	34	„
pamangkoe	7	„
panggawa	5	„

In Andelas Soengei Kroe:

Wd. Distriktshoofd	13	„
chalipa	12	„
pembarab	10	„
proatin	25	„
pamangkoe	7	„
panggawa	5	„

In Lima Boea Bada:

pangeran van Sĕlébar of de chalipa in naam	20	„
pembarab	15	„
proatin	25	„
pamangkoe	7	„
panggawa	5	„

2°. De instellingen bij, en de gevolgen van het huwelijk, ook met betrekking tot den bruidschat, als:

a. Djoedjoer agoeng.

b. Djoedjoer tenga.

c. Djoedjoer ketjil atouw kabanjakan.

d. Semando beradat.

e. Semando balik djoereij.

f. Adat orang ambil anak.

De wijze van het aangaan van huwelijken is verschillend in de onderscheiden distrikten, volgens de Redjangsche, Lembahsche en Seraweijsche instellingen.

De algemeene bepalingen omtrent het huwelijk zijn, dat, trouwt iemand met betaling der djoedjoer, welke, naar gelang van den stand van het meisje, dat hij zich kiest, in djoedjoer agoeng, tenga en ketjil wordt onderscheiden, het meisje zijn eigendom wordt, en de ouders geen aanspraak meer op hetzelve kunnen doen gelden, dan alleenlijk bij slecht gedrag van de zijde des echtgenoots, en opdat in dergelijke gevallen de bloedverwanten der echtgenoote hun klagten zullen kunnen inbrengen bij de hoofden, daartoe dient de talie koelo, een gedeelte n. l. van den bruidschat, hetwelk niet voldaan wordt.

Bijaldien eenig man huwt volgens de instelling semando, is hij verpligt bij zijn vrouw te gaan wonen, en heeft geen magt over haar bij de semando beradat en semando balik djoereij, waarbij een antaran wordt betaald, heeft hij, volgens eerstgenoemde, gelijke regten op kinderen en goederen, volgens laatstgenoemde instelling, moet alléén één kind, ook al zij dit het eenige verwekte kind, bij zijn dood, aan zijn naastbestaanden worden afgestaan; bij de semando jang tida atouw belom beradat ook wel semando tahambil anak of adat orang ambil anak genoemd, wordt geen antaran betaald, of wel een geringe som naar verkiezing, en kan de man volstrekt geen regten doen gelden op kinderen of goederen.

Bij deze algemeene instellingen nu op het sluiten van huwelijken, komen vele plaatselijke wijzingen, waarvan de voornaamste hieronder volgen.

In Soengei Lemauw en Oeloe Benkoeloe, bedraagt de djoedjoer *f* 160, zoowel voor dochters van hoofden, als kinderen des

volks, alleenlijk met dit onderscheid, dat de wang panoeroenan (een gedeelte der djoedjoer, hetwelk voldaan moet worden, alvorens de man zijn vrouw uit haar doesoen met zich voert) bedraagt voor:

anak	pasira	*f* 48
„	pembarab	„ 24
„	proatin	„ 12
„	orang kabanjakan	„ 4

en de talie koelo is vastgesteld voor:

anak	pasira op	„ 20
„	pembarab of proatin	„ 15
„	orang ketjil	„ 10

Behalve de djoedjoer wordt nog, al naarmate van den stand van het meisje, aan de ouders van hetzelve aangeboden een kris met pronkschede, lans met zilveren versierselen, kostbare kleedingstukken enz. Brengt het meisje goederen van waarde mede ten huwelijk, zoo wordt door den man daarvoor nog bovendien de dubbele waarde betaald.

Als een huwelijk gesloten wordt volgens de instelling semando beradat, bedraagt de antaran voor:

anak	proatin	*f* 12
„	orang ketjil	„ 10

benevens een geit met rijst en toebehooren voor een te houden feestmaal. Bij echtscheiding of overlijden komt de nalatenschap aan de kinderen, welke naar de zijde der moeder overgaan; was het huwelijk kinderloos, zoo heeft de man, of deszelfs naastbestaanden, mede aanspraak op de nagelaten goederen.

Bij de semando balik djoereij bedraagt de antaran *f* 24, alsmede een geit, rijst enz.: man en vrouw hebben gelijke regten op de goederen, en wat de kinderen aanbelangt, zoo moet altijd, bij sterfgeval of scheiding, één kind naar de doessoen

zijns vaders teruggaan, ten einde als stamhouder van zijn geslacht op te treden.

Bij de adat ambil anak bestaat geen antaran, en is het dientengevolge de vrouw, die haren man wetten stelt.

In Soengei Itam bestaat geen adat djoedjoer, en worden alleen huwelijken aangegaan volgens de instelling semando.

Bij de semando Radja Radja, ook wel semando beradat genoemd (en het is uitsluitend bij deze dat het vieren eener bimbang is veroorloofd) bedraagt in de Proatin doea blas di darat de antaran *f* 80 met kris enz., en in Lemba, Selapan, alwaar de bruidschat gan genoemd wordt, slechts *f* 12, mitsgaders een karbouw, rijst enz., ter feestviering. Bij scheiding of overlijden hebben beide partijen gelijke regten.

De adat ambil anak komt met die instelling in Soengei Lemauw overeen.

In Andelas Soengei Kroe en Lima Boea Bada, bedraagt de djoedjoer agoeng *f* 160, benevens een kris, enz., terwijl de talie koelo is vastgesteld op *f* 20.

Volgens de adat djoedjoer tenga, waardoor men in deze distrikten hetzelfde verstaat, als door de adat semando jang beradat, moet *f* 70 betaald worden, alsmede een kris van waarde.

Bij deze instelling is geen talie koelo in gebruik. De vrouw volgt haar man, of blijft in haar doesoen, al naar zulks van te voren is overeengekomen; overigens hebben beiden gelijke regten op kinderen en goederen.

De djoedjoer ketjil atouw kabanjakan komt overeen met de semando balik djoereij en bedraagt *f* 20. De man moet zich in de doesoen zijner vrouw vestigen en, bij zijn overlijden, kan altijd minstens één zijner telgen door zijn nabestaanden worden terug geëischt.

Op de vier passers van Sĕlébar zijn, even als op strandplaatsen in het algemeen, uitsluitend de instelling semando jang beradat en de adat orang ambil anak in gebruik, de bruidschat is aldaar onbepaald, en wordt omtrent het bedrag van denzelven door partijen naar verkiezing overeengekomen.

3°. Wetten en straffen in zaken van misdrijf als:

a. Moord.

Op het misdrijf van moord staat de doodstraf. Dezelve kan echter worden afgekocht door betaling der bangoen of teboes njawa (bloedgeld) aan de familiebetrekkingen des vermoorden, en eene boete aan den Raad der hoofden, benevens een karbouw, rijst en verdere ingrediënten voor een te houden verzoeningsfeest (basoe tana boemie of tepoeng boemi).

De bangoen bedraagt in Soengei Lemauw en Oeloe Benkoeloe, wegens moord gepleegd aan een

pasira	in funktie zijnde	*f* 500,	buiten funktie..	*f* 300,
pembarab	„ „	„..„ 300,	„ „.....	„ 200,
proatin	„ „	„..„ 200,	„ „.....	„ 160,
en aan iemand uit de volksklasse...............				„ 160.

Het bedrag der bangoen wordt, na aftrek der kapala bangoen, ten bedrage van *f* 40, welke aan de hoofden toekomt, aan de aanverwanten des vermoorden uitbetaald.

In Soengei Itam is de bangoen vastgesteld op *f* 160, benevens eene boete van *f* 40 aan de inlandsche hoofden.

Eindelijk in Andelas Soengei Kroe, Lima Boea Bada en Sĕlébar, bedraagt dezelve 88 reaal, 8 gulden, 8 soekoe, 8 talie, 8 wang, 8 tantjie en 8 keping; en de boete *f* 40.

Is, in een dezer laatstgenoemde distrikten, de moord gepleegd aan een hoofd, dan moet, naar gelang van den rang van dat hoofd, de moordenaar met één à twee zijner betrekkingen slaven worden van deszelfs naastbestaanden, dan wel het dubbel of drievoud der bangoen aan hen uitbetalen.

b. Verwonding.

Verwonding, welke verminking ten gevolge heeft, wordt gestraft met de tepoeng (smartegeld), welke gelijk is aan het halve bedrag der bangoen; benevens een geit voor het verzoeningsmaal.

Bij verwonding van minderen aard, worden het smartegeld (alsdan pahampas genoemd) en de boete, naarmate der diepte en gevaarlijkheid van de wonde, door den Raad bepaald.

De tepoeng setawar, smartegeld wegens opzettelijk toebrengen van een slag of stoot, zonder dat zulks evenwel gepaard gaat met bloedstorten, mag niet meer bedragen, dan een som van *f* 10, terwijl dikwerf eeniglijk de aanbieding van de sirie, als een teeken van verzoening wordt aangemerkt.

c. Diefstal.

Op diefstal, ook veediefstal, is de straf gesteld van de dubbele vergoeding der ontvreemde goederen, alsmede een geldboete aan de hoofden, waarvan de hoegrootheid afhangt van verligtende of verzwarende omstandigheden.

Is de schuldige, na ommekomst van een maand, in gebreke gebleven, de hem wegens moord, verwonding of diefstal opgelegde vergoedingen en boeten te betalen, en zijn zijn naastbestaanden of de bevolking der merga, waartoe hij behoort, ongenegen hem bij te staan, zoo wordt de straf veranderd in die van dwangarbeid en wel voor elke *f* 50 één jaar.

d. Roof.

e. Aanranding en afzetting op den publieken weg, door één persoon, of wel in gewapende benden gepleegd.

f. Brandstichting.

Misdadigers, die zich hebben schuldig gemaakt aan roof of aanranding op den openbaren weg, dan wel aan brandstichting, worden, even als dieven en moordenaars, wier boetestraf in die van dwangarbeid voor meer dan één jaar is veranderd, aan den pangeransraad overgeleverd, om door dezen volgens 's gouvernements wetten te worden gestraft.

Brandstichting, niet met voorbedachten rade gepleegd, doch ontstaan ten gevolge van onvoorzigtigheid, wordt gestraft met schadevergoeding, beboeting en het ten maaltijd noodigen van de hoofden en de opgezetenen van het dorp.

g. Ontucht.

Op het bedrijf van ontucht (pahandjingan) staat, in de districten Soengei Lemauw, Oeloe Benkoeloe en Soengei Itam, een boetestraf van *f* 20, voor elk der overtreders, en in Andelas Soengei Kroe, Lima Boea Bada en Sĕlĕbar van *f* 28, terwijl

bovendien partijen gehouden zijn, onder verpligting tevens van den man, om aan de ouders van het door hem onteerde meisje of der weduwe een behoorlijke antaran te betalen, in het huwelijk te treden; alsmede, ter algeheele reiniging der doesoen van de op haar klevende smet, een karbouw te slagten, en de hoofden en ingezetenen ten maaltijd te noodigen.

Weigert de vrouw den medepligtigen man bekend te stellen, zoo vervalt zij in de betaling der dubbele boete.

h. Overspel.

Overspel (orang dapat sala di dalam belaki) wordt met den dood gestraft, onder vrijlating nogtans aan de schuldigen, zich van deze straf vrij te koopen door betaling, voor ieder hunner, eener geldboete gelijk aan de bangoen.

i. Verkrachting.

De straf op verkrachting (orang moeatie prampoean dengan kras) bestaat in een boete, gelijk aan het halve bedrag der bangoen of teboes njawa.

OVERZIGT DER ZEDEN EN GEWOONTEN EN INSTELLINGEN IN DE AFDEELING LAIS IN GEBRUIK.

De instellingen bestaan in hadat Redjang Ampat Petoelai.

1°. Inrigting van het inlandsch bestuur.

De afdeeling Lais is verdeeld in zeven districten, genaamd Serangei, Bentoenan, Ayer Padang, Lais, Ayer Besie, Palic en Kerkap.

In ieder der districten zijn aan het hoofd gesteld chefs, onder den titel van Pembarabs, en zoo ook is voor ieder doesoen aan het hoofd gesteld een chef met den titel van depatie.

Deze hoofden zijn, volgens aangenomen gebruik, gemagtigd om alle kleine geschillen als anderzints in hunne respectieve doesoens voorkomende af te doen, bij voorbeeld huishoudelijke en andere zaken, waarop slechts eene boete gesteld is van *f* 10 niet te bovengaande, het instellen van voorloopig onderzoek in criminele zaken en voorts het handhaven van rust, orde en goede politie, in hunne respective doesoens.

Ingeval echter partijen in de uitspraak door hen genomen geen genoegen mogten nemen, alsdan is het de gewoonte, dat dergelijke zaken voor den raad der hoofden te Lais worden gebragt, die, na partijen te hebben gehoord, eene definitieve beslissing neemt.

a. De titels der hoofden, hunne verhouding tot elkander en tot hunne anak boea's.

De titels zijn zeer verschillend en worden naar eigen verkiezing door de hoofden bij eventuele benoemingen aangenomen, onder anderen het hoofd te Auer Gading, die den titel voert van Pasirah Batoe.

De vijf Pembarabs of districts-hoofden respectievelijk onder de titels van:

Radja Kalipa
Radja Moeda
Penbarab Soeka kompenie
Radja Malio
Bagindo Krontjong en

nog de hoofden, de titels voerende van depatie Radja Pasirah en depatie Pembarab Radja Boedjang.

De verhouding tot elkander kan gezegd worden gelijk en op een goeden voet te zijn, echter tot hunne ondergeschikten zou zulks in den regel anders dienen te zijn, hetgeen hier het geval niet is, wegens hunne soms naamverwantschap tot elkander, waardoor veelal de verschuldigde eerbied der onderdanen tegenover hunne hoofden wordt uit het oog verloren, en omgekeerd ook met betrekking tot het ontzag der hoofden tegenover hunne onderdanen.

De verpligtingen der ingezetenen jegens hunne hoofden zijn geene andere, dan de strikte opvolging der bevelen, wanneer zulks geldt het belang van land en volk.

De voordeelen der hoofden (asil) tot de handelsartikelen door de ingezetenen uit de bosschen, als padie enz., bestaan hier niet, alleen ontvangen de hoofden de van wege het Gouvernement vastgestelde procentos voor door hen en hunne ondergeschikten geleverde peper; zij genieten onder anderen 72 duiten voor één pikel zwarte peper, waarvan toekomt:

aan de depaties........50 duiten,
„ „ Pamangkoes.....15 „
„ „ Panggawas.......7 „

of te zamen uitmakende 72 duiten voor een pikel peper.

2°. De instellingen bij en de gevolgen des huwelijks, ook met betrekking tot den bruidschat.

Bij de hier in gebruik zijnde instellingen, als: b. v. de

djoedjoer Agoeng, is de man verpligt, vooral de anak pembarabs, als bruidschat te leveren eene som van ƒ 220, daarentegen bij de djoedjoer tenga is de man, wanneer hij een anak depatie is, verpligt als bruidschat te betalen eene som van ƒ 208.

Bij de djoedjoer kabanjakan eene som van ƒ 190, en voorts bij de semando berhadat slechts ƒ 24, met bijvoeging van één bok of geit.

De instelling semando tida berhadat is dat de man geen antaran (bruidschat) geeft, en wordt hij, als een gevolg daarvan, verpligt, zijne vrouw overal te volgen, werwaarts zij zulks mogt verkiezen.

De instelling semando balik djoerai verpligt het meisje of den jongeling naar vaders zijde over te gaan.

3o. De straffen in zaken van misdrijf.

a. In gevallen van moord, wanneer zulks bewezen is, worden de straffen, hier bepaald tot de betaling van het zoogenaamde afkoopgeld (Bangoen Njawa), gesteld op 100 realen met bovendien nog eene boete van 50 realen, hetgeen Tepoeng Boemie genoemd wordt.

Bij onvermogen worden de misdadigers met de processale stukken en getuigen naar de hoofdplaats Benkoelen opgezonden, om daar voor den Pangerangsraad, volgens de wettelijke bepalingen, te worden gevonnisd en teregt gesteld.

b. Verwonding wordt beoordeeld en de straffen daarop bepaald naar evenredigheid der meerdere of mindere groote diepte en gevaarlijkheid der wonden, b. v. is de wond groot of gevaarlijk Pampas, dan valt er een boete op van 50 realen van mindere beduidenis, zijnde slechts 6½ realen.

c. Ingeval van diefstal en veediefstal worden de schuldigen beboet met ƒ 40, met vergoeding van het dubbele der waarde van het gestolen goed, terwijl zij bij onvermogen, even als in de gevallen van moord, worden teregt gesteld voor den Pangerangsraad te Benkoelen.

d. Roof idem als voren.

e. Ingeval van aanranding en afzetting op den publieken

weg door een persoon of wel in gewapende benden gepleegd, waarbij moord heeft plaats gehad, wordt gehandeld als hiervoren, sub art. 3 is vermeld.

f. Ingeval van brandstichting worden de schuldigen beboet met 40 realen met de vergoeding der dubbelde waarde van de verbrande goederen en het slagten van een karbouw, terwijl zij bij onvermogen even als de vorige straffen worden gevonnisd en teregt gesteld voor den Pangeransraad te Benkoelen.

g. Ingeval van overspel (Pandjingan) van een gehuwd man met eene gehuwde vrouw, of van een gehuwd man met een ongehuwde vrouw, hetzij nog maagd (gadis) of weduwe, is de straf gesteld op eene boete van 10 realen en het slagten van een karbouw tot Basoe Boemie, wel begrepen als het feit gepleegd is met dwang (berlawan), daarentegen met wederzijdsche toestemming (tida berlawan) slechts 20 realen en een karbouw.

h. Ingeval van verkrachting is de straf gesteld op eene boete van 50 realen, terwijl bij onvermogen de schuldigen worden teregt gesteld voor den Pangeransraad te Benkoelen.

i. De verdeeling der boeten of proceskosten aan de hoofden is bepaald op de eene helft ten voordeele van het politiefonds, waaruit bestreden worden de onkosten voor de overvaart, beloo-ningen aan spionnen enz., en de andere helft ten voordeele der hoofden; van deze tweede helft genieten de Pembarabs $\frac{1}{3}$ en de Proatins $\frac{2}{3}$ gedeelte, terwijl bovendien de Pembarabs nog genieten voor ieder zaak 50 duiten of de zoogenaamde Teboes tando.

k. De proceskosten zijn hier gesteld b. v. voor groote schuldzaken, eene som van *f* 18 en voor kleine zaken slechts *f* 5, door de beide partijen te betalen.

l. De inkomsten voortspruitende van de wilde karbouwen (karbouw djalang) worden verdeeld en genoten door den Toeankoe Regent van Soengei Lemauw met de Pembarabs, districtshoofden dezer afdeeling.

KORT OVERZIGT VAN DE INRIGTING DES BINNENLANDSCHEN BESTUURS, EN VAN DE WETTEN, GEWOONTEN EN INSTELLINGEN IN DE AFDEELING KROE.

1o. Inrigting van het inlandsch Bestuur.

a. De titels der hoofden, hunne verhouding tot elkander, en tot hunne anak boea.

Bij het bevolkt worden der verschillende landstreken in deze afdeeling schijnen de hoofden dier stammen geene titel voor hunne rangen gehad te hebben.

De oudste der eerst gekomene familie was de eerste of hoofdpersoon van den gevestigden stam in een landschap (merga) en verkreeg daardoor ook eenigermate de suprematie over de andere stammen, welke zich later aldaar vestigden. Waaruit is ontsproten de oorsprong van diverse doessoens in eene marga, en waardoor men in staat is geweest hun stam zuiver tot heden toe te behouden, en er tegenwoordig nog verschillende stammen in eene merga bestaan. Later meerder in aanraking gekomen zijnde met andere volken, zoo schijnt de oudste van eenen stam, de een vroeger de andere later, titels van regerende vorsten bekomen te hebben en diens heerschappij te zijn erkend.

a 1. Mergahoofden.

De oudste van den eerst gevestigden stam, als de suprematie hebbende over de andere later in die merga gevestigde stammen, erlangden den titel van pangerang of dalm, of hoofd eener merga.

a 2. Proatins.

De oudste der later gevestigde stammen kregen naar gelang van hunne afstamming, bloedverwantschap, etc. den titel van krea, tommongong, depati, proatin of hoofd eener doessoen.

De broeder en zuster van den pangerang, of wel diens kinderen, krijgen den titel van Radin, en diens neven den titel van Radja.

De zoon, waarop het erfregt eener merga valt, heeft den titel van Radja Kapitein.

Over het algemeen wordt de titel van Radja gegeven aan alle personen, welke in eenige verwantschap staan met een der hoofden; ook wordt hij wel door hen geschonken aan oudsten eener groote familie of soekoe.

a 3. Soekoe.

In deze afdeeling bestaan dus Mergahoofden met den titel van Pangerang en dalm, doessoenshoofden of proatin met den titel van Radien, Tommongong, Krea-depatie, Radja.

Soekoe's oudste en eerste eener doessoen met of zonder titel, doch niet hooger als Radja en Radin.

a 4. Pengawa Lima.

Ten tijde dat de Engelschen dit landschap veroverden, bestond eene merga, welke zeer zwaar bevolkt was, daarbij immer in onmin met het Bestuur. Ten einde hunne magt te verzwakken of uit politieke maatregelen werd zij verdeeld in vijf hoofden, welke gezamenlijk die merga hebben bestuurd en daardoor den naam erlangd van Pengawa lima. Die hoofden hebben in den raad der hoofden een gelijke magt, als de andere margahoofden, doch voeren geen titel van Pangerang of dalm.

De titel van Radin en Krea of Radja is slechts hun vergund.

a 5. Imbihi.

W^d. Distriktshoofden.

Op enkelde plaatsen, waar twee of meerdere doessoens zijn vereenigd en op verwijderde distantie van het mergahoofd, bestaat gewoonlijk een gemagtigde of waarnemend mergahoofd. Die personen hebben den titel van Imbihie krea, ook wel pangerang, doch zijn en blijven ondergeschikt aan het mergahoofd.

Wijders bestaat er eene Maleische volkplanting met andere vreemdelingen en handelaren, welke zich hebben gevestigd onder de hoede van het bestuur op de hoofdplaats. Zij heb-

ben gevormd twee passers, de eene te Kroe en de andere te Poeloe Pasang, ieder onder het opzigt van eenen Datoe, zijnde tot diens assistentie toegevoegd een Pemangkoe, een Penghoeloe moeda. Deze volgen, ieder naar hunne afkomst, hunne zeden en gewoonten, terwijl een persoon met den naam van Soekoe van ieder natie hunne belangen voorstaat.

a 6. Verhouding der hoofden tot hunne bevolking.

Geene andere verhouding der hoofden tot de bevolking bestaat er, dan die welke kunnen mede brengen de trappen van bloedverwantschap; wijders regelt alles zich naar de heerschende instellingen en van ouds her aangenomene gewoonten.

Ingevolge dat bestaan er in deze afdeeling ter beslissing van allerlei zaken:

a 7. Doesoenraden.

Zamengesteld uit de Soekoes en oudsten der doessoen,

a 8. Hoofden of mergaraden.

Bestaande uit de proatins en hoofd der marga.

a 9. Raad der passer te Kroe.

Bestaande uit den datoe of hoofd der passer met de soekoes der verschillende natiën.

Competentie.

Deze raden beslissen slechts die zaken, welke betrekking hebben op overtredingen van kleinen aard, en zaken van algemeen belang, hun ressort betreffende.

a 10. Groote Raad of die der Hoofden te Kroe.

Bestaande uit de mergahoofden, de penggawa lima's, de datoe der passer, het hoofd der kampong dalam (als griffier en Jaksa), den priester en den ambtenaar, belast met het gezag te Kroe.

Deze raad beslist allerlei zaken, voorvallende onder het gebied van Kroe.

a 11. Pemangkoes.

Wijders worden de hoofden geassisteerd in hunne werking door personen, gekozen uit de bevolking, welke den titel erlangen van pemangkoe en met goedkeuring van het Bestuur afgezet en aangenomen worden.

b. Verpligtingen der ingezetenen jegens hunne hoofden, ook met betrekking tot hunne dienstbaarheid.

Op verzoek en met onderlinge overeenstemming, assisteert de bevolking hunne hoofden in allerhande zaken; er bestaan daaromtrent heerschende gebruiken, doch niet zoodanig dat het als eene verpligting kan worden aangenomen.

Zelfs in zaken, het Gouvernement betreffende, aangaande kultures, bouwen, aanleggen van wegen, ontginningen, etc. etc. en verandering van wetten, wordt eerst besproken, overwogen en in uitvoer gebragt, nadat de goedkeuring der bevolking daarop erlangd is.

c. Het door hun op te brengen contingent en padi, enz.

Geene contingent in padie of rijst wordt door de bevolking geleverd, doch assisteert het hoofd bij het bewerken, schoonhouden, oogsten van ladangs of sawah's.

Een contingent in padie of rijst wordt geleverd aan den Mahomedaanschen priester (djekat genaamd), doch is aan geen bepaalde hoeveelheid onderworpen en kan slechts worden beschouwd als eene sedeka (cadeau), waarom ook de priester is opgelegd het nagaan der rijstkultuur onder het opzigt en in overeenstemming met het hoofd der merga.

d. De voordeelen der hoofden (asil) ook met betrekking tot de handelsartikelen door de ingezetenen uit de bosschen als anderzints verkregen, en de onderlinge verdeeling der asil.

De asil bestaat uit $\frac{1}{12}$ der waarde van het product. Hier is slechts in zwang dezelve te heffen op dammer en gom-elastiek, te betalen door de verkoopers.

Die op Gouvernements-producten wordt voldaan door het Gouvernement. De verdeeling is over het algemeen $\frac{1}{3}$ voor het mergahoofd, $\frac{2}{3}$ voor de proatins.

2o. De instellingen bij en de gevolgen des huwelijks, ook met betrekking tot den bruidschat.

De oude Lampongsche instellingen heerschen omtrent het huwelijk en leiden alle tot het doel, het uitsterven van een geslacht voor te komen, en zooveel mogelijk door dat middel in aanzien te brengen en te vermeerderen.

Tot dat einde heeft men ingevoerd de adat djoedjoer en die van semundo, welke weder ieder afzonderlijke bepalingen en gebruiken medebrengt.

De algemeene regelingen voor een huwelijk aan te gaan zijn de volgende:

2 *a*. Ouderdom.

Geen huwelijk mag worden aangegaan, zonder dat aan de Mahomedaansche instelling de besnijdenis en Lampongsche adat Betindie is voldaan; bij de laatstgenoemde plegtigheid, waarbij het slagten van een karbouw, of wel geit plaats vindt, wordt bepaald de wijze van huwelijk, welke die meisjes zullen mogen aangaan; degeen die zich dan aan het ontvoeren van het meisje schuldig maakt, wordt, buiten de daarop bepaalde straf, genoopt tot de volbrenging der bepaling te dier tijde vastgesteld.

2 *b*. Adat Betindie.

Een meisje ontvoerd of wel zwanger wordende, zonder dat voldaan is aan de adat betindie, welke bestaat in het maken van een gat voor den oorring (soembing) en beteekent dat het meisje huwbaar is, vervalt in de daarop bepaalde straffen.

2 *c*. Tanda.

Een huwbaar meisje, een jongeling volgende zonder weten van hare ouders, moet achterlaten een bewijs in geld en bestaat in *f* 2.— à *f* 3.—, welke verborgen moet zijn ter plaatse, waar de slaapplaats is ten huize van het meisje. Niet daaraan voldoende is men strafbaar; deze adat brengt van zelve djoedjoer mede, zoo er geene andere bepaling omtrent het meisje bestaat.

2 *d*. Adat Djoedjoer.

De ouders van den jongeling en het meisje komen onderling overeen tot het huwelijk hunner kinderen en de hoeveelheid van den te voldoenen bruidschat; daarna worden de bewijzen van overeenkomst onder getuigen gewisseld; kort of wel lang nadat dat engagement is aangegaan, wordt tot het huwelijk overgegaan, somtijds zelfs nadat het meisje in het huis van haren aanstaande reeds lang vertoefd heeft. Het verbreken van het

engagement heeft ten gevolge de teruggave der bewijzen en het verdubbelen der waarde door dengeen die daaraan schuldig is.

2 e. Kawin.

Het huwelijk vindt plaats volgens de Mahomedaansche ingevoerde wijze.

3. Bruidschat.

De hoeveelheid van den bruidschat is onbepaald en regelt zich naar die harer moeder.

4. Aanspraak.

Een meisje, gedjoedjoer zijnde, wordt beschouwd als niet meer tot het huisgezin te behooren en verliest hare regten.

Als weduwe is zij voogdesse over hare kinderen onder toevoorzigt van de aanverwanten van haren man.

5. Scheiding.

Bij scheiding verblijft het regt op de kinderen aan den man; wat de vrouw heeft medegebragt, neemt zij met zich: daarna wordt de bruidschat teruggegeven, doch voor ieder kind eene vergoeding gegeven van tien reaal of *f* 20 gulden.

Buitendien wordt van den bruidschat terug gehouden de adat bli pakeij, bli kiloe en bli pagentangen djaga djaga. De 2 eerste adats bestaan in goederen of deszelfs waarde, terwijl het laatste bepaald is op vijf reaal.

6. Adat Palankaan.

Een jongere zuster eerder uitgehuwelijkt wordende dan eene oudere, zoo wordt eene vergoeding van een stel kleederen aan den bruidegom opgelegd ten voordeele van de oudere zuster.

7. Oepa Batin.

Bij het vertrek van een meisje uit de doessoen, wordt van den bruidschat tien gulden geschonken aan het hoofd als eene vergoeding.

2. Djoedjoer Agoeng (Ratoe).

Alhier genaamd het nemen van eene Ratoe of de dochter van een mergahoofd en vindt slechts plaats onder de rijkste en voornaamste der mergahoofden.

Geene bepaling bestaat er omtrent de hoegrootheid der djoedjoer, doch hij mag niet hooger stijgen dan *f* 200 reaal.

De goederen, welke eene Ratoe medebrengt, heeft bijkans dezelfde waarde.

De betaling geschiedt zelden in eens en gebeurt het dikwijls dat kleinkinderen nog die schuld afdoen.

De 1ste zoon verwekt bij de Ratoe, krijgt bij zijne geboorte den titel van Radja Kapitein en is de erfelijke opvolger van het margahoofd.

Bij scheiding wordt opgevolgd wat bij de adat djoedjoer is opgegeven.

De Ratoe heeft den voorrang boven alle andere door haren man gedjoedjoerde vrouwen; voor deze is het zware werk en huiselijke diensten.

2 *f.* Djoedjoer Tenga (proatin).

Die djoedjoer vindt plaats onder de proatins en verschilt slechts met de andere djoedjoer-instellingen daarin, dat de bruidschat niet hooger mag zijn als 150 reaal.

2 *g.* Djoedjoer Ketjil ataoe kebanjakkan.

Die instellingen vinden plaats onder de bevolking en is aan dezelfde regels, die voor de djoedjoer zijn daargesteld, onderworpen, slechts mag de djoedjoer niet hooger zijn dan 100 reaal.

2 *h.* Adat orang ambil anak.

Alhier genaamd Semundo orang kebanjakkan.

Bij deze instelling neemt de vrouw een man.

Alles wat de man doet, gaat onder voorkennis van zijne vrouw; de vrouw is aansprakelijk voor alles, doch, zoo zij in civiele zaken geen kennis heeft gedragen van de verrigtingen van haren man, zoo wordt het vonnis tot op lijfsdwang verhaald op haren echtgenoot.

De man heeft geen aanspraak op de kinderen.

Bij scheiding vertrekt de man, zoo als hij gekomen is.

2 *i.* Semundo beradat (Radja Radja).

Derzelver instellingen komen overeen met die der Europea-

nen, waarbij de man en vrouw in gemeenschap van goederen zijn getrouwd.

Bij scheiding heeft er eene gelijke verdeeling plaats onder de goederen.

2 *k.* Semundo balik djoeraij (pernantian djoedjoer).

Alhier genaamd pernantian djoedjoer.

Een huwbare dochter wordt uitgehuwd volgens de adat djoedjoer, onder bepalingen als deze. Indien haar broeder nog te jong is, om het beheer te regelen, en nog niet getrouwd, zoo kan de zuster niet eerder het ouderlijke dak verlaten of haren man volgen, dan nadat aan de bepalingen voldaan is, haar broeder getrouwd is en het beheer op zich heeft genomen.

2 *l.* Adat anggouw of gantie tikar.

Bij deze wordt vergund dat een jongere of oudere broeder of naaste bloedverwant van den echtgenoot eener weduwe, met hare toestemming, de pligten vervult van haren echtgenoot.

Zonder hare vergunning mag zulks niet plaats vinden.

2 *m.* Semundo mardika.

Deze instelling vindt alleen plaats onder de vreemdelingen of Maleische bewoners op de passers.

Aanzoek.

Door den man wordt het aanzoek gedaan en hij zendt ten dien einde zijne zendelingen om eene overeenkomst te treffen.

Bewijzen.

Het aanzoek aangenomen zijnde, zoo worden de tanda tanda van weerszijde gewisseld, waarmede wordt te kennen gegeven, dat de overeenkomst is bepaald.

Bruidschat (antaran).

Daarna wordt de bruidschat gebragt en het huwelijk bepaald. Het verbreken van de overeenkomst heeft ten gevolge het verdubbelen van de antaran en tanda tanda, zoo zulks plaats vindt van den kant der bruid, en van de zijde van den bruidegom, het verbeuren van zijnen antaran en van zijne bewijzen.

Palankaan.

Eene jongere zuster eerder uitgehuwelijkt wordende dan hare

oudere, is hare bruidegom verpligt een stel kleederen ten geschenke te geven aan hare oudere zuster.

Huwelijk.

Aan die voorwaarden voldaan zijnde, zoo wordt tot het huwelijk overgegaan, hetwelk geschiedt volgens de Mahomedaansche instellingen.

Pamadoean.

Een gehuwd man een tweede vrouw nemende, betaalt eene boete aan zijne vrouw, welke bestaat in eens zoo veel geld als vroeger hare antaran was, en welke zij uitdeelt aan hare naaste vrouwelijke aanverwanten.

Issie kawin, tjaro of wel maas kawin genaamd.

Bij het huwelijk wordt bepaald hoeveel, buiten de antaran, de huwelijksgift, maas kawin, zijn zal en verblijft de echtgenoot die schuldig, en wordt niet eerder betaald dan nadat eene scheiding plaats vindt.

Het verbeuren van de huwelijksgift vindt plaats bij geregtelijke scheiding of wel bij zware overtredingen van de vrouw.

Ontvoering.

Een meisje een jongeling volgende, zonder medeweten van hare ouders of wel bij een stille liefde'shandel gesnapt wordende, worden getrouwd en worden gestraft met eene boete, de hoeveelheid naar gelang der omstandigheden.

Adat hidah.

Een vrouw mag niet eerder in den echt weder treden, of zich afgeven met een ander man, dan nadat een tijdsverloop van drie maanden en tien dagen heeft plaats gevonden. Tusschen de scheiding schuldig daaraan bevonden wordende, wordt zij tot eene daarop bepaalde straf veroordeeld.

Een man en vrouw gescheiden zijnde, is het vergund zonder trouwen weder met elkander te leven.

Eene scheiding mag tot drie keer plaats vinden.

Bij eene derde scheiding wordt het niet meer vergund, dat partijen weder tot elkander komen. Nadat de hidah heeft plaats gevonden, moet zij dan weder met een ander man eerst zich ver-

binden en scheiden, voor en aleer het aan haar weder vergund is te leven met haren vorigen echtgenoot, doch deze is dan verpligt weder haar op nieuw te trouwen.

De maas kawien een maal geschonken zijnde bij eene scheiding kan niet weder gevorderd worden.

Pligten.

De echte lieden zijn verpligt elkander rekenschap te geven van hun doen en laten, handel en wandel.

Bij het intreden in eene familie, ontvangen de getuigen de goederen, door bruidegom en bruid medegebragt; die goederen dragen den naam van Harta Perboedjangan, en is de vrouw verpligt bij scheiding weder aan de getuigen uit te leveren.

De winsten en verliezen met medeweten van beide partijen, worden te zamen gedeeld bij scheiding.

Bij scheiding kinderen achter latende, wordt het aan die overgelaten, vroeger of later, bij wie zij zich vervoegen willen.

Intusschen blijft de moeder tot dat tijdstip met de opvoeding belast.

De vrouw of man is niet verpligt, bij scheiding of dood, de schulden zonder medeweten aangegaan te voldoen.

Bij overlijden zonder testament, gaat de harta perboedjangan terug aan de familieleden.

De begraveniskosten worden uit den gemeenschappelijken boedel betaald; wat wijders overblijft, vervalt aan de oudste der familie, welke daarvan afzondert voor de familieleden een of ander aandenken (angoen angoen); daarna splitst hij dat in tweeën en keert aan de weduwe en kinderen voor ieder een aandeel uit.

Bij het niet daar zijn van kinderen vervalt hun aandeel aan de aanverwanten van den overledene.

Testament.

Geen testament wordt van kracht erkend, dat niet voor den gezaghebber, de familieleden, hoofden en oudsten des volks is opgemaakt en door hen onderteekend.

Daaraan voldaan zijnde, zoo kan de uitvoering plaats vinden.

Adoptie.

Geadopteerde kinderen hebben dezelfde regten als eigene kinderen, indien zij zijn erkend voor de hoofden en nabestaanden.

Aangenomen kinderen hebben geene regten op de nalatenschap van hunne werkelijke ouders en worden beschouwd als niet meer tot de familie te behooren.

Geene aanverwanten hebbende, treden de erkende geadopteerde kinderen in de nalatenschap der geadopteerde ouders.

De maleische bewoners profiteren ook van 's lands instellingen, en maken van de adat djoedjoer gebruik tot erlanging van vrouwen en vermeerdering hunner familie en volgen in zooverre die adat als het hunne zeden en gewoonten veroorlooven.

De kinderen volgen hun vader bij eene scheiding.

De dochters, uit een zoodanig huwelijk gesproten, mogen nimmer gedjoedjoer worden en volgen de maleische adat.

Aan de oudste dochter vervalt de erfenis en zij deelt zooveel mede aan hare broeders en zuster als zij goeddunkt.

Bij scheiding wordt de vrouw teruggestuurd en opgevolgd wat er bij de adat djoedjoer is voorgeschreven.

2 *n*. Erfopvolging.

De oudste zonen, welke verwekt zijn bij gedjoedjoerde vrouwen, zijn de wettelijke erfgenamen en stamhouders en volgen den vader op in zijnen rang, adel en functie.

Bij gebrek aan mannelijke kinderen en bij het daarzijn van dochters, vervalt de ophouding of voortzetting van den stam aan de oudste dochter, welke door middel van den adat semundo ambil anak erfgenamen tracht te erlangen.

Geene kinderen daaruit voortspruitende, zoo valt het regt op haar oomskinderen of wel op die van hare bloedverwanten, welke volgens de adat djoedjoer daarop aanspraak heeft.

3°. De wetten en straffen in zaken van misdrijf.

Op alle misdrijven zijn straffen bepaald, buiten de boete, welke wordt geregeld naar den minderen of meerderen graad van schuld.

3 *a.* Bangoen.

Met den dood, gesubstitueerd door den bangoen, bestaande in eene betaling van 100 reaal, buiten eene boete, worden gestraft alle personen schuldig

3 *a.* aan moord,
b. „ vergiftiging.
c. „ bloedschande.
d. „ roof en moord.
e. „ overspel.
f. „ brandstichting.
g. „ vrijwillige ontvoering van gehuwde vrouwen.
h. „ vervalsching van goud, zilver, juweelen of geschriften.
i. „ het trekken, ontblooten van een wapen.

3 *b.* Halve Bangoen.

Bestaat in 50 reaal buiten boete en toegepast als straf wegens

3 *aa.* opzettelijke verwonding.
3 *bb.* indringen in woningen van hoofden.
3 *cc.* het doen van een valschen eed.
3 *dd.* een onnatuurlijke gemeenschap.
3 *ee.* verkrachting.
3 *ff.* kindermoord.

3 *c.* Overtredingen.

Alle overtredingen worden gestraft met boete, de hoegrootheid bepaald naar gelang der omstandigheden en toegepast;

3 *kk.* op het overtreden der gebruiken en instellingen van die
3 *ll.* op het huwelijk.
4 *mm.* „ de eigendommen.
5 *nn.* „ „ zamenleving.
6 *oo.* „ „ wederzijdsche eerbied en achting.
7 *pp.* „ „ landbouw en handel, bedrijven etc.

3 *d.* Diefstal.

Wordt gestraft met buiten de daarop bepaalde boete van *f* 25, de vergoeding aan den eigenaar van de dubbelde waarde der gestolene goederen.

Het opkoopen en verbergen van gestolene goederen vervalt in dezelfde termen.

3 *e.* Verwonding

Van geringen aard, veroorzaakt door toedoen van een ander, bediende of beesten, of wel in dienst erlangd. Wordt buiten de boete nog een smartegeld (tepong) opgelegd ten voordeele van den lijdende.

Bij verwonding, waar de dood had op kunnen volgen, misvorming of gebrek daarstelt, wordt buiten de boete eene hoogere smartegeld (pampas) opgelegd, ten voordeele van den lijder.

3 *f.* Schadevergoeding.

Mishandelingen van beesten, beleediging van geringen aard, verwoestingen van aanplantingen etc., etc.,

worden door de raden der doessoens of merga afgemaakt door schadevergoeding.

Industrie.

Aannemingen van werk, geldleeningen, levering van produkten, schulden worden erkend, zoo dezelve zijn aangegaan met medeweten van de hoofden der merga of passar.

De beslissing der geschillen behoort tot de attributen der marga raden, alles onder voorbehoud van appel bij den raad der hoofden te Kroe.

Pligten van den Priester.

Alle huwelijken en scheidingen, godsdienstige feesten en pligten, worden verrigt door den priester, doch met voorkennis van het hoofd der merga of doessoen en onderworpen aan de vaste bepalingen, erkend bij de Mahomedaansche instellingen.

Daaraan niet voldoende, zoo wordt de priester veroordeelt tot eene boete of wel feestmaal; ook wel worden hem zijne functien ontnomen.

Brand.

Bij brand, ontstaan uit onachtzaamheid der huisbewoners, wordt aan hen opgelegd eene schadevergoeding, bestaande in een feestmaal.

Grondbezit.

Het bezit van gronden is slechts een in leen verkregen goed van den merga.

Hetzij sawah's of ladangs, na drie jaar als wildernis gestaan te hebben, worden zij weder het algemeene eigendom.

Degeen die na die tijd die gronden ontgint, is de erkende eigenaar, doch moet behooren tot de bewoners van die merga, doessoen of passer.

Aanplantingen mogen wel verkocht worden, doch de gronden niet.

Andere inboorlingen zijn genoodzaakt eene verbindtenis aan te gaan met het merga- of passer-hoofd.

De tot sawah's bewerkte gronden mogen verpand worden, doch met voorkennis van de hoofden.

Een verschil, waarin door den Raad beslist wordt, is aangenomen eene restitutie van *f* 5 's jaars in te houden op het kapitaal, en als huur der in pand verkregen sawah's ¼ van het product.

Panden.

Op tijd gegeven zijnde en na verloop van dien tijd nog niet gelost, zijn verbeurd.

Goederen op tijd gegeven, mogen niet gebruikt worden, daarin falende, verbeurt men de daarop geleende gelden.

Goederen, waarbij geen tijd van lossing bepaald is, mogen gebruikt en gedragen worden, en is de schade, daarop erlangd, voor den eigenaar.

Zaken van gewigt moeten met getuigen, of wel met weten van het hoofd zijn aangegaan.

Rente op het geld.

Adat permoessian.

Wordt niet erkend voor den raad; overeenkomsten dienaangaande door de hoofden erkend, worden ook door hen afgemaakt, hetwelk bestaat in eene vergoeding van tien gulden zilver, die er toegepast wordt op

vlugtelingen, welke hebben ingeroepen den invloed van een hoofd (als gedjoedjoerde vrouwen wegens een of andere zaak

met haren man), op vreemdelingen en inboorlingen van andere merga's.

Dit voordeel is alleen voor de merga-hoofden, welke daarvan mededeelen zoo veel als hun goed dunkt, aan den gastheer.

Bepalingen op het afleggen van getuigenis en het doen van den eed.

Mogen wel gehoord, doch niet als getuigen aangenomen worden, kinderen, blinden, dooven en naaste bloedverwanten. In enkelde gevallen is het veroorloofd, vrouwen den eed op te leggen.

Geen eed mag worden gedaan, zonder door een vonnis, (hetzij getuigen of wel partijen) daartoe te zijn veroordeeld.

In zaken, welke geene bewijzen of getuigen hebben, en de doessoen of merga aangaan, kan de eed aan derzelver bevolking worden opgelegd en geschiedt zulks dan op eene heilige plaats, voor den priester, terwijl de Koran boven het hoofd wordt gehouden en het formulier is voorgelezen.

Verandering van straf en beëindiging van het vonnis.

Na verloop van tien dagen niet voldaan zijnde aan een vonnis, zoo wordt het ten uitvoer gelegd.

In Civiele Zaken.

Als bij den verkoop der goederen de opbrengst niet voldoende is, wordt de lijfsdwang toegepast.

Bij lijfsdwang worden vijftien duiten daags te goed gedaan door den schuldeischer.

Voor elke maand lijfsdwang vijf gulden afslag.

De vijftien duiten daags vallen ten laste van den schuldenaar.

In Criminele Zaken.

Niet voldaan zijnde aan de hun opgelegde straf in geld, na de tijdsbepaling, zoo wordt het vonnis veranderd in zooveel maanden dwangarbeid, berekend tegen *f* 5 afslag per maand.

Nadat vooraf de den veroordeelde toekomende goederen zijn verkocht, dient de opbrengst tot aanzuivering van de schuld. De onkosten van voeding etc. komen ten kosten van het Bestuur.

Verdeeling der boeten. — Proceskosten.

De boeten vervallen aan den raad.

Dezelve worden gedeeld in 3 deelen:

3 voor den raad,
3 „ „ lijdende partij,
3 „ het hoofd der merga van de lijdende partij.

Het $\frac{1}{3}$ voor den raad wordt weder gedeeld $\frac{1}{2}$ voor de leden, $\frac{1}{2}$ voor het politiefonds.

Proceskosten.

In Civiele zaken 2 gulden van ieder partij, 5 pCt. van de waarde, het afgeven van een afschrift van het vonnis *f* 1 per copij.

Verloren goederen.

Gevondene goederen moeten onmiddelijk bekend gesteld worden aan de hoofden. De eigenaar is gehouden bij het teruggeven de helft der waarde te rembourseeren.

Bepaling wegens vergoeding.

In zaken van geschil is bepaald voor een karbouw 20 gulden,
„ „ kris 40 „
„ „ lans
„ „ sewar

voor het goud en zilver, zoo veel als het goud of zilver in gewigt bedraagt.

Voor een gulden zilver recepis of koper waarde 120 duiten.

Djoeroedjoengan.

De eigenaar niet bekend zijnde, hetzij van beesten hetzij van wat het ook zij, vervalt de eene helft aan den vinder, de andere aan het merga-hoofd.

Bij ontstaan van geschil daarover wordt het voor den raad der hoofden gebragt; de helft voor den raad, het andere gedeelte aan wien het vonnis als eigenaar erkent.

Inkomsten van spelen.

Buiten de andere inkomsten hebben de hoofden nog het voordeel, welke de asil van spelen oplevert, en bestaat op het loslaten van hanen in den baan en andere spelen, van ieder inzet per reaal tien duiten.

KORT OVERZIGT BETREFFENDE DE WETTEN EN INSTELLINGEN, BENEVENS DE INRIGTING VAN HET INLANDSCH BESTUUR IN DE AFDEELING SELOEMA.

1°. Inrigting van het Inlandsch bestuur.

a. De titels der hoofden, hunne verhouding tot elkander en tot hunne anak boeas.

b. Verpligting der ingezetenen jegens hunne hoofden, ook met betrekking tot hunne dienstbaarheid.

c. Het door hen op te brengen contingent en padi enz.

d. De voordeelen der hoofden (asil), ook met betrekking tot de handelsartikelen uit de bosschen als anderzints verkregen, en de onderlinge verdeeling dier asil.

Voor ongeveer anderhalve eeuw geleden, kwamen eenige families van de andere zijde des barisans, uit het Lintangsche en uit de Passumah landen afzakken, om zich alhier te vestigen. Deze families stichtten aan de rivier Tallo de doessoen Tjinta oeloe, (waarvan de afstammelingen nog thans het margo Kembang seharie uitmaken) aan de Seloema Kota Padang (margo van dien naam) en aan de Allas Karang Anjer (Margo Semidan). Konkeij en Ngalam behoorden echter onder het gebied van den Pangeran van Sĕlébar, die later dit gedeelte afstond aan een zijner familiebetrekkingen, welke den titel van Pangeran Kembang Agong aannam. Meerdere families sloten zich aan de eerstgekomenen aan; andere stammen kwamen afzakken aan wie grond werd afgestaan; de verschillende doessoens van eene stam vormden zich tot margos.

Het hoofd van zulk een margo kreeg den naam van chalippa, dat eener doessoen dien van Proatin, de Proatin toea's

dien van Pembarab of Pemankoe, meest allen onder den titel van Depattie. De boden der chalippa's kregen den naam van Sebendars. Aan het strand vestigden zich Maleijers en andere vreemdelingen met een Dato aan het hoofd, benevens een Pemankoe en Penghoeloe moeda.

Eerst kortelings is door het Nederlandsch Gouvernement aan het hoofd van den stam van Semedan te Allas en dat van de anak marigo te Tallo den titel van Pangeran gegeven; na den dood van laatstgenoemden is deze titel overgegaan aan het hoofd van den stam van Loeboe batang.

De Pemankoes en Pembarabs onderscheiden zich van de overige Proatins door het meerder aandeel, hetwelk zij genieten van de inkomsten van het margo; zij nemen ook zitting in de chalippasraad.

De Proatins of doessoenhoofden zijn aan bovengemelde chalippas en Pembarabs ondergeschikt en hebben slechts eene adviserende stem in den chalippasraad. Zij worden door de doessoenbewoners benoemd, terwijl de chalippa's en Pembarabs door de Proatins (welke men ook gevoegelijk volksvertegenwoordigers zoude kunnen noemen) worden verkozen. Een en ander moet echter door het Gouvernement bekrachtigd worden.

Wijzigingen in den bestaanden hadat kunnen door de chalippa's niet zonder raadpleging en toestemming der Proatins aangebragt worden, terwijl deze laatsten niets vermogen zonder goedkeuring der chalippa's.

In het Konkeijsche en Ngalamsche zijn geene Pembarabs, doch de chalippa's aldaar zijn als het ware de Pembarabs van den Pangeran van Kembang Agong.

De verdeeling van de boeten enz. is voor ieder margo verschillend, en in volgender voege:

Distrikt Tallo

margo	Kembangsehari	voor	den	chalippa.	$\frac{1}{2}$	den	Pembarab	$\frac{1}{2}$
„	Anak Marigo	„	„	„	$\frac{1}{2}$	twee	„	$\frac{1}{2}$
„	Loeboe Batang	„	„	„	$\frac{2}{3}$	den	„	$\frac{1}{3}$
„	Ketjil	„	„	„	$\frac{1}{2}$	twee	„	$\frac{1}{2}$

Distrikt Seloema.

margo Kota Padang	voor den chalippa	$\frac{1}{2}$	den	Pembarab	$\frac{1}{2}$
„ Anak Panghie	„ „ „	$\frac{3}{5}$	twee	„	$\frac{2}{5}$
„ Boengamas	„ „ „	$\frac{2}{5}$	drie	„	$\frac{3}{5}$

Distrikt Allas.

margo Semedan Dep. Perbo	voor den chalippa	$\frac{1}{2}$	den	„	$\frac{1}{2}$
„ Semedan	„ „ „ „ „	$\frac{2}{3}$	„	„	$\frac{1}{3}$
„ Prigie	„ „ „ „ „	$\frac{1}{2}$	twee	„	$\frac{1}{2}$

In het margo Prigie kan echter de Pembarab Depattie Geleran Agoeng, geen aandeel verkrijgen uit de doessoens Marastenga, Loeboe Kembang en Pelipiran.

In het Ngallam en Konkeijsche heeft de verdeeling der boeten aldus plaats.

In Konkeij en Sindoer worden de boeten verdeeld in drie deelen (namentlijk die van Pandjingan) waarvan een deel voor den Pangeran van Kembang Agong, een deel voor den chalippa en een deel voor den Proatin, in wiens doessoen het feit heeft plaats gehad.

Heeft bovengenoemd feit plaats gehad in het margo van den Pangeran, zoo worden de boeten eveneens in drie deelen verdeeld, namentlijk een deel voor den Pangeran, een deel voor den Proatin in wiens doessoen de vrouw te huis behoort, welke zich aan pandjingan heeft schuldig gemaakt, en een deel voor de vier chalippas.

Van andere boeten is $\frac{1}{2}$ voor den Pangeran, $\frac{1}{2}$ voor de vier chalippa's.

Voor het margo Toemboehan, wat betreft het aandeel der proatins, is bepaald, dat iedere boete van pandjingan zal verdeeld worden in tien gelijke deelen, voor de tien hoofden in dit margo.

Voor de Proatins van Loeboe Sawin is bepaald, dat deze boeten gelijkelijk verdeeld zullen worden tusschen de zeven proatins in dit margo.

Van dezen regel maken de doessoens Batoe radja, Bandaragong, Aijer Prioan, Pladjaran, Tandjong en Madjaparing on-

derscheid, als ontvangende hier de Proatins slechts het aandeel der boete van Pandjingan, in hunne doessoens gepleegd.

In de distrikten Allas, Tallo en Seloema, ontvangt iedere Proatin van de Pandjingan uit zijne doessoen *f* 10.

Op de Passers alhier verdeelt de Datoe met den Pemankoe de boeten; deze laatste geeft $\frac{1}{3}$ van zijn aandeel aan den Panghoeloe moeda.

Voor de passer Konkeij worden de boeten verdeeld in drie deelen, een deel voor den Pangeran van Kembang Agong, een deel voor depattie Ambon, een deel voor den Datoe; de Datoe geeft een deel aan den Pemankoe, en de Pemankoe geeft een deel aan den Panghoeloe moeda.

De procentos van de peperkultuur en de verdeeling daarvan, worden door het Gouvernement bepaald.

De asil op de voortbrengselen van het margo, welke uitgevoerd worden, is als volgt:

a. voor de olifantstanden per pikol............*f* 10.00.
b. „ „ dammer witte „ „.............„ 0.70.
c. „ „ karret „ „.............„ 0.70.
d. „ „ was „ „.............„ 6.00.
e. „ „ atappen van de 1000 stuks......100 stuks.
f. „ „ gambir „ „ „ „........60 „
g. „ „ noten „ „ „ „........60 „
h. houtwerken voor een huis, wanneer deze door
een persoon van een ander margo gekapt worden..*f* 4.00.
voor het aanleggen eener ladang...............„ 2.00.
voor het omhouwen van een boomstam, welke reeds
gemerkt was..............................„ 1.00.

De verdeeling dezer asil is voor ieder margo hetzelfde, namentlijk $\frac{1}{2}$ voor den chalippa $\frac{1}{2}$ voor den Pembarab en van dit laatste deel $\frac{1}{3}$ voor den Proatin, uit wiens doessoen deze artikelen zijn opgekocht of uitgevoerd.

De Proceskosten bedragen van iedere boete 5 pCt.

In de distrikten Tallo en Seloema behooren de Karbouw Djalangan aan de gezamentlijke chalippa's aldaar, en worden bij het dooden of opvangen dezelve gelijkelijk onderling verdeeld.

In het distrikt Allas behooren dezelve den Pangeran Laijang Semedan, Depattie Géléran agong en Depattie Djandjie, welke ieder een gelijk aandeel daarvan bezitten.

Te Ngallam zijn deze het eigendom van den Pangeran Kembang Agong en Depattie Ambon, welke laatste een deel moet afstaan aan Depattie Allam en een deel aan den Datoe van passer Ngallam.

De Karbouw nanjongan of alleen loopende wilde karbouwen, worden te Allas en Ngallam, bij opvatting, onder al de chalippa's gelijkelijk verdeeld.

De bevolking in deze afdeeling is verpligt ieder jaar de rijstvelden harer chalippa's te bewerken; zij moet aan iedere oproeping harer hoofden voldoen, hetzij tot het bewerken van wegen enz. of tot wering van een binnenlandschen vijand.

Geene bijeenkomsten of spelen mogen zonder toestemming der hoofden plaats hebben.

Wanneer de hoofden zich naar de oeloe begeven, moet zij dezen voeding en huisvesting verschaffen.

Niemand mag zich buiten zijn margo begeven, om zich elders te vestigen, wanneer zulks door de hoofden niet is vergund.

Voor het omkappen van bosschen ter aanlegging van rijstvelden of anderzins, moet de vergunning der hoofden gevraagd worden.

2o. De instellingen bij en de gevolgen des huwelijks, ook met betrekking tot den bruidschat.

a. Djoedjoer agong. *b.* Djoedjoer Tenga, *c.* Djoedjoer Ketjil of Kabanjakan. *d.* Semundo tra ambil anak. *e.* Semundo berhadat. *f.* Semundo balik Djoeraij.

Er zijn in deze afdeeling twee wijze van huwen bekend.

1°. Djoedjoer of het koopen eener vrouw.

2°. Semundo of het zamenwonen met eene vrouw. De Semundo wordt verdeeld in Semundo tra ambil anak, welke in de oeloe gevolgd wordt, en Semundo berhadat of beantaran, welke op de passers gebruikelijk is.

De prijs der djoedjoer of koelo is bepaald als volgt;

Soembang Dawin Kalang kalindang of wanneer de bruid geene goederen of kostbaarheden ten huwelijk medebrengt.

a.	Djoedjoer	agong	of anak	chalippa	70	realen	*f*	140.—
b.	„	tenga	„ „	Pembarab	60	„	„	120.—
	„	„	„ „	Proatin	45	„	„	90.—
c.	„	ketjil	„ „	Kabanjakan	40	„	„	80.—

Wanneer de bruid goederen of kostbaarheden medebrengt, zoo moet de waarde hiervan door den bruidegom worden betaald; hij kan echter weigeren dezelve aan te nemen, in welk geval deze het eigendom der familie van het meisje worden.

Wanneer een jongeling aan de familie van het meisje, dat hij zich tot vrouw wil nemen, heeft betaald 20 realen, zoo kan hij het meisje met zich nemen, en is dit voortaan zijn eigendom, zijnde vooraf bepaald wanneer het overige gedeelte der koelo zal worden afbetaald, hetzij bij de geboorte van het eerste kind, hetzij bij echtscheiding of overlijden der vrouw.

Soms gebeurt het, dat een jongeling een meisje neemt zonder hiervan kennis te geven aan hare familiebetrekkingen, alsdan is hij verpligt de koelo te betalen en bovendien *f* 10.— boete, waarvan *f* 5.— voor de chalippas.

Hij moet intusschen bij de betrekkingen zijner vrouw verblijven, tot hij 20 realen handgeld heeft betaald, en wordt zulks genaamd Semundo bernantian.

De man is verpligt drie maanden, nadat hij zijne bruid bij zich heeft genomen te huwen (nika); sterft zijne bruid voor dat hij gehuwd is, zoo kan hij de reeds betaalde gelden niet terug vorderen; sterft zijne vrouw echter nadat deze plegtig-

heid heeft plaats gehad en laat zij geene kinderen na, zoo behoeft hij geen koelo gelden meer te betalen.

Wanneer na de betaling van het handgeld (20 realen) de bruidegom van zijn huwelijksvoornemen afziet, kan hij dit geld niet terug vorderen; wanneer echter de bruid in dit geval haar woord terug trekt, moeten de gelden aan den man terug betaald worden en bovendien door haar eene boete betaald worden van 10 realen, waarvan 5 voor de chalippas.

Wanneer de man zich vestigt buiten deze afdeeling, moet hij betalen 80 realen koelo.

Verzoekt de vrouw echtscheiding, zoo kan door haar of hare betrekkingen het nog onbetaalde der koelo niet worden gevorderd; de kinderen en goederen blijven alsdan het eigendom van den man.

Is het daarentegen de man, die de scheiding vordert, zoo moet hij de koelo betalen en worden kinderen en goederen gelijkelijk verdeeld; is er slechts één kind, zoo kan de vrouw dit bij zich houden.

Wanneer de onderhandelingen tot het koopen eener vrouw zijn aangevangen, zoo, nog geene maand verstreken zijnde, zij eenen anderen man neemt, moet zij eene boete van *f* 10.— betalen aan den eerstgekomene.

Wanneer een man eene vrouw gekocht heeft, zoo wordt zij de anak boea zijns chalippas.

Voor eene weduwe (merando) is de koelo de helft van bovengenoemde, de boeten even zoo.

Wanneer de man geene middelen heeft zich eene vrouw te koopen, zoo gaat hij bij haar inwonen en wordt zulks genaamd Semundo tra ambil anak; zoo de man bij de overeenkomst ook geld heeft betaald, zoo is de benaming Semundo belapis reaal; zelden wordt in dit geval meer betaald dan *f* 10.—

De man is in elk dezer gevallen verpligt zijne vrouw te volgen.

Bij echtscheiding op verzoek van den man (wanneer er geene wettige redenen bestaan) is hij verpligt *f* 80.— te betalen, met

inbegrip echter van het reeds betaalde en blijven en kinderen en goederen het eigendom der vrouw.

Geschiedt de echtscheiding op verzoek der vrouw, zoo kan de man, in geval hij vroeger geld betaald heeft, dit terug eischen en wordt het aan de kinderen overgelaten, wie zij volgen willen.

Bestaan voor de scheiding gegronde redenen, zoo moet hierin naar omstandigheden regt gesproken worden.

De man, op bovengemelde wijze gehuwd zijnde, is alleen aansprakelijk voor de door hem gemaakte schulden; hij kan zonder toestemming zijner vrouw het vruchtgebruik harer goederen niet genieten.

De Semundo berhadat of hadat passar, onderscheidt zich van de bovengenoemde Semundo daarin, dat de vrouw bij den man komt inwonen.

De man betaalt alsdan eene zekere som of geeft een pand, antaran genaamd; deze som bedraagt niet meer dan *f* 40.—

Bij echtscheiding worden de goederen gelijkelijk verdeeld, de kinderen kunnen naar verkiezing den vader of de moeder volgen.

Wordt de echtscheiding door de vrouw gevorderd, zoo kan de man de antaran terug eischen.

Hij mag zijne vrouw naar geene overzeesche bezitting brengen, zonder toestemming zijner hoofden.

---

3. De wetten en straffen in zaken van misdrijf, als:
a. Moord. *b.* Verwonding. *c.* Diefstal. *d.* Roof. *e.* Aanranding op den publieken weg door een persoon dan wel in gewapende benden. *f.* Brandstichting. *g.* Overspel. *h.* Ontucht (pandjingan). *i.* Verkrachting.

Matie di bangoen loeka di tepoeng. Zoo luidt de hadat en wel voor den bangoen 100 realen, 100 koelaks rijst en eene karbouw, welke boete moet zijn betaald binnen het tijdstip van eene maand, bij nonbetaling wordt de straf vervangen met

bannissement of doodstraf, naar gelang der omstandigheden; is echter de bangoen betaald en het verzoeningsfeest gegeven, zoo is de moordenaar vrij en volgens de uitdrukking alhier "Gaweij soeda siang."

De bangoengelden worden aldus verdeeld: 50 realen voor de betrekkingen des vermoorden, 25 realen Kapa Lantang en 25 realen boeten voor de hoofden.

Bij de verwonding worden drie gevallen in aanmerking genomen:

a. Ligte verwonding..........	*f* 14.—	aan den verwonde en	*f* 14.—	boete voor de hoofden.
b. Verwonding met meer dan éćne wond...............	" 20.—	" " "	" 20.—	" " " "
c. Verminking...............	" 28.—	" " "	" 28.—	" " " "

Welke boete bekend is onder den naam van pampas; de schuldige is tevens verpligt een stuk wit katoen te geven en eene geit, ten einde het geschil uit te wisschen (pembassoe doessoen).

Hier wordt echter tevens een termijn gesteld van tien, vijftien of twintig dagen, binnen welken tijd de boeten moeten zijn betaald, als wanneer bij nonbetaling de straf veranderd wordt in dwangarbeid, van twee tot zes jaren.

Geschiedt de verwonding ten gevolge van onderlinge twist en zijn beide partijen gewond, zoo moet door hem, die het eerste aanleiding tot twist gegeven heeft, of die het eerst een wapen heeft gegrepen, aan de betrekkingen van den andere een verzoeningsmaal gegeven worden.

Diefstal wordt gestraft met eene boete, de waarde der gestolene goederen evenarende, terwijl de schuldige het gestolene dubbel moet vergoeden. Bij nonbetaling, met of zonder rottingslagen, dwangarbeid van twee tot vier jaren.

Bij roof of aanranding en afzetting op den publieken weg, moeten de boeten en de vergoeding, ieder het dubbelde van de waarde van het gestolene, bedragen, dan wel dwangarbeid van vijf tot tien jaren; is dezelve door gewapende benden gepleegd, zoo is de straf bannissement van 10 tot 20 jaren.

Brandstichting wordt als roof beschouwd en als zoodanig ge-

straft en moet dus het door den brand vernielde, door den schuldigen dubbel worden vergoed, mitsgaders eene boete de dubbele waarde van het verbrande bedragende.

Ontucht (Pandjingan), wanneer eene ongehuwde vrouw zwanger wordt bevonden, zoo heeft zij pandjingan bedreven. Is de schuldige man onbekend, zoo moet zij eene boete betalen van 28 realen; is de man bekend, zoo moet ieder der schuldigen 14 realen betalen en eene geit slagten in de doessoen, waar de vrouw te huis behoort.

Vervolgens moeten de beide partijen gehuwd worden, doch mag door hen geene bimbang gegeven worden; wordt zulks door den man geweigerd, zoo moet hij aan de vrouw, wanneer deze eene maagd was, betalen ƒ80.— en ƒ10.— aan de hoofden; wanneer deze eene weduwe (merando) was ƒ56.— en ƒ5.— aan de hoofden.

Op de passer bedraagt deze som slechts ƒ40.— en geene boete aan de hoofden.

Op het plegen van overspel staat de doodstraf, welke echter kan worden afgekocht, indien beide partijen betalen ieder 100 realen, waarvan ⅓ boete voor de chalippas en ⅔ voor den beleedigden persoon.

Is het overspel door een huwelijk vergezeld gegaan, zoo moeten degene, welke deze plegtigheid hebben bevestigd, een verzoeningsmaal geven, bestaande uit eene karbouw en 100 koelaks rijst, enz.

Eene vrouw, welke van haren man gescheiden zijnde, binnen drie maanden en tien dagen een man neemt, is de doodstraf schuldig; zij kan deze echter afkoopen door het betalen van ƒ200.—, hetzelfde is het geval voor den overspeligen man.

Verkrachting. De man, die eene vrouw verkracht, is verpligt den bangoen te betalen en daarbij verbonden plegtigheden op te volgen. Bij nonbetaling wordt de doodstraf of levenslang bannissement op hem toegepast.

KOMPENDIUM.

OVER DE AFDEELING MANNA.

1°. Inrigting van het inlandsch Bestuur.

De verdeeling der hoofden bestaat in Pangerangs, Kalipas.

a. Pemangkoes, Pembarabs, Depatties, Sabendars en Dato's.

De Pangerans hebben in hunne respective Margos het hoogste gezag.

De Pamangkos volgen in rang op den Pangeran.
De Pembarabs „ „ „ „ Pamangkos.
De Depatties „ „ „ „ Pembarabs.

Alle deze rangen zij erfelijk. Datos zijn op de passars zelfstandige hoofden en zijn erfelijk.

De Sabendars worden door de Pangeran, Pamangkoe en Pembarabs gekozen en zijn belast alle hunne orders betrekkelijk den dienst na te gaan en orders rond te brengen.

De anak boeas zijn verpligt de billijke orders hunner hoofden na te komen en hun van zaken, de inlandsche huishouding betreffende, kennis te geven.

b. Verpligting der ingezetenen jegens hunne Hoofden ook met betrekking tot hunne dienstbaarheid.

De ingezetenen zijn verpligt hunne hoofden kennis te geven van aantegane huwelijken, geboorte, sterfgevallen, koop en verkoop van buffels, bij hen gepleegde diefstal, van aankomst van vreemdelingen, het slagten van buffels of geiten, heimelijke ongeregeldheden, van hun vertrek naar elders; zijlieden zijn tot geene andere dienstbaarheid verpligt, als hulp in het opzetten der Pangerangswoningen zonder levering van materialen.

c. Het door hen op te brengen contingent in Padie, enz.

In dato 1 November 1842 is door den Gezaghebber, met onderlinge overeenkomst der Hoofden, bepaald dat de ingezeten onder hun ressort van iedere Ladang of sawa op eens ten voordeele hunner respective Hoofden betaalt 15 koelaks padie, behalve dit niets anders. Deze padie wordt verdeeld in 15 deelen, als: $\frac{5}{15}$ Pangerang, $\frac{3}{15}$ Pemangkoe, $\frac{4}{15}$ Pembarab, $\frac{2}{15}$ Proatin, $\frac{1}{15}$ Sabendar. Te Kedoerang en Padang Goetjie wordt geen contingent in padie of anderzints geleverd.

d. De voordeelen der Hoofden (asil) ook met betrekking tot de handelsartikelen, door de ingezetenen uit de bosschen als anderzints verkregen en de verdeeling onderling.

De voordeelen (asil) der Hoofden bestaan uit de boeten, welke door hen zelve of voor den Raad der Hoofden opgelegd 5 pCt. van besliste zaken, het vangen van wilde buffels, en de procenten der peper. Van de handelsartikelen, door de ingezetenen uit de bosschen verkregen, genieten de Hoofden alleen van den kooper *f* 0.60 per picol van witte dammer en van gomelastiek (karit), van de verdeeling der boete, die is in 6 deelen, $\frac{2}{6}$ voor de Pangerang, $\frac{1}{6}$ Pemangkoe, $\frac{2}{6}$ Pembarab, $\frac{1}{12}$ Depatti of Proatin, $\frac{1}{12}$ Sabendar.

De procenten der peper in 10 deelen: $\frac{4}{10}$ voor den Pangerang, $\frac{2}{10}$ voor den Pemangko, $\frac{2}{10}$ voor den Pembarab, $\frac{1}{10}$ voor den Depattie of Proatin, $\frac{1}{10}$ voor den Sabendar. Er mogen door de Hoofden geen boeten boven *f* 25.— opgelegd worden; zij zijn in alle geval verpligt daarvan kennis aan den Gezaghebber te geven tot verificatie.

2°. Instellingen bij, en de gevolgen des huwelijks ook met betrekking tot den bruidschat.

a. Djoedjoer Agoeng.

1°. Is *f* 120.— Vóór het huwelijk moet betaald worden *f* 40.— en blijven de *f* 80.— als talie koelo als band tusschen den man en de vrouw en hare familie, welke door den man, wanneer hij van de vrouw verlangt te scheiden zonder wettige reden, door hem moet voldaan worden, en kan zonder scheiding door

de familie der vrouw geen aanspraak meer op de *f* 80.— talie gemaakt worden.

Wanneer de vrouw zonder wettige reden haren man wil verlaten, is alle aanspraak op de *f* 80.— talie koelo voor haar en hare familie verloren. Indien er kinderen zijn, worden zij voor zoo ver mogelijk verdeeld; zoo er een paar of slechts een kind is, blijft het, zoo lang als dat kind niet tot jaren gekomen is, bij de moeder en kan bij later gezindheid bij de moeder blijven of bij den vader gaan.

2°. Voor eene weduwe als boven *f* 20.— en *f* 80.— als talie koelo als boven; de eerste kinderen van de weduwe blijven bij haar.

3°. Wanneer de ouders van een meisje met de ouders van een zoon zijn overeengekomen hunne kinderen in het huwelijk te doen treden, en de bepaalde bruidschat van den jongeling of deszelfs ouders ontvangen is, en daarna zonder billijke reden door de laatsten geweigerd wordt het huwelijk te voltrekken, is de bruidschat voor hem verloren, dat is *f* 40.—. Wanneer van de zijde van het meisje zonder billijke reden geweigerd wordt het huwelijk te voltrekken, is zij of hare ouders verpligt de *f* 40.— aan den man terug te betalen en verbeurt zij bovendien eene boete van *f* 20.—, waarvan *f* 10.— aan de kalipa's en *f* 10.— aan den man, die reeds de djoedjoer betaald had, betaald moet worden.

Bijaldien het huwelijk doorgaat en in alles betrekkelijk die zaak is overeengekomen, moet zulks binnen 3 maanden tijds voltrokken worden.

Bij overlijden van den man blijft zijne nalatenschap aan zijne ouders of familie en moeten de schulden van den man door deszelfs ouders of familie betaald worden. Indien de broeder van den overleden man de weduwe tot deszelfs echtgenoot (adat Mĕngangaoe) wil nemen, is hij zonder andere onkosten daartoe geregtigd en is de stiefvader verpligt vòòr de kinderen te zorgen.

Bij een ander aan te gaan huwelijk der vrouw buiten de familie van haar eersten man, moet zij de helft der djoedjoer aan de

ouders of familie terug betalen en wordt, bij later overlijden van den tweeden man, de verdeeling geschikt onder onderling goedvinden of voor den Raad der Hoofden. De verdeeling onder de kinderen blijft als boven.

b. Djoedjoer Tenga.

Als boven.

c. Djoedjoer Ketjil ataoe Kebanjakan.

Niet in gebruik.

d. Adat orang ambil anak (semando ambil anak).

Wanneer een huwelijk aangegaan wordt volgens adat ambil anak, is de man verpligt in de doessoen van de vrouw te wonen.

De man betaalt geen bruidschat, doch wanneer hij zonder wettige reden van zijne vrouw scheiden wil, moet hij de adat koelo ad *f* 120.— aan de vrouw of hare familie betalen; de kinderen, uit dat huwelijk verkregen, blijven bij de moeder; gelden, goederen, enz. blijven aan de vrouw, en de man heeft daar geen regt meer op.

Wanneer de vrouw zonder wettige reden wil scheiden, zal de man tot geene betaling kunnen gedwongen worden, en volgen de kinderen den vader of moeder naar goedvinden als bij de adat koelo.

Wanneer de man en de vrouw, beiden overeenkomen om naar eene andere doessoen te verhuizen, zullen de ouders of familie der vrouw dit niet mogen beletten, doch zijn de echtelingen verpligt *f* 40.— aan de ouders der vrouw of familie te betalen en kunnen in alle geval de ouders of familie der vrouw hen niet noodzaken de doessoen der ouders te verlaten.

Het is niet geoorloofd, noch de familie der vrouw, noch die der man, het huwelijk te verbreken, noch één stamhouder of kind uit het huwelijk te eischen of daarvoor van de echtelingen geld te vorderen, noch eenige aanspraak te maken op gelden of goederen, door de echtelingen verkregen.

Wanneer de man schulden maakt, of zich schuldig maakt aan misdaad, is de familie der vrouw of zij zelve niet aansprakelijk en is de man alleen verantwoordelijk.

e. Semando bĕradat.

De man betaalt *f* 20,— tot *f* 40.— in eens, welke hij verliest bij scheiding van zijnentwege en kunnen zij lieden gaan wonen waar zij verkiezen; bijaldien de man van zijne vrouw scheidt, heeft hij geen regt meer op de door hen betaalde *f* 40.— of *f* 20.—; de schulden worden bij de scheiding verdeeld ⅔ voor de vrouw, ⅓ voor den man; de goederen en gelden, door de vrouw in het huwelijk medegebragt, blijven haar eigendom, even zoo ook die van den man. De verkregen goederen, gelden, enz. tijdens het huwelijk worden te gelijk verdeeld, de kinderen even zoo; en bijaldien die tot jaren gekomen zijn, gaan zij bij den vader of moeder.

Semando baliek Djoerij.

Zie *d.* dit is hier hetzelfde.

3o. Wetten en straffen in zaken van misdrijf, als moord.

Voor moord wordt de bangoen (bloedgeld) aan de familie der ouders betaald en is volgens de adat	*f*	190.88
Voor het hoofd der doessoen van den moordenaar dindo	„	28.—
Voor den Raad der Hoofden kappa Lantang	„	28.—
Totaal aan geld	*f*	246.88

Bovendien moet de moordenaar tot een verzoeningsmaal geven, een groote of volwassen buffel, vijftig koelaks rijst en alle ingredienten, welke daartoe benoodigd zijn.

Deze zaak wordt beslist voor den Raad der Hoofden, waarvan de Kontroleur of Gezaghebber President is. Aan den moordenaar wordt na gelang der omstandigheden van 15 tot 30 dagen tijd gegeven tot de totale voldoening en bij gebreke van dien volgens Gouvernementswetten gestraft.

b. Verwonding.

Voor verwonding wordt de schuldige gestraft met smartegeld (pampas) van *f* 2.— tot en met *f* 50.—; voor den vermoorde boete van *f* 2.— tpm. *f* 28.— welke aan de hoofden komt. Bij onmagte van betaling wordt de schuldige volgens Gouvernementswetten gestraft.

Bij zware verwonding wordt de helft der bangoen (zie moord) betaald zonder verzoeningsmaal.

c. Diefstal, ook veediefstal.

Voor diefstal enz. wordt de schuldige gestraft met de betaling der dubbele waarde en boete van het gestolene, met of zonder inbraak, waarvoor van 7 tot 14 dagen tijd wordt gegeven tot betaling; bij onmagte van dien wordt de schuldige, welke in arrest blijft, volgens Gouvernementswetten gestraft door den Raad der hoofden.

Voor veediefstal.

Voor een buffel of koebeest *f* 48.—, voor een geit, bok of schaap *f* 12.—, altijd de dubbele waarde als boven.

d. Roof.

Wordt volgens Gouvernementswetten gestraft.

e. Aanranding en afzetting op den publieken weg door een persoon of wel in gewapende benden. Zie roof.

f. Brandstichting. Zie roof.

g. 1°. Overspel (pandjingan) van een gehuwd man met een gehuwde vrouw.

Wordt de schuldige man en de vrouw beboet met de helft der bangoen of *f* 95.44, welke som de schuldigen, ieder de helft, moeten betalen; bij onmagte van betaling worden zij lieden volgens Gouvernementswetten gestraft.

2°. Van een ongehuwd man met een weduwe of meisje.

Wanneer het bewezen is, dat de man een weduwe of meisje bevrucht heeft, moet de man *f* 14.— en de weduwe of meisje *f* 14.— betalen en zijn zij verpligt onmiddelijk in het huwelijk te treden; wanneer de man of vrouw weigert te huwen, moet door degeen, die zulks weigert, *f* 56 betaald worden.

Wanneer de man ontkent, moet hij zulks met een plegtigen eed bevestigen en wordt daarna de weduwe of meisje beboet met het totaal of *f* 56.— (gawé boentoe), die door haar betaald moeten worden.

h. Verkrachting

wordt volgens Gouvernemenswetten gestraft.

i. De hoegrootheid der boeten in elke zaak van misdrijf en de verdeeling.

1o. Voor moord. Zie moord *a.*

De boeten worden verdeeld, als *f* 190.88 aan de familie van den vermoorde, *f* 28.— boete aan den kalipa of Hoofd van den moordenaar, waarvan $\frac{2}{6}$ aan den Pangeran, $\frac{1}{6}$ den Pemangkoe, $\frac{2}{6}$ den Pembarab, $\frac{1}{12}$ Proatin, $\frac{1}{12}$ Sabandaar de kalippa Lantan *f* 28.— aan de Hoofden van den Raad, waarvoor de moordenaar teregt staat, wordt gelijkelijk verdeeld alleen aan de Pangerangs in dien Raad.

2o. Voor verwonding

zijn de boeten van *f* 2.— tpm. *f* 50.—, welke de gewonde ontvangt en van *f* 2.— tpm. *f* 28.— voor de Hoofden, welke verdeeld wordt even als bij moord.

3o. Voor diefstal, ook veediefstal.

Het betalen der dubbele waarde van het gestolene en de boete tot en met *f* 28.— voor de Hoofden zijner margo, die even als bij moord verdeeld worden.

4o. Aanranding en afzetting op den publieken weg door een persoon of wel in gewapende benden gepleegd. Zie roof.

5o. Brandstichting. Idem.

6o. Pandjingan.

De boeten zijn aan de Hoofden in de Margo van de schuldigen, even als de verdeeling bij de boeten en moord.

k. Hoegrootheid der proceskosten in civiele zaken en de verdeeling

is 5 pCt. voor de Hoofden, welke de zaak beslissen, en wordt verdeeld even de boeten bij moord; bijaldien de zaak voor den Raad der Hoofden beslist wordt, worden de proceskosten gelijkelijk onder de kalipa's verdeeld.

l. De hoegrootheid in de aandeelen der gevangen wordende wilde karbouwen. (Karbouw djalang).

Voor de Margo Anak Goemeij (Pino) in 15 deelen, $\frac{3}{15}$ aan den Pangerang, $\frac{6}{15}$ twee Pemangkoes, $\frac{6}{15}$ drie Pembarabs.

Margo Tandjoeng Raija (Pino) in 2 deelen voor Tandjoeng

Raija, $\frac{1}{2}$ den Pangerang, $\frac{1}{2}$ de Pemangkoe Radja Kalipa en van Tepi Aijer Pino en anderen voor den Pangerang alleen.

Margo Doeaijoe (Manna) in 5 deelen $\frac{4}{5}$ aan den Pangerang, $\frac{1}{5}$ aan vier Pembarabs; de twee hebben eene Padangan, Padang Sara en Padang Jarangla voor hen alleen.

Margo Gedong Agong (Manna) in vier deelen, $\frac{3}{4}$ voor den Pangerang, $\frac{1}{4}$ voor 4 Pembarabs.

Margo Loeboe Sirie (Benkenang) in 4 deelen als boven.

Margo doessoen Tenga (Benkenang) in 4 deelen $\frac{3}{4}$ voor den Pangerang, $\frac{1}{4}$ voor Radja Melio, andere padangans zijn alleen voor den Pangerang.

Margo Sombeij Besaar (Padang Goetjie) is alleen aan de Pangerangs overgelaten en helpen zij de Pemangkoes en Pembarabs, met de gift eener karbouw bij hunne of hunner kinderen huwelijks-gelegenheid.

Margo Moela (Padang Goetjie) als boven.

Margo Penjalang als boven.

NOTA VAN TOELICHTING NOPENS INSTELLINGEN ONDER DE BEVOLKING VAN DE AFDEELING KAUER.

1°. Inrigting van het Inlandsch Bestuur.

a. De titels der hoofden, hunne verhouding tot elkander en tot hunne anak boea's.

De titels der hoofden in dit gewest zijn als volgt:

1°. Kalippas, Distrikt- of Margahoofden.

2°. Pembarabs, Tweede hoofden en

3°. Proatins, Derde hoofden van de Marga's.

Onder de Margahoofden bevinden zich verscheidene, welke door hunne geboorte Pangeran zijn; onder de Pembarabs en Proatins voeren de meesten den titel van Depattie. De boven aangegeven hoofden hebben allen zitting in den doessoen- of Margaraad. Er zijn op eenige na alle tevens doessoenhoofden. Er bevinden zich nog enkele doessoenhoofden, die alleen den titel van Penghoeloe doessoen voeren en noch Pembarab noch Proatin zijn, en geene gouvernements-aanstelling hebben.

De Passar te Bentoehan wordt beheerd door een Datoe, bijgestaan door een Pemangkoe en Pengoeloe Moeda. De Passar te Linouw wordt alleen door een Datoe bestuurd.

b. Verpligting der ingezetenen jegens hunne hoofden, ook met betrekking tot hunne dienstbaarheid.

De bevolking is verpligt hun Distrikts- of Margahoofd drie dagen 's jaars te helpen, en wel tot het in gereedheid brengen en schoon maken van zijn padieveld. Ook is het de gewoonte, wanneer hij niet bij magte is, om met zijne eigene familie zijne woning te repareren, hem daarin behulpzaam te zijn, echter kan hij zijne anak boea's tot die verpligting niet dwingen, en geschiedt zulks met eigen vreijen wil.

Er dient hier nog te worden aangeteekend, dat, nadat deze

afdeeling door de Passemahbevolking afgeloopen was, vele veranderingen zijn daargesteld, hoofden verbannen, waardoor Merga's bij elkander zijn gevoegd; mitsdien zijn er alzoo vele gebruiken van vroeger te niet gegaan of vervallen, waardoor de bevolking van de distrikten Oeloe Kinal, Oeloe Loewas, Kinal en Sinaha geene of minder dienstbaarheid aan hun Margahoofd verschuldigd zijn. Pembarabs of Proatins hebben geene de minste aanspraak op assistentie van hunne anak boea's, tenzij zulks uit vrijen wil geschiede.

c. Het door hen op te brengen contingent en padie enz.

De bevolking dezer afdeeling hebben geen contingent van een of ander aan hunne hoofden op te brengen.

d. De voordeelen der hoofden (asil) ook met betrekking tot de handelsartikelen, door de ingezetenen uit de bosschen als anderzints verkregen, en de verdeeling onderling der asil.

Door de bevolking moet aan hunne hoofden belasting worden opgebragt van:

a. Olifantstanden.

b. Vogelnestjes.

c. Gom-elastiek.

d. Gom-dammer.

e. Rhinoceroshoorn, en

f. Was enz., enz.

Alle tanden van olifanten, welke van onderen den omvang van een voet lengte beslaan, alsmede de gevlekte "Gading Belang," dezulke alwaar een zwarte pen doorloopt "Gading Passak" en die welke door holheid geluid geven "Gading Goeroe" behooren de hoofden; echter kan de vinder die tegen vier zilveren guldens het stuk behouden. Tanden van minder dimensie en van geene boven aangegeven teekens voorzien, behooren in eigendom aan den vinder zonder daarvan eenige asil te betalen.

Met de rhinoceroshoorn is de bepaling nagenoeg even als met de olifantstanden; alleen behooren de witte voor acht en de zwarte voor vier zilveren guldens uitgelost te worden en kunnen dan het eigendom van den vinder blijven.

De vogelnesten behooren aan het Hoofd. Met de zoekers of inzamelaars wordt omtrent de verdeeling overeengekomen; zulks bedraagt doorgaans een derde van het produkt dat verkregen wordt.

Van de Gom-Elastiek wordt meestal de asil tegen 10 duiten de reaal van *f* 2.— zilver berekend.

Van Gom-dammer is bepaald van zestig duiten per pikol van 125 Amsterd. ponden.

Van was wordt mede een derde gedeelte of minder aan de Hoofden afgestaan.

De bovenvermelde uitkomsten van asil, alsmede de kultuur-procenten en de Djoeroendjongan van de wilde karbouwen, worden onder de hoofden verdeeld.

2°. De instelling bij en de gevolgen des huwelijks ook met betrekking tot den bruidschat.

a. Djoedjoer Agoeng.

Deze djoedjoer bestaat niet meer; zij was vroeger in gebruik en bedroeg van 100 tot 120 realen van twee gulden zilver de reaal.

b. Djoedjoer Tengah.

Idem als boven van 60 tot 80 realen.

c. Djoedjoer Ketjil ataoe Kebanjakan.

Idem als boven van 40 tot 60 realen.

Thans bestaat in deze afdeeling de tijdens de regeling in 1842 door den Adsistent-resident van Benkoelen ingevoerde Djoedjoer, welke bepaald is op 60 realen of *f* 120 zilver; bij het ten huwelijk vragen, moet direct worden voldaan een derde of 20 realen; de twee derde gedeelten of 40 realen kunnen des verkiezende met toestemming van de ouders van de bruidszijde verschuldigd blijven.

Edoch wanneer het meisje naar eene andere afdeeling met haren man mogt willen verhuizen, kan zulks niet plaats hebben voor en aleer de geheele volle djoedjoer is aangezuiverd.

Mogt de man bij het huwelijk de goederen van zijne bruid mede wenschen te nemen, is hij verpligt die extra te koopen. De bruid bekomt slechts twee stel kleederen ten huwelijk.

d. Adat orang ambil anak.

Deze adat is, dat de ouders of naaste bloedverwanten een man voor hunne dochter of pupille nemen, en alzoo de man zijn doessoen verlaat om in die bij zijne vrouw zich te vestigen. Wanneer er kinderen uit dat huwelijk geboren worden, gaat één daarvan op zekeren leeftijd naar de doessoen van den vader terug, en zulks onder de benaming van Balik Djoeraij.

Mogt er echter bij de inzegening van het huwelijk een afscheidsfeest aan de doessoen van den man, door het slagten van een buffel, gegeven zijn, dan bewijst zulks dat de man daardoor geheel afstand van zijn doessoen doet en zich voortaan beschouwt als tot de merga van zijne vrouw te behooren, alsdan vervalt ook het teruggaan van een persoon of de Balik Djoeraij.

Bij deze adat heeft geene betaling plaats; echter behooren de in dat huwelijk verwekte kinderen aan moeders zijde.

e. Semando beradat.

Hier bekend onder de benaming van adat semando, bestaat in het geven van een huwelijksgift van twintig en meer realen, al naar verkiezing van den jongeling aan het meisje.

Het huwelijk voltrokken zijnde, kunnen zij zich niet ter woon vestigen in de doessoen van den man of wel in die der vrouw; zij zijn niet gedwongen om bepaald eene doessoen te blijven bewonen, maar kunnen ook naar verkiezing verhuizen, alhoewel zulks niet meer dan twee keeren mag plaats vinden.

Bij deze instelling kan nog bepaald worden de adat balik djoeraij, edoch moet zulks bij het sluiten van het huwelijk overeengekomen zijn en geregeld worden, en wordt alsdan genaamd semando balik djoeraij.

Het distrikt Oeloe Kinol Anak Moelah bevolking maakt op de huwelijks-regelingen een uitzondering.

Daar bestaat eigenlijk slechts een soort van djoedjoer, onder de benaming van djoedjoer kambil anak, waarbij de huwelijksgift bedraagt 40 realen zilveren munt.

Deze regeling is, dat de man naar de doessoen of woonplaats van zijn vrouw verhuist, alwaar zij blijven, totdat hunne kinderen

"zoo zij die in hun huwelijk verwekken" huwbaar zijn; alsdan keeren zij naar de woonplaats van den man terug.

Mogten er geene kinderen uit het huwelijk voortgekomen zijn, dan blijft de man tot den dood van zijne vrouw verpligt om bij haar in de doessoen te blijven wonen, behalve wanneer zij door wettige redenen kunnen scheiden.

Wat de betaling, als voldoening der bruidschat betreft, kan even des verkiezende als aan de stranddistrikten een gedeelte door den man verschuldigd blijven.

f. Semando Balik Djoeraij.

Zie hieromtrent de Adat Ambil Anak en Semando; zulks wordt bij het sluiten van het huwelijk uit voorzorg bepaald en geregeld.

Bij het sluiten van huwelijken kunnen nog vele regelingen door partijen worden aangegaan.

3°. Verscheidene Instellingen.

a. Moord.

Vroeger en nog in enkele gevallen wordt de bangoen straf aan opgezetenen van deze afdeeling opgelegd; kan het bedrag daarvan niet door den schuldige bijeengebragt worden, dan zijn zijne naastbestaanden of de Hoofden van zijne marga verpligt hieraan te voldoen; bij gebreke van dien, wordt de schuldige verbannen of ter dood veroordeeld.

Met de Sindangs-bevolking bestaat de bangoenstraf niet, en wordt alzoo de schuldige met bijvoeging van enkele inheemsche gewoonten, volgens de Europesche wetten veroordeeld.

b. Verwonding.

Wanneer de verwondingen aan het bovenlijf, onder de benaming van Loekah Tinggie heeft plaats gehad, dan wordt mede de bangoenstraf opgelegd; ook wel bij verwondingen aan het onderlijf "loekah andap," wordt de schuldige naar boven vermelde straf verwezen.

Meergenoemde straf wordt anders niet opgelegd als bij verminkingen, waar meestal gebreken uit ontstaan.

Kleine of verwondingen van minderen aard worden gestraft onder de benaming van tepoeng, waarvan de verzoening plaats

heeft door het slagten van een geit met betaling van vijf realen en een stuk "kawang van 2½ ellen lang" wit katoen.

Bij verwondingen van geringen aard is de straf bepaald tot het schenken van een kip, sirie met toebehooren en gebak mede ter verzoening strekkende.

c. Diefstal, ook veediefstal.

De straf op dief- of veediefstal is volgens de oude instellingen, dat de schuldige de waarde der ontvreemde goederen dubbel restitueert en bovendien nog meestal met drie kwart der waarde van het ontstolene beboet wordt.

Op kleine diefstallen, zooals van padi of andere aardvruchten enz., is eene boete van zeven realen of *f* 14 zilver gesteld; hetgeen echter doorgaans met de helft of minder wordt afgedaan.

Door den Raad der Hoofden wordt meestal, wanneer de diefstal bewezen is, bannissement toegewezen, daar door hen zelfs wordt ingezien, dat de bestaande hadat in de meeste gevallen geheel ondoelmatig is.

d. Roof.

Wanneer bij de roof verwonding plaats heeft, hetgeen den dood ten gevolge had, dan wordt de bangoenstraf opgelegd en de kosten der geroofde goederen verdubbeld; ook wordt alsdan nog dezelfde som voor boeten door de Hoofden gevorderd; bij gebreke van de voldoening wordt de schuldige verbannen of wel pandeling gemaakt; zijne familie of Hoofden kunnen ook het verschuldigde voor hem voldoen.

e. Aanranding.

Wanneer bij de aanranding goederen ontvreemd zijn, worden die na teruggave nog eens als schadeloosstelling vergoed, of, ingeval die te loor zijn gegaan, de waarde verdubbeld en de schuldigen beboet met 14 realen of *f* 28 zilver.

f. Brandstichting.

Wanneer de brandstichter op heeter daad gepakt wordt, betaalt hij het dubbele der door den brand veroorzaakte schade en wordt beboet met eene som van 48 realen of *f* 96 zilver; wan-

neer hij niet bij magte is te betalen, wordt hieromtrent gehandeld, zooals bij roof is aangegeven.

Wanneer de schuldige niet op heeter daad gepakt is, kan zulks tot eene geheel andere uitspraak leiden.

g. Overspel.

Overspel bij een gehuwde vrouw gepleegd zijnde, wordt de man met 48 realen beboet, en de vrouw is aan de willekeur van haren echten man overgelaten, die naar welgevallen met haar handelen, zelfs dood slaan, verkoopen enz., enz.

Bij ongehuwde personen was de boete vroeger voor dit vergrijp voor de vrouw 40, voor den man 30 realen. Thans bedraagt de boete slechts 14 realen voor beide, benevens het slagten van een buffel, waarvan de helft wordt gebezigd tot reiniging der Merga "Sedeka Brisie Boemie," en de andere helft kan worden verkocht tot bestrijding van inkoop van rijst, zout enz., enz.

h. Verkrachting.

Bij overlijden van het verkrachte meisje de bangoen, bij ontmaagding zonder nadeelige gevolgen 48 realen boeten, dan wel verbanning bij nonbetaling.

4º. Instellingen wegens proceskosten.

a. De hoegrootheid der boeten in elke zaak van misdrijf en verdeeling.

De gewone bangoenstraf is bepaald te bedragen als volgt: 80 realen, 8 soekoes van 60 duiten, 8 talies van dertig duiten, 8 wang van tien duiten, 8 duiten en 8 halve duiten.

De bangoen wegens moord, aan hoofden gepleegd, verdubbelt meestal en bovendien nog eene boete van 95 realen en een buffel voor het houden van sedeka voor den vermoorde. De boeten zijn zoo verschillend, dat die niet kunnen worden omschreven, zie hieromtrent het voorgaande.

De verdeeling is in enkele gevallen, wanneer de zaak in de doessoen beslecht is, de helft voor de regt verkrijgenden, de andere helft voor de hoofden, dan wel alleen voor de hoofden, welke de uitspraak hebben gedaan, al naar omstandigheden en den aard der zaak zelve.

De zaken, welke voor den raad der hoofden gebragt worden, zijn niet in de doessoen door beide partijen aangenomen; de verdeeling geschiedt mede naar uitspraak als boven; de boeten door den raad zelve opgelegd vervallen geheel aan haar, met uitzondering van een derde gedeelte voor het politiefonds.

b. De hoegrootheid der proceskosten in civiele zaken en verdeeling derzelve onder de hoofden.

Civiele proceskosten worden berekend à 12 duiten per reaal van twee gulden zilver, meestal door de verliezende partijen te voldoen, edoch wordt hieromtrent uit den aard der zaak wel verandering ingebragt.

Bij iedere zaak, welke voor den raad der hoofden gebragt is en aangenomen wordt, moet eerst onder de benaming van Bassie Liedah per persoon een reaal of een voorwerp van die waarde bij den raad gedeponeerd worden, waarna het onderzoek geschiedt; na de uitspraak wordt tevens nog bepaald welke der partijen de geheele onkosten dan wel ieder de helft daarvan zal voldoen.

Ondergeschikten hun hoofd aanklagende of klagten tegen hem inbrengende, moeten in ieder geval de onkosten of Basie Liedah alleen bekostigen.

De verdeeling geschiedt immer naar het aantal aanwezige kalippas voor één gelijk aandeel; de beide Datoes hebben een gedeelte te zamen, dan wel een gelijk deel, wanneer er slechts een zitting neemt; de hoofden verdeelen het ontvangene weder met hunne Pembarabs en Proatins.

De Hoofdpriester "Kalie" ontvangt voor het afnemen van den eed "voor huur van den Koran" honderd duiten voor iedere zaak, hetzij aan een of meer personen de eed wordt afgenomen.

PROJECT-INSTRUCTIE

VOOR DE

COMMISSIE, BELAST

MET HET

VERKOOPEN AAN DE JAVANEN OP AANVRAGE

VAN DE

ERVEN OF PAKARANGANS, GELEGEN IN EENE DESSA [1].

INLEIDING.

Ik heb het noodig geacht om alvorens de punten op te geven, die de Commissie zal dienen in acht te nemen, haar te doen kennen mijne bedoelingen met dezen verkoop, en den geest, in welken ik meen dat hij zal moeten worden behandeld.

Toen mij het beheer dezer residentie in het jaar 1819 werd aanvertrouwd, was mijn eerste werk, om te trachten bekend te worden met de inrigtingen en huishouding der Javanen;

[1] Dit stuk, hetwelk een aangelegenheid van het grootste belang behandelt, wordt gevonden in eenige papieren, die aan het Instituut toebehooren. De redenen, die aanspoorden om het in de "Bijdragen" op te nemen, waren tweederlei. Vooreerst vindt men daarin zeer veel, dat ons de zeden en gewoonten, de instellingen van de Javanen in Tjeribon doet kennen; ten tweede is de inhoud, uit een historisch oogpunt beschouwd, allerbelangrijkst. Hoever is men gegaan met de proeven van den landverkoop? Waarom heeft men daaraan geen grooter gevolg gegeven? Welken invloed heeft men daardoor op de inlandsche maatschappij uitgeoefend? Door dit stuk in de "Bijdragen" op te nemen, worden misschien de antwoorden op die vragen uitgelokt, zoodat daardoor uit het verledene leering zal kunnen worden getrokken voor de toekomst.

lang heb ik geworsteld en veel geduld met groote volhouding heb ik noodig gehad, alvorens het mij gelukte hierin te mogen slagen, en hoezeer mijne kennis slechts tot eenen zekeren graad van volkomenheid is gekomen, zoo vermeerdert en verbetert zij nog van tijd tot tijd; zóó moeijelijk is het voor Europeanen om in te dringen in de kennis der inrigtingen, zeden, gewoonten, gebruiken en handelingen der Javanen.

Deze moeijelijkheid bestaat meestal daardoor, dat wij naar onze denkbeelden, naar onze begrippen, hetgeen wij zien, beoordeelen; dat elk regentschap, elk distrikt, en hier en daar dessas, andere wijzigingen geven aan dezelfde grondslagen, waarvan zij uitgaan; en eindelijk dat de Javanen zelfs vermeenen, dat het ter bevordering van hun belang is, althans tot instandhouding van hunne adats noodig is, dat zij ons zoo lang mogelijk met dezelve onbekend laten. Zij vreezen, dat zij, wanneer wij die ontdekt hebben, door ons met eene ruwe hand zullen ondersteboven geworpen worden, en dat zij dan geen verband meer zullen hebben.

Hij, die met aandacht let en overweegt de handelingen en werking van het Inlandsch bestuur en indringt tot binnen de dessas en bij de individuën, zal vinden, dat er belemmeringen bestaan, die zelfs niet met den besten wil der regenten uit den weg te ruimen zijn. Het is waar dat ons gezag werkt, en dat de publieke zaken haren loop in gang houden, maar dit is naar mijn gering inzien meer toe te schrijven, omdat alles als het ware ruw en zeer in het groot gaat bij de rijke en vele middelen of resources van Java, dan wel dat onze inrigtingen, bepalingen en bevelen gegrond zijn op de kennis van het karakter, huishouding en maatschappelijke instellingen der Javanen. Intusschen nadert hoe langer hoe meer het gulden tijdstip, waarin dit alles beschaafd en tot een regel zal gebragt worden, die in overeenstemming is met de denkbeelden en handelingen der Javanen, en niets is waarlijk meer te wenschen, omdat dan het Nederlandsch gezag met het inlandsch bestuur hand aan hand eenen vasten tred zullen houden, die

beide belangens zullen bevorderen, doch daartoe moet langzaam en met kennis van zaken gearbeid worden, en wij moeten wel leeren kennen het nuttige en gebrekkige, 't welk in de Javaansche inrigtingen bestaat, welke laatste te weeg gebragt zijn door verbastering van de oude inrigtingen, door willekeurigheid, door verloop en door den veranderden geest van den tijd.

Het is mijn oogmerk niet om over dit alles in deze inleiding te spreken; ik zal alleen dat gaan verhandelen, hetwelk betrekking heeft tot het onderwerp van deze instructie, opdat zij, die met de uitvoering belast zijn, volkomen zullen kunnen beoordeelen de ware bedoeling en het goede oogmerk, dat ik heb door den verkoop van de erven, waarop de huizen der Javanen in de dessas gelegen zijn.

Het inlandsch bestuur is verdeeld in het hooger gezag van de regenten en hoofdambtenaren, en deze geven hun bevelen aan het dessasbestuur of gewoonlijk aan het dessashoofd, van waar de bevelen worden uitgevaardigd aan de individuën.

Elke dessa heeft zijn eigen bestuur, te zamen gesteld uit een Hoofd, die Koewoe wordt genoemd, en eenige oudsten, die bijzondere takken beheeren en de algemeene belangen gezamentlijk overwegen, en in buitengewone gevallen roepen zij de Sikaps, stamvaders of gebruikers van bebouwde velden bijéén, om met hen gezamentlijk te raadplegen.

Tot zoover is dit zeer goed en kan het ook nuttig werken, maar meestal oefent het dorpsbestuur, en zelfs in sommige dessas het Hoofd of de Koewoe alleen, het willekeurigst gezag uit, een gezag, dat in vele, ja zelfs de meeste, dessas zóó groot is, dat men naar waarheid kan zeggen, dat het doet en laat wat het goed vindt. Onder dat gezag bestaat er nog een tweede gezag, dat ook eenen grooten invloed uitoefent en een overblijfsel is van de aartsvaderlijke regering; het gezag namentlijk van de stamvaders in de dessa over de jongere leden, of liever van de oudste zonen en hunne afstammelingen van de stamvaders, want dat regt gaat en moet overgaan op de oudste zonen of erfgenamen

van elke familie. Zij zijn onder anderen de gebruikers der velden en hunne ahl of familiën deelen in dezelve en zijn verpligt hen de gemeene lasten te helpen dragen, die ook alleen slechts kunnen worden gevorderd van hen, die velden in gebruik hebben.

De uitwerking van het groot gezag van het dorpsbestuur is onder anderen, dat vooral wat den landbouw betreft, elk zich moet gedragen naar de schikkingen en bevelen, die bestaan en worden gegeven naar de oude sleur en loop, die sedert onheugelijke tijden heeft plaats gevonden, en naar zoodanige verdere inrigtingen als in elke dessa bestaan. Niemand kan dus zijn eigen industrie of oordeel volgen, maar is gehouden te volgen hetgeen zoo als het anderen doen. Bijgeloof, vooroordeel, afkeer om van het oude af te gaan, en zoo vele andere verkeerdheden staan hier in den weg en belemmeren elke verbetering, die men zoude willen invoeren, of die door enkelde individuën, welke meer als andere verlicht zijn of kennis opgedaan hebben, zoude kunnen worden ondernomen; het is alleen het publiek of hooger gezag, dat hier op kan werken, maar dan ook altijd verdacht moet wezen op deze tegenstanders en dezelve met beleid moet uit den weg ruimen.

Een ander groot nadeel in het dorpsbestuur en in de inrigtingen van eene dessa is (ik spreek nu alleen met betrekking tot mijn onderwerp), dat niemand over het algemeen eigendom van grond bezit, maar dat de geheele uitgestrektheid lands van eene dessa, en de erven of de grond van de plekken, waarop onder eene dessa de dorpen aangelegd of gebouwd zijn, aan alle gezamentlijk behooren, en dat vooral over de laatste het dorpsbestuur een onbepaald gezag uitoefent (zijnde ten aanzien der bebouwde velden de begrippen en gebruiken onderscheiden; — in eenige distrikten heeft de eerste ontginner het regt om voor zich en zijne erfgenamen het gebruik van die velden te behouden; dit noemt men jassa) zoodat het de inwoners doet opbreken en verhuizen, wanneer zij slechts de minste reden daarvoor kunnen vinden: terwijl zij de Javaansche huizen door en

naast elkander plaatsen zonder orde en zonder den naasten bewoner daarvoor zijne toestemming te vragen.

Dit heeft eene zeer nadeelige uitwerking; de Javaan is hierdoor als het ware geheel gebonden in zijne huisselijke inrigting, hij is onveilig en onvrij gehuisvest en zijn huis is zóó ligt gebouwd, dat hij op den eersten wenk kan opbreken en dat ook zeer gemakkelijk doet. Deze onderlinge en ordelooze, ja zelfs in vele dorpen havelooze bijeenwoning is in vele opzigten een groot kwaad, behalve de rampen, waaraan hij van buiten is blootgesteld, als met name brand, diefstal, gebrek aan vrijheid in zijne eigene woning, mist hij het allereerste goed, dat is zijne natuurlijke vrijheid en veiligheid, omdat hij in zijn huis en op zijn grond niet als een vrij mensch kan doen en laten, wat hem nuttig en aangenaam zoude wezen. Nu hinderen hem zijne buren, of hij is in eene gedurige ontevredenheid hoe lang hij wel op die plek zal kunnen wonen — dit geheel bestaan doet hem altijd zeer los en onverschillig zijn aan de plaats van zijn verblijf; hij verhuist zeer ligt, en zoo geene andere banden hem hielden, zoude dit veel meer plaats vinden. Door deze onzekere wijze van wonen en het groot gezag, dat het dorpsbestuur en het hooger inlandsch bestuur daarop uitoefenen, is hij dan ook hoogst afhankelijk en wel gedwongen in alles naar den wil van het dorps-bestuur zich te moeten gedragen. Zijn doen en laten wordt bespied, hij kan zijne huishouding niet naar zijn welgevallen inrigten, in één woord, hij is iemand die in alle opzigten beperkt en belemmerd is, dat hem deze toestand, hoezeer door gewoonte daaronder lijdzaam, niet aangenaam is, zien wij in het gedrag van de Hoofden en enkelde gegoede Javanen, die op een afgesloten erf wonen; als wij hem daar met aandacht gadeslaan, hoezeer is hij daar een veel beschaafder, een geheel ander mensch in zijne levenswijze en in alle zijne handelingen.

Dit kwaad nu wenschte ik door het verkoopen der erven aan de Javanen, die dit zullen wenschen, weg te nemen, maar voor dat ik de voordeelen optel, die hieruit zullen voortkomen, moet

ik, ten einde niet verkeerd verstaan te worden, of anderen verkeerde inductiën te geven, mij nader verklaren omtrent het dorps-bestuur, opdat men niet in de gedachte kome, dat ik welligt hetzelve zoude willen afschaffen; ik wil dezelve hier te meer gaarne geven, omdat hij, die hetzelve niet in zijn oorsprong kent en de werking er van met aandacht heeft nagegaan, welligt tegen het dorps-bestuur zoude kunnen worden ingenomen, daar hetzelve door mij beschouwd wordt, als hoog noodzakelijk en onmisbaar voor ons gezag. Wij kunnen op den Javaan niet anders werken als door het dorps-bestuur, en in zijnen oorsprong of eerste grondbeginselen is het zóó vol wijsheid en naar de behoefte van een Aziatisch volk ingerigt, dat het zeer te wenschen is en zelfs hoogst noodzakelijk wordt, dat het Gouvernement dit onderwerp eens zeer ter harte neemt en met een vaste hand hetzelve, daar er zoo veel goeds te wachten is van deze inrigting op Java en die ook al hier verloopen en vervallen is, weder op den ouden voet brengt, gewijzigd naar den geest van den tijd, die ook over Java haren invloed ruim heeft uitgeoefend. Wij zien, wat het gevolg is als hetzelve is verloopen, verbasterd of geheel heeft opgehouden in den akeligen toestand der Vorsten-landen, en vroeger zelfs alhier te Cheribon, toen het dorps-bestuur afhankelijk was van Chinezen en anderen, die uit de benoeming der Hoofden voordeel trokken. De voordeelen, die wij thans nog genieten uit het dorps-bestuur, zijn *vooreerst*, dat ons gezag op hetzelve werkt, dat daardoor de policie wordt gehouden, dat de groote vlakten en hangende terrassen in de bergen met rijst worden beplant — dat er koffijtuinen zijn aangelegd en worden onderhouden en dat alle andere kultuur wordt aangehouden en voortgezet — maar met alle deze groote voordeelen bestaan er belemmeringen, die een nog grooter uitbreiding beletten; in één woord, zal Java eenmaal worden, waarvoor het vatbaar is en waartoe de Javanen als het ware voorbereid zijn, dan moet met voorzigtigheid en op eene verstandige wijze uit handen van het dorps-bestuur genomen worden het willekeurig gezag over de daden en han-

delingen der individuën, en aan dezen moet de vrijheid bezorgd worden om te kunnen handelen zoodanig als hun belang zal vorderen en naar de industrie en meerdere kennis, die hij zal hebben verkregen, zonder dat hij gebonden is, om het zoo eens te noemen, de oude sleur te moeten volgen.

In al hetgeen hier door mij wordt verhandeld, bedoel ik de eigenlijke dessa's of liever op zich zelf staande maatschappijen, die haar eigen bestuur hebben en zich beschouwen als de eenigste regthebbende, om de landen binnen hunne limiten gelegen te mogen ontginnen en gebruiken, want in de meeste steden aan de stranden gelegen en ook wel hier en daar in de binnenlanden, waar kottas zijn, is het meestal anders gesteld. Dit alhier te beschrijven behoort niet tot mijn onderwerp; ik zal dan tot hetzelve terugkeeren en aantoonen, of liever opnoemen, welke voordeelen de Javanen zullen ondervinden, als wij aanvankelijk beginnen met hun te geven het eigendom van het erf, waarop zijn huis staat en om hetzelve gelegen is en dat in deze residenten genaamd wordt *Pakasanang* (pakarangan?).

Zijn het geene loutere klanken, dat wij de Javanen wenschen te beschaven; is het eene waarachtige waarheid, dat daar waar wij menschen zien, die eene redelijke vrijheid genieten, gebonden en onderworpen aan maatschappelijke orde, ook daar alleen de maatschappijen bloeijen, nijverheid en welvaart zich op het hoogst ontwikkelen; is het noodig en verwachten wij, dat de rijke gronden van Java zullen opleveren, waarvoor zij vatbaar zijn, en de Javaan zal voortbrengen zoo wel door landbouw als door zijne industrie, al dat geen waartoe zijne physieke en moreele krachten hem in staat stellen; is hij over het algemeen tot die rijpheid gekomen, dat deze welligt zich spoedig zal ontwikkelen; welaan, dat wij hem dan van de banden ontheffen, die zulks tegenhouden, en aanvangen hem het eigendom van zijn huis en erf te geven. Gevoelt gij, die met de uitvoering van die belangrijke taak belast zult worden, welk eene groote beteekenis dit heeft; welke de heilzame gevolgen van dien maatregel voor het belang van Java en dus ook voor het Gouvernement zullen zijn.

Stel u voor den geest in welk eenen staat hij zich nu bevindt en bedenk eens in welken heilzamen toestand de Javaan zal komen. Aanschouw de Hoofden en enkelde gegoeden, die op een afgeschut erf wonen, en hen die dit missen en gij zult het verbazend onderscheid dadelijk opmerken.

Ik zal slechts eenige groote voordeelen opnoemen, die aan de Javanen zullen geschonken worden en die voor Java in het algemeen daaruit zullen voortvloeijen.

De Javaan zal nu worden een mensch, die in zijn eigen huis en erf zich in eenen anderen staat zal gevoelen vrij van alle de belemmeringen en hindernissen, die hem thans omringen; hij zal de waarde daarvan leeren kennen en hij zal dezelve hoe langer hoe meer hoogschatten; zijn erf zal hij nu door eenen pagger, heg of heining omgeven en afsluiten en binnen denzelven zal hem niemand hinderlijk zijn, om zijne huishouding naar zijn goedvinden in te rigten; zijne vrouw en kinderen zullen als het ware hem behooren; hij zal zijn bedrijf, handwerk, arbeid of kunst, zoo hij die verstaat, zijn eigen industrie vrij kunnen uitoefenen op de wijze, die hem bevalt of het best voorkomt, zonder dat hij behoeft bevreesd te zijn voor de afgunst of bedilzucht van zijne buren, want niemand zal hem op de handen kunnen zien: — hoe menigeen die of uit aanleg, genie of die iets elders geleerd heeft, zoude dezelve gevolgd of uitgeoefend en tot meer volkomenheid gebragt hebben, was hij niet teruggehouden door de vrees voor de aanmerkingen of bespotting van zijne buren, in geval zijne onderneming niet mogt slagen. In één woord, hij zal eene redelijke vrijheid genieten, die hij thans mist, en waardoor zoo vele goede zaden verstikt worden — en zoo ik hier niet te overdreven redeneer, dan geloof ik dat hij een beter mensch en huisvader zal worden. Hij zal verder zijn erf in eenen goeden zindelijken staat onderhouden, zal het beplanten met vruchtboomen en andere gewassen voor zijn gebruik en genoegen; het zal hem van belang zijn hetzelve te verbeteren, omdat het zijn eigendom is en daardoor meer waarde verkrijgt, en eindelijk

zal hij eens omtrent het lot van zijne vrouw en kinderen gerust kunnen zijn, en eindelijk zal hij zijn huis hecht en sterk en voor zijn gemak kunnen bouwen en inrigten, want hij behoeft nu niet te vreezen dat hij moet opbreken; hij zal zorgen, dat het zóó ver van dat van zijnen buurman afstaat, dat een kleine brand ook niet zijn huis vernielt, zoo als helaas zoo dikwerf thans het geval is en moet zijn ten gevolge der plaatsing van de huizen. Hij zal zijn pagger of heining zoo goed maken, dat hij ook voor dieven beveiligd is, althans de toegang moeijelijk wordt, en zoo vele goede zaken meer, als in de tijd daaruit zullen voorkomen en die mij welligt nu niet in de gedachten vallen: — maar, en dit is het *tweede* groote nut, dat ik bedöel, en dat ook van veel aangelegenheid is voor Java in het algemeen en met name de Policie in het bijzonder: — het kan niemand ontgaan zijn, dat de dorpen, zoo als die thans gelegen zijn, enkelde uitgezonderd, zeer verward, morsig, ja zeer haveloos zonder eenige orde zijn aangelegd, dat zij noch afgesloten noch op eenige wijze tegen dieven beveiligd zijn, veelmin tegen roovers of brandstichters, terwijl de onzindelijkheid en ongeregelde wegen, ongezondheid en ongemak te weeg brengen en het geheel ongezellig en somber zamenstel ook op het karakter der Javanen moet werken, om eindelijk dat het niet mogelijk is, om eene geregelde Policie in dezelve te houden, dewijl de hoeken en winkels in vele dorpen ontoegankelijk zijn: — zoo was het vroeger in deze Residentie zelfs met de wegen aan de dorpen, doch dat is dan, den Hemel zij gedankt, in deze Residentie veel verbeterd, zoo er zulks nog dagelijks geschiedt. In mijn plan is nu ook opgesloten, en dit moet er van zelf uit volgen, dat, voor men de erven verkoopt, een dorp in geregelde orde moet gebragt worden. Ik heb drie teekeningen laten maken, voorstellende den platten grond, zoo als ik wenschte, dat elk dorp vooraf werd aangelegd; te weten, zoo veel mogelijk als de lokale gesteldheid dit zal toelaten, vierkant, met twee of vier toegangen, welke zoo vele groote wegen door het dorp zijn, die op de allang-allang van

elk dorp uitkomen, doorsneden is: — en het geheele dorp door een gracht of levendige pagger afgesloten is, dat er geen andere ingang tot hetzelve is, als de twee of vier groote wegen, die des nachts afgesloten en door eene wacht bewaakt moeten worden; tusschen de heg, pagger of gracht en de huizen moet een weg om het geheele dorp loopen. Deze plannen of teekeningen dienen evenwel tot aanwijzing slechts; de localiteit of bestaande inrigtingen, als steenen huizen enz. kunnen vorderen, dat er een geheel andere wijze wordt gevolgd; en ook dit kan geschieden, zoo slechts het hoofdoogmerk in het oog worde gehouden, *geregeldheid*, *zindelijkheid* en *veiligheid*. Men zal mij welligt tegenwerpen de groote moeijelijkheid, welke ik ook niet ontkennen kan, maar ik mag daarbij herinneren, hoe gemakkelijk de Javaan verhuist, een geheel dorp opgebroken en verlegd wordt. Op eenige plaatsen in deze residentie is men, op mijn verzoek, reeds hiermede bezig, en daar waar groote moeijelijkheden inderdaad bestaan, laat men de verbetering aan den tijd over. Ik durf mij evenwel vleijen, als dit werk eens aan den gang is, dat elk het voordeel daarvan zal inzien en zelfs handen aan het werk zal slaan; het bewijs daarvoor heb ik als het ware dagelijks in mijne buurt voor oogen. Het voordeel van geregeld aangelegde dorpen behoef ik zeker niet verder te vertoogen.

Een ander groot oogmerk, 't welk wij bereiken zullen, bestaat hierin; wij kunnen thans de bevolking of zielsbeschrijving slechts zeer onvolledig bewerkstelligen; alle pogingen, daartoe aangewend, hebben het doel niet kunnen bereiken, en dit is ook een gevolg van de huishoudelijke maatschappelijke inrigting der dessas, terwijl wij nu in de gelegenheid zullen gebragt worden, dezelve van meer nabij te leeren kennen, omdat elk huisvader een erf zal vragen; — en een dorp, waar ik de proef van mijn plan heb genomen, werden bij oppervlakkige opname reeds over de honderd huisgezinnen meer bevonden, als opgegeven waren; deze kennis moet in het algemeen van groot nut zijn, terwijl wij nog daarenboven nu de meer of min ge-

goede en welvarendste of armste der ingezetenen bij name zullen leeren kennen, hetgeen van geen minder belang is voor het Hoofdbestuur van een Regentschap en der Residentie, zoo voor de Policie, bij het verkiezen van een Hoofd der dessa of leden van het dessabestuur, als wanneer het er eens op aan mogt komen, dat wij in zaken van hooge Policie of algemeene veiligheid op dezelve moeten werken — omdat de meest gegoede den meesten invloed hebben. Door deze personeele kennis zal het nu minder mogelijk zijn, dat slechte personen, gevaarlijke lieden, enz. zich ongemerkt in een dorp kunnen indringen en ophouden, zonder dat men ontdekken kan bij wien.

Vervolgens nog zal een Javaan, eigen huis en erf bezittende, aan het dorp meer gehecht zijn en aan deszelfs welvaart en verbetering meer belangstellen en, hetgeen voor de Policie belangrijk is, men zal beter vat op hem hebben, terwijl hij thans met zijn huisgezin verdwijnt, zonder dat men weet werwaarts hij zich begeven heeft.

Zie hier nu in het groot en in het algemeen opgegeven de voordeelen en het heil, 't welk mijn plan zal te weeg brengen, en zoo wenschelijk, ja ik durf zeggen in den tegenwoordigen en gevorderden toestand van Java, zoo noodzakelijk is geworden.

In alles wat ik hier ter neer heb gesteld, heb ik nog niet gesproken van het geldelijk belang voor het Gouvernement, omdat dit niet de hoofdrede is, hoezeer ik echter gaarne wil erkennen, dat het in het geheel niet te verwerpen is; — ja, dat ik bij zoo veel goeds eene bron ontwaar, waaruit wij een groot gedeelte, zoo niet de geheele, schuld van den achterstand zouden kunnen verevenen.

Ik moet ten dezen aanzien nog zeggen, dat de Javaan in het geheel niet ongenegen is om zijn erf te betalen, dewijl hij in deze betaling *alleen* het eenige middel ziet, waardoor hem een wezentlijk regt is verkregen; — eene oppervlakkige opname van het dorp, waarvan ik straks sprak, gaf mij het resultaat, dat daarin welligt voor *tien duizend guldens zilvergeld* aan erven zouden worden gekocht, en ik geloof, dat ik mij

niet bedriege, wanneer ik veronderstel dat er wel honderd zulke dorpen in deze residentie zullen gevonden worden; — maar behalve dit kapitaal, zoude jaarlijks de verponding alsdan honderd guldens opbrengen, terwijl dat zelfde dorp nu slechts vijftig of zestig guldens huistax betaalt. Dit resultaat moet elk verbazen, en vooral wanneer men bedenkt, wat dit over geheel Java worden kan; men zal welligt bij den eersten opslag zeggen of vragen, zoude *de Javaan zulk een groot kapitaal in specie bezitten, om dit te kunnen betalen?* Hierop zal ik antwoorden, dat mijn voornemen is om de betaling te zullen doen plaats hebben, naar het vermogen en de verkiezing van de koopers, bij gedeelten over een, twee, drie en in enkelde gevallen over vier of vijf jaren. Dit beteekent weinig voor het Gouvernement, daar toch het kapitaal zal binnen komen, maar, en hierop verzoek ik, eene bijzondere aandacht, hoe veel geld is er sedert zoo vele tijden niet op Java ingevoerd, en alhoewel er zonder twijfel ook is uitgevoerd, zoo hebben toch de Javanen een groot gedeelte daarvan onder zich; — men kent de gewoonte der Javanen, om of hun geld in goud en juwelen te besteden of hetzelve onder den grond te begraven; deze laatsten zijn de grootste klassen, omdat zij, die niet tot eene zekeren stand gekomen zijn, niet met zaken van waarde durven pronken, zoodat ik vermeen te mogen vaststellen, dat er nog groote sommen verborgen en bewaard zijn, dat nu een kapitaal is, dat werkeloos en renteloos ligt en dat door mijn voorstel in wandeling zal komen. Ik heb hier van uitgaven gehoord, die geringe Javanen bij zekere gelegenheden doen, die mij verwonderden en natuurlijk mijn aandacht gaande maakten; ik heb redenen om die niet verder bloot te leggen, maar, ik moet nog iets zeggen, 't geen mij is aanvertrouwd. Een zeker Javaan, iemand in staat om het te kunnen beoordeelen, zeide mij, dat indien de sawas of bebouwde velden konden verkocht worden, zulks een algemeen voordeel zoude geven en de Javanen tot het planten sterk zoude aanmoedigen. Ik vraag hem, hoe vele *bouws* gecultiveerd land hij vermeende, dat bij zijn

dorp was liggende: — ik berekende daarna elke bouw op slechts *f* 75 à *f* 100 naar den aard van den grond en dit gaf mij het resultaat van *f* 30,000. Dertig duizend guldens voor dit dorp alleen, en op de vraag van waar die gelden zouden gehaald worden, antwoordde hij zeer omzigtig, dat dit geld welligt wel te vinden was. Ik heb geen rede te veronderstellen, dat hij zulks niet ernstig meende. Het spreekt van zelve, dat de verkoop van landen aan Javanen, hoe aanbevelenswaardig ook, echter met naauwkeurigheid en kennis van zaken moet behandeld worden.

Den Javaan in de gelegenheid te stellen, zijn verborgen geld te kunnen besteden, is op zich zelven reeds eene zaak van groot nut, en ik durf mij vleijen, dat hij langzaam van tijd tot tijd zijn geld zal gebruiken, om ledige en onbebouwde stukken grond, die in zijne dessa liggen, te koopen, zoodra hij slechts verzekerd is, dat hij op hetzelve naar zijn welgevallen zal kunnen planten; iets hetwelk hij nu door het gezag van het dorps-bestuur niet doen kan, deze berekent hem namelijk voor, hoeveel landrenten hij betalen moet, en schrikt hem door deze of gene rede af.

Die met opmerkzaamheid de gronden van deze of gene dessa heeft gade geslagen, hem zal niet ontgaan zijn het verschil van drooge bearbeide gronden van de eene dessa in vergelijking tot eene andere; de rede daarvan ligt in den meer of min werkzamen aard van den koewoe en van daar in dat al of niet aansporen der ingezetenen tot het bebouwen hunner gronden. Men ziet hieruit, dat het alleen het dessahoofd of bestuur is, dat alles te weeg brengt.

Wanneer mijn plan wl wordt begrepen, in werking gebragt en met belangstelling, liefde en overtuiging van het goede, daarin gelegen, ter harte genomen wordt, dan kan daaruit een nieuw en groot heil voor Java ontstaan.

Ik heb mijn bedoeling en de redenen voor dezelve zoo veel doenlijk en breedvoerig ontwikkeld; deze zullen nimmer, wanneer hetzelve in werking wordt gebragt, uit het oog moeten verloren worden.

Hoezeer door dezen maatregel de ingezetenen minder aan de willekeur van het dorpsbestuur zullen zijn onderworpen, is het geenszins mijn bedoeling hen geheel en al van dat gezag los te maken, aangezien dit gezag steeds behoort in waarde gehouden en ondersteund te worden. De belemmeringen echter moeten uit den weg geruimd worden; en eene zedelijke vrijheid, aan maatschappelijke orde gebonden, in overeenstemming met den aard en de beschaving der Javanen, moet zorgvuldig bewaard en daaraan moet met ernst en gestrengheid de hand gehouden worden.

Zoo als elke goede onderneming met zwarigheid gepaard gaat, zoo zal ook deze met moeijelijkheden te strijden hebben.

Bij het nemen van eene proef, deed zich het *eerst* deze zwarigheid op, dat de Hoofden en oudsten van het dorp al te gretig en te groote stukken gronds begeerden. Welligt vormden zij reeds het plan om dezelve weder te verhuren, in welk geval het goede oogmerk slechts gedeeltelijk zoude bereikt worden, hoezeer daardoor reeds de vrijheid voor de ingezetenen zoude toenemen. Alles wat wij doen, moet met de toestemming en goedkeuring der dessa's-hoofden en van het dessa's-bestuur plaats hebben; aan hen moet veel worden toegegeven. In elke maatschappij zijn rijken en armen, en genieten de eersten voorregten; hierin kan men weinig of geen verandering maken, als latende dit zich niet dwingen: — de eerste standen, hetzij door geboorte hetzij door vermogen, moeten de eerste keus in regten hebben, want het zoude een volslagen onbestaanbaarheid en zelfs eene dwaasheid zijn, om te bepalen, dat alle de erven van gelijke grootte of uitgestrektheid zouden behooren te zijn.

Alleen moet men zorg dragen, dat elk voorzien kan worden, en daar er meestal bebouwde of onbebouwde gronden om een dorp liggen, het dorp naar evenredigheid uitbreiden en vergrooten; want wat zijn eenige bouws land in vergelijking van het groot nut hierdoor te bereiken!

Eene *tweede* zwarigheid was, dat zij, die met de meting belast waren der erven, niet vooraf met het dessa's hoofd en de

oudsten des volks of met het dessabestuur hadden geraadpleegd over de verdeeling en over de regten, die sommigen vermeenden daarop te hebben: — hierdoor zoude geschil hebben kunnen ontstaan, en volgens gewoonte kwamen zij daarvoor niet rondborstig uit, maar maakten het den controleur heimelijk moeijelijk en eindelijk lieten zij hem weten, dat de zaak hen niet beviel — ik begaf mij derwaarts en kreeg de bovenstaande oplossing, zoodat ik toen den regent opdroeg om door de koewoes en het dessa's bestuur alles vooraf te regelen, en dat daarna de meting zoude plaats hebben, en de bewijzen voor de aangevraagde erven zouden worden afgegeven.

Eene *derde* zwarigheid is, dat er dikwerf meer dan een persoon aanspraak op een en hetzelfde erf zal maken; de commissie zal alsdan met overleg en op advies van het dorpsbestuur beslissen en, wanneer partijen niet te vrede zijn, moet de resident uitspraak doen; en bij de beslissing hierin moet vooral op de adats gelet worden, die in de dessa's bestaan en op vele plaatsen verschillen.

Welligt zal het gebeuren, dat eenige dessa's dezen maatregel niet aankleven, als wanneer men het oogmerk, voor zoo verre het hen aangaat, moet leeren kennen, en alleen die helpen, welke om erven vragen en de overigen ongemoeid laten; deze zullen naderhand van zelfs bijkomen; ook die welke armoedig zijn kan men er buiten houden, tenzij zij, door eenen langen termijn van betaling te verleenen, mogten over te halen zijn. Men moet in het algemeen volkomen vrijheid laten, om de erven al dan niet te koopen. Ik vleije mij dat, niettegenstaande eenigen tegenstand in den aanvang, weldra het voordeel door een ieder zal worden ingezien. Buitendien heeft het Hoofdbestuur eener Residentie en de Regent het regt, om in geschikte tijden, wanneer het gewas van het veld is, de dorpen in een geregelde orde te doen brengen.

Het Dorpbestuur zal spoedig inzien, dat hun willekeurig gezag verminderd wordt, en daarom is het welligt moeijelijk, dat er eenige tegenwerking aan hunne zijde zal bestaan

kan hun de verzekering geven, dat in het wezenlijk gezag, hen toekomende, niet alleen geene verandering wordt gemaakt, maar in tegendeel hetzelve meer wordt bevestigd en gehandhaafd. Men doet den verstandigen opmerken welk geluk dit voor het algemeen zal te weeg brengen, en dat, daar huis, ambt of bediening zeer onzeker en tijdelijk slechts is, zij in den kring der gewone inwoners terug gekeerd zijnde, dan ook tegen alle willekeur bevrijd zijn. Men moet de Regenten en Hoofden de bedoeling wel doen verstaan, hen daartoe opwinden en aantoonen, dat zij als Javaan aan hun volk eene hooge weldaad bewijzen, die op hun welvaart en geluk de gezegendste uitwerking zal hebben. De Regenten, die ik daarover reeds gesproken heb, hebben mij verklaard dit volkomen te begrijpen.

Ziedaar eenige moeijelijkheden opgeteld; meerdere zullen zich ongetwijfeld voordoen, en de behandeling van het werk zelf, zal ook veel arbeid vorderen. Men zal zich altijd voor den geest moeten brengen de wijze, waarop hij als Javaan de zaak beoordeelt, hoe 't geen in ons oog klein, gering, ja soms, niets is, bij hen als eene zaak van veel belang en gewigt behandeld en overwogen wordt, en wij winnen reeds veel bij hem, wanneer wij over die kleine zaken met hem, even als belangrijke, redeneren willen.

INSTRUCTIE.

De Commissie zal in elk Regentschap te zamen gesteld zijn uit:

Den Regent.

Den Controleur of ander Europeesch Ambtenaar.

Den Pattij of Hoogenpriester.

Den Panghoelo van het Regentschap.

Het Divisiehoofd van elke Divisie, waarin de Commissie zal werkzaam zijn.

Art. 2.

De Commissie zal tot haar hulp en dienst bij zich kunnen nemen zoodanige bekwame Javanen als landmeters of tot andere diensten, als zij zal noodig oordeelen.

ART. 3.

De Controleur of andere Europ. Ambtenaar en de Panghoeloe of Hoogepriester, zullen elk, de eerste in de Nederlandsche en de laatste in de Javaansche taal, het register houden, waarvan aan deze een model is gevoegd [1].

ART. 4.

De Commissie zal genieten 5 pCt. van het bedragen der verkochte erven, welke betaald zullen worden uit de eerste ontvangsten. Zij zal de schrijfbehoeften daaruit moeten vinden en voorts eene verdeeling voordragen hoe veel elk daarvan zal genieten, waaronder ook begrepen zijn de Javanen, die zij als landmeters en tot andere diensten gebruiken. Deze verdeeling zal door den Resident moeten zijn goedgekeurd of kan door hem veranderd of verbeterd worden, waarmede de Commissie genoegen zal moeten nemen.

ART. 5.

Tweemaal in de maand of zoo dikwerf als de omstandigheden zulks zullen vorderen, of de Resident zal verlangen, doet de Commissie rapport van hunne verrigtingen, van den voortgang of belemmering, die zij zal ontmoeten.

ART. 6.

De Resident zal de zaken, die het onderwerp van de Commissie uitmaken, met belangstelling ter harte nemen. Als chef der Residentie zal hij in alles beslissen, en door persoonlijke tegenwoordigheid, zoodra er belemmeringen of tegenkantingen ontstaan, of de Commissie niet in den geest dezer instructie kan werken, waarvan zij verpligt is hem getrouwelijk rapport te doen, zich van alle redenen en omstandigheden overtuigen en daarin voorzien, wordende de Commissie op hare verantwoordelijkheid en ten ernstigsten verboden, om anders als volgens het voorschrift en in den geest van deze instructie te handelen. Mogende er van de zijde der Commissie geene afwijkingen geschieden, zonder schriftelijke toestemming van den Resident.

[1] Dit model bestaat in ons handschrift niet.

ART. 7.

Bij eene publicatie van het Gouvernement, zal worden bekend gemaakt, dat de Regering dezer landen vergunt, dat de Javanen, ingezetenen van een dessa, zullen kunnen en mogen koopen de erven, waarop hunne huizen staan, en dat hen na afbetaling het regt wordt verzekerd, hetwelk elk heeft, die eene vastigheid bezit, met eene vrije beschikking over dezelve, mits jaarlijks daarvoor betalende een procent voor het middel der verponding, en dat het erf niet mag worden overgedragen, verkocht of aan eenen ander overgedaan, dan aan diegenen die ingezetenen zijn van eene dessa, of die door een verkregen regt op een erf, ingezetenen van die dessa wenschen te worden, mits zich onderwerpende aan alle de verpligtingen op andere ingezetenen berustende. En Chinezen in het algemeen daarvan zijn uitgesloten, tenzij de toestemming van het Gouvernement daartoe verkregen zij.

ART. 8.

Deze publicatie alom bekend gemaakt zijnde, zal de Commissie of Regent en Pangh: de bevolking, dan wel de geenen uit dezelve, die dit het best kunnen overbrengen, bekend maken met den geest en bedoeling van de bovengemelde vergunning, en hen aanmoedigen tot derzelver eigen nut en belang daarvan gebruik te maken en deelgenoot daarvan te worden. De Pangh: of Hoogepriester zal vooral van zijnen invloed op de bevolking en op de overige Priesters een goed gebruik moeten maken.

ART. 9.

Wanneer over het algemeen de geest van de bevolking en vooral van de dessa-hoofden en bestuur, genoegzaam ingelicht en genegen is deelgenoot te worden en erven te koopen, waartoe overal eerst de welvarendste en meest gewilligste dessas moeten worden uitgenoodigd, en met dezelve moet worden begonnen, zoo zal de Commissie de volgende regelen in acht dienen te nemen.

ART. 10.

a. Wanneer de Commissie verzekerd is, dat het dorpshoofd of dessas-bestuur de zaak wel begrepen en het voordeel daarvan ingezien heeft, en niet eerder zal de Commissie, dan wel de Regent, het dessa-hoofd opdragen, om vooraf het dorp zoodanig te regelen en te verbeteren als noodig zal zijn, zoo om elk zijn eigen erf te kunnen aanwijzen, als om het dorp in een geregelde en goede orde te brengen, kunnende zelfs, zoo als dit meermalen geschied is, het geheele dorp op een beter terrein worden overgebragt, wordende hierbij gevoegd twee of drie plannen, teekeningen of platte gronden, hoedanig ik wenschte, dat dezelve worden aangelegd en geregeld: aan welke plans de Commissie niet gehouden is zich in allen gevalle te binden, indien de locale gesteldheid van een of ander dorp dit niet mogt toelaten, of het dessa-hoofd en bestuur dit anders mogt wenschen, zullende alleen als een generale regel in achtgenomen moeten worden, dat orde, zindelijkheid en veiligheid worden bevorderd, en door het dorp goede wegen loopen en tusschen de heg, pagger of gracht van het dorp en de erven om het geheele dorp heen een weg loopt, alzoo deze laatste de veiligheid bevordert. Het is niet noodig, dat dit werk geheel voltooid is, voordat de erven worden uitgegeven; als het plan daarvan ontworpen is, en aangetoond kan worden, kan de Commissie ook toestaan, dat elk het erf, dat hij zal verkrijgen, aanvaardt, kunnende hetzelve daarna worden gemeten.

ART. 11.

b. Het dorps-hoofd en bestuur nu eenstemmig met de Commissie zullende werken, zoo wordt eerst als een gemeen eigendom van het dorp, de allang allang, een goed terrein voor de misdjit en een voor het tijdelijk dessas-hoofd, in sommige dorpen eene publieke plaats voor reizenden, gouvernementsgoederen en militairen en daar waar dit noodig is, een voor de passangerang (pasangrahan) voor ambtenaren enz., ruim en goed afgezonderd. Deze plaatsen zijn een sieraad voor eene dessa, en

de Commissie moet aandringen, dat dezelve zoo ruim en goed mogelijk worden aangelegd, ten anderen, indien er zijn waterputten of toegangen naar de rivier — begraafplaatsen of heilige graven, badplaatsen, waterloopen, plaatsen voor buffelkralen, waar men die gemeen wil houden en wat dies meer zij — zoo als in sommige dorpen huizen en erven bestaan om poorsakkas (poesaka's) of oudheden te bewaren, — alle deze en andere plaatsen voor den Javaan heilig, of waaraan hij door bijgeloof of gewoonte gehecht is, moeten een gemeen eigendom blijven, en dit moet worden ontzien.

ART. 12.

c. Na dat dit alles tot volkomen genoegen geregeld is, hebbende evenwel de Commissie vrijheid, om wanneer dit hier en daar overdreven mogt worden, door haren invloed, op eene voorzichtige wijze, de eersten van het dorpsbestuur te matigen, maar altijd met hare volkomen toestemming, dan draagt zij het dorpsbestuur op om met de ingezetenen te overleggen, aan wien en welke erven aan elk zullen worden afgestaan; hieromtrent wordt in achtgenomen, dat zij, die langdurig of reeds hunne voorouders een erf in het bezit gehad hebben, de eerste regten hebben. Indien er verscheiden in dat geval verkeeren, en die op een erf wonen, hetwelk niet door verschillende kan bewoond worden, zoo zullen de oudste, gegoedste of meest invloed hebbenden voorgaan, ten anderen de standen wegens geboorte, ten derde naar het meer of minder vermogen hebbende, de gegoedste de voorhand, en naar de adats of gewoonte, die in elke dessa bestaat. Meestal zal het dessa-hoofd en bestuur dit zonder bemoeijenis van de Commissie of hoofd-bestuur regelen, en daartoe moet men hen aanmoedigen, en daar waar geen groote onbillijkheid bestaat, hunne verdeeling volgen. Volmaaktheid is niet te verkrijgen, en, zoo als ik in de inleiding zeide, het zoude dwaasheid zijn, door gezag te willen doordringen, om gelijkheid daar te stellen — indien er zich evenwel eenige komen bezwaren, dan moet de Commissie de zaak onderzoeken en met overleg van het dessas-bestuur,

bij wege van associatie of minnelijke overeenkomst, de zaak beslissen en anders aan den resident overwijzen, waaraan zich elk, die vermeent zich te mogen beklagen, zal kunnen vervoegen.

ART. 13.

d. Indien er vruchtboomen, vijvers of andere zaken van waarde aan anderen overgaan, zoo als dit dikwerf zal plaats vinden, dan zal de waarde daarvan bepaald worden met toestemming van den eigenaar, naar de gebruiken of naar taxatie. Die evenwel een houten of steenen huis heeft, waarvan de verplaatsing of overbrenging veel zoude kosten, zal groot regt op dat erf hebben, en indien hij om goede redenen het moet afstaan en zijn huis niet kan medenemen of het niet verkiest, zal hem de volle waarde moeten voldaan worden. De hiervoren genoemde gevallen, deze overgang van vruchtboomen enz., zijn reeds algemeen in gebruik, daar de Javaan zoo dikwerf heeft moeten verhuizen, of het erf waarop hij woonde heeft moeten verlaten, dat zelfs het gebruik daarvan de prijzen heeft bepaald, moet evenwel de meeste billijkheid in acht genomen worden.

ART. 14.

e. Eindelijk zullen aan niemand erven mogen verkocht worden als aan Javanen of andere Oosterlingen, mahomedanen zijnde, indien zij reeds lang in eene dessa gewoond of geboren zijn, en het dessas bestuur daartegen niets heeft. Daar, waar Chinezen erven bewonen, die Javanen willen koopen, zullen zij moeten verhuizen naar eene andere plaats in de dessa, door het dessas-bestuur aan te wijzen. Ik bedoel alhier zulke Chinezen als in dorpen wonen, en door geschenken aan het dessas-hoofd helaas! de beste plaatsen in een dorp hebben ingenomen; daar, waar Chinesche buurten zijn en steenen huizen gebouwd, als te Gabang, Plerret, Indramaijo en elders, zal men hen toelaten en ook aan hen de erven verkoopen; indien evenwel in een dorp, behoorende aan eene dessa, een of meer Chinezen huisgezinnen wonen, zich goed gedragen hebben en het dessas-bestuur er niets tegen heeft, zal de Commissie aan den Resident kunnen voordragen om aan de Chinezen erven te verkoopen, maar

onder speciale voorwaarde, dat die Chinezen aan alle de lasten en Heerendiensten, die andere inwoners moeten dragen, zullen onderworpen zijn; thans zijn zij ook daarvan bevrijd, hetgeen eene groote hardigheid voor de Javanen is.

ART. 15.

f. De erven, voor elk geregeld zijnde, zal het dorp in kampongs verdeeld worden, zoo als dit meestal het geval is. Deze kampongs dienen zoo duidelijk mogelijk van elkander afgescheiden te zijn door wegen of kanalen, als door het dorp loopen, zoodat elk kampong duidelijk van de andere is onderscheiden. Deze kampongs, of om mij in het Hollandsch uit te drukken, deze wijken, zullen behalve eenen naam op het register eene letter hebben, en elk dorp met littera A beginnen. Elk erf zal in ieder kampong een nummer voeren, voor elke kampong te beginnen met n°. 1, en op het register zal behalve deze bijzondere nummers een doorloopend nummer aan het erf gegeven worden.

ART. 16.

g. Dit alles vooraf geregeld zijnde, zoo zal de Commissie het geheele dorp in oogenschouw nemen, en door haar zal met overleg van het dessas-hoofd of bestuur worden bepaald: 1°. hoeveel voor de vierkante roede zal moeten worden betaald en 2°. binnen welke termijnen de betaling zal moeten zijn afgeloopen — de prijs van een □ roede zal zijn van 30 tot 50 centen, en de termijnen van betaling van een tot vier jaren, telkens om de zes maanden, terwijl $\frac{1}{5}$ van de koopprijs binnen 3 of uiterlijk 6 maanden na de aanvaarding van het erf zal moeten worden voldaan, en elk vrijheid heeft, zoo spoedig hij verkiest, de koopprijs van zijn erf te betalen.

ART. 17.

h. De gronden, waarop de bepaling van de prijzen voor elke □ roede in een dorp rusten, zijn de volgende:

1°. Omtrent het dorp zelve, zijn de ingezetenen welvarende: — ligt het dorp aan eene rivier of aan eenen grooten weg in de nabijheid van een passer, dan wel bestaan er omstandigheden,

waaruit de inwoners voordeel trekken uit den localen staat van het dorp, waardoor ik versta, dat zij niet zouden kunnen genieten, bijvoorbeeld gelegen aan wegen, waar veel passage en daardoor handel is, — aan het zeestrand, waar gelegenheid is om te visschen, — bij houtbosschen en wildernissen, waaruit de ingezetenen voordeel trekken; aan rivieren als de tjemanok, waardoor een gemakkelijke afvoer van hunne producten met minder moeite en kosten kan plaats hebben; al hetwelk de Commissie in overweging moet nemen, en het dessas-bestuur moet onder het oog brengen en goed te verstaan geven.

2°. Het is mijn plan geweest, om de prijs naar de grootte van het erf te bepalen, en alzoo de □ roede van een groot erf hooger in prijs te stellen dan die voor een klein erf. Bij de Javaan geld geene consideratie, en daar, dit doende, de grooter of rijker Javaan meer zoude moeten betalen, ben ik daarvan afgegaan, aangezien dit dezen laatsten onaangenaam zoude zijn. Ik wil het echter in het midden aan het oordeel van de Commissie zelve overlaten. Welligt kan de prijs voor de □ roede voor elke kampong of wijk bepaald worden. Zeker is het dat de erven die langs de allong allong groote wegen, die door eene dessa loopen of bij de rivier liggen, of wel op hooge vette goede gronden meer waarde bezitten, dan die op steenachtige gronden gelegen zijn.

ART. 18.

Dit alles nu geregeld en tot onderling genoegen geschikt zijnde, zoo moet men de tijd bepalen, binnen welke de prijs van het erf moet zijn voldaan; hierbij geve de Commissie acht op de meerdere of mindere welvaart van den kooper en zij doet hem verstaan, dat eerst dan, wanneer het erf geheel zal afbetaald zijn, een bewijs van eigendom aan den kooper zal worden gegeven en hij in het volle bezit en genot van eigendom zal worden gesteld, terwijl het niet voldoen der bepaalde som op den bepaalden tijd en termijnen alle regt doet verliezen.

ART. 19.

Voorts geeft de Commissie aan de koopers te kennen, dat zij bevrijd zijn van de zoogenaamde huistax, maar dat voor het onderhouden der registers, voor het zekere dat de erven op den naam staan en steeds blijven staan van den geene, die in het wettig bezit is, jaarlijks moet betaald worden een proct. van de waarde van het erf — eerst van de inkoopprijs en vervolgens van de taxatie, die om de vijf jaren geschieden zal. Dat deze betaling de eigenaren op den duur en hunne erven of regtverkrijgenden op het erf verzekert van het regtmatig bezit van dezelve.

ART. 20.

De Commissie geeft verder te kennen, dat zij, die eigen erven bezitten, d. i. die dezelve betaald hebben, bevrijd zijn van alle lasten, behalve die van het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen en van de diensten, die in het dorp gevorderd worden, als met name, het houden van wachten, het bij zekere gelegenheden dienst doen bij het dessa-hoofd enz., alle welke diensten zullen moeten worden geregeld — alle overtollige moeten worden afgeschaft. Dat alleen zij, die eigen erven in eene dessa hebben, zullen kunnen worden benoemd tot koewoe, hoofd en leden van het dessas-bestuur, dat ook alleen de bezitters van erven stem bij de benoeming kunnen hebben, en eindelijk dat het aan hen wordt vergund, om zonder eenige belasting binnen hun erf een warong of winkel te mogen houden en zoodanig bedrijf zal kunnen uitoefenen, als hij goed zal vinden (alleen ten aanzien van eigenlijke dessa's).

ART. 21.

Na dit alles zal de Commissie overgaan tot het meten der erven en het formeren in elke dessa van het register, hetwelk hierboven (art. 3) is genoemd. Van het door den Panghoeloe gehouden register zal een afschrift worden gegeven aan het hoofd der dessa, die hetzelve steeds als een blijvenden staat zal bewaren en aan zijnen vervanger overgeven; deze zal daarvan nog een afschrift maken, hetwelk bij den Priester van het dorp

of liever in de misdjiet zal bewaard worden, omdat het register bij den koewoe berustende door brand en anderzins zoude kunnen verloren raken, terwijl een ander afschrift in het archief van den regent zal worden bewaard. Het register door den kontroleur of Europesch ambtenaar, belast met den verkoop, zal worden bewaard op de secretarie van de residenten, en zullen de registers van elk regentschap in eenen bundel bij elkander blijven, en het geheel zoodanig ingerigt worden, dat het gemakkelijk zal zijn voor het dagelijks gebruik.

De Resident van Cheribon.

(*w. g.*) J. J. VAN SEVENHOVEN.

KITAB TOEHPAH, JAVAANSCH-MOHAMMEDAANSCH WETBOEK. UITGEGEVEN VAN WEGE HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË. 'SGRAVENHAGE, K. FUHRI, 1853.

Het boek, dat onder den hierboven geschreven titel door mij is uitgegeven, is oorspronkelijk opgesteld in het Arabisch en later in het Javaansch omgewerkt. Den naam van den Arabischen schrijver vindt men niet alleen in dit Javaansch wetboek, maar ook in vele Maleische wetgeleerde boeken; meer dan zijn naam heb ik evenwel niet van hem kunnen vinden, noch omtrent zijn leeftijd, noch omtrent zijn leven en werken. Ook is er niets met volkomen zekerheid te zeggen van den man, die dat Arabische boek in het Javaansch heeft omgewerkt; ongetwijfeld echter heeft die bewerking plaats gehad onder de leiding, of ten minste onder het toezigt, van *Hollanders*. In mijn *Mohammedaansch Strafregt*, naar Arabische, Javaansche en Maleische bronnen, 's Gravenhage, H. C. Susan Hzoon, 1857, bladz. 73—75, vindt men hetgeen afgeleid kan worden uit de woorden, die ik te Londen in een van de door den heer Crawfurd aan het Britsch Museum verkochte handschriften, bevattende dezen Toehpah, voorin geschreven vond, namelijk: Tufah, A treatise on mahomedan law translated for me by the Chief of Samarang Adi mangolo. Het zal niet noodig zijn hier uit te weiden over den inhoud van dit boek, die uit het volgende stuk genoeg blijkt; het zal voldoende zijn te doen opmerken, dat al hetgeen in de gewone Muselmansche wetgeleerde werken behan-

deld wordt met betrekking tot het Mohammedaansche regt in den beperkten zin, in groote trekken teruggevonden wordt in den Toehpah, doch in den voor Muselmannen ongewonen vorm van een wetboek met artikels.

De heer J. de Blaauw, die, na zijn studiën aan de Delftsche Akademie te hebben volbragt, in 1860 een *uitstekend* eindexamen heeft afgelegd, werd door bijzondere omstandigheden verhinderd terstond naar Indië te vertrekken. Hij wenschte echter den tijd vóór zijn vertrek nuttig te besteden en raadpleegde mij over hetgeen hij zou kunnen doen. Met het oog op het meermalen geuite verlangen, om een kort overzigt te geven van den inhoud van den Toehpah, gaf ik hem den raad, om zulk een overzigt voor onze "Bijdragen" te bewerken. Aan dien raad gaf hij gehoor en schonk ons met dat doel het volgende stuk, dat den inhoud, niet een vertaling, teruggeeft van den Toehpah, alleen met weglating van de honderd en twaalf eerste artikelen, die reeds waren uitgegeven in mijn, hierboven aangehaald, boek over het Mohammedaansche strafregt.

S. K.

OVER KOOP EN VERKOOP [1].

Art. 113. De kontraktanten moeten zijn meerderjarig en gezond van zinnen [2]; een koopkontrakt, aangegaan door minderjarigen of krankzinnigen, is nietig.

Art. 114. De kontraktanten mogen, nadat het koopkontrakt gesloten is, den koop te niet doen, ook indien zulks niet als voorwaarde gesteld is, en zelfs als het geld en de verkochte

[1] Men zie bladzz. 122—142 van het Handboek voor het Mohammedaansch regt door Prof. S. Keijzer.

[2] Volgens de Arabische voorstelling wordt iemand meerderjarig genoemd, als hij gekomen is tot de bepaalde leeftijd en zijn volle verstand heeft. De Javaansche terminologie, die hier gebruikt wordt voor meerderjarigen en minderjarigen, voor gezonden van zinnen en krankzinnigen, is dan ook letterlijk uit het Arabisch vertaald.

zaak al van weêrskanten in ontvangst zijn genomen, namelijk, als de kontraktanten nog bij elkander zijn [1], al zijn er ook eenige dagen verloopen, dat zij zich nog bij elkander bevinden. Hebben de kontraktanten zich eenmaal van elkander verwijderd, dan kunnen zij den koop niet te niet doen, al zijn er dan ook niet eenige dagen verloopen; maar met goedvinden van beide partijen kan men in dit geval den koop toch doen ophouden.

Art. 115. De kontraktanten kunnen onderling overeenkomen, om den koop na of binnen drie dagen te niet te doen of te doen doorgaan. Alsdan moeten de kontraktanten zich aan het overeengekomene houden, zoodat, indien zij den koop binnen den gestelden termijn te niet doen, deze dan ook nietig is.

Art. 116. Een koop is nietig, wanneer de verkochte zaak niet voldoet aan de bedongen eigenschappen; bijv. iemand koopt een slaaf, onder voorwaarde, dat hij schrijven of andere werkzaamheden kan verrigten, of een rund of buffel, onder voorwaarde, dat zij dragtig is of veel melk geeft, terwijl na het sluiten van het koopkontrakt blijkt, dat zulks niet het geval is. Strijden de bedongen eigenschappen met de goede zeden of openbare orde, dan mag de koop niet vernietigd worden, ook indien de verkochte zaak die eigenschappen niet bezit; bijv. iemand koopt een slaaf, onder voorwaarde, dat hij stelen kan, en na het sluiten van het koopkontrakt blijkt, dat hij zulks niet kan doen.

Art. 117. Een overeenkomst, waarbij bedrog is gepleegd, is nietig; bijv. iemand verft het haar van een slaaf, dien hij wil verkoopen, zwart, terwijl het wit is; of hij melkt runders of buffels niet, blijkbaar met het doel om het te doen voorkomen, alsof die dieren veel melk geven.

Art. 118. De koop van een zaak, die gebreken heeft, welke

[1] D. w. e. z. als zij nog bij elkander op het matje gezeten zijn; want de Oosterlingen verrigten alle plegtige handelingen, zittende op een matje of tapijt.

haar waarde verminderen, en tevens ongewoon aan de zaak en onbekend aan den kooper zijn, is nietig; zijn die gebreken bekend aan den kooper, dan is hij wettig. De verkoop is ook wettig, als de gekochte zaak gebreken heeft, die niet ongewoon zijn: bijv. iemand koopt een ouden slaaf, die tandeloos wordt bevonden.

Art. 119. De verkoop van een zaak, waarop een verpligting rust, die niet vermeld wordt bij den verkoop, is nietig; bijv. iemand koopt een slaaf, en, nadat hij hem gekocht en reeds lang in zijn dienst heeft, wordt hij veroordeeld tot de afkapping van zijn hand, omdat die slaaf, voor dat hij gekocht was, een anders hand heeft afgekapt [1]. De koop echter is wettig, als de kooper van die verpligting kennis droeg.

Art. 120. Koopt iemand een slaaf, die na het sluiten van het kontrakt aan een ziekte sterft, welke hij reeds vóór het sluiten van den koop had, maar waarmeê de kooper onbekend was, dan kan deze het kontrakt niet vernietigen, maar wel schadevergoeding vragen, die overeenkomt met het verschil in waarde van den slaaf, toen hij gezond en toen hij ziek was.

Art. 121. Koopt iemand een slaaf, dien hij vrijlaat, en komt de kooper, nadat hij hem vrij heeft gelaten, te weten, dat die slaaf reeds vóór den koop een gebrek had (bijv. hij is diefachtig), dan kan de kooper aan den verkooper schadevergoeding vragen, op de wijs zooals in het vorige artikel vermeld is.

Art. 122. De vrijwaring blijft rusten op den eersten verkooper, ook dan als de zaak meermalen gekocht is. Het eerste vereischte voor vrijwaring is, dat de zaak dadelijk na de ontdekking van de gebreken terug wordt gegeven, zonder uitstel. In sommige gevallen mag men bij de ontdekking uitstel nemen; bijv. als het etenstijd is, en men eet eerst; of als het nacht is, en men wacht tot den dag.

Art. 123. Bij verschillende beweringen tusschen kooper en verkooper over gebreken aan gekochte goederen (bijv. de ver-

---

[1] Over de wedervergelding of talio zie men het strafregt.

kooper beweert, dat de gebreken er bij den kooper aan zijn gekomen, en de kooper beweert het omgekeerde), wordt de bewering van den verkooper, onder eede afgelegd, voor bewijs aangenomen, en het koopkontrakt blijft bestaan.

Art. 124. Zoolang de verkochte zaak niet geleverd is, wordt de koop niet als volkomen beschouwd. Raakt het goed weg, of wordt het weggemaakt door den verkooper zelf, dan bestaat er geen koop; maar gaat het in zulk een geval te loor door toedoen van den kooper, dan blijft de koop bestaan, en de kooper is verpligt de kooppenningen te leveren; behalve wanneer hij geregtigd was tot het vernietigen van die zaak; bijv. de gekochte, maar nog niet geleverde, slaaf wilde den kooper dooden, en deze doodt hem bij wijze van zelfverdediging.

Art. 125. Is de verkochte zaak vóór de levering te loor gegaan door toedoen van een derde, dan heeft de kooper het regt, om den koop te laten doorgaan of te niet doen. In het eerste geval heeft de kooper verhaal voor de waarde van de verkochte zaak op dien derden persoon; in het tweede geval behoeft de kooper den koopprijs van de gekochte zaak niet te geven aan den verkooper, doch de verkooper moet het zelf verhalen op dengeen, die de zaak heeft weggemaakt.

Art. 126. Over gekochte goederen mag de kooper niet beschikken vóór de levering. Hij mag ze niet verkoopen, verpanden of ten geschenke geven, omdat hij zelf op die goederen nog geen volkomen eigendomsregt heeft. Na de levering kan hij er meê handelen naar goedvinden. Een slaaf kan echter vóór de levering vrijgemaakt, gelegateerd, waqf gemaakt of uitgehuwelijkt worden.

Art. 127. De eigenaar van goederen, die zich nog bevinden in het bezit van een ander, bij wien ze in bewaring of in pand waren gegeven, doch die reeds zijn gelost, kan er meê handelen naar goedvinden.

Art. 128. De verkoop van grond, zonder eenige voorwaarde, sluit in zich den verkoop van de gebouwen en beplantingen, die er op staan, omdat het nut van den grond gering zou zijn, als zulks niet het geval was. Bij schenking van grond zijn de

gebouwen en beplantingen er ook onder begrepen; maar zulks is niet het geval bij verpanding van grond.

Art. 129. De verkoop van een kampong, zonder bepaling of de gebouwen en beplantingen er onder zijn begrepen of niet, bevat ze wel in zich, en tevens alles wat nagelvast is; bijv. ingehangen deuren, vastgespijkerde ladders, enz. Er zijn dus niet onder begrepen deuren, die op den grond gelegd zijn (d. w. z. deuren, die niet zijn ingehangen), en alles wat niet nagelvast is; bijv. emmers, rustbedden, tafels, stoelen, enz.

Art. 130. De verkoop van een rijdier (bijv. een paard) sluit in zich den verkoop van de opgelegde schoenen; maar zijn ze met goud opgelegd, dan niet. Evenmin is het zadel van het paard er onder begrepen, ten minste als zulks niet overeengekomen is.

Art. 131. In den verkoop van levende boomen zijn de bladeren en takken, die nog sappig zijn, begrepen, maar niet de grond, waarin ze staan. De kooper heeft echter het genot van den grond, waarin die boomen staan, zoolang ze leven. Hij is verpligt ze om te kappen, zoodra ze dood zijn.

Art. 132. Bij den verkoop van boomen, waar vruchten aan zitten, geldt, ten opzigte van die vruchten, al wat men daaromtrent is overeengekomen. Is men echter niets overeengekomen, en behooren de verkochte boomen tot de palmsoorten, dan behooren de bloesems, die al zigtbaar zijn, aan den verkooper, en die nog niet zigtbaar zijn, aan den kooper; behooren die boomen tot de wijngaarden, dan behooren de vruchten, die al zigtbaar zijn, aan den verkooper, en die nog niet zigtbaar zijn, aan den kooper.

Art. 133. De kontraktanten moeten bij geschil over de hoeveelheid van de koopwaar of van den prijs (bijv. de verkooper beweert voor tien verkocht, en de kooper voor negen gekocht te hebben), terwijl geen van beiden een juridisch bewijs [1] heeft,

---

[1] Men zie bladzz. 387—395 van het bovengenoemde Handboek voor het Mohammedaansch regt.

beiden den eed tegen elkander afleggen. De verkooper doet dit het eerst, en verklaart, dat hij niet voor negen, maar voor tien verkocht heeft; vervolgens legt de kooper den eed af, en verklaart, dat hij niet voor tien, maar voor negen gekocht heeft. Hebben zij beiden den eed afgelegd, en neemt een van beide partijen genoegen in de opgegeven prijzen, dan mag degeen, ten wiens behoeve afstand is gedaan van eenige som, het kontrakt ook niet vernietigen. Wil geen van beiden afstand doen van eenige som, dan behoort de vernietiging door den regter uitgesproken te worden. Na de vernietiging van het kontrakt keeren de verkochte goederen tot den verkooper, en de kooppenningen tot den kooper terug.

Art. 134. Bij verschil in de beweringen (bijv. de een beweert, dat hij verkocht heeft, en de ander, dat het hem geschonken is geworden), en bij ontstentenis van een juridisch bewijs, leggen beiden den eed tegen elkander af. De eerste verklaart, dat hij het hem niet geschonken heeft; de tweede verklaart, dat het hem niet verkocht is geworden. Na den eed moeten de goederen, waarover het geschil liep, aan den eigenaar terug worden gegeven.

OVER VERBRUIKLEEN [1].

Art. 135. Verbruikleen bestaat niet, zoolang het goed nog niet geleverd is; na de levering krijgt de verbruiker den eigendom van de in verbruikleen ontvangen zaak. Degeen, die iets in verbruikleen heeft gegeven, mag het terugvragen, als het nog in wezen en nog in het bezit is van den verbruiker. Is de tijd, bij het kontrakt overgekomen, verstreken, dan moet de verbruiker een gelijke hoeveelheid en van dezelfde hoedanigheid teruggeven.

Art. 136. Het is ongeoorloofd, ook indien beide partijen er genoegen in nemen, deze overeenkomst aan te gaan, onder be-

---

[1] Men zie bladzz. 142—143 van het bovengenoemde Handboek voor het Mohammedaansch regt.

ding van winst te nemen, of van de zaak te vermeerderen [1], of onder beding van het op een andere plaats te betalen, of dergelijken. Heeft degeen, die in verbruikleen gegeven heeft, al winst daarvoor ontvangen, dan kan die weêr teruggevraagd worden; want bij hetgeen de wet noemt verbruikleen, kan men niet nemen een wederkeerige dienst of een voordeel.

Art. 137. Het is geoorloofd deze overeenkomst aan te gaan, onder beding van pand of borg; want zulks geschiedt alléén tot zekerheid, en niet om winst te nemen. De goederen nu, die tot het pand gediend hebben, kunnen, zoodra de pandgever, bij het verstrijken van den termijn van het kontrakt, ze niet kon lossen, verkocht worden. Brengen ze meer op dan de schuld bedraagt, dan wordt het meerdere teruggegeven aan den eigenaar; brengen ze minder op, dan blijft de pandgever schuldenaar voor het tekort. Wat de regeling nu van den borg aangaat, zoodra de tijd daar is om te betalen, mag de schuldeischer den persoon, die borg is gebleven, of den schuldenaar aanspreken.

Art. 138. Heeft iemand schuld aan twee personen zóódanig, dat aan den één een pand is gegeven en aan den ander niet, dan kan de laatste, als de termijn van betalen daar is en de schuldenaar niet kan betalen, geen aanspraak maken op de goederen, die zich bevinden in het bezit van den eersten schuldeischer: die goederen moeten blijven berusten bij den houder. Is de termijn van het kontrakt verstreken, dan kunnen ze verkocht worden door den eigenaar, maar met toestemming van den pandhouder. Wil de pandhouder den verkoop niet toestaan, dan moet de regter het doen, of de schuldeischer moet de schuld kwijt schelden. Wil de eigenaar den verkoop niet toestaan, dan gelast de overheid den verkoop of de betaling van de schuld; blijft de eigenaar bij zijn onwil volharden, dan is het prijzenswaardig, dat de regter het pand verkoopt en den

---

1 D. i. bij het verstrijken van den termijn meer te zullen betalen, dan men ontvangen heeft.

schuldeischer betaalt uit de opbrengst; is die juist niet voldoende, dan blijft de pandgever aansprakelijk voor het tekort.

OVER HET PAND. [1]

Art. 139. De pandnemer mag het genot van het pand hebben, als de waarde van het verpande goed er niet door vermindert, bijv. paarden, woonhuizen, Het is ongeoorloofd dat genot te trekken van verpande goederen, als daardoor de waarde er van vermindert; bijv. een kleed dragen, daar het dan verslijt. Het is echter geoorloofd, als de pandgever het heeft toegestaan.

Art. 140. De schuldeischer, die in het bezit is van een pand, is niet aansprakelijk, als dat pand wegraakt, zonder dat hij nalatig was in het bewaren, en het strekt ook niet in mindering van zijn schuldvordering. Hij is echter aansprakelijk, als het pand wegraakt door nalatigheid van den houder; bijv. het wordt gedeponeerd op een plaats, ongeschikt om tot bewaarplaats te dienen; of, nadat het gelost is, wordt het niet teruggegeven aan den eigenaar.

Art. 141. Leent iemand van een ander goederen zóódanig, dat er pand zal gegeven worden, en wordt daarbij tevens genoemd de hoeveelheid van de goederen, die in pand zullen worden gegeven; de tijd voor hoe lang, en tevens de persoon, die ze in pand zal geven, én zijn die goederen nu in pand gegeven, dan wordt, als ze wegraken, zonder dat het toe te schrijven is aan nalatigheid in het bewaren, noch de schuldenaar, noch de pandhouder er voor aansprakelijk gesteld. Zijn ze echter niet te loor gegaan, en is de tijd daar om te betalen, terwijl de schuldenaar niet in staat is ze te lossen, dan kunnen die goederen door den schuldenaar verkocht worden, met toestemming van den eigenaar er van; maar de eigenaar van de goe-

---

1 Men zie bladzz. 142—152 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

deren kan in de plaats daarvan vragen de geheele waarde er van bij den verkoop. Gaan ze te loor bij den schuldenaar, dan wordt hij er voor aansprakelijk gesteld.

Art. 142. Bij geschillen tusschen den pandhouder en den pandgever (bijv. de pandhouder beweert, dat de goederen te loor zijn gegaan, en dat het niet ligt aan nalatigheid in het bewaren; de pandgever betwijfelt het, of ze te loor zijn gegaan), wordt de onder eede afgelegde verklaring van den pandhouder aangenomen.

Art. 143. Bij geschillen tusschen den pandhouder en den pandgever (bijv. de pandhouder zegt, dat hij het pand al terug heeft gegeven; de pandgever zegt, dat hij het nog niet ontvangen heeft), terwijl geen van beiden een juridisch bewijs heeft, wordt de onder eede afgelegde verklaring van den pandgever aangenomen.

Art. 144. Een verpande slaaf kan door den eigenaar vrijgemaakt worden, maar hij moet bij den pandhouder in de plaats stellen de waarde van den slaaf, dien hij vrij heeft gemaakt, namelijk, als de vrijlater er toe in staat is; in het omgekeerde geval heeft het vrijlaten geen gevolg.

Art. 145. De pandgever, die zelf het pand wegmaakt, moet iets dergelijks, als het verloren is gegaan, in de plaats stellen; ook indien er bij het te loor gaan geen nalatigheid bestond in het bewaren.

Art. 146. Geeft iemand een slaaf in pand, die, toen hij in pand gegeven werd, tot geenerlei arbeid in staat was, maar die, gedurende den tijd, dat hij in staat van verpanding is, tot velerlei arbeid in staat wordt (bijv. een slaaf was vroeger, toen hij in pand gegeven werd, honderd realen waard, en in zijn staat van verpanding wordt hij door zijn kundigheden twee honderd realen waard), dan kan, als de eigenaar van dien slaaf een andere schuld heeft, die andere schuldeischer geen aanspraak maken op de vermeerdering van dat pand. De vermeerdering wordt gerekend onder dat pand begrepen te zijn, maar behoort ook aan den eigenaar van den slaaf.

Art. 147. Iemand heeft schuld aan twee menschen. Aan een van hen heeft hij tot pand gegeven een slavin, die nog geen kinderen had, en die tevens minder waard is dan zijn schuld bedraagt. Na verloop van eenigen tijd krijgt die slavin, terwijl zij in staat van verpanding verkeert, een kind. Kan nu de schuldenaar, als de termijn van het kontrakt verstreken is, dat pand niet lossen, noch zijn anderen schuldeischer, die geen pand heeft, betalen, dan wordt die slavin met haar kind verkocht. Met het geld, dat die slavin-moeder heeft opgebragt, wordt de pandnemer betaald; de andere schuldeischer kan geen aanspraak maken op het geld, dat die moeder heeft opgebragt. De pandnemer kan voor hetgeen de slavin minder heeft opgebragt, dan zijn pretentie bedraagt, aanspraak maken op het geld, dat het kind heeft opgebragt, maar hij kan het niet alles voor zich nemen: het moet verdeeld worden met den anderen schuldeischer in evenredigheid van hun pretentie's; bijv. zijn hun pretentie's gelijk, dan wordt het in tweeën gedeeld: zijn ze niet gelijk, dan wordt de opbrengst van het kind naar evenredigheid, in drieën, in vieren enz. verdeeld. Hetgeen er alsdan nog van de schuld overblijft, daarvoor blijft de schuldenaar aansprakelijk, en zoodra hij in staat is, moet hij betalen.

Art. 148. Bij geschillen tusschen den schuldenaar en den schuldeischer (bijv. de schuldeischer beweert, dat bij het leenen het beding van pand is gemaakt, en de schuldenaar ontkent het; of er wordt wel erkend, dat er een pand zal gegeven worden, maar het geschil loopt over het bedrag van het verpande), wordt de verklaring van den schuldenaar aangenomen; maar hij moet ééénmaal [1] den eed doen.

Art. 149. Heeft iemand iets geleend, en beweert hij, dat bij die overeenkomst het beding van pand gemaakt is, terwijl de schuldenaar zulks ontkent, en bevindt zich het goed, dat

[1] In sommige gevallen moet men tot vijftig eeden toe doen; bijv. als de eisch loopt over een zaak, waarbij bloedstorting en sommige andere omstandigheden hebben plaats gehad.

hij beweert verpand te zijn geworden, in handen van den schuldenaar, dan wordt, als geen van beiden een juridisch bewijs heeft, de verklaring van den schuldenaar voor geloofwaardig gehouden; maar hij moet daarbij éénmaal den eed afleggen. Bevindt zich het goed, waarover het geschil loopt, in handen van den schuldeischer, en verklaart de schuldenaar, dat het goed zich in handen van den schuldeischer bevindt, omdat hij het uit eigen beweging genomen heeft, of onder voorwendsel van het te leenen, dan wordt de verklaring van den schuldenaar aangenomen; maar hij moet ook éénmaal den eed doen.

Art. 150. De schulden van een overledene jegens God of jegens de menschen[1] worden uit zijn nagelaten goederen betaald. Voor dat ze betaald zijn, mogen de erfgenamen die nagelaten goederen niet wegnemen of ten geschenke geven. Deze regel mag niet worden toegepast op hetgeen er na het overlijden bij komt; bijv. hetgeen de slaven hebben verdiend, jongen van runders of buffels en dergelijken; want deze vermeerdering is eigendom van de erfgenamen.

Art. 151. Er sterft iemand zonder schulden, en de erfgenamen verkoopen de nagelaten goederen. Na den verkoop echter komt er een nieuwe schuld op (bijv. de overledene heeft bij zijn leven het een of ander verkocht, maar na zijn dood blijkt, dat er aan het verkochte goed gebreken zijn, zoodat het teruggenomen wordt, terwijl de waarde al door den overledene verteerd is), dan heeft de verkoop geen gevolg. De erfgenamen moeten de nagelaten goederen, die al verkocht zijn, weêr terug vragen, en daarna moet er de schuld van den overledene meê betaald worden.

Art. 152. Heeft iemand meer schulden dan goederen, en is de tijd daar om te betalen, dan moet de regter, als al de schuldeischers zich tot hem wenden, met verzoek om aan dien persoon het beheer over zijn goederen te ontnemen, aan dat

[1] Men zie het 2e Hoofdstuk van het Mohammedaansch Strafregt, door Prof. S. Keijzer.

verzoek voldoen, en tevens moet er aan iedereen kennis van gegeven worden, om te voorkomen, dat de gefailleerde koopt of verkoopt. Nadat de schuldenaar failliet verklaard is, mag hij zijn goederen niet verkoopen of ten geschenke geven, want uit de opbrengst er van worden de schuldeischers betaald; het staat gelijk met pand. De schuldeischers, die ontstaan zijn, nadat het beheer der goederen ontnomen is, mogen niet in de betaling deelen. Krijgt de gefailleerde, nadat hem het beheer over zijn goederen ontnomen is, op nieuw goederen (bijv. door hout te sprokkelen, dagwerk te verrigten, door erfenissen, legaten of geschenken), dan worden deze begrepen onder de goederen, waarover hem het beheer ontnomen is. De schuldeischers, wier schulden na de faillietverklaring zijn ontstaan, mogen geen aanspraak maken op die bijgekomen goederen.

Art. 153. Heeft de regter het beheer over iemands goederen ontnomen, dan is het prijzenswaardig, dat hij spoedig tot den verkoop er van overgaat. De verkoop moet ergens plaats hebben, waar gewoonlijk kooplui bij elkander zijn, om er zooveel geld mogelijk van te maken. De allernoodzakelijkste kleêren, die de schuldenaar dagelijks draagt, mogen niet verkocht worden. Is alles verkocht, dan worden de schuldeischers uit de opbrengst betaald naar evenredigheid van hun schuldvorderingen.

Art. 154. De voogd van een minderjarige behoort zijn goederen te bewaren, totdat hij meerderjarig geworden en tot oordeel des onderscheids gekomen is. Iemand wordt gezegd het oordeel des onderscheids te bezitten, zoodra hij weet wat hem te doen staat, zoowel ten opzigte van de godsdienst, als van zijne wereldsche belangen; maar men behoort hem, voor dat hij meerderjarig is, op de proef te stellen. De zoon van een koopman wordt beproefd met den prijs van goederen, waarop winst is te behalen; de zoon van een landbouwer met zijn kennis van den landbouw; een meisje met al de werkzaamheden van een vrouw, die naar gissing nuttig kunnen zijn, en tevens met haar kennis in het bewaren van goederen en het zorgen voor de keuken.

OVER DE DADING OF TRANSACTIE. [1]

Art. 155. Op een doorloopenden weg, waar regts en links veel menschen aan wonen, is het niet geoorloofd huizen te bouwen op het midden van dien weg, of er gewassen in den grond te planten, ook indien ze niet hinderen aan de voorbijgangers, want ze maken den weg minder ruim. Ook is het niet geoorloofd boomstammen te leggen of zolderingen te maken, die verbonden worden met de omheining aan den overkant van den weg; maar dit kan geschieden, als ze den weg waarschijnlijk niet verduisteren, noch hinderen aan de voorbijgangers, noch aan het tuig van dieren waarop, of aan de kappen van wagens, waarin gereden wordt. In een slop kan niemand anders dan de eigenaars van den weg boomstammen leggen, zooals hier boven vermeld is; want die weg behoort aan niemand anders dan aan de menschen, die daar wonen; d. w. z. het is geen publieke weg. Evenmin is het geoorloofd, dat een van de eigenaars van zulk een weg eenig gebouw sticht, zonder de voorafgaande toestemming van de menschen, wier huizen op verren afstand staan van een deur, die tot uitgang dient [2]. Maar de menschen, die eenmaal de deur hebben, mogen nog een deur maken, met het doel om digt bij den grooten weg te zijn [3]; zij behoeven daartoe niet de toestemming te vragen van de menschen, die ver van den grooten weg zijn, namelijk, als hun oude deur digt gemaakt is. De menschen nu, die een deur hebben, die het verst verwijderd is van den grooten weg, mogen nog een deur maken, met het doel om

---

[1] Men zie over de eigenlijke transactie, bladzz. 152—154, van het bovengenoemde Handboek voor het Mohammedaansch regt.

[2] In veel groote steden van het Oosten is elk slop van voren gesloten met een houten deur, waarbij 's nachts iemand met licht de wacht houdt. Allen dus, die achter de deur wonen, hebben belang bij die deur.

[3] Door een tweede deur wordt niemand benadeeld; in tegendeel vermeerdert de veiligheid.

wat digter bij den grooten weg te komen, en tevens mogen zij de oude deur behouden, omdat toch niemand van die oude deur zal gebruik maken.

Art. 156. Een muur tusschen twee huizen, die door den eigenaar van een van die huizen is opgebouwd, mag de eigenaar van het andere huis niet gebruiken; hij mag nergens in dien muur een spijker slaan, of er hout op leggen, noch een doorgang er in maken, als hij niet de toestemming daartoe heeft van dengeen, die den muur gebouwd heeft. Staat de eigenaar het toe, dan wordt het gerekend, dat die muur hem maar geleend wordt, en de eigenaar kan hem terug eischen. Heeft de eigenaar zulks gedaan, en gaat hij door, om er datzelfde gebruik van te maken, dan kan de eigenaar er huur van vragen.

Art. 157. Staat er een muur tusschen twee huizen, en is hij een gemeenschappelijk eigendom, dan mag geen van beiden hem beschadigen. Stort de muur in, dan kan de eene eigenaar niet van den anderen vorderen, om hem weêr op te bouwen. Wil een van beiden hem opbouwen, en worden de kosten door hem alleen gedragen, dan kan de andere hem dat niet beletten, en, als de muur opgebouwd is, trekt hij er alleen het nut van. Wordt hij afgebroken door dengeen, die hem gebouwd heeft, dan kan de andere hem beletten om hem weêr op te bouwen, maar helpen beiden elkander in het opbouwen, dan wordt hij weêr gemeenschappelijk eigendom.

Art. 158. Staat er een muur tusschen twee huizen, en zegt een van de eigenaars van die huizen, dat het zijn eigendom is, dan wordt, als de steenen van dien muur van het eene huis zamenkomen met die van het andere, of ombuigen aan de hoeken van het huis, terwijl het andere huis alleen daar aansluit, de verklaring aangenomen van den eigenaar van het huis, dat verbonden is met dien steenen muur, maar hij moet éénmaal den eed doen. Zijn beiden huizen met dien steenen muur verbonden, en zijn er geen menschen, die getuigen voor het regt van eenen van beiden, dan moeten zij beiden beëedigd worden, en daarna is de muur gemeenschappelijk

eigendom. Degeen, die weigert den eed te doen, verliest zijn eigendom, dat overgaat op hem, die den eed gedaan heeft.

Art. 159. Degeen, die schulden overdraagt, heeft daartoe niet noodig de toestemming van dengeen, op wien hij ze overdraagt, maar wel die van den oorspronkelijken schuldeischer. Is het kontrakt in wettigen vorm aangegaan, dan is de schuldenaar ontslagen van zijn schulden; terwijl degeen, op wien ze overgedragen zijn, ontslagen is van zijn schulden aan dengeen, die ze heeft overgedragen [1].

OVER BORGTOGT. [2]

Art. 160. De schuldeischer, die een borg heeft voor zijn schuld, kan, als de tijd verschenen is om te betalen, den schuldenaar of den borg, elk voor de geheele som, of elk voor de helft aanspreken. Wordt de schuld door den schuldeischer kwijt gescholden, dan geldt zulks ook voor den borg; d. w. z. dan is de borg ook ontslagen; doch ontslaat de schuldeischer den borg van zijn borgtogt, dan is de schuldenaar niet ontslagen. Wil de borg eerst betalen, dan kan hij het verhalen op den persoon, voor wien hij borg is gebleven, namelijk, als hij zich met goedvinden van den schuldenaar als borg gesteld heeft; is zulks niet het geval, dan kan hij het niet op den schuldenaar verhalen, want dan komt het door zijn eigen onachtzaamheid.

Art. 161. Degeen, die borg blijft voor de schulden van een ander, en ze op verzoek van den schuldenaar afbetaalt, kan het weêr verhalen op den persoon, voor wien hij ze heeft afbetaald, namelijk, als hij door getuigen kan bevestigen, dat hij ze afbetaald heeft, of als de schuldenaar bij de betaling tegenwoordig was, of als de schuldeischer de betaling erkend heeft.

---

1 Men zie over de overdragt van schulden, bladzz. 154—156, van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

2 Men zie bladzz. 156—159 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

Art. 162. Degeen, die zich borg stelt voor iemand, die opgeroepen is, om voor de regtbank te verschijnen, ten einde gevonnisd te worden, moet dit noodzakelijk doen op last van dengeen, voor wien hij borg blijft. Is deze gedagvaard voor een geldschuld, dan behoeft de borg het bedrag van de geldschuld niet te kennen. In dusdanige aangelegenheid moet de borg den persoon, voor wien hij borg is gebleven, voor de regtbank brengen; is deze overgeleverd aan het geregt, dan is hij ontslagen van zijn borgtogt. Is degeen, voor wien hij borg is gebleven, afwezig, dan moet de borg hem halen, als hij weet, waar hij zich ophoudt, en als het veilig is op weg. Met het vonnissen wordt zoo lang gewacht, als naar gissing noodig is om naar die plaats te gaan en van daar weêr terug te keeren. Is de borg langer uitgebleven, dan de gestelde termijn, of is hij tot de regters teruggekeerd zonder hem meê te kunnen brengen, dan wordt de borg zoolang gevangen gezet, dat naar gissing degeen, voor wien hij borg is gebleven, niet meer terug kan komen (bijv. dat hij gestorven is). Die borg behoeft dan niet te betalen.

OVER DE MAATSCHAP OF VENNOOTSCHAP. [1]

Art. 163. Gaan twee menschen een vennootschap aan, of willen zij voor gemeenschappelijke rekening handel drijven, dan is het een noodzakelijk vereischte, dat het geld, dat voor die vennootschap wordt gebruikt, van dezelfde soort en van hetzelfde gehalte is; zoodat, als dat geld onder elkander gemengd is, het moeijelijk bij elkander gezocht kan worden; bijv. guldens bij guldens, dukatons bij dukatons, en dergelijken. Hebben zij winst behaald of verlies geleden, dan moet de winst of verlies door beide vennooten gedeeld of geleden worden naar het bedrag van ieders inleg: voor een grooten inleg is het veel; voor een kleinen in-

[1] Men zie bladzz. 159—161 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

leg weinig. Raakt er iets weg, terwijl het in het bezit van de twee vennooten is, zonder dat het aan hunne nalatigheid is toe te schrijven, dan wordt geen van beiden er voor aansprakelijk gesteld. De bewering van een van beiden, dat het weggeraakt of hem geschonken is door zijn maat, of dat hij het reeds heeft teruggegeven, wordt, na door één eed te zijn bevestigd, voor waar aangenomen. Degeen, die iets naar een andere stad vervoert, zonder toestemming van zijn mede-vennoot, wordt aansprakelijk gesteld, als het op weg verloren gaat.

OVER DE LASTGEVING. [1]

Art. 164. Stelt iemand een gevolmagtigde aan, en laat hij hem het een of ander voor zich verkoopen; dan is het ongeoorloofd, dat die gevolmagtigde het uit eigen beweging beneden de waarde verkoopt, of dat hij bij den verkoop een termijn van betaling stelt (d. i. op crediet verkoopt), of dat hij het verkoopt voor geld, in dat land niet gangbaar; dit gedaan hebbende op last van den lastgever, wordt hij niet aansprakelijk gesteld. De lastgeving is geoorloofd omtrent allerlei werkzaamheden, die waarschijnlijk de lastgever en lasthebber met elkander kunnen doen en verrigten. Het is geoorloofd, dat een vader een anderen man tot gevolmagtigde aanstelt, om zijn dochter uit te huwelijken; maar een vrouw kan in huwelijkszaken niet gevolmagtigd worden: wel om de (schriftelijke) verstooting [2] over te brengen aan zijn vrouw. Het is ongeoorloofd, dat een slaaf gemagtigde is, om een meisje uit te huwelijken, maar wel om de toestemming van een vrouw aan te nemen tot het aangaan van een huwelijk met den man, die hem zelf tot gevolmagtigde heeft aangesteld; of om de (schriftelijke) verstooting over te brengen. Het is ongeoorloofd, dat een minderjarige lastgever

---

1 Men zie bladzz. 161—166 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

2 In Oost-Indië noemt men dit scheidbrief.

of lasthebber in bovengenoemde zaken is, maar wel om geschenken weg te brengen en te magtigen, om gasten in huis te ontvangen.

Art. 165. Degeen, die een vordering heeft bij den regter, kan daarvoor een gevolmagtigde aanstellen; even zoo kan de gedaagde een ander tot gevolmagtigde aanstellen, om op die vordering te antwoorden; maar niet om een bekentenis voor den regter af te leggen, als hij eenmaal bekend heeft [1]. Evenmin is het geoorloofd, dat iemand een ander tot gevolmagtigde aanstelt om te getuigen, of om een eed te doen.

Art. 166. Het kontrakt houdt op, als de lastgever of lasthebber sterft of krankzinnig wordt, en een gezonde van zinnen kan den krankzinnige of doode niet vervangen: evenmin kunnen de erfgenamen van den overledene of krankzinnige het kontrakt voortzetten. Het kontrakt houdt op, als een van beide partijen het doet ophouden.

Art. 167. Degeen, die last heeft om iets te koopen of te verkoopen, wordt, als het bij hem wegraakt, zonder dat het aan zijn nalatigheid te wijten is, er niet voor aansprakelijk gesteld. Beweert de lasthebber, dat het verloren is gegaan, doch gelooft de lastgever hem niet, dan wordt de verklaring van den lasthebber, na door één eed te zijn bevestigd, aangenomen.

Art. 168. Verkoopt iemand iets van een ander, en verklaart hij bij den verkoop, dat hij daartoe last heeft van den eigenaar, doch deze ontkent, hem daartoe last te hebben gegeven; dan wordt, als geen van beiden een juridisch bewijs heeft, de verklaring van den eigenaar aangenomen, maar hij moet éénmaal den eed doen. Na de beëediging van den eigenaar wordt degeen, die verklaarde lasthebber te zijn, aansprakelijk gesteld.

Art. 169. Bij geschillen tusschen den lasthebber en lastgever over de regeling van het kontrakt (bijv. de lasthebber verklaart, dat hij in last heeft gekregen om te verkoopen op

[3] Op Java werden de Inlandsche advokaten, die gedurende het Engelsche Tusschenbestuur zijn afgeschaft, wakil's genoemd.

crediet; of dat hij in last heeft, om het een of ander voor twintig te koopen; doch de lastgever beweert, dat hij last heeft gegeven om voor tien te koopen), wordt de verklaring van den lasthebber, na door één eed te zijn bevestigd, aangenomen. Na de beëediging wordt de lasthebber aansprakelijk gesteld.

Art. 170. Verklaart de lasthebber, dat hetgeen, waarover hij tot gevolmagtigde aangesteld is geworden, al terug is gegeven aan den lastgever, terwijl de lastgever zulks ontkent, dan wordt, als geen van beiden een juridisch bewijs heeft, de verklaring van den lasthebber, na door één eed te zijn bevestigd, aangenomen. Na de beëediging kan de lastgever de teruggaaf er van niet vorderen. Maar verklaart de lasthebber, dat het bij de teruggaaf in ontvangst is genomen door een bediende of bode van den lastgever, en dezen zulks ontkennen, zonder een juridisch bewijs te hebben, dan worden de verklaringen van die personen, na door één eed te zijn bevestigd, aangenomen. Na de beëediging wordt de lasthebber aansprakelijk gesteld.

Art. 171. Verkoopt een lasthebber het een of ander, en verklaart hij, dat hij de waarde er voor ontvangen heeft, maar dat het geld bij hem te loor is gegaan, terwijl hij voor die verklaring geen juridisch bewijs heeft, dan wordt, als hetgeen men hem heeft laten verkoopen nog niet geleverd is aan den kooper, de verklaring van den lastgever, na door één eed te zijn bevestigd, aangenomen. Na de beëediging moet de lasthebber vergoeding geven. Is het echter al geleverd aan den kooper, dan wordt de verklaring van den lasthebber, na door één eed te zijn bevestigd, aangenomen. Na de beëediging behoeft hij geen vergoeding te geven.

Art. 172. Heeft iemand in last, om een schuld te betalen, en verklaart hij zulks gedaan te hebben, doch de schuldeischer ontkent de betaling, dan wordt, als geen van beiden een juridisch bewijs heeft, de verklaring van den schuldeischer, na door één eed te zijn bevestigd, aangenomen. Na de beëediging moet de schuldenaar betalen: de lasthebber is er niet meê voor verantwoordelijk.

Art. 173. Zendt iemand een ander naar dezen of genen persoon toe, om iets voor hem te halen, dat hij wenscht te koopen, dan wordt, als het ónder weg zoek raakt, degeen, die den bode heeft gezonden, aansprakelijk gesteld, niet de bode.

Art. 174. Lasthebber en bewaarnemer moeten terstond, op aanvraag van lastgever of bewaargever, de in hun berusting zijnde goederen geven, en zij mogen daarmeê niet zoo lang wachten als noodig is tot het nemen van getuigen; want de verklaringen van lasthebber en bewaarnemer worden voor geloofwaardig gehouden, als er naderhand geschil mogt zijn over het al of niet teruggeven van de goederen aan den eigenaar. Al degenen echter, wier verklaringen over het teruggeven van goederen niet worden aangenomen (bijv. schuldenaars of personen, die wederregtelijk in het bezit van iets zijn gekomen), mogen, als ze opgevorderd worden, de teruggaaf er van uitstellen, totdat zij getuigen hebben genomen, want ontstaat er geschil over het al of niet teruggeven er van, dan worden hunne verklaringen niet aangenomen.

Art. 175. De schuldenaar, die wordt gemaand door een bode van zijn schuldeischer, kan de betaling er van aan dien bode uitstellen, totdat hij getuigen heeft genomen, want betaalt hij zonder daarbij getuigen te nemen, dan wordt, als er een regtzaak van komt, de verklaring van den schuldenaar niet aangenomen.

OVER VERKLARINGEN. [1].

Art. 176. Legt iemand, gezond zijnde, de verklaring af, dat er zich goederen bij hem bevinden van A, en legt hij later, ziek zijnde, de verklaring af, dat er zich goederen bij hem bevinden van B, dan worden, als degeen, die zulks ver-

[1] Men zie bladzz. 405—408 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

klaard heeft, sterft, de goederen voor A en B uit de nalatenschap van den overledene genomen.

Art. 177. Degeen, die op de vraag van een ander "zijt "gij mij geld schuldig?" ja antwoordt, neemt de verpligting op zich om te betalen, ook indien hij werkelijk niet schuldig mogt zijn. Antwoordt hij, dat hij al betaald heeft, of dat hem de schuld is kwijt gescholden, en heeft hij daarvoor getuigen, dan is hij van alles vrij. Zijn er echter die getuigen niet, dan kan men aan den eischer den eed opleggen, en na de eedsaflegging moet de gedaagde betalen. Wil de eischer geen eed doen, dan wordt de gedaagde beëedigd; wil deze geen eed doen op hetgeen hij beweert, dan moet hij betalen al wat de eischer vordert; de eischer behoeft dan geen eed te doen.

Art. 178. Iemand heeft goederen in zijn bezit, en verklaart, dat ze aan A toebehooren; later verklaart hij, dat ze het eigendom zijn van B. Zeggen zoowel A als B, ieder in het bijzonder, dat die verklaring waar is, dan worden die goederen aan A overgegeven, en B kan schadevergoeding vragen voor hetgeen de waarde van die goederen bedraagt; d. w. z. dat de verklaringen van den bezitter van die goederen bekrachtigd worden.

Art. 179. Degeen, die verklaart goederen in zijn bezit te hebben van A, terwijl A ontkent de eigenaar er van te zijn, blijft in het bezit van die goederen, zelfs als A later zijn verklaring herroept. Herhaalt echter de bezitter van die goederen in het laatste geval nogmaals zijn verklaring, dan worden die goederen aan A overgegeven.

Art. 180. Erkent iemand een persoon, die meerderjarig is en wieus afkomst bij niemand bekend is, als zijn kind, dan wordt die persoon het kind van dengeen, die hem als zoodanig erkend heeft; namelijk, als het erkende kind veel jonger is dan degeen, die hem erkend heeft. Is de als kind erkende persoon niet minderjarig en niet krankzinnig, dan moet hij noodzakelijk in die erkenning toestemmen. Zegt echter die persoon, nadat hij in die erkenning heeft toegestemd, dat ze

onwaar is, dan blijft hij toch zijn kind: bij overlijden erven zij van elkander. Is de als kind erkende persoon minderjarig, krankzinnig of reeds dood, dan is het niet noodzakelijk, dat hij die verklaring voor waar erkent. Als de minderjarige meerderjarig is geworden, of de krankzinnige gezond van zinnen, en zij zeggen, dat die erkenning onwaar was, dan wordt daardoor de betrekking van kind niet verbroken.

Art. 181. Erkennen twee menschen één persoon als hun kind, terwijl deze meerderjarig en niet krankzinnig is, dan behoort die persoon aan hem, wiens erkenning als kind door hem voor waar wordt aangenomen.

OVER BRUIKLEEN. [1]

Art. 182. Degeen, die van een ander wat leent, mag er gebruik van maken. Gaat het verloren of bederft de gebruiker het bij een gebruik, waartoe hij geen verlof van den eigenaar heeft, dan wordt hij aansprakelijk gesteld; bederft hij het bij een gebruik, waartoe hij verlof heeft van den eigenaar (bijv. een paard wordt bereden, lijnwaad wordt gedragen, of dergelijk behoorlijk gebruik), dan wordt de gebruiker, ook indien het geheel bederven mogt, niet aansprakelijk gesteld. Bij geschillen tusschen den leener en den uitleener, of het bederven al of niet plaats heeft gehad bij een gebruik, waarvoor hij verlof van den eigenaar heeft, wordt de door één eed bevestigde ververklaring van den eigenaar aangenomen. Na de eedsaflegging moet de leener aan den uitleener vergoeding geven.

Art. 183. Degeen, die iets in bruikleen geeft, kan het terugvragen, wanneer hij wil, om het even of het voor een onbepaalden tijd in bruikleen is gegeven of niet. Een stuk land, dat in bruikleen is gegeven, om er lijken in te begraven, mag, voor dat het aangeaard is, teruggenomen worden; is het een-

[1] Men zie bladzz. 169—172 van het bovengemeld Handboek voor het Mohammedaansch regt.

maal aangeaard, dan mag het niet teruggeëischt worden, zoolang de lijken niet verrot zijn. Even zoo mag een schip niet teruggevraagd worden, zoo lang het zich midden in zee bevindt. De belooning voor het leenen wordt bij de teruggaaf van de geleende goederen door den leener gegeven.

Art. 184. Leent iemand een stuk land uit, om er gebouwen op te zetten of gewassen in te planten, en vraagt de eigenaar het terug, dan moeten die gebouwen en gewassen weggebroken worden, als er bij het aangaan van het kontrakt de voorwaarde gesteld is, dat ze weggebroken zouden worden, zoodra de uitleener het stuk land terug mogt vragen: is bij het aangaan van het kontrakt die voorwaarde niet gemaakt, dan kan de leener ze wegbreken of niet, maar, als ze weggebroken worden, dan moet de gebruiker den grond effen maken en de ruïnen van de gebouwen en de beplantingen wegnemen. Wil de leener ze niet wegbreken, dan heeft de eigenaar van den grond de keus tusschen drie zaken: 1°. hij kan het land aan den leener verkoopen; 2°. hij kan de gebouwen en beplantingen wegbreken, maar dan moet hij schadevergoeding geven voor hetgeen ze dan minder waard zijn, als toen ze nog op den grond stonden; 3°. hij kan de gebouwen en beplantingen laten staan en huur voor den grond vragen. Wil de eigenaar van den grond geen keus doen, dan laat men de zaak rusten, tot dat hij een keus doet. Wordt de grond verkocht, dan mag de eigenaar van de gebouwen er op komen, om de beplantingen te begieten.

Art. 185. Vraagt iemand een stuk land te leen, om er gebouwen op te zetten of gewassen in te planten, dan wordt dat kontrakt maar voor éénmaal aangegaan; d. w. z. als de gebouwen instorten of de gewassen sterven, dan mogen die gebouwen niet hersteld, noch levende gewassen in plaats van de doode geplant worden, zonder toestemming van den eigenaar van den grond.

Art. 186. Bij geschillen tusschen den eigenaar van goederen en dengeen, die er gebruik van heeft (bijv. de gebruiker

beweert, dat hij ze in bruikleen heeft; de eigenaar verklaart, dat ze hem in huur zijn gegeven), wordt de door één eed bevestigde verklaring van den gebruiker aangenomen, namelijk, als er in dat geschil geen juridisch bewijs is, en de goederen zich nog, hoewel niet lang, bevinden in het bezit van den gebruiker; waren ze al lang in het bezit van den gebruiker, dan wordt de verklaring van den eigenaar, na door één eed te zijn bevestigd, aangenomen. Na de eedsaflegging moet de gebruiker de goederen en tevens de huur er voor aan den eigenaar geven.

Art. 187. Degeen, die een waterkruik neemt uit de handen van iemand, die water verkoopt, en hij laat ze vallen, zoodat ze breekt, moet alleen de kruik vergoeden, maar niet het water, namelijk, als hij ze niet gekocht heeft; heeft hij ze wel gekocht, en was er in de kruik ongeveer zooveel als voor hem genoeg was om te drinken, dan moet hij het water vergoeden, maar niet de kruik.

Art. 188. Vraagt iemand een kleedingstuk te leen, dat door hem te dragen gegeven wordt aan zijn minderjarige dochter, en laat hij het bewaren bij een ander, dan kan, als het gestolen wordt, de uitleener schadevergoeding vragen aan den bewaarder, als deze wist, dat het kleed niet behoorde aan dengeen, die het hem in bewaring gaf. De bewaarder wordt niet aansprakelijk gesteld, als hij dacht, dat het behoorde aan dengeen, die het hem in bewaring gaf.

Art. 189. Bewoont iemand reeds lang een huis met toestemming van den eigenaar, maar, toen hij het hem toestond, werd er niet de voorwaarde bij gemaakt, om er huur voor te betalen, dan kan de eigenaar geen huur vragen aan den bewoner, als de eigenaar niet minderjarig en niet krankzinnig is. Is de eigenaar minderjarig of krankzinnig, dan moet de bewoner huur betalen, voor zoo lang hij er naar gissing in heeft gewoond.

Art. 190. Bij geschillen tusschen den leener en den uitleener (bijv. de leener zegt, dat hij de geleende goederen al te-

rug heeft gegeven; de uitleener daarentegen zegt, dat hij ze nog niet terug ontvangen heeft), wordt, als geen van beiden getuigen heeft, de onder eede afgelegde verklaring van den uitleener aangenomen. Na de eedsaflegging wordt de leener aansprakelijk gesteld.

OVER HET BEZIT TE KWADER TROUW [1].

Art. 191. Degeen, die wederregtelijk gebruik maakt van een ander's eigendom (bijv. met een ander's voertuig rijden, zijn plaats bezetten, zijn slaaf tot bode gebruiken en dergelijken), wordt aansprakelijk gesteld, als dat wederregtelijk in bezit genomene beschadigd wordt of te loor gaat. De schadevergoeding nu wordt berekend naar de hoogste waarde, die de zaak door vermeerdering kan krijgen; d. w. z. als het wederregtelijk in bezit genomene in waarde kon stijgen, terwijl het in handen was van den bezitter te kwader trouw, dan wordt hij aansprakelijk gesteld voor de hoogste waarde, namelijk, als er veel moeijelijkheden aan verbonden zijn om een gelijke zaak [2], als die welke verloren geraakt is, te leveren; gaat dat met geen moeijelijkheden gepaard, dan is hij voor een gelijke aansprakelijk (bijv. men maakt water zoek, dan wordt men ook aansprakelijk gesteld voor water; hetzelfde geldt van grond, rood koper, ijzer, tin, stofgoud). Is het wederregtelijk in bezit genomene niet te loor gegaan, dan moet het aan den eigenaar terug worden gegeven. Beweert de bezitter te kwader trouw, dat het te loor is gegaan, maar gelooft de eigenaar het niet, dan wordt de onder eede afgelegde verklaring van den bezitter te

---

1 Men zie bladzz. 172—179 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

2 In het Mohammedaansch regt worden de zaken o. a. verdeeld in gecongregeerde zaken (dîen), waaronder men verstaat alle zaken, die met gelijke te vergoeden zijn, en in gespecificeerde zaken (ain), waaronder men alle met haar waarde te vergoeden zaken verstaat.

kwader trouw aangenomen. Na de beëediging stelt hij de waarde er voor in de plaats.

Art. 192. Degeen, die, hetzij door bezitneming te kwader trouw, hetzij door bewaargeving, iets in bezit krijgt uit handen van een ander, die het verkregen heeft door het zich wederregtelijk toe te eigenen, wordt aansprakelijk gesteld, als het wegraakt. Maar de eigenaar kan er een van beiden voor aanspreken, hetzij den eersten bezitter te kwader trouw of den tweeden; maar degeen, op wien de schadevergoeding neêrkomt, is de bezitter er van. Heeft de eerste bezitter te kwader trouw schadevergoeding gegeven, dan kan hij het verhalen op den houder er van; heeft de bezitter schadevergoeding gegeven, dan kan hij het niet verhalen op den eersten bezitter te kwader trouw.

Art. 193. Geeft iemand aan gasten spijs, die wederregtelijk in bezit is genomen, dan komt de schadevergoeding neêr op dengeen, die ze gegeten heeft. Beweerde degeen, die er op onthaalt, dat de spijs zijn eigendom was, en dat hij de schadevergoeding al gegeven heeft, dan kan hij het niet verhalen op de gasten, noch op degenen, die ze gegeten hebben. Is de wederregtelijk in bezit genomen spijs aan den eigenaar zelf te eten gegeven, dan is de bezitter te kwader trouw niet aansprakelijk.

Art. 194. Degeen, die een afgodsbeeld, gamelan of iets dergelijks vernielt, alleen met het doel om afgodsbeelden of gamelans te vernielen, is voor niets aansprakelijk. Het is geoorloofd afgodsbeelden en gamelans te vernielen, zonder ze te verbranden; worden ze verbrand, dan wordt de vernieler aansprakelijk gesteld voor hetgeen de waarde was van de metalen, waaruit zulke zaken vervaardigd worden: niet voor de geheele waarde van die zaken, toen ze nog ongeschonden waren.

Art. 195. Degeen, die wederregtelijk een voertuig of iets dergelijks van een ander in bezit neemt, en het beschadigt, maar zóó, dat het in wezen blijft, moet het teruggeven

aan den eigenaar, de schade voor hetgeen het in waarde verminderd is vergoeden en er huur van betalen.

Art. 196. Degeen, die zich wederregtelijk toeeigent een paar Chinesche muilen, die tien tali's waard zijn, moet, als er een van wegraakt, de andere aan den eigenaar teruggeven, en tevens de schade voor hetgeen ze in waarde verminderd zijn vergoeden. Is bijv. de overige muil twee tali's waard, dan moet hij acht tali's als schadevergoeding geven.

Art. 197. Degeen, die ligtvaardig de handen slaat aan iets van een ander; bijv. aan olie, en die kookt, zoodat ze vermindert in hoeveelheid, hoewel niet in waarde, moet de overblijvende olie aan den eigenaar teruggeven, en tevens schadeloosstellen voor hetgeen ze verminderd is. Is de gekookte olie in waarde verminderd, dan wordt hij ook daarvoor aansprakelijk gesteld.

Art. 198. Degeen, die ligtvaardig de handen slaat aan lijnwaad van een ander, dat wordt gewasschen; of aan tarwe, die wordt gemalen; of aan goud, waarvan versiersels worden gemaakt, kan geen loon vragen voor hetgeen hij er aan gedaan heeft. De eigenaar nu kan handelen even als in het vorige artikel: als het goud, waarvan versiersels gemaakt zijn, in denzelfden staat van vroeger aan den eigenaar terug wordt gegeven, dan is het geoorloofd, dat de eigenaar huur vraagt voor den tijd, dat het in handen van den bezitter te kwader trouw geweest is.

Art. 199. Degeen, die wederregtelijk een stuk land van een ander in bezit neemt, en er gebouwen opzet of beplantingen, moet de gebouwen omhalen en de beplantingen uit den grond trekken; daarna moet dat stuk land effen gemaakt worden. Is dat stuk land in waarde verminderd, dan moet hij daarvoor schadevergoeding geven en tevens huur betalen.

Art. 200. Degeen, die zich wederregtelijk lijnwaad van een ander toeeigent, en het verft met zijn eigen indigo, moet de verf er uit maken, als het mogelijk is en de eigenaar zulks verkiest. Als de verf er niet uitgemaakt kan worden, en ze de waarde van het lijnwaad doet verminderen, dan moet de be-

zitter te kwader trouw het lijnwaad aan den eigenaar teruggeven, en schadevergoeding voor hetgeen het in waarde verminderd is, benevens huur er voor, betalen. Maar verhoogt die verfstof de waarde van het lijnwaad, dan krijgt de bezitter te kwader trouw zijn deel er van. Was het lijnwaad, voordat het geverfd was, tien realen, en nadat het geverfd is geworden, vijftien realen waard, dan wordt hetgeen het nu meer waard is als vroeger verdeeld in drie deelen: de eigenaar krijgt twee deelen, en de bezitter te kwader trouw en tevens verwer krijgt één deel.

Art. 201. Degeen, die wederregtelijk iets van een ander in bezit neemt, en het daarna vermengt met iets, dat hem toebehoort, moet het, als het mogelijk is, daarvan scheiden (bijv. witte tarwe met roode tarwe, en dergelijken). Gaat het van elkander scheiden met veel moeite gepaard (bijv. witte tarwe met witte tarwe), dan is het geoorloofd, dat die bezitter te kwader trouw de waarde van het wederregtelijk in bezit genomene in de plaats stelt, of een gelijke zaak vergoedt.

Art. 202. Degeen, die zich wederregtelijk låkå-hout van een ander toeeigent, en het gebruikt tot het maken van onderlagen voor een huis, moet dat hout er uit nemen, het teruggeven aan den eigenaar, schadevergoeding voor hetgeen het verminderd is in waarde, benevens huur er voor, betalen. Maar is het hout al vermolmd, dan moet hij schadevergoeding betalen, zooveel als de geheele waarde is, en tevens huur er voor. Degeen, die zich wederregtelijk hout toeeigent van een ander, en het gebruikt om er een schip van te maken, wordt gelijk gesteld met dengeen, die zich wederregtelijk hout toeeigent voor onderlagen.

Art. 203. Degeen, die zich wederregtelijk grond toeeigent van een ander, en tevens dien grond van zijn plaats vervoerd heeft, moet dien grond op zijn plaats terugbrengen, en ze tevens gelijk uitspreiden zoo als vroeger. Het is geoorloofd, dat de eigenaar huur vraagt voor den grond, welken die bezitter te kwader trouw vervoerd heeft, en tevens huur voor het stuk

land, dat hij begaan heeft, toen hij den weggevoerden grond terugbragt.

OVER NAASTING [1].

Art. 204. Zijn er twee menschen, die gemeenschappelijke eigenaars zijn van één onroerende zaak (bijv. van een stuk land of van gebouwen), en verkoopt een van beiden zijn aandeel aan een derden persoon, dan kan de andere zich het regt toeeigenen om het voor zich zelf te koopen voor den prijs, overeengekomen met dien derden persoon.

OVER MAATSCHAP OF VENNOOTSCHAP [2].

Art. 205. Heeft iemand zilver of goudgeld, en stelt hij het ter hand aan een ander om er meê te handelen, en maakt hij tevens de voorwaarde er bij, dat hij voor de helft of voor één derde in de winst zal deelen, dan is het geoorloofd, dat die persoon, aan wien dat geld ter hand is gesteld, er meê gaat handelen. Behaalt de handeldrijvende vennoot winst, dan wordt die door beiden bezeten en verdeeld volgens het kontrakt; lijdt hij verlies, dan kan de geldschieter het niet op hem verhalen. Evenmin kan de geldschieter het op hem verhalen, als er eenig goed te loor gaat of beschadigd wordt, zonder dat het aan zijn nalatigheid is toe te schrijven. Bij geschillen tusschen den vennoot en den eigenaar (bijv. de vennoot zegt, dat hij het geld verloren heeft, of dat hij het aan den eigenaar terug heeft gegeven; de eigenaar zegt, dat hij het niet gelooft, of ontkent het ontvangen te hebben), wordt, als geen van beiden een juridisch bewijs heeft, de onder eede afgelegde verklaring van

---

[1] Men zie bladzz. 179—183 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

[2] Men zie bladzz .183—186 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

den vennoot aangenomen. Na de beëediging wordt hij niet aansprakelijk gesteld. Bij geschillen over het overeengekomene (bijv. de handeldrijvende vennoot beweert, dat er overeengekomen is, dat hij voor de helft in de winst zou deelen; de eigenaar beweert voor één derde), worden beide partijen beëedigd. De eed nu van den vennoot luidt: "in alle ernst, er "is niet overeengekomen, dat ik voor een derde in de winst "zou deelen, maar wel voor de helft;" de eed van den eigenaar luidt: "in alle ernst er is niet overeengekomen, dat hij "voor de helft in de winst zou deelen, maar wel voor één "derde." Na de eedsaflegging mag de vennoot niets voor zich van de winst nemen; die winst behoort aan den geldschieter; maar de vennoot krijgt een behoorlijk loon voor zijn werk.

OVER DEGENEN, DIE HET LAND BEBOUWEN VOOR EEN AANDEEL IN DE VRUCHTEN [1].

Art. 206. Degeen, die voor het bevochtigen van beplantingen loon neemt, terwijl de boomen, die bevochtigd worden, palmboomen of wijngaarden zijn, kan het kontrakt sluiten, om voor het bevochtigen als loon de helft of één derde gedeelte van de vruchten te krijgen. Ten opzigte van andere boomen dan die twee soorten, kan men zulk een kontrakt niet aangaan, namelijk, als de plaats, waar ze staan, afgezonderd is; staan ze op hetzelfde terrein als de palmboomen en wijngaarden, dan kunnen ze ook als zoodanig meêgerekend worden. De werkzaamheden nu, die gedaan moeten worden door den landbouwer, zijn bijv. bevochtigen, waterputten en waterleidingen in goeden staat houden, gras wieden, bakens maken, klimgewas uitroeijen, waken voor de vruchten en ze plukken, schermen maken. De werkzaamheden, die gedaan moeten worden door den eigenaar, zijn bijv. omheiningen maken, waterputten

[1] Men zie bladzz. 187—190 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

en waterleidingen graven. Gaat de arbeider weg, voordat zijn werkzaamheden voleindigd zijn, dan krijgt hij toch, als de eigenaar de werkzaamheden voor dien arbeider ten einde brengt, het overeengekomen loon. Wil de eigenaar van de beplantingen de werkzaamheden niet voor hem voleindigen, dan is het prijzenswaardig, dat hij zich tot den regter wendt, met verzoek om voor hem een arbeider te nemen. Wil de eigenaar zich niet tot den regter wenden, dan moet hij getuigen nemen, om kennis te nemen van de uitgaven, die hij gedaan heeft voor dien arbeider na zijn vertrek; ook zoo bij ziekte van den arbeider, namelijk, als de eigenaar van zins is om het op dien arbeider te verhalen. Sterft de arbeider, en laat hij goederen na, dan moeten de erfgenamen zijn werkzaamheden ten einde brengen, om het even of zij er voor beloond worden, of dat zij uit eigen beweging verrigt worden; worden zij er voor beloond, dan moet het uit die nalatenschap genomen worden.

OVER HUUR [1].

Art. 207. Degeen, die een rijdier verhuurt tot dat voleindigd zal zijn hetgeen de huurder zich voorstelt te doen, moet, als dat rijdier sterft, voordat het doel bereikt is, eèn ander rijdier in de plaats stellen, om de voorgestelde plaats te bereiken. De verhuurder van een huis behoeft geen ander in de plaats te stellen, als dat huis instort of verdwijnt; maar het is geoorloofd, dat de eigenaar huur vraagt voor den tijd, dat het bewoond is geworden, voordat het ingestort was. Wat gedaan moet worden door den verhuurder van dat rijdier is bijv. geleiden, vastbinden, voederen, opzadelen en het tuig leveren. De verpligting voor den verhuurder van een huis is, om op te bouwen al wat invalt, terwijl de huurder het voorplein slechts schoon behoeft te houden.

---

[1] Men zie bladzz. 190—196 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

Art. 208. Het is geoorloofd, dat de huurder van een huis of van een rijdier het zelf gebruikt, of het in gebruik geeft aan een ander, maar die moet aan den huurder gelijk zijn. Het is ongeoorloofd, dat de huurder (van een rijdier) het in gebruik geeft aan iemand, die veel grooter is, dan hij zelf. Evenzoo is het ongeoorloofd, dat de huurder van een huis het in gebruik geeft aan een smid of een wasscher. Mogt het echter gebeuren, dat zulk een beroep in het huis wordt uitgeoefend, en het veroorzaakt schade (aan het huis), dan wordt de huurder aansprakelijk gesteld.

Art. 209. Degeen, die een rijdier huurt, en het vervolgens ergens aan vastbindt, behoeft geen schadevergoeding te geven, als dat rijdier sterft, terwijl het nog vastgebonden was; maar sterft het, omdat er het een of ander opvalt, terwijl het bereden wordt, of stort de stal op zijn ligchaam, dan kan het op den huurder verhaald worden.

Art. 210. De arbeider, die tegen loon een stuk goed blaauw verft of het naait, behoeft geen schadevergoeding te geven, als dat goed wegraakt, zonder dat het aan zijn nalatigheid toe te schrijven is.

Art. 211. Degeen, die een stuk doek aan een kleêrmaker geeft, om het te naaijen of er iets dergelijks aan te doen, zonder daarbij uitdrukkelijk te vermelden het maakloon, of op eenige wijs dat maakloon aan te wijzen, behoeft geen maakloon te geven, namelijk, als de kleêrmaker geen slaaf of onnoozele is; indien hij het wel is, dan wel.

Art. 212. Degeen, die een huis huurt, voor niet langer dan één maand, maar het niet bewoont, moet, als de termijn verstreken is, een maand huur er voor betalen.

Art. 213. Oefent iemand de geneeskunde uit, en faalt hij zelden in het toedienen van geneesmiddelen, dan moet de zieke, ook indien hij niet hersteld is, toch aan dien geneesheer loon geven en de waarde van de geneesmiddelen betalen, namelijk, indien zulks overeengekomen is. Maar begaat een geneesheer dikwijls misslagen in het toedienen van geneesmiddelen, en

heeft men diezelfde voorwaarden gesteld, dan behoeft de zieke hem geen loon te geven; want het is voor de helft toe te schrijven aan de schuld van dien geneesheer, door iets te doen, waartoe hij niet in staat was.

OVER HET ONTGINNEN VAN WOESTE GRONDEN [1].

Art. 214. Degeen, die woesten grond ontgint (bijv. een woud, waar nog nooit geplant is), wordt eigenaar van dien grond. Wil de ontginner van zijn eigendom verzekerd zijn, dan is het een noodzakelijk vereischte, als hij op dien grond een huis wil zetten, dat hij het voorziet van een omheining, een dak en een deur; wil hij er een stal opzetten, dan moet er een heining om en een deur aan gemaakt zijn, doch het is geen noodzakelijk vereischte, dat er een dak op is; wil hij er rijstveld van maken, dan is het een noodzakelijk vereischte, dat de grond gelijk gemaakt en van een dam voorzien is, doch het is geen noodzakelijk vereischte, dat de grond met jonge planten bezet is; wil hij er tuingrond van maken, dan is het een noodzakelijk vereischte, dat hij er een heining om maakt en den grond aanhoogt.

Art. 215. Degeen, die bezig is met het ontginnen van woesten grond, maar nog niet voleindigd heeft, wat hij voornemens was er aan te doen (bijv. hij is bezig bakens te zetten, of die grond is hem geconcedeerd [2] door den Vorst), is nog geen eigenaar van dien grond geworden, maar die grond is niets anders dan singkĕran [3]. Degeen, die de ontginning voortzet, wordt eigenaar van dien grond.

---

[1] Men zie bladzz. 200—203 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

[2] Om te kunnen ontginnen is er volgens sommigen noodig een concessie daartoe van den Souverein. Die concessie geeft echter hoegenaamd geen eigendomsregt, maar slechts een regt van voorkeur boven elk ander om te ontginnen.

[3] Singkĕr gelijk sĕngkĕr; goed, waarover niet mag beschikt worden.

Art. 216. Een publieken weg mag een ieder begaan; ook er op gaan zitten, of er op staan en toeven, om zijn makkers op te wachten, en tevens midden op den weg koopen en verkoopen, namelijk, als het de voorbijgangers niet hindert. Degeen, die eenmaal op dien weg zit, mag niet op zijn plaats vervangen worden, behalve als hij weg is gegaan.

Art. 217. De grond, die voortbrengt zwavel, slijpsteen of iets dergelijks, daarvan mag iedereen dat product voor zich nemen; niemand mag zulks verbieden. Men kan zich den eigendom van dat product verzekeren, als het van zijn plaats opgeruimd is; maar niet als het slechts afgebakend of geconcedeerd is door den Vorst.

Art. 218. Goud of zilver, dat nog in den grond is, mag iedereen voor zich nemen. Maar degeen, die woesten grond ontgint en er vervolgens goud in vindt, wordt eigenaar van dat goud.

Art. 219. Ontspringt er water uit een bron op een berg, dan mag iedereen van dat water voor zich nemen. Zijn er veel menschen, die van dat water gebruik wenschen te maken, om hun landen onder water te zetten, dan wordt dit het eerst gedaan door dengeen, die het digst bij de bron ligt. Zoodra zijn landen overstroomd zijn geworden naar zijn zin, wordt het water vervolgens geleid naar den volgende. Water nu, dat zich in een rivier of bron bevindt, behoort nooit aan iemand, behalve als het ergens in gedaan is.

Art. 220. Graaft iemand een waterput in een woesten grond, maar niet met het plan om die put in bezit te nemen, dan is het niet geoorloofd, dat iedereen van dat water voor zich neemt: alleen met toestemming van dengeen, die gegraven heeft. Zoodra degeen, die gegraven heeft, van daar weg is, mag iedereen van dat water voor zich nemen.

Art. 221. Degenen, die gemeenschappelijk dammen in een rivier aanleggen, verdeelen het water onder degenen, die de dammen gemaakt hebben, naar evenredigheid van het hout, dat zij daarvoor hebben gebruikt.

OVER HET BRENGEN (VAN GOEDEREN) IN DE DOODE HAND [1].

Art. 222. Brengt iemand zijn goederen ten behoeve van iemand of van een liefdadige stichting in de doode hand, dan kan niemand ze verkoopen, wegschenken of bij testament vermaken; want die goederen zijn niet meer in den handel. Degenen, die in het bezit van die goederen zijn, mogen er slechts genot van trekken; ze mogen gebruikt, verhuurd en tevens uitgeleend worden.

Art. 223. Brengt iemand goederen in de doode hand ten behoeve van zijn kinderen of kleinkinderen, dan hebben zij allen genot van die goederen; zijn al die kinderen of kleinkinderen gestorven, dan worden die goederen toegewezen aan de naaste bloedverwanten.

Art. 224. Brengt iemand runders, buffels of dergelijke beesten in de doode hand, en sterven ze doordien ze door iemand gedood worden, dan kan degeen, ten wiens behoeve ze in de doode hand zijn gebragt, de geldelijke schadevergoeding nemen, maar ze moet gebruikt worden, om daarvoor anderen te koopen, ten einde de gedooden te vervangen.

OVER SCHENKING [2].

Art. 225. Van geschonken goederen verkrijgt de begiftigde eerst den eigendom door de levering; na de levering kunnen ze niet weêr teruggevorderd worden. Ze kunnen echter wel teruggevorderd worden, als de begiftigde tot de familie van den schenker in de nederdalende linie behoort, en hij den eigendom er van nog niet op een ander heeft overgedragen. Zijn ze eenmaal overgedragen, dan kunnen ze niet teruggevorderd

1 Men zie bladzz. 211—215 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

2 Men zie bladzz. 215—218 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

worden, ook indien ze weer aan den eersten begiftigde mogten zijn teruggekeerd.

Art. 226. Degeen, die iets van zijn eigen goed schenkt, onder voorwaarde, dat de begiftigde hem wederkeerig iets schenken zal, heeft, als het tegengeschenk is aangewezen, een volkomen koop en verkoop aangegaan; als dat tegengeschenk niet is aangewezen, dan wordt het niet beschouwd als schenking, noch als verkoop.

Art. 227. Is een geschenk ergens in gedaan (bijv. rijst in een zak), en is het algemeen gebruikelijk, dat het omhulsel niet terug wordt gegeven, dan wordt het ook gerekend onder het geschenk begrepen te zijn; maar wordt het omhulsel gemeenlijk teruggegeven, dan is het ook niet onder het geschenk begrepen, en dan is het tevens ongeoorloofd, dat de begiftigde er gebruik van maakt. Het is echter geoorloofd, dat hij er gebruik van maakt, als het geschonkene gemeenlijk wordt gegeten uit hetgeen, waar het in is gedaan (bijv. brei en anderen).

Art. 228 [1]. Het is prijzenswaardig voor dengeen, die iets vindt, waarvan de eigenaar onbekend is, om het op te nemen, namelijk, als hij is een vertrouwd persoon; is de vinder een slecht mensch, dan moet hij er zich van onthouden. Het is geoorloofd, dat de vinder het zich toeeigent, maar hij moet het teruggeven of de waarde er van in de plaats stellen, als er iemand komt, die zegt, dat het van hem is. Wil de vinder den eigendom van de gevonden zaak verkrijgen, dan is het een noodzakelijk vereischte, dat hij een jaar lang laat bekend maken, dat hij het gevonden heeft, en vragen hoe de zaak er uit ziet, en als het goud is, hoeveel het weegt, waar het in zit, en met welk touwtje het omwonden was. Die bekendmaking moet geschieden op de plaatsen, waar gewoonlijk veel menschen bij elkander verzameld zijn (zooals aan de deuren van de moskéën en op de markten): en wel gedurende de eerste zeven

---

1 Men zie over het vinden van goederen bladzz. 203—206 van het bovengenoemde Handboek voor het Mohammedaansch regt.

dagen twee maal per dag, daarop om de zeven dagen ééns, en vervolgens elke maand ééns. Is het gevondene nu zeer gering, dan moet de bekendmaking zoolang geschieden, totdat naar gissing de eigenaar niet meer aan het verlorene denkt. Heeft de vinder het gedurende een jaar laten bekend maken, dan verkrijgt hij er den eigendom van; maar het is een noodzakelijk vereischte, dat hij dan den eigendom daarvan verkrijgt door middel van een bepaalde verklaring. Heeft hij den eigendom er van verkregen, en komt er iemand, die verklaart, dat het van hem is, en die daarvoor voldoend bewijs heeft; of geen bewijs, maar dien de vinder voor geloofwaardig houdt, dan moet de gevonden zaak hem stellig terug worden gegeven, of de volkomen vergoeding, als ze is verloren gegaan. Komt er iemand, die verklaart, dat de gevonden zaak van hem is, maar is zijn verklaring niet duidelijk: hij vermeldt niet hoe ze er uit ziet, noch hoe zwaar ze is, noch waar ze in is, noch waarmeê ze gebonden was, en heeft hij geen juridisch bewijs, dan mag hem de gevonden zaak niet overhandigd worden; maar wel, als hij bij zijn verklaring den naam van de zaak vermeldt, en de vinder hem voor geloofwaardig houdt. Komt er na de overhandiging weêr iemand, die onder getuigen verklaart, dat ze van hem is, dan kan deze, als de zaak is verloren gegaan, aan een van beiden schadevergoeding vragen; maar degeen op wien de schadevergoeding blijft rusten, is de persoon, aan wien de zaak is overhandigd. Heeft de vinder schadeloosstelling gegeven, dan kan hij het verhalen op dengeen, aan wien de gevonden zaak is overhandigd.

Art. 229. Degeen, die iets vindt op het heilig grondgebied van Mekka, mag het niet opnemen om het zich toe te eigenen, maar alleen om het te bewaren; tevens moet hij het vinden altijd bekend laten maken [1].

Art. 230. Degeen, die een ander zegt "wie mij terug "kan

[1] Deze bepaling is een gevolg van de heiligheid, die aan het grondgebied van Mekka wordt toegekend.

"bezorgen, wat ik verloren heb, zal ik de helft er van ge-"ven," moet zijn woord gestand doen, als het hem terug wordt gegeven door iemand, die het niet gestolen heeft, want de dief is verpligt het gestolene terug te geven aan dengeen, aan wien hij het ontstolen heeft.

Art. 231. Degeen, die zegt; "wie mij inlichtingen geeft "omtrent hetgeen ik verloren heb, krijgt de helft er van," behoeft zijn woord niet te houden, als iemand komt, die hem aantoont, dat het zich bij een ander bevindt; want op elke handeling, die geen moeite kost, staat geen belooning.

Art. 232 [1]. De bewaarnemer wordt niet aansprakelijk gesteld, als het in bewaring gegeven goed wegraakt op de plaats, waar het in bewaring is gegeven; maar men kan hem er wel voor aansprakelijk stellen, als dat goed, toen het hem in bewaring werd gegeven, bewaard werd op een veilige plaats en het later naar eene andere plaats, die de voorgaande niet gelijkt, werd overgebragt, ook indien ze geschikt mogt zijn tot bewaarplaats van dat goed, en als zulks geschied is niet op het verlangen van den bewaargever. Dezelfde regel geldt, als de bewaarnemer het aan een ander in bewaring geeft, zonder toestemming van den eigenaar, terwijl het bewaren er van hem geen zorg veroorzaakte. Veroorzaakte het bewaren hem zorg (bijv. hij wilde een reis ondernemen, of hij was erg ziek, of er stonden veel huizen in brand), dan moet hij het teruggeven aan den eigenaar; is deze juist niet aanwezig, dan moet hij het aan den regter overhandigen; is er op die plaats geen regter aanwezig, dan moet hij het aan een vertrouwd persoon overhandigen. Doet de bewaarnemer zulks niet, dan wordt hij aansprakelijk gesteld, als het goed wegraakt. Even zoo is hij verantwoordelijk, als het in bewaring gegeven goed gebruikt moet worden, en hij dit niet doet, of als het in bewaring gegeven dier gestorven is, omdat hij het niet gevoederd heeft.

---

1 Men zie over de bewaargeving bladzz. 166—169 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

De bewaarnemer is verder aansprakelijk, als hij handelt tegen het bevel van den eigenaar, of als hij het goed overgeeft aan een schurk, ook al geschiedt dit gedwongen; maar op den schurk blijft de schadevergoeding rusten. Even zoo wordt hij aansprakelijk gesteld, als de bewaarnemer het goed niet dadelijk terug geeft op aanvraag van den eigenaar, of als hij loochent, dat het hem in bewaring is gegeven, maar loochent hij in het belang van den bewaargever (bijv. degeen, die het hem vraagt, is een schurk, en hij zegt, dat het hem niet in bewaring is gegeven), dan wordt hij niet aansprakelijk gesteld, als het verloren gaat.

Art. 233. Bij geschillen tusschen den bewaargever en den bewaarnemer (bijv. de bewaarnemer zegt, dat het goed weg is geraakt, of dat hij het al terug heeft gegeven aan den bewaargever; de bewaargever gelooft niet, dat het goed weg is geraakt, of ontkent het ontvangen te hebben), terwijl geen van beiden een juridisch bewijs heeft, wordt de onder één eed afgelegde verklaring van den bewaarnemer aangenomen. Maar als de bewaarnemer zegt, dat hij het overhandigd heeft aan de erfgenamen, en de erfgenamen van den bewaarnemer hebben erkend, dat het terug is gegeven aan den bewaargever, dan hebben de verklaringen geen gevolg, als er geen juridisch bewijs voor is.

Art. 234 [1]. Degeen die bij uitersten wil zijn bezittingen vermaakt (d. w. z. men laat het geven van iets afhangen van het overlijden), kan ze weêr terugnemen, verkoopen en er iets dergelijks meê doen. Het legaat bestaat eerst voor goed na den dood (van den erflater); de eigendom gaat dan over door de ontvangst van den legataris.

Art. 235. De erflater behoort over niet meer dan over één derde van zijn bezittingen te beschikken; want de beschikking geldt niet voor zoover ze het derde te boven gaat, als de erfge-

---

[1] Men zie over de uiterste wilsbeschikkingen bladzz. 218—226 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

namen er geen genoegen in nemen. Heeft die erflater geen erfgenamen, die nog minderjarig of krankzinnig zijn, of heeft hij er in het geheel geen, dan is in elk geval de beschikking over meer dan één derde nietig.

Art. 236. Vermaakt iemand bij testament iets aan zijn eigen erfgenamen, dan is de geheele beschikking nietig, als de erfgenamen minderjarig of krankzinnig zijn; maar heeft hij geen minderjarige of krankzinnige erfgenamen, en wordt de beschikking goedgekeurd door de andere erfgenamen, die niet minderjarig zijn, dan is de beschikking geldig.

Art. 237. Laat iemand, die gevaarlijk ziek is, zijn slaaf vrij, en schenkt hij hem iets van zijn goederen, dan gaat het met die vrijlating en schenking even als met de uiterste wilsbeschikking, als die ziekte geëindigd is met den dood.

OVER DE UITVOERDERS VAN UITERSTE WILLEN.[1]

Art. 238. Het is prijzenswaardig voor iemand, die gevaarlijk ziek is, dat hij een vertrouwd persoon aanstelt, om zijn uiterste wilsbeschikkingen uit te voeren na zijn dood; tot het afbetalen van zijn schulden; tot het terugzenden van in bewaring genomen, geleende en wederregtelijk in bezit genomen goederen (d. w. z. goederen, die buiten weten van den eigenaar toegeëigend zijn); verder tot het gevolg geven aan zijne gemaakte legaten; tot het toezigt over minderjarige of krankzinnige kinderen. Maar het is ongeoorloofd, dat de executeur gevolg geeft aan uiterste wilsbeschikkingen zoo als deze: het uithuwelijken van zijn minderjarige dochter; het doen van iets, strijdig met de godsdienst (bijv. het verfraaijen van plaatsen, waar afgodsbeelden staan, of van speelplaatsen), enz. Het is prijzenswaardig voor een zieke, die nog een vader heeft, dat hij dezen aanstelt tot uitvoerder van zijn uitersten wil. Is de zieke gestorven, dan

---

1 Men zie bladzz. 218—226 van het bovengemeld Handboek voor het Mohammedaansch regt.

moet de executeur gevolg geven aan al hetgeen hem opgedragen is, met inachtneming van bovengenoemde beperkingen. Zoodra de minderjarigen den ouderdom van vijftien jaren hebben bereikt, en zij zijn in het bezit van hun verstandelijke vermogens, dan moet de executeur hun de nagelaten goederen overhandigen. Bij geschillen tusschen den executeur en de kinderen (bijv. de executeur zegt, dat hij hun de goederen heeft overhandigd; de kinderen verklaren, dat zij ze nog niet ontvangen hebben), wordt, als geen van beiden een juridisch bewijs heeft, de onder één eed afgelegde verklaring van die kinderen aangenomen. Na de beëediging moet de executeur schadevergoeding geven voor zooveel de pretentie van die kinderen bedraagt.

Daar het moeijelijk zou vallen, uit hetgeen over het erfregt in de Kitab Toehpah geleerd wordt, algemeene regels af te leiden, omdat het daar, even als elk ander onderwerp, in artikels behandeld wordt, die met een onderstelling het een of ander geval behandelen en een beslissing voor dat geval geven, zonder in zulk een artikel een algemeenen regel voor te stellen, daarom laten wij een kort schema van het erfregt vooraf gaan.

Nadat de goddelijke en menschelijke schulden, die op een nalatenschap rusten, zijn voldaan, en nadat de begrafeniskosten er van zijn afgetrokken, moet de nalatenschap, hetzij geheel, hetzij voor op zijn minst twee derden, door den verdeeler der erfenissen worden toebedeeld aan de regthebbenden.

Er zijn vier soorten van erfgenamen:

1e. qoranische erfgenamen,

2e. eigenlijke erfgenamen,

3e. bloedverwanten en

4e. de Staat.

Qoranische erfgenamen is een vertaling van de Arabische woorden ahloe 'l-farzhi, en daaronder verstaat men degenen, die regt hebben op de portie's in den Qoran uitdrukkelijk vermeld of slechts aangewezen.

Eigenlijke erfgenamen is een vertaling van het Arabische woord açabat. Dat woord beteekent eigenlijk band en wordt bepaald gebruikt van familieband, en dan nog wel in den zin van Arabische familieband. Die band bestaat tusschen allen, die uit zonen zijn voortgesproten, maar niet tusschen hen, die uit dochters zijn geboren.

Bloedverwanten is een vertaling van de Arabische woorden dsoe 'l-arhâm en beteekent eigenlijk bezitters van de baarmoeder (degenen, die uit dochters zijn geboren).

De portie's, die aan de qoranische erfgenamen kunnen worden uitgekeerd, en de regthebbenden daarop, vindt men vermeld in art. 243.

Degenen, die nooit hun regt op de nalatenschap verliezen, zijn: man, vrouw, vader, moeder en kinderen.

Degenen, die nooit kunnen erven, zijn: slaven, degeen die iemand gedood heeft, de apostaat en die verschilt in godsdienst.

De volgorde van de eigenlijke erfgenamen is aldus: zoon, zoons zoon en lager in graad, vader, vaders vader en hooger in graad, volle broer, halfbroer van vaders kant, volle broers zoon en lager in graad, volle oom, halfoom, ooms zoon en lager in graad. Men moet hier, even als bij de qoranische erfgenamen, in het oog houden, dat de voorgaande den volgende uitsluit. Vierderlei mannen maken hun zusters tot eigenlijke erfgenamen, namelijk, zoons, zoons zoons, volle broers en halfbroers van vaders kant. Van dezen algemeenen regel, dat broers alleen hun zusters tot eigenlijke erfgenamen maken, vindt men dikwijls een wijziging, zoo als o. a. blijkt uit art. 27 van het compendium van Pieter Haksteen en art. 274 van de Kitab; want daar geldt de regel, dat een lagere in graad een hoogere met zich meê tot açabat maakt. Zoo vindt men o. a. in art. 33 van genoemd compendium en in art. 275 van de Kitab een beginsel toegepast, dat volstrekt niet door alle juristen is aangenomen, namelijk, dat de zuster açabat wordt door de dochter.

De bloedverwanten worden volgens Sjafeï nooit tot de nala-

tenschap geroepen; volgens Aboe Hanifa echter wel, en dan meestal in dezelfde orde, zoo als wij die hebben leeren kennen voor de açabat.

Als de geheele erfenis uitgeput is, nadat aan al de qoranische erfgenamen hun portie's zijn uitgekeerd, dan valt er verder niets te doen. Is er wat van de nalatenschap overgebleven, dan wordt het resterende onder de eigenlijke erfgenamen verdeeld; zoo ook bij ontstentenis van qoranische erfgenamen. Bij afwezigheid van eigenlijke erfgenamen, komt het resterende volgens Aboe Hanifa aan de bloedverwanten; maar volgens Sjafeï aan de schatkist (bait 'l-maal). De Staat treedt dus niet alleen als erfgenaam op, als er geen erfgenamen zijn; maar ook als er nog meer over is, nadat alle regthebbenden hun deel gekregen hebben.

OVER HET ERFREGT. [1]

Art. 239. Een nalatenschap mag niet onder de erfgenamen verdeeld worden voor en al eer betaald is al hetgeen, waarin de overledene is te kort geschoten; bijv. zijn schulden, de begrafeniskosten (bijv. lijkkleêren, doodgravers en dragers). Is zulks gedaan, dan wordt het resterende onder de erfgenamen verdeeld. Degenen nu, die tot de nalatenschap geregtigd zijn, zijn: 1e. de bloedverwanten (bijv. zoons, kleinzoons, enz.); 2e. echtgenooten; 3e. vrijlaters; 4e. de belijders van dezelfde godsdienst. De mannelijke erfgenamen zijn vijftien in getal: 1e. zoon; 2e. kleinzoon (zoons zoon), en zoo verder naar beneden; 3e. vader; 4e. grootvader (vaders vader), en zoo verder naar boven; 5e. volle broer; 6e. halfbroer van vaders kant; 7e. halfbroer van moederskant; 8e. vaders volle broer (volle oom); 9e. vaders halfbroer van vaderskant (halfoom); 10e. volle neef (zoon van een vollen broer); 11e. halfneef (zoon van een halfbroer van vaders kant); 12e. volle neef (zoon van

---

[1] Men zie bladzz. 237—244 van het bovengemeld Handboek voor het Mohammedaansch regtr.

een vollen oom van vaderskant); 13e. halfneef (zoon van een halfoom van vaderskant); 14e. de echtgenoot, en 15e. de vrijlater. De vrouwelijke erfgenamen nu zijn tien in getal: 1e. dochter; 2e. kleindochter (zoons dochter), en zoo verder naar beneden; 3e. moeder; 4e. grootmoeder van vaderskant, 5e. grootmoeder van moederskant, en zoo verder naar boven; 6e. volle zuster, 7e. halfzuster van vaderskant, 8e. halfzuster van moederskant, 9e. de echtgenoote, en 10e. de vrijlaatster.

Art. 240. Sterft de vrouw, en zijn al de bovengenoemde mannelijke erfgenamen aanwezig, dan hebben slechts drie personen regt op de nalatenschap, namelijk, zoon, vader en man, want de anderen worden uitgesloten door den zoon en door den vader van de overledene. De nalatenschap nu wordt verdeeld in twaalf deelen; de man krijgt drie, de vader twee en de zoon zeven deelen.

Art. 141. Sterft de man en zijn al de bovengenoemde vrouwelijke erfgenamen aanwezig, dan hebben slechts vijf personen regt op de nalatenschap, namelijk, dochter, kleindochter (zoons dochter), volle zuster, vrouw of vrouwen en moeder, want de grootmoeder wordt uitgesloten door de moeder, terwijl de vrijlaatster en de halfzuster van vaderskant uitgesloten worden door de volle zuster; de halfzuster van moederskant nu wordt uitgesloten door de dochter. De geheele nalatenschap nu wordt verdeeld in vier-en-twintig deelen; de vrouw of vrouwen krijgen een achtste, de dochter de helft, de kleindochter een zesde, de moeder een zesde en de volle zuster een vier-en-twintigste.

Art. 242. Sterft de man, en zijn de bovengenoemde mannelijke en vrouwelijke erfgenamen allen aanwezig, dan hebben slechts vijf personen regt op de nalatenschap, namelijk, twee mannelijke (zoon en vader) en drie vrouwelijke (moeder, dochter en de vrouw of vrouwen). De geheele nalatenschap nu wordt verdeeld in twee-en-zeventig deelen, waarvan de vader twaalf, de moeder twaalf, de vrouw of vrouwen negen, de dochter dertien en de zoon of zoons zes-en-twintig deelen krijgen.

Art. 243. Sterft de vrouw en zijn al de hier bovengenoemde mannelijke en vrouwelijke erfgenamen aanwezig, dan hebben slechts vijf personen regt op de nalatenschap, namelijk, drie mannelijke (zoon, vader en man) en twee vrouwelijke (dochter en moeder). De geheele nalatenschap wordt verdeeld in zes-en-dertig deelen, waarvan de vader zes, de moeder zes en de man negen deelen krijgen; van hetgeen er overblijft krijgt de zoon twee derden en de dochter een derde.

De portie's nu, die aan de qoranische erfgenamen worden toebedeeld, zijn: de helft, twee derden, een derde, een vierde, een zesde en een achtste.

Op de helft van de nalatenschap hebben regt vijfderlei personen: de man bij afwezigheid van kinderen en kleinkinderen (zoons kinderen); één dochter; één kleindochter (zoons dochter); één volle zuster, en één halfzuster van vaderskant.

Op twee derden van de nalatenschap hebben regt vierderlei personen: twee of meer dochters; twee of meer kleindochters (zoons dochters); twee of meer volle zusters, en twee of meer halfzusters van vaderskant.

Op een derde van de nalatenschap hebben regt drieërlei personen: de moeder bij afwezigheid van kinderen en kleinkinderen (zoons kinderen), en bij afwezigheid van twee of meer broers of zusters; twee of meer halfbroers of halfzusters van moederskant; maar de grootvader krijgt een derde bij aanwezigheid van twee of meer broers.

Op een vierde van de nalatenschap hebben regt tweeërlei personen: de man bij aanwezigheid van kinderen of kleinkinderen (zoons kinderen), en de vrouw of vrouwen bij afwezigheid van kinderen of kleinkinderen (zoons kinderen).

Op een zesde van de nalatenschap hebben regt zevenderlei personen: de vader, bij aanwezigheid van kinderen of kleinkinderen (zoons kinderen); de grootvader van vaderskant en hooger in graad, bij aanwezigheid van kinderen of kleinkinderen (zoons kinderen): de moeder bij aanwezigheid van kinderen of kleinkinderen (zoons kinderen), of bij aanwezigheid van

twee broers, of bij aanwezigheid van twee of meer zusters; de grootmoeder van vaderskant of van moederskant; de kleindochter (zoons dochter) bij aanwezigheid van een dochter; de halfzuster van vaderskant bij aanwezigheid van een volle zuster, en een halfbroer of halfzuster van moederskant.

Art. 244. Bij den dood van den man kunnen kinderen, vader, moeder en de vrouw of vrouwen door niemand van hun portie uitgesloten worden; evenmin kan, bij den dood van de vrouw, de man van zijn portie uitgesloten worden.

Art. 245. De kleinzoon (zoons zoon) of de kleindochter (zoons dochter) erven niet, als zij zamenkomen met den zoon; evenzoo erven de achterkleinkinderen (kleinzoons kinderen) niet, als zij zamenkomen met kleinzoons (zoons zoons).

Art. 246. De grootvader van vaderskant erft niet, als hij zamenkomt met den vader; evenzoo erven de vader van den grootvader en hoogeren in graad niet, zamenkomende met den grootvader.

Art. 247. De grootmoeder van vaderskant erft niet, als zij zamenkomt met twee personen: vader en moeder; evenzoo erft de moeder van de grootmoeder niet, zamenkomende met de grootmoeder.

Art. 248. Volle broers erven niet, als zij zamenkomen met drie personen: vader, zoon, kleinzoon (zoons zoon) en zoo verder naar beneden.

Art. 249. Halfbroers of halfzusters van vaderskant erven niet, als zij zamenkomen met vijf personen: vader, zoon, kleinzoon (zoons zoon) en zoo verder naar beneden, volle broer en volle zuster. De laatstgenoemde sluit die halfbroers of halfzusters uit, als de overledene nalaat een dochter of een kleindochter (zoons dochter) en zoo verder naar beneden.

Art. 250. Halfbroers of halfzusters van moederskant erven niet, zamenkomende met drie personen: vader en zoo verder naar boven, kinderen, (kleinkinderen) en zoo verder naar beneden.

Art. 251. Volle neven (zoons van volle broers) erven niet, als zij zamenkomen met zes personen: vader, grootvader van

vaderskant, zoon, kleinzoon (zoons zoon) en zoo verder naar beneden, volle broer en halfbroer van vaderskant.

Art. 252. Halfneven (zoons van halfbroers van vaderskant) erven niet, zamenkomende met zeven personen: vader, grootvader van vaderskant, zoon, kleinzoon (zoons zoon) en zoo verder naar beneden, volle broer, halfbroer van vaderskant en zoon van een vollen broer.

Art. 253. Volle ooms erven niet, als zij zamenkomen met een van de volgende acht personen: vader, grootvader van vaderskant, zoon, kleinzoon (zoons zoon) en zoo verder naar beneden, volle broer, halfbroer van vaderskant, volle neef (zoon van een vollen broer) en halfneef (zoon van een halfbroer van vaderskant).

Art. 254. Halfooms van vaderskant erven niet, als zij zamenkomen met een van de volgende negen personen: vader, grootvader van vaderskant, zoon, kleinzoon (zoons zoon) en zoo verder naar beneden, volle broer, halfbroer van vaderskant, zoon van een vollen broer, zoon van een halfbroer van vaderskant en volle oom.

Art. 255. Volle neven (zoons van volle ooms van vaderskant) erven niet, als zij zamenkomen met tien personen: vader, grootvader van vaderskant, zoon, kleinzoon (zoons zoon) en zoo verder naar beneden, volle broer, halfbroer van vaderskant, zoon van een vollen broer, zoon van een halfbroer van vaderskant, volle oom en halfoom van vaderskant.

Art. 256. Halfneven (zoons van halfooms van vaderskant) erven niet, zamenkomende met elf personen: vader, grootvader van vaderskant, zoon, kleinzoon (zoons zoon) en zoo verder naar beneden, volle broer, halfbroer van vaderskant, zoon van een vollen broer, zoon van een halfbroer van vaderskant, volle oom, halfoom van vaderskant en zoon van een vollen oom.

Art. 257. Zoons dochters erven niet, als zij zamen komen met twee personen: zoon en twee of meer dochters, namelijk, als die kleindochter niet zamenkomt met haar eigen broer of met haar neef (zoon van den broer van haar eigen vader).

Komt zij met een van de twee genoemde personen te zamen, dan kan zij niet door de andere (zoon, twee of meer dochters) uitgesloten worden, want een van beiden maken haar tot erfgenaam.

Art. 258. Een overgrootmoeder van moederskant erft niet, zamenkomende met een grootmoeder, d. w. z. degeen, die het naast in betrekking tot den overledene staat, sluit de meer verwijderde uit.

Art. 259. Halfzusters van vaderskant erven niet, als zij zamenkomen met twee of meer volle zusters; ook erven zij niet, als zij zamenkomen met een volle zuster, namelijk, als deze zamenkomt met *ééne* dochter van den overledene of met *ééne* zoons dochter van den overledene.

Art. 260. Laat een overledene na een man, een moeder, een halfbroer of halfzuster van moederskant en een oom van vaderskant, dan wordt de oom door de drie andere erfgenamen uitgesloten, omdat er niets van de nalatenschap overblijft, als de drie eerstgenoemde personen hun portiën er uit hebben. De nalatenschap namelijk wordt verdeeld in zes deelen, waarvan de man drie, de moeder twee en de halfbroer of halfzuster van moederskant *één* deel krijgt. Maar laat de overledene slechts een man en eén oom van vaderskant na, dan krijgt die oom de helft; laat hij een moeder en een oom van vaderskant na, dan krijgt die oom twee derden; laat de overledene een halfbroer of halfzuster van moederskant na en een oom van vaderskant, dan krijgt die oom vijf zesden en de halfbroer of halfzuster een zesde.

Art. 261. Sterft iemand, die afkomstig is uit den slavenstand en bij zijn dood geen kinderen of andere bloedverwanten nalaat, dan komt de nalatenschap aan dengeen, die hem heeft vrij gelaten. Laat de overledene na degenen, die regt hebben op een bepaald aandeel, bijv. een man, en dengeen, die haar heeft vrijgelaten, dan wordt de nalatenschap in tweeën verdeeld, en elk krijgt de helft; bij achterlating van een moeder en van den vrijlater of vrijlaatster wordt de nalatenschap in drie

deelen verdeeld, waarvan de moeder één deel krijgt, en de vrijlater of vrijlaatster de rest, terwijl de laatste niet erft, zamenkomende met den vader van den overledene; want deze erft de geheele nalatenschap.

Art. 262. Bij ontstentenis van erfgenamen, van den vrijlater of vrijlaatster en van een echtgenoot, komt de nalatenschap aan de schatkist, en wordt aangewend tot het opbouwen van ingestorte moskeën en bruggen, en tot het ondersteunen van arme kinderen en faqir's enz., namelijk, als er een regtvaardig Vorst regeert; regeert er geen regtvaardig Vorst, dan wordt de nalatenschap verdeeld onder de verwijderde bloedverwanten [1]); zooals grootvaders van moederskant, moeder van den vaders moeder, kleinkinderen (dochters kinderen), broers of zusters kinderen, zoons van halfbroers van vaderskant, halfooms van moederskant, ooms (vaders zusters) dochters, enz.

Art. 263. Laat de overledene slechts één zoon na, dan wordt deze universele erfgenaam; laat hij meer zoons na, dan wordt de nalatenschap gelijkelijk onder hen verdeeld; laat hij een zoon en een dochter na, dan krijgt de zoon twee derden en de dochter een derde van de nalatenschap. Laat hij een kleinzoon (zoons zoon) na, dan wordt deze universele erfgenaam; laat hij meer kleinzoons na, dan wordt de nalatenschap gelijkelijk onder hen verdeeld; laat hij een kleinzoon en een kleindochter (zoons kinderen) na, dan krijgt de kleinzoon twee derden en de kleindochter een derde van de nalatenschap.

Art. 264. Laat iemand na een dochter en kleinzoons (zoons zoons), dan krijgt de dochter de helft en de kleinzoons de andere helft van de nalatenschap; de nalatenschap wordt op dezelfde wijs verdeeld, als er slechts een kleinzoon is. Laat de overledene na twee of meer dochters en kleinzoons, dan krijgen die dochters twee derden en die kleinzoons een derde van de nalatenschap; is er slechts een kleinzoon, dan gaat het op dezelfde wijs.

---

1 Bloedverwanten, die geen açabat zijn.

Art. 265. Laat iemand na een vader en zoons, dan krijgt de vader een zesde en de zoons de rest of vijf zesden van de nalatenschap; op dezelfde wijs heeft de verdeeling plaats, als er slechts één zoon is; laat hij een dochter en een vader na, dan krijgt de dochter de helft en de vader de andere helft van de nalatenschap; laat hij twee of meer dochters na, dan krijgen dezen twee derden en de vader één derde van de nalatenschap.

Art. 266. Laat iemand na een moeder, een vader en een man, dan krijgt de man de helft, de vader een derde en de moeder een zesde van de nalatenschap; laat iemand na een moeder, een vader en een of meer vrouwen, dan krijgt de vrouw of vrouwen een vierde, de vader de helft en de moeder een zesde van de nalatenschap.

Art. 267. Laat iemand na een vollen broer, dan wordt deze universele erfgenaam; laat iemand meer broers na, dan deelen zij gelijk op; zijn er zusters, dan krijgen de broers twee maal zooveel als de zusters.

Art. 268. Laat iemand slechts een halfbroer van vaderskant na, dan wordt deze universele erfgenaam; zijn er meer zulke broers, dan deelen zij gelijk op; maar een halfbroer van vaderskant kan niet gelijk op deelen met twee halfbroers of halfzusters van moederskant. Een volle broer nu kan met twee halfbroers of halfzusters van moederskant gelijk op deelen; bijv. iemand laat een man, een moeder, twee halfbroers of halfzusters van moederskant en een vollen broer na, dan krijgt de man de helft, de moeder een zesde, de twee halfbroers of halfzusters van moederskant elk een negende en de volle broer een negende van de nalatenschap.

Art. 269. Laat iemand na een vollen broer en een halfbroer van vaderskant, dan wordt de eerste universele erfgenaam; want hij sluit den halfbroer uit.

Art. 270. Laat iemand na een volle zuster en een halfbroer van vaderskant, dan krijgt elk de helft van de nalatenschap.

Art. 271. Laat iemand na twee halfzusters van moeders-

kant en een halfbroer of halfzuster van vaderskant, dan krijgt elk een derde van de nalatenschap.

Art. 272. Laat iemand na twee volle zusters en halfzusters van vaderskant, dan erven de laatstgenoemden niet; want zij worden uitgesloten door de volle zusters. Maar als die halfzusters van vaderskant zamenkomen met halfbroers van vaderskant, dan worden de zusters door haar broers tot de nalatenschap geregtigd, die gelijkelijk onder hen verdeeld wordt, met inachtneming van den algemeenen regel, dat de vrouw maar de helft waard is van den man.

Art. 273. Laat iemand na twee volle zusters, een halfzuster van vaderskant en een zoon van een halfbroer van vaderskant, dan krijgt elk van de volle zusters een derde, de neef een derde en de halfzuster niets; want deze kan door den neef niet tot erfgenaam gemaakt worden.

Art. 274. Laat iemand na twee volle zusters, een zoons dochter en een achterkleinzoon (zoons zoons zoon), dan krijgt elke volle zuster een derde, de achterkleinzoon twee negenden en de kleindochter een negende van de nalatenschap. De reden, waarom de kleindochter een gedeelte van de nalatenschap krijgt, is omdat zij door dien achterkleinzoon tot erfgenaam wordt gemaakt.

Art. 275. Laat iemand na een volle zuster, een dochter en een halfzuster van vaderskant, dan wordt de nalatenschap onder de twee eerstgenoemden verdeeld, en zij sluiten de halfzuster van vaderskant uit.

Art. 276. Laat iemand na een volle zuster en twee dochters, dan krijgen de volle zuster en iedere dochter een derde van de nalatenschap.

Art. 277. Laat iemand na een dochter, een zoonsdochter, een volle zuster en een halfzuster van vaderskant, dan krijgt de dochter de helft, de zoons dochter een zesde en de volle zuster een derde van de nalatenschap. De halfzuster van vaderskant krijgt niets; want deze wordt door de drie andere vrouwelijke erfgenamen uitgesloten.

Art. 278. Laat iemand na een vollen neef, dan wordt deze

universele erfgenaam; zijn er twee neven, dan krijgt ieder van hen de helft; zijn er neven en nichten, dan krijgt een neef tweemaal zoo veel als een nicht.

Art. 279. Laat iemand na een vollen neef en een halfneef van vaderskant, dan wordt de eerste universele erfgenaam, en de andere wordt door hem uitgesloten.

Art. 280. Laat iemand na twee volle neven en een moeder, dan krijgt de moeder een derde, en de overige twee derden worden onder de twee volle neven verdeeld.

Art. 281. Laat iemand na een vollen neef, een volle nicht en twee volle zusters, dan krijgen de zusters twee derden en de neef een derde van de nalatenschap. De nicht krijgt niets; want deze kan niet door den neef tot erfgenaam gemaakt worden.

Art. 282. Laat iemand na een halfoom van vaderskant, dan wordt deze universele erfgenaam; zijn er twee van die ooms, dan deelen zij gelijk op; is er een volle oom en een halfoom van vaders kant, dan wordt de eerstgenoemde universele erfgenaam. De halfoom erft niet, omdat hij zamenkomt met den vollen oom.

Art. 283. Laat iemand na een grootvader van vaderskant en volle broers en zusters, of halfbroers en halfzusters van vaderskant, dan kan de grootvader een derde van de nalatenschap als portie vorderen: hij behoeft niet met de erfgenamen gelijkelijk op te deelen (als zijn deel bij de verdeeling minder dan een derde zou worden); bijv. iemand laat na een grootvader van vaderskant, drie volle broers en een volle zuster, dan krijgt de grootvader een derde, elk van de broers vier een-en-twintigsten en de zuster twee een-en-twintigsten. Deelt de grootvader in dit geval gelijk op met de broers en zusters, dan krijgt hij slechts zes een-en-twintigsten.

Art. 284. Laat iemand na een grootvader van vaderskant, een vollen broer en een volle zuster, dan krijgt de grootvader geen derde van de nalatenschap, maar hij deelt met de andere erfgenamen gelijk op. De grootvader krijgt twee vijfden, de

broer twee vijfden en de zuster een vijfde. De grootvader deelt gelijk op, omdat zijn portie meer bedraagt dan een derde.

Art. 285. Laat iemand na een grootvader van vaderskant, twee dochters en volle zusters, dan kan de grootvader uit drie dingen kiezen: de gelijke verdeeling; een derde van hetgeen er overblijft, nadat er voor die twee dochters haar portie uit de nalatenschap is genomen; of een zesde van de geheele nalatenschap. In het laatste geval zouden de dochters twee derden, de grootvader een zesde, de broer een negende en de zuster een achttiende krijgen. In het tweede en eerste geval zou de grootvader een negende van de nalatenschap krijgen.

Art. 286. Laat iemand na een grootvader van vaderskant, een vrouw, een moeder, drie volle broers en een volle zuster, dan is het voordeeligst voor den grootvader, om te kiezen een derde van hetgeen er overblijft, nadat er een portie voor de vrouw en een voor de moeder van is afgezonderd. Alsdan wordt de nalatenschap in zes-en-dertig porties verdeeld, waarvan de vrouw negen, de moeder zes, de grootvader zeven, elke broer vier en de zuster twee krijgt. Had de grootvader een zesde van de nalatenschap genomen, dan zou hij zes, en had hij gelijk op gedeeld, dan zou hij ook minder dan zeven gekregen hebben.

Art. 287. Laat iemand na een grootvader van vaderskant, een doehter, een vollen broer en een volle zuster, dan is het voor den grootvader het voordeeligst, dat hij gelijkelijk op deelt. De nalatenschap wordt verdeeld in tien gelijke portie's, waarvan de dochter er vijf, de grootvader er twee, de broer twee en de zuster een krijgt. De grootvader had minder dan twee gekregen, als hij een zesde van de geheele nalatenschap, of een derde van hetgeen er overbleef, nadat de dochter haar portie genomen had, verkozen had.

Art. 288. Laat iemand na kinderen of andere erfgenamen; en belijden zij niet dezelfde godsdienst als die van den overledene, dan kunnen zij niet van hem erven. Voor alle erfgenamen is het een noodzakelijk vereischte 1e. dat zij dezelfde godsdienst belijden, 2e. dat zij vrij zijn; 3e. dat zij den erf-

later niet gedood hebben; 4e. dat aan die kinderen duidelijk is het tijdstip van den dood van hun vader; door onduidelijk wordt hier verstaan, als bijv. een vader met zijn kinderen gestorven is, doordien het huis op hen is neêrgestort, zoodat men niet weet, wie het eerst is gestorven; 5e. het moet er in het geheel niet toe komen, dat de erfgenamen hun erfportie doen vervallen, bijv. iemand maakt dat zijn erfportie vervalt, als een volle broer zegt, dat hij een zoon van den overledene is.

Art. 289. De nalatenschap van iemand, van wien men niet weet, waar hij zich ophoudt, noch of hij dood of levend is, mag niet onder de erfgenamen verdeeld worden; want men verkeert in onzekerheid; maar als de erfgenamen zich tot den regter wenden, en deze het vermoeden heeft, dat hij dood is, dan mag de nalatenschap onder de erfgenamen verdeeld worden.

Art. 290. Sterft iemand, en zijn er erfgenamen, die zich in een ander rijk bevinden, dan wordt de portie voor dezen afgezonderd, terwijl de portie aan de andere erfgenamen, die zich op dezelfde plaats bevinden, wordt overhandigd.

Art. 291. Laat iemand een erfgenaam na, die nog niet geboren is, dan is het prijzenswaardig, dat er voor het aanstaande kind een portie van een mannelijken erfgenaam wordt afgezonderd. Dat kind nu krijgt zijn erfportie, als het levend geboren wordt, en tevens als het blijkt, dat het geconcipiëerd was bij den dood van den overledene; bijv. het kind wordt binnen negen jaren geboren, terwijl de moeder geen gemeenschap heeft gehad met een anderen man; of zij heeft gemeenschap gehad met een anderen man, maar het kind is geboren binnen zes maanden, te rekenen van den tijd, dat zij met dien man gemeenschap heeft gehad.

Art. 292. Laat iemand na een halfbroer van moederskant, die hermaphrodiet is, dan wordt de erfportie aan dien persoon overhandigd. Het behoeft niet eerst te blijken, of het een man of een vrouw is; want in dit geval is de portie gelijk.

Art. 293. Laat iemand na een man, een vader en een

kind, dat hermaphrodiet is, dan wordt de nalatenschap in twaalf deelen verdeeld, waarvan de man drie en de vader twee krijgt. Zes deelen nu worden overhandigd aan dat kind, terwijl het eene deel gedeponeerd wordt bij den regter. Blijkt het, dat dat kind een jongen is, dan wordt hem dat deel overhandigd, blijkt het, dat het een meisje is, dan wordt het aan den vader gegeven.

Art. 294. Laat iemand na een man, die tevens tot de overledene staat als neef (zoon van den vaders broeder of oom), dan wordt deze universele erfgenaam; want als man komt hij op voor de eene helft, en als neef voor de andere helft.

Art. 295. Laat iemand na een dochter, die tevens van de overledene een halfzuster van vaderskant is; bijv. de overledene heeft bij haar leven gemeenschap gehad met haar eigen vader, zonder voorbedachten rade (bijv. hij dacht, dat hij bij zijn vrouw sliep), zoodra die dochter ten gevolge daarvan een kind krijgt, dan kan die dochter alleen aanspraak maken op een portie als dochter, maar niet als halfzuster van vaderskant. Een onecht kind kan nooit beschouwd worden als een kind van den man, die echtbreuk (zina) gepleegd heeft, maar wel als een kind van de vrouw, met wie echtbreuk gepleegd is.

Art. 296. Laat een vader een dochter na, die tevens zijn halfzuster van moederskant is (bijv. de overledene heeft zonder voorbedachten rade den bijslaap uitgeoefend met zijn eigen moeder), dan erft deze alléén als dochter de helft van de nalatenschap; maar niet als halfzuster van moederskant.

Art. 297. Laat een vrouw haar moeder na, die tevens haar halfzuster van moederskant is (bijv. de moeder van de overledene had gemeenschap met den vader van die moeder), dan erft deze alléén als moeder, en niet als halfzuster van vaderskant.

Art. 298. Laat iemand na zoons, die tot vaders hebben twee broers, maar waarvan één zoon tot de twee anderen in een betrekking staat als halfbroer van moeders kant (bijv. de overleden vrouw heeft twee mannen, en bij elk van die man-

nen heeft zij een zoon gehad. Beide mannen waren broers; terwijl haar tweede man een zoon had bij een andere vrouw), dan hebben zij gelijke regten op de nalatenschap.

OVER HET HUWELIJKSREGT. [1]

Art. 299. Het is verdienstelijk voor een man om een vrouw te nemen, als hij daaraan groote behoefte heeft, en tevens vermogen genoeg bezit om een vrouw te onderhouden (bijv. om den huwelijksprijs, spijs, kleeding en woning te betalen), ten einde de voorschriften van de godsdienst na te kunnen leven. De man, die groote behoefte aan een vrouw heeft, maar naar gedachte geen vermogen genoeg bezit om haar te kunnen onderhouden, behoort zich te onthouden er een te nemen; terwijl het verdienstelijk is, dat hij die groote behoefte onderdrukt door te vasten. De man, die geen behoefte heeft aan een vrouw en geen geld om haar te onderhouden, zou geen goede daad verrigten, als hij er een nam; want het zou er aan toe komen, dat hij de verpligting, om zijn vrouw te onderhouden, zou verzaken. Het is verdienstelijk nu voor degenen, die een vrouw begeeren, dat zij er een kiezen, die zich vasthoudt aan haar godsdienst; die nog maagd is; die niet behoort tot de naaste familie; die een gunstig uiterlijk heeft, en die uit eene vruchtbare familie is.

Art. 300. Degeen, die een vrouw verlangt, mag aan degeen, die hij begeert te trouwen, het voorstel tot een huwelijk doen, namelijk, als die vrouw ongehuwd en tevens niet binnen de iddat is (iddat beteekent de tijd, dien een vrouw wegens ontbonden huwelijk in afzondering moet doorbrengen, voordat zij een nieuw huwelijk kan aangaan). Is de vrouw bij de ontbinding van het huwelijk zwanger, dan duurt de tijd van afzondering, totdat zij van haar kind verlost; is zij niet

---

[1] Men zie bladzz. 245—297 van het bovengenoemd Handboek voor het Mohammedaansch regt.

zwanger, maar heeft zij gewoonlijk de regelingen, dan moet zij den tijd van afzondering doorbrengen met drie reinigheidstijdperken. Vrouwen, die geen regelingen hebben, omdat zij te jong of te oud zijn, moeten zich drie maanden afzonderen, te rekenen van den tijd der ontbinding. Voor vrouwen, wier man gestorven is, duurt de tijd van afzondering vier maanden en tien dagen.

Art. 301. Het is ongeoorloofd, dat een man aan een vrouw, die al met een ander verloofd is, het voorstel tot een huwelijk doet; het is geoorloofd, dat hij zulks doet, als de verlooving, hetzij van wege den man of van wege de vrouw, niet doorgaat,

Art. 302. Degeen, aan wien raad gevraagd wordt over huwelijkszaken, met het oog om het goede en kwade te vernemen van den persoon, dien men begeert te trouwen, is verpligt het goede en kwade te vertellen.

Art. 303. Bij voltrekking van een huwelijk moeten volstrekt tegenwoordig zijn de bruidegom of zijn lasthebber; de voogd van de vrouw (bijv. de vader of een ander); degeen, die het huwelijk voltrekt, en twee mannelijke getuigen, om kennis te nemen van en aan te hooren de formules van den voogd en van den bruidegom.

Art. 304. Heeft een vrouw zich zelf uitgehuwelijkt [1], of is zij de lasthebber van den man, die haar wil trouwen of een ander, dan kan er geen gevolg aan gegeven worden volgens de formules van die vrouw, d. w. z. dat die geheele regtshandeling nietig is. Maar het is geoorloofd, en de formules van een vrouw worden voor goed aangenomen, als die vrouw al eens getrouwd is geweest, namelijk, als zij niet minderjarig, noch krankzinnig is, en tevens als degeen, voor wien iets verklaard wordt, de verklaring van die vrouw voor geloofwaardig houdt, ook indien haar voogd ze voor onwaar mogt verklaren.

Art. 305. Verklaart een vader of grootvader (van vaders-

[1] d. w. z. heeft zij zich niet gestoord aan haar voogd.

kant) zijn dochter of kleindochter (zoons dochter), of verklaart een heer zijn slavin aan een slaaf uitgehuwelijkt te hebben, dan wordt in de verklaringen van die personen berust [1]. Verklaringen van een ander, dan die drie personen (bijv. van een broer) worden niet voor geloofwaardig gehouden; want een broer heeft niet het regt zijn zuster zonder haar toestemming uit te huwelijken.

Art. 306. Het is geoorloofd, dat een vader of grootvader (van vaderskant) een minderjarige maagd zonder haar toestemming uithuwelijkt, namelijk, als dochter en vader niet in onmin met elkaar leven, en tevens als zij een behoorlijke huwelijksgift krijgt; daarenboven moet zij met iemand in het huwelijk verbonden worden, die haar portuur is [2].

Art. 307. Een meisje, dat geen maagd meer is, hetzij jong of oud, mag door haar vader of een ander niet in het huwelijk verbonden worden, zonder haar toestemming.

Art. 308. Het is ongeoorloofd, dat een meisje zich buiten haar voogd om in het huwelijk verbindt. De volgorde van de voogden is aldus (de voorgaande sluit de volgenden uit): vader, grootvader, en zoo verder naar boven; volle broer; halfbroer van vaderskant; volle neef (zoon van een vollen broer); halfneef (zoon van een halfbroer van vaderskant), en zoo verder naar beneden; volle oom (vaders volle broer); halfoom (vaders halfbroer van moederskant); de vrijlater (als de vrouw uit den slavenstand afkomstig is); de regter.

Art. 309. Het is ongeoorloofd, dat een zoon voogd is over zijn moeder, behalve als die zoon is vorst, regter, of de vrijlater van zijn moeder (als die moeder afkomstig is uit den slavenstand).

Art. 310. Een slavin, die door een vrouw vrijgelaten is,

---

1 Bovengenoemde drie personen worden in hun verklaringen voor de regtbank gelooft, omdat zij dwingende wali's zijn.

2 d. w. z. met iemand, wiens vader in rang en stand overeenkomt met den vader van het meisje.

heeft den voogd van hare vorige patronesse ook tot voogd. Laat de vrijlaatster bij haar dood een zoon en een vader na, dan wordt aan den zoon boven den vader de voorkeur gegeven, om de voogdijschap te aanvaarden over de vrouw, die door zijn moeder is vrij gelaten.

Art. 311. Wil een meisje gaan trouwen, terwijl haar vader juist op een afstand van twee dagreizen van huis is, dan is het ongeoorloofd, dat de grootvader of een ander als voogd in zijn plaats treedt; maar dan gaat de voogdij over op den regter.

Art. 312. Het is geoorloofd, dat een vader of grootvader het verlangen van hun dochter of kleindochter om met iemand te trouwen, die haar portuur is, niet inwilligt, namelijk, als dat meisje nog maagd is.

OVER DEGENEN, DIE VIER VROUWEN MOGEN TROUWEN.

Art. 313. Een vrije man mag vier vrouwen trouwen, en hij mag gemeenschap hebben met (tot goendik nemen) al zijn slavinnen. Een slaaf mag niet meer dan twee vrouwen te gelijk hebben.

OVER DE VROUWEN, WAARMEÊ HET ONGEOORLOOFD IS EEN HUWELIJK AAN TE GAAN.

Art. 314. De vrouwen nu, waarmee men geen huwelijk mag aangaan, zijn achttien in getal: moeder, en zoo verder naar boven; dochter, en zoo verder naar beneden; zuster; nicht (broers dochter); nicht (zusters dochter); tante van vaderskant; tante van moederskant; zoogmoeder en zoo verder naar boven; zoogdochter en zoo verder naar beneden; zoogzuster; zoognicht (broers dochter); zoognicht (zusters dochter); zoogtante van vaderskant; zoogtante van moederskant; schoonmoeder, en zoo verder naar boven; kind van de vorige vrouw; vorige vrouw van den vader; stiefdochter, het meisje met wier moeder men gemeenschap heeft gehad.

Art. 315. Heeft een man zonder voorbedachten rade gemeenschap gehad met zijn schoondochter, dan is daardoor het huwelijk van zijn zoon met haar verbroken. Even zoo, als een man zonder voorbedachten rade gemeenschap heeft gehad met zijn schoonmoeder of met zijn stiefdochter, dan is het huwelijk met die vrouwen verbroken.

Art. 316. Het is verboden aan een getrouwden man, om te gelijk tot vrouw te nemen een zuster, een nicht (van vaders- of moederskant) of een tante (van vaders- of moederskant) van zijn vrouw.

Art. 317. Het huwelijk van een getrouwden man met de zuster van zijn vrouw, of met een andere vrouw, waarmeê hij niet in het huwelijk mag treden gedurende het huwelijk van zijn echtgenoote, is nietig. Heeft het voltrekken van het huwelijk te gelijker tijd plaats, dan is geen van beide wettig.

Art. 318. Gaat een vrije man met vijf vrouwen te gelijk een huwelijk aan, dan heeft geen van die huwelijken gevolg; maar worden de huwelijken achter elkander voltrokken, dan is alleen het vijfde nietig; want een vrije man mag stellig maar vier vrouwen trouwen.

Art. 319. Wordt één vrouw in het huwelijk verbonden met twee mannen, ten gevolge van een last van die vrouw aan haar twee volle broers, en worden die huwelijken te gelijkertijd voltrokken, dan is geen van beide wettig; maar heeft het eene na het andere plaats, dan is het huwelijk wettig, dat het eerst voltrokken is. Is men het echter vergeten, welk huwelijk het eerst voltrokken is, dan is het ongeoorloofd, dat die vrouw terstond aan een van beiden wordt overgeleverd, en tevens is het ongeoorloofd, dat zij met een ander trouwt. Verklaart echter de vrouw te weten, met wien van beiden het huwelijk het eerst voltrokken is, dan wordt het huwelijk van die vrouw met dien persoon bekrachtigd; maar de andere man kan aan die vrouw den eed opleggen.

OVER DEGENEN, DIE VOOGD MOGEN ZIJN.

Art. 320. Verbindt een grootvader (van vaderskant) zijn kleindochter (zoons dochter) met zijn kleinzoon (zoons zoon) in het huwelijk, en zijn zij beiden nog minderjarig, dan is het geoorloofd, dat hij daarbij voogd is voor de twee partijen, en ze met elkander in het huwelijk verbindt, zelfs als zij geen portuur zijn.

Art. 321. Verlangt een vrouw te trouwen, maar heeft zij geen anderen voogd dan een neef (zoon van vaders broer), die haar echter zelf wil trouwen, dan kan hij niet voogd voor de vrouw zijn, maar dan is het de regter.

Art. 322. De regter, een vrouw willende trouwen, die in het geheel geen voogd heeft, kan te gelijker tijd geen voogd over die vrouw zijn; een andere regter moet dan voogd over die vrouw zijn.

Art. 323. Een slaaf mag niet trouwen zonder toestemming van zijn heer; evenmin mag zijn heer hem een vrouw opdringen. Het is echter geoorloofd, dat de heer van een slavin haar zonder haar toestemming in het huwelijk verbindt, om het even of zij minderjarig of meerderjarig, maagd of geen maagd is.

OVER HET VERVALLEN VAN EEN HUWELIJK ZONDER VERSTOOTING.

Art. 324. Het is geoorloofd, dat een vrouw het huwelijk vernietigt, als zij bij haar man vindt krankzinnigheid, elephantiasis of melaatschheid in hoogen graad, die walging verwekt; maar het is ongeoorloofd, als het al een poosje geduurd heeft. Even zoo mag de vrouw het huwelijk vernietigen als haar man de roede verloren heeft of impotent is.

Art. 325. Huwelijkt een vader (of een van de andere voogden, die het regt tot dwang hebben) zijn dochter uit, en vindt die dochter bij haar man krankzinnigheid, elephantiasis of

melaatschheid in hoogen graad, dan kan de vader het huwelijk van zijn dochter vervallen verklaren, namelijk, als dat gebrek vóór het huwelijk bestond, ook indien zijn dochter er genoegen in mogt nemen. Ontstaat er zulk een gebrek na het huwelijk, dan mag de vader het huwelijk niet vernietigen; maar zijn dochter kan zich zelf van haar man ontdoen, wegens zulk een gebrek.

Art. 326. Het is geoorloofd, dat de man het huwelijk met zijn vrouw vernietigt, als hij bij haar vindt krankzinnigheid, elephantiasis, melaatschheid in hoogen graad of een ander gebrek, waardoor de bijslaap met haar onmogelijk wordt.

Art. 327. Verklaart een van de echtgenooten het huwelijk wegens een gebrek vervallen, vóór de uitoefening van den bijslaap, dan is de man niet verpligt den huwelijksprijs te betalen, doch heeft de vernietiging plaats na de uitoefening van den bijslaap, dan is hij verpligt den huwelijksprijs te betalen.

Art. 328. Bestaat er bij de echtgenooten twist over de impotentie, doordien de vrouw voor den regter beweert, dat haar man impotent is, doch de man het ontkent, zonder een juridisch bewijs te hebben, dan wordt de onder één eed afgelegde verklaring van den man aangenomen. Wil de man geen eed doen, dan wordt de vrouw beëedigd. Na de beëediging wordt voor waar gehouden, wat die vrouw voor den regter beweerd heeft; maar de regter is verpligt om aan dien man een jaar uitstel te geven, om te zoeken geneesmiddelen te krijgen. Is het jaar verstreken, dan is het geoorloofd, dat de vrouw het huwelijk met haar man vernietigt.

Art. 329. Wordt iemand bedrogen door een slavin te trouwen, die als vrij persoon opgegeven wordt, dan zijn de kinderen uit dat huwelijk geboren vrij; maar de man is verpligt om de waarde van die kinderen te betalen, die aan den eigenaar van die slavin overhandigd wordt. Na de betaling is het geoorloofd, dat degeen, die bedrogen is geworden, het bedrag van de waarde verhaalt op dengeen, die hem bedrogen heeft.

Art. 330. Het is ongeoorloofd, dat een vrije man een sla-

vin trouwt. Het is geoorloofd, 1e. als hij geene vrije vrouw heeft; 2e. als hij niet bij magte is een persoon te trouwen, die ook vrij is, even als hij; 3e. indien hij overspel zou plegen, als hem het trouwen van de slavin niet was toegestaan.

Art. 331. Is er een slaaf met een slavin getrouwd, en wordt in den loop van het huwelijk die slavin vrijgelaten, dan mag zij het huwelijk met haar man vernietigen.

OVER DE HUWELIJKSGIFT.

Art. 332. Het is verdienstelijk om bij het huwelijk de huwelijksgift te vermelden; maar ze is geen noodzakelijk vereischte tot het huwelijk. Is er bij het huwelijk bedongen den huwelijksprijs kontant te betalen, dan kan het, dat die vrouw het verzoek om bij haar man te slapen, niet inwilligt, dan nadat hij haar den huwelijksprijs betaald heeft.

Art. 333. Is er bij het huwelijk bepaald, den huwelijksgift kontant te betalen, en wil de man ze niet overhandigen, voordat zijn vrouw zich aan hem overgeleverd heeft; terwijl die vrouw zich aan hem niet wil overleveren, voor dat hij haar de huwelijksgift overhandigd heeft, dan is het verdienstelijk, dat in zulk een geval de regter de huwelijksgift onder zijn berusting neemt, en tevens die vrouw dwingt om zich aan haar man over te leveren; zoodra dan de man met de vrouw den bijslaap heeft uitgeoefend, moet die huwelijksgift aan haar gegeven worden.

OVER DEGENEN, DIE MEER DAN ÉÉN VROUW HEBBEN.

Art. 334. Degeen, die meer dan één vrouw heeft, en met één van die vrouwen in gemeenschap geleefd heeft, is verpligt om de nachten gelijkelijk met de andere vrouwen te deelen, namelijk, als die vrouwen al de bevelen van haar man opvolgen. De man is dan ook verpligt ieder in het bijzonder een verblijf te geven.

Art. 335. Het is verdienstelijk voor een man om zijn vrouw,

die hem toesnaauwt en boos aanziet, met goede woorden tot het goede te brengen, en tevens om haar te kennen te geven, dat, als een vrouw zich jegens haar man aldus gedraagt, zij dan geen onderhoud, noch de beurt krijgt. Het is geoorloofd, dat de man haar eenige slagen toedient, als zij naar die goede woorden niet wil hooren en in haar gedrag volhardt.

Art. 336. Degeen, die meer dan één vrouw heeft en haar geen beurt, noch onderhoud wil geven, moet daartoe door den regter gedwongen worden. Doet de man zijn vrouw verdriet aan (bijv. door haar te schelden zonder reden, of iets dergelijks), dan is het verdienstelijk, dat de regter hem aanmaant om daarmeê op te houden: hij mag echter niet gekastijd worden. Maar blijft hij na die aanmaning nog volharden, dan mag hij gekastijd worden.

Art. 337. Wenden echtgenooten zich tot den regter, en klaagt de man over het slechte gedrag van zijn vrouw, en vertelt de vrouw het slechte gedrag van haar man, dan moet de regter dien echtgenoot verbieden, welke hem bekend is schuld te hebben. Gaan zij dan nog door te strijden met woorden, en gaat het zoo ver, dat zij elkander in tegenwoordigheid van den regter uitschelden, dan moeten de lieden van het geregt de vrouw naar haar familie en de man naar zijn familie terugzenden, ten einde die beide familie's met elkander beraadslagen, om verzoening te bewerken; valt er aan geen verzoening te denken, dan moet de familie van den man hem aansporen, dat hij zijn vrouw verstoot; terwijl de familie van de vrouw haar moet aansporen, dat zij de ontbinding van het huwelijk koopt. Zijn zij beiden daartoe ongenegen, dan is het verdienstelijk, dat de regter een van beiden of beiden, die zich onbehoorlijk gedragen, kastijdt.

OVER DE ONTBINDING VAN HET HUWELIJK, DIE DOOR DE VROUW VAN DEN MAN GEKOCHT WORDT.

Art. 338. Een vrouw, die de ontbinding van het huwelijk

gekocht heeft, kan zonder haar toestemming niet gedwongen worden een nieuw huwelijk aan te gaan.

Art. 339. Bij geschillen tusschen echte lieden over de huwelijksontbinding (bijv. de man zegt, dat zij plaats heeft gehad tegen betaling van een aequivalent; de vrouw ontkent zulks), terwijl geen van beiden een juridisch bewijs heeft, wordt de onder één eed afgelegde verklaring van de vrouw aangenomen. Na de beëediging wordt de verklaring van de vrouw bekrachtigd, en tevens mag de man haar niet weêr trouwen: haar toestemming daartoe is een volstrekt vereischte.

Art. 340. Bij geschillen tusschen echte lieden over de huwelijksontbinding (bijv. de vrouw beweert, dat zij de ontbinding van het huwelijk gekocht heeft, de man ontkent het), terwijl geen van beiden een juridisch bewijs heeft, wordt de onder één eed afgelegde verklaring van den man aangenomen. Na de beëediging staat het vast, dat het huwelijk niet ontbonden is.

Art. 341. De ontbinding van een huwelijk, waartoe de man met geweld gedwongen is, heeft geen gevolg; want het uitspreken van de ontbinding komt niet door en door uit het hart, en is tevens niet voorbedachtelijk.

Art. 342. Jaagt iemend zijn vrouw weg, met plan om het huwelijk te ontbinden, dan heeft die ontbinding gevolg; maar was de man niet van zins om het huwelijk te ontbinden, en houdt de vrouw het er voor, dat hij het wel van zins was, dan wordt, als zij geen juridisch bewijs heeft, de onder eede afgelegde verklaring van den man aangenomen. Na de beëediging blijft zij zijn vrouw.

Art. 343. Zegt iemand tot den vorigen voogd van zijn vrouw, dat hij hem voogd over haar laat zijn, dan heeft dat gezegde de ontbinding van het huwelijk ten gevolge, en tevens is het geoorloofd, dat de vrouw met een ander trouwt [1].

---

[1] De verstootingen worden onderscheiden in uitdrukkelijke en metaphorische (zie bladz. 276 van het Handboek). Van de tweede soort vindt

OVER HET TERUGKEEREN TOT ZIJN VROUW ZONDER EEN TWEEDE HUWELIJK.

Art. 344. Degeen, die zijn vrouw eens of tweemalen verstoot, en de verstooting heeft plaats zonder aequivalent, kan tot die vrouw terugkeeren zonder tweede huwelijk, ook indien de vrouw het niet mogt willen, namelijk, als de termijn van afzondering nog niet verstreken is. Is de termijn van afzondering echter verstreken, dan kan hij ook tot haár terugkeeren, maar dan is een tweede huwelijk een volstrekt vereischte; tevens moet de vrouw er genoegen in nemen.

Art. 345. Een vrouw is door haar man eens of twee malen verstooten zonder aequivalent, en toen de termijn van afzondering verstreken was, is zij met een anderen man getrouwd. Verklaart nu de man, dat hij, voor dat de termijn van afzondering verstreken was, tot zijn vrouw terug is gekeerd, en ontkent de vrouw het, zonder een juridisch bewijs te hebben, dan wordt de onder eede afgelegde verklaring van de vrouw aangenomen. Na de beëediging wordt het huwelijk van de vrouw met dien tweeden man bekrachtigd.

OVER DE IDDAT (D. I. DE TERMIJN VAN AFZONDERING, DIE EEN VROUW WEGENS ONTBONDEN HUWELIJK MOET DOORBRENGEN, VOOR DAT HET GEOORLOOFD IS EEN NIEUW HUWELIJK AAN TE GAAN).

Art. 346. Voor vrouwen, die verstooten zijn, terwijl zij de regelingen hadden, is de termijn van afzondering met de derde regeling verstreken; voor vrouwen, die de regelingen niet hadden, met de vierde regeling, namelijk, als die vrouwen ge-

men een voorbeeld in artt. 342 en 343. Men moet daarbij in het oog houden, dat bij alle Mohammedanen elke vrouw onder een wali staat, en dat een getrouwde vrouw haar man tot wali heeft.

woonlijk de regelingen hebben; hebben zij geen regelingen meer, dan duurt de termijn van afzondering drie maanden; voor vrouwen, die zwanger zijn, duurt de termijn van afzondering totdat zij van haar kind verlossen.

Art. 347. Voor een vrouw, wier man gestorven is, duurt de termijn van afzondering vier maanden en tien dagen; is zij zwanger, dan tot aan de geboorte van het kind. De termijn van afzondering nu voor een slavin duurt de helft van die, voor een vrije vrouw bepaald; is de slavin zwanger, dan is de termijn gelijk aan die van een vrije vrouw.

Art. 348. Een vrouw, die verstooten is, maar die nog geen gemeenschap met haar man heeft gehad, mag met een ander trouwen, voor dat de termijn van afzondering verstreken is.

Art. 349. Degeen, die een nieuwe slavin krijgt, mag haar niet terstond tot bijzit nemen: het is een noodzakelijk vereischte te wachten, totdat zij eenmaal de regelingen heeft gehad. Heeft zij nooit de regelingen, dan moet hij een maand wachten; is zij zwanger, dan moet hij wachten totdat het kind geboren is.

Art. 350. Een vrouw, die drie malen verstooten is, mag door haar man zonder een tweede huwelijk niet teruggenomen worden: het is een volstrekt vereischte, dat zij gehuwd is geweest met een ander, die den bijslaap met haar heeft uitgeoefend. Is zij door dien tweeden man verstooten, dan is het geoorloofd, dat zij met haar eersten man weêr een huwelijk aangaat.

OVER HET ONDERHOUD (D. I. OVER HET VERSCHAFFEN VAN VOLDOENDE KLEEREN EN VOEDSEL AAN ZIJN VROUW).

Art. 351. Degeen, die een vrouw heeft, welke in staat is om aan den zin van haar man te voldoen, en die hem tevens gehoorzaamt, is verpligt haar te huisvesten, te kleeden en te voeden. De man moet haar een woning geven, die zoo wat

met haar stand overeenkomt. Is hij onvermogend, dan moet hij haar dagelijks 1¼ kati rijst geven; is hij vermogend, dan 2½ kati, en tevens een voldoende hoeveelheid toespijs. Verder moet hij haar twee stel kleêren per jaar geven, ook indien de vorigen nog in goeden staat mogten zijn; verder een eetservies, beddegoed en dergelijken. Hij is niet verpligt haar jaarlijks van de laatst genoemde zaken te geven: hij moet alleen maar nieuwe voor de versleten in de plaats stellen. De man is niet verpligt andere kleêren in de plaats te stellen, als ze wegraken. De vrouw krijgt den eigendom van al hetgeen haar gegeven wordt, uitgezonderd van de woning.

Art. 352. Degeen, die een vrije vrouw heeft, moet haar een bediende geven, namelijk, als zij voor haar huwelijk steeds door iemand is bediend geworden. De verpligte werkzaamheden voor die bediende zijn: voor haar water scheppen, kleêren wasschen en spijzen voor die vrouw klaar maken.

Art. 353. De vrouw krijgt den eigendom niet van de kleêren, die de man haar koopt, buiten die, waartoe hij verpligt is. Bij geschillen daarover (bijv. de vrouw zegt, dat ze haar zijn geschonken, de man zegt, dat hij ze haar in leen heeft gegeven), zonder een juridisch bewijs te hebben, wordt de onder één eed afgelegde verklaring van den man aangenomen. Evenzoo worden de verklaringen van de erfgenamen van den man voor geloofwaardig gehouden, bij geschillen over nagelaten goederen van dien man, of bij geschillen tusschen de erfgenamen van de vrouw.

Art. 354. Voegt de vrouw zich niet naar den zin van den man, dan is hij niet verpligt haar te geven dat, waartoe hij anders verpligt was; ook indien zij maar een oogenblik haar pligt verzuimt, vervalt het voedsel voor een dag en de kleêren voor een half jaar.

Art. 355. Verlaat een vrouw haar haardstede, zonder toestemming van haar man, terwijl hij t'huis is, en keert zij weêr naar haar haardstede terug, nadat de man van huis is gegaan, dan is hij niet verpligt haar kleêren of voedsel te ge-

ven. In zulk een geval is het verdienstelijk, dat de regter er kennis van geeft aan zijn collega op de plaats, waar die man zich bevindt, om hem verslag te doen, dat zijn vrouw weêr in haar haardstede terug is gekeerd. Is het hem bekend gemaakt, dan is hij verpligt haar voedsel en kleêren te geven.

OVER DE VROUWEN, DIE ZICH VAN HAAR MAN MOGEN ONTSLAAN, OMDAT HIJ HAAR GEEN VOLDOEND ONDERHOUD GEEFT.

Art. 356. Is een man niet in staat zijn vrouw voldoend onderhoud te geven, omdat hij het niet heeft, dan is het geoorloofd, dat de vrouw zich tot den regter wendt, om de vernietiging van het huwelijk te vragen. Maar in zoodanig geval moet de regter drie dagen wachten; zijn er drie dagen verloopen, en is de man niet tot haar gekomen, dan is het geoorloofd, dat de regter op den vierden dag het huwelijk met haar man vervallen verklaart.

Art. 357. Verlaat een man zijn vrouw, en weet men niet waarheen hij gegaan is, terwijl hij geen onderhoud voor zijn vrouw heeft achter gelaten, dan is het geoorloofd, dat zij zich tot den regter wendt, met verzoek, om het huwelijk te vernietigen.

OVER MINDERJARIGE KINDEREN VAN GESCHEIDEN OUDERS.

Art. 358. Zijn man en vrouw van elkander gescheiden. en hebben zij kinderen, die nog niet tot oordeel des onderscheids zijn gekomen; dan is de moeder verpligt ze op te voeden, maar de vader moet ze onderhouden, totdat zij oordeel des onderscheids gekregen hebben, namelijk, als de vrouw niet hertrouwd is; is zij hertrouwd, dan moeten de kinderen gebragt worden naar de grootmoeder van moeders kant, of naar een hoogere in graad: bij afwezigheid van dezen naar den

vader; bij afwezigheid van den vader, naar de grootmoeder van vaders kant of een hoogere in graad; bij afwezigheid van deze naar de zuster; bij afwezigheid van de zuster naar de tante van moederskant: bij afwezigheid van de tante naar de nicht (zusters kind).

Art. 359. Zijn die kinderen tot oordeel des onderscheids gekomen, dan wordt hun het regt gegeven, om tusschen hun ouders te kiezen. Heeft een dochter haar vader gekozen, dan mag hij zijn dochter verbieden haar moeder op te gaan zoeken; maar heeft een zoon zijn vader gekozen, dan mag hij zulks niet verbieden; daarentegen mag de moeder niet daar komen, waar de vader is. Heeft een zoon zijn moeder gekozen, dan blijft hij 's nachts bij de moeder, en over dag bij den vader, die hem dan onderrigt geeft in hetgeen een man te pas komt. Heeft een dochter haar moeder gekozen, dan blijft zij altijd bij haar; maar het is geoorloofd, dat de vader haar bezoekt.

YOKOHAMA,

DE NIEUWE JAPANSCHE HAVEN EN HANDELSPLAATS NABIJ YEDO.

NAAR EENE JAPANSCHE SCHETS TOEGELICHT DOOR

J. HOFFMANN.

1862.

Bij het departement van Koloniën is kort geleden een in Japan door middel van houtsnede uitgegeven plan van de nieuwe haven en handelsplaats *Yokohâma* ontvangen, en door eene welwillende beschikking van Zijne Excellentie, den Minister van Koloniën werd schrijver dezes in de gelegenheid gesteld er inzage van te nemen. De prent heeft ten titel 御ゴ開カイ港カウ横ヨコ濱ハマ之ノ圖ヅ GO KAI-KÔ YOKOHAMA NO DSU, d. i. schets van de door het Gouvernement opengestelde havenplaats *Yókohâma*.

Lag het in de bedoeling van den inzender [1] door deze schets een denkbeeld te geven van de gelegenheid der nieuwe handelsplaats, die in de laatste jaren onder den naam van *Yókohâma*, in de baai van *Yédo* verrezen is, steller dezes heeft gemeend tot de bereiking van dit zelfde doel ook van zijne zijde te moeten medewerken en heeft dus, na van het Bestuur van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië de toezegging te hebben erlangd, dat eene mededeeling dienaangaande eene plaats in de Bijdragen van het Instituut niet onwaardig zou bevonden worden, de schets van *Yókohâma* voor eene uitgave door den druk ge-

---

[1] Men heeft, volgens mij later gegeven inlichting, de toezending der Japansche prent te danken aan Jhr. P. F. VON SIEBOLD, die eenigen tijd te *Yókohâma* was, maar thans weder te Nagasaki is.

reed gemaakt, met bijvoeging van die toelichtingen, die in het Chineesch of Japansch bijschrift opgesloten liggen.

Of de Japansche schets of platte grond van *Yókohâma*, zoo als die, zonder opgave eener schaal, voor ons ligt, op geometrische naauwkeurigheid kan aanspraak maken, dan wel eene meer figuratieve waarde heeft, kunnen wij niet beslissen, maar al is het laatste het geval, zal de platte grond voor menigeen toch van belang zijn, daar hij eene duidelijke voorstelling geeft van de ligging dezer plaats, van hare verdeeling in wijken en straten, de laatste met of zonder afsluitingen, en ons beter, dan een Europeesch bezoeker, wiens aandacht meer door het drukke leven wordt geboeid, het zou willen of kunnen doen, ook met de namen der wijken, straten, bruggen, tempels en der voornaamste gebouwen behoorlijk bekend maakt. Iets anders is het eene plaats te beschrijven, zoo als zij zich in de natuur voordoet, en al de indrukken te schetsen, die ze op den bezoeker maakt; iets anders, eene platte grond toelichten naar opgaven, die in eene taal gesteld zijn, welke buiten Japan tot nog toe hoogst zelden een' lezer vindt.

Bevatte het origineel behalve het Japansche bijschrift ook eene Engelsche of Nederlandsche interpretatie, men zoude de meer algemeene verspreiding van die prent aan de bemoeijingen van den boekhandel kunnen overlaten; maar aangezien zulks het geval niet is, en de Japansche uitgever van het plan slechts op de behoefte der Japansche bezoekers van deze plaats gelet heeft, schijnt ons het uitgeven eener kopie met interpretatie in eene Europeesche taal niet meer overbodig. Haar raadplegende zal men beter, dan dit tot nu toe het geval was, de door bezoekers van *Yókohâma* medegedeelde, niet zelden verwarde berigten begrijpen, en zelfs de vreemdeling, die *Yókohâma* bezoekt, zal er op zijne uitstapjes een opregten gids aan vinden.

De haven en handelsplaats *Yókohâma*, tegenover *Kanagáwa*, krachtens Artikel II van het tractaat van den 18den Augustus 1858 voor den buitenlandschen handel opengesteld, is door

het Japansche Gouvernement naar een met veel omzigtigheid opgemaakt plan eerst na de onderteekening van het tractaat gebouwd en is, naar men zegt, op meer dan 3½ tonnen gouds komen te staan.

De naam *Yókohâma* beteekent dwars-strand, en is aan de lage landtong gegeven, die zich tusschen kaap *Mandarin Bluff* en *Miyakesáki*, dwars voor de kust uitstrekt, waarvan ze door eene kreek, genaamd *Utsi-ura* of binnenkreek, en door de nieuw gegraven rivier *Ohoóka sin-gáwa* is afgescheiden. *Yókohâma* is nu rondom van water omgeven. Men schrijft wel eens ook *Yokuhama* en *Yokahama* en vertaalt dit met „mooi strand;" maar de officiele schrijfwijze, de Japansche zoowel als de Chineesche [1], wijst den naam *Yókohâma* aan, en die beteekent, zoo als gezegd is, „dwars strand;" voor „mooi-strand" zoude *Yósihâma* [2] moeten staan.

De landingsplaats van *Yókohâma* is voor de uit zee komende schepen gekenmerkt door twee steenen hoofden (1, 2 van het plan), voorzien van breede steenen trappen. Men noemt ze het oostelijke en westelijke hoofd (*figásino hátoba* [3] en *nísino hátoba* [4]); een derde is in aanbouw. Regt daar tegenover verheft zich het Japansche Tolkantoor of Customhouse (3) *Go un-zjó-sjo* [5], de zetel van het Japansche bestuur, waar de conferentiën met den Gouverneur van *Yókohâma* plaats hebben, en niet slechts de internationale, maar zelfs de huishoudelijke zaken behandeld worden. Eene breede straat regts van het Tolkantoor, in eene regte lijn doorloopende, scheidt *Yókohâma* in twee kwartieren, regts strekt zich het Japansche kwartier uit, welks toegangen van barrières voorzien zijn, links is het vreemdenkwartier met vrije toegangen van de zeezijde, maar niet van de landzijde, waar men barrières van Japansche wijken passeren moet. Artikel II alinea 10, van het tractaat van

[1] 横(ヨコ) 濱(ハマ)   [2] 吉(ヨシ) 濱(ハマ)   [3] 東ハトバ

[4] 西ハトバ   [5] 御(ゴ) 運(ウン) 上(ジヤウ) 所(シヨ)

den 18den Augustus 1853, luidende: Rondom de verblijfplaats der vreemdelingen zal men noch poort noch schutting plaatsen; bij het in- en uitgaan zal men vrij zijn," is dus nagekomen zonder dat het verkeer der vreemdelingen met het Japansche binnenland aan het toezigt van het Gouvernement onttrokken is.

Ter linkerzijde van het Tolkantoor is eene ruime afgesloten plaats (4), genaamd *Go-yô-dsi* [1], of terrein ten dienste van het Gouvernement, met een' tuin genaamd het geboomte van den water- of riviergeest (*Sui-zin-bok* [2]).

Achter het Tolkantoor bevindt zich „de verzamelplaats" van het vreemdenkwartier (5), de *Mátsi kwai sjo* [3], beurs en wisselkantoor. De straten van het kwartier, waar de vreemde kooplieden wonen, zijn op de schets zonder namen gelaten, alleen de beide hôtels (6) aan het einde der wijk zijn als zoodanig door het opschrift „*Sjô kwan*" [4] of kooplieden hôtel gekenmerkt. Woningen van Japansche ambtenaren (7) *Goyak dak* [5] nemen den zuidoostelijken hoek van het vreemdenkwartier in, en als plaats van uitspanning bevindt zich daar een plantsoen (8) met eene kapel van *Konbíra* [6].

Volgt men de hoofdstraat, die, ter regterzijde van het Tolkantoor in eene regte lijn doorloopende, het Japansche en het vreemdenkwartier van elkander scheidt, dan komt men aan eene brug (9), *Tsútsi bási* [7] of „de aardenbrug genoemd, die over de gracht, welke *Yókoháma* van de landzijde omgeeft, gelegd is; tusschen twee rijen huizen voortwandelende komt men aan het plakkaat bord (10) *Táka-fudá* of *Kô-sats* [8], waarop

---

1 御(ゴ)用(ヨウ)地(チ) 2 水(スイ)神(ジン)木(ボク)
3 町(マチ)會(クワイ)所(シヨ) 4 商(シヤウ)館(クワン)
5 御(ゴ)役(ヤク)宅(タク) 6 金(コン)毘(ビ)羅(ラ)
7 土(ツチ)橋(バシ) 8 高(カウ/タカ)札(サツ/フダ)

de verordeningen der plaatselijke politie zijn aangeplakt, en weldra aan de brug en poort der afzonderlijke wijk (11) *Minàto-saki* of *Kô-ki-màtsi* [1], d. i. h a v e n - k a a p - w ij k, genoemd, die een vierkant beslaat en door eene gracht is ingesloten, welke haar water uit de n i e u w e *Ohoóka* rivier ontvangt. Dit geïsoleerd kwartier doet zich op het plan als eene versterkte plaats voor; is echter in werkelijkheid hetzelfde wat de beruchte S c h o o n - v e l d - w ij k (*Yósi-hàra-màtsi*) voor *Yédo* is — eene plaats tot vermaak van de bewoners en bezoekers van *Yóko-hàma* ingerigt en bevolkt. Al wat hier in- en uitgaat, staat onder surveillance der Japansche policie, wier bureau (12) zich ter zijde van de poort bevindt. Het ingesloten terrein is voor het grootste gedeelte ingenomen door theehuizen (*tsjá ya* [2]) en huizen van w a n d e l a a r s t e r s (*Yu-zjo-ya* [3]); onder de laatsten komen vooral in aanmerking twee gebouwen met twee verdiepingen, het eene (13) onder den naam van *Gan-ki-rô* [4] of paviljoen van de landschildpadden, en het andere (14) als het gebouw der 50 (of vele) klokjes, als het klokjeshuis, zoo als de Chineesche naam [5] aanduidt. Of de eigenaar dit pand op zijn Japansch *Iso-suzu-rô*, dan wel in gebroken Chineesch *Gozju-rei-rô* noemt, is eene vraag, waarop de nieuwsgierige, als hij in loco er nog belang in stelt, het zekerst van de bewoners een meer of min voldoend antwoord bekomen zal.

Behalve de genoemde huizen zijn in dit kwartier nog aangeteekend een badhuis (*Yu-ya*), magazijnen en pakhuizen (*naga-ya* [6] of l a n g e h u i z e n genoemd), een magazijn der muzikanten (*gei-sja naga-ya*), eene hal (*kwai-sjo*), eene rij huizen, „waarin men gebukt de wereld zien kan [7]," d. i. gevangenis-

---

[1] 港(カウ, ミナト) 崎(キ, サキ) 町(マチ) [2] 茶(チヤ) 屋(ヤ)

[3] 遊(ユ) 女(ジヨ) 屋(ヤ) [4] 岩(ガン) 亀(キ) 樓(ロウ)

[5] 五十鈴樓 [6] 長(ナガ) 屋(ヤ) [7] 局見世

sen, en aan het einde der middelstraat eene kapel (15) genoemd *Konbíra-yasiro* [1].

Ongetwijfeld zal menigeen iets naders wenschen te vernemen aangaande den beschermgeest, die een kwartier van dezen stempel onder zijne bijzondere hoede neemt. Wij kunnen alleen zeggen, dat kapellen van dien naam ook elders bestaan en dat de voornaamste in de provincie *Sanuki* op den *Konbíra yáma* zich bevindt; maar wie eigentlijk onder den naam van *Konbíra Gongen* verstaan wordt, hebben wij in Japansche bronnen nog niet kunnen ontdekken. Zooals VON SIEBOLD, die op zijne reis naar *Yedo* in 1826 de kust van *Sanuki* passeerde, heeft opgemerkt, bevelen zich de zeelieden in de bescherming van *Konbíra Gongen* aan en brengen offers bestaande in een vaatje *Sáke* en eenige centen, die zij in de nabijheid van de kust in zee werpen. Visschers en landlieden, die zoodanige giften in zee of op strand vinden, brengen ze naar het klooster en ontvangen daarvoor een aflaatbrief [2].

De naam *Konbíra*, in het Chineesch *Kin-pi-lo* [3], is overigens uit het Sanscrit overgenomen en eene omschrijving van *Kumbhîra*, dat krokodil beteekent. Het is niet onwaarschijnlijk, dat hier de Oud-Indische legende in het spel komt, die de Chineesche pelgrim *Hiouên thsang* in het verhaal zijner togten door Indië geboekt heeft en die op het volgende neêrkomt:

„Van drie vijvers in Vârânaçî (Benares) gewagende voegt de Chin. Pelgrim er bij: zij zijn door draken bewoond. Wanneer hoogmoedige menschen zich daarin baden, worden er vele van hen door *Kin-pi-lo* (Kumbhîras d. i. krokodillen) om het leven gebragt; maar als men vol diepen eerbied is, mag men er

---

1 金コ ンン 毘ピ 羅ラ 社ヤシロ

2 VON SIEBOLD, Reise von Nagasaki nach Yedo im Jahre 1826. V Abschnitt, pag. 183.

3 金コ ンン 毘ピ 羅ラ

onbeschroomd water uit scheppen [1]" — De toepassing van deze legende op den lusthof van *Minàto sàki* is niet ver te zoeken.

Wij keeren terug tot het J a p a n s c h e kwartier van *Yóko-háma.*

De ingang van de landzijde is bij de (16) *Yósida-bási* [2] of brug van het dorp *Yosida* = schoonveld. Zij voert over de rivier *Oho óka gáva* [3], die hier de zoogenaamde binnenkreek (*útsi ura* [4]) vormt. De brug gepasseerd zijnde, komt men aan eene dubbele barière, waartusschen een Japansch wacht-huis (*Bán-sjo* [5]) (17). De barrière verlatende passeert men de straat *Niu-zen mátsi* [6]; men heeft aan de linkerzijde eene rij huizen, die achter op de binnenkreek uitkomen en meestal door schippers bewoond zijn; aan de regterzijde belendt deze straat aan het (18) *Ohodá-sin-den* [7] of N i e u w l a n d van *Ohoda*, waarvan ze door een houten hek is afgescheiden. Men komt aan den zuidwestelijken hoek van het Japansche kwartier zijnde de wijk *Ohodá-matsi* of *Daiden-matsi* [8]. De straat splitst zich hier in drie takken. De eene tak links voert langs eene kreek naar een plantsoen (19), waarin eene kapel van de godin der natuur (*Ben-zai-ten yasiro* [9]); de middenweg, *Siu-kan matsi* genoemd, leidt naar het strand, terwijl de weg regts, de *Ohodá-matsi* [10], het Japansche kwartier in zijne geheele lengte doorsnijdt. Bij het hek aan den uitgang dezer straat zich links wendende, komt men, insgelijks door een hek, in de e e r s t e

---

[1] Memoires sur les contrées occidentales traduits du Sanscrit en Chinois en l'an 648 par *Hiouen thsang* et du Chinois en Français par M. STANISLAS JULIEN. Tome premier pag. 359.

[2] 吉(ヨシ)田(ダ)橋(バシ) [3] 大岡川 [4] 内(ウチ)浦(ウラ)

[5] 番(バン)所(ショ) [6] 入舟町

[7] 太(オー)田(ダ)新(シン)田(デン) [8] 太(ダイ/オー)田(テン/ダ)町(マチ)

[9] 弁(ベン)財(ザイ)天(テン)社(ヤシロ) [10] 太田町

hoofdstraat (*Hónmátsi* [1]), die in eene regte lijn naar het strand op het veer (20) (*to-sen-ba* [2]) uitloopt en ter halver- wege met eene zijtak regts het Japansche kwartier midden doorsnijdt. Behalve beide straten is er in het Japansche kwartier nog de zoogenaamde *Ben-ten-* of *Ben-zaï-ten matsi* [3], beginnende bij de tempelpoort (*tóriwi*), die den ingang tot het plantsoen, waar de kapel der Natuurgodin (19) is, kenmerkt. Het Japansche kwartier, doorgaans uit houten huizen bestaande behalve de magazijnen, die van steen opgetrokken zijn, is door kooplieden, meestal uit *Yédo*, bewoond en heeft ook eenen schouwburg (21), op den plattengrond onder den naam van *Sĭbáwï* [4] aangeteekend. Die naam beteekent eigenlijk: „paddenstoelen zetel" en bevat eene toespeling op de mannelijke toeschouwers in den bak, die door hunne geschoren kruinen op eene menigte paddenstoelen gelijken.

De omstandigheid, dat de huizen doorgaans van hout zijn, stelt de plaats zeer aan gevaar van brand bloot, en de vaak geuitte vrees deswege is dan ook spoedig gebleken niet ongegrond te zijn.

Volgens een particulier berigt uit *Kanagáwa* van 23 November 1861 is in den nacht van 11 op 12 November 1861, het Japansche kwartier van *Yokohàma* voor een groot gedeelte een prooi der vlammen geworden. „De brand ontstond", zoo als de berigtgever meldt, „in een klein huis en nam door den wind aangewakkerd in zulke hevigheid toe, dat ten vijf ure 's morgens volgens de opgave der Japansche autoriteiten 500 huizen in volle vlam stonden, die dan ook geheel in asch gelegd werden. De Japansche kooplieden hebben enorme schade geleden, daar het deel dat verbrand is de aanzienlijkste huizen bevatte. Al het lakwerk en porcelein dat in de winkels stond is

---

1 本ホン町マチ 2 渡ト舟セン場バ

3 弁ベン財ザイ天テン町マチ 4 芝シバ居ヰ

vernield; alleen de goederen die in een tiental kleine steenen pakhuizen geborgen waren, die zich nu vertoonen als kleine eilandjes op eene groote zee, zijn behouden gebleven.

Het vreemdenkwartier staat door twee vaste bruggen, die over de nieuwe *Ohoóka* rivier liggen, met de gehuchten *Tani-matsi* [1] (21) en *Móto-matsi* [2] (22) in verbinding. Op de met hout begroeide heuvelen staan tempels, waaronder de *Zó-tok-in* [3], en de kapel van *Sugi-yáma Benzai-ten* [4] of van de Natuurgodin van den pijnboomberg. Aan de helling dezer heuvels bevinden zich de begraafplaatsen der vreemdelingen, op de schetst aangeduid door grafsteenen in Buddhistischen stijl. Twee daarvan (23) zijn gekenmerkt als *Gwai-gok-nin-háka* [5] of graven der vreemdelingen, het derde (24) als *Nan-kin-nin-haka* [6] of graven van personen uit *Nanking* (China).

De regtstreeksche verbinding tusschen *Yokoháma* en het tegenover liggende *Kánagáwa* (de naam beteekent goudrivier) wordt door een veer (20) onderhouden, de afstand der beide plaatsen is 9′ à 10′.

Ook langs de kust voert een bekoorlijke weg van *Yokoháma* naar *Kanagawa*, en wij willen nu dezen met het oog op de Japansche schets volgen.

Van de *Yósida-bási* (16) langs den wal der Binnenkreek (*Utsi-ura*) gaande, heeft men ter linkerzijde de wijk *Yósida-mátsi* [7] = schoonveld-wijk; men komt aan de brug (25) *No-ge-bási* [8], die over de *Ohoóka-gáwa* naar het dorp *Noge-matsi* (26)

---

1 谷(タニ)町(マチ) 2 元(モト)町(マチ) 3 増(ゾウ)徳(トク)院(イン)

4 杉(スギ)山(ヤマ)辨(ベン)財(ザイ)天(テン)

5 外(グワイ)國(コク)人(ニン)墓(ハカ) 6 南(ナン)京(キン)人(ニン)墓(ハカ)

7 吉(ヨシ)田(ダ)町(マチ) 8 野(ノ)毛(ゲ)橋(バシ)

leidt. Het terrein wordt nu heuvelachtig en bevat onderscheidene *Go-yak dak* [1] of woningen van Japansche ambtenaren en officieren, eene kazerne (27) van den vorst van *Yetzi-zén*, gemerkt *Yétsi-zén-sáma Go-dsin-ya* [2], en drie kapellen van plantsoenen omgeven. De eerste kapel links (28) is aan de zoogenaamde muis-manifestatie, *Néno Gon-gen* [3]), gewijd. Wij kunnen de kapel niet binnentreden om te zien door wat voor een beeld deze manifestatie van een, natuurlijk, hooger wezen is voorgesteld, en welke rol de muis daarbij vervult; maar een ding is zeker, dat bijaldien het beeld der muis hier in het spel komt, de godsdienst in het dorp *Noge-matsi* daarom nog niet, zooals men voorbarig daaruit zou kunnen opmaken, tot eene muizen- of fetisch-dienst is afgedaald. Men gelieve op het volgende te letten. In Japan worden even als in China de jaren, maanden en dagen naar den zestigdeeligen Tijdcirkel geteld. In dezen Tijdcirkel worden de twaalf teekenen van den dierenriem vijfmaal en de tien teekenen van de elementen zesmaal herhaald [4]. N°. 1 van dezen cyclus heet 甲子 *kiă-tsze*, in het Japansche *Kino-ye-no-né*, d. i. volgens eene woordelijke vertaling, primitief hout-muis. De eerste van de zestig dagen, naar dezen cyclus genoemd, heet dus *Kino ye no-né-no-fi*, en op dezen dag brengt de gemeene man in Japan volgens ouder gewoonte eene offerande in rijst en bloemen bestaande aan den genius *Ugáno-kámi* of *Ugáno-mitáma*; eene offerande, die alom in het rijk onder den naam van *Néno-matsúri* [5], d. i. muisfeest in zwang is. *Ugáno-kámi* of eigenlijk

---

[1] 御(ゴ)役(ヤク)宅(ダク)

[2] 越(エチ)前(ゼン)様(サマ)御(ゴ)陣(ヂン)屋(ヤ)敷(シキ)

[3] 子ノ權現

[4] Proeve eener Japansche Spraakkunst van J. H. DONKER CURTIUS 1857. bl. 87.

[5] 子(ネ)ノ祭(マツリ)

Toyo uke bimeno kámi, d. i. godin van den rijken oogst, is de Japansche Ceres, de alvoedende dochter van den maangod der Japansche Theogonie, de beschermgeest der rijstvelden en de gezellin van den „Rijstdrager”, *Inári*, wier kapellen onder den naam van *Inári-yasiro* bij duizenden door het land verspreid zijn [1]. De tweede kapel (29) is aan het zesde godenpaar (*Dai-rok-ten* [2]) der Japansche mythologie gewijd. Dit paar behoort tot de rij der zeven hemelsche representanten van evenveel tijdvakken der Japansche scheppingsgeschiedenis, die op Indische voorstellingen rust, en, op de keper beschouwd, op geologische theoriën neêrkomt, die in een dichterlijk gewaad zijn gekleed. De mannelijke en vrouwelijke representanten van het zesde geologische tijdvak heeten *Omotáru-no-kámi* en *Kásiko-né-no kami* en verpersoonlijken de groeikracht der natuur, de ontwikkeling van het plantenrijk. Het is vooral de landman die zijne blik op hen vestigt. De derde kapel draagt den naam van *Rin-kwô-zi* [3] = bosch-glans-klooster.

Het dorp doorgewandeld zijnde, heeft men links aan den weg een *tsjá-ya* of theehuis (30) en komt langs een einde nieuw doorgehouwen weg (*Kiri-towósi*) aan eene rij woningen, waartusschen een zijweg regts af naar het *Go Bu-gyô-yásiki* [4] (31) of paleis van den Gouverneur van *Yókohâma* voert. Men heeft van hier een ruim gezigt op de haven en plaats *Yókohâma*. Ten noorden van dit paleis bevindt zich een tuin met eene kapel (32) aan *Pu-tung-tsun* [5] (Jap. *Bu-dô-son*) gewijd. Deze naam is eene vertaling van het Sanscrit woord Akshara, beteekent, even als dit, onbeweegbaar en is een naam van

---

[1] Zie Das Buddha-Pantheon von Nippon, aus dem Japanischen Originale übersetzt und mit erläuterenden Anmerkungen versehen van Dr. J. HOFFMANN, 1851. pag. 81 en 225.

[2] 第ダイ六ロク天テン [3] 林リン光クワウ寺ジ

[4] 御ゴ奉ブ行ギヤウ屋ヤ敷シキ [5] 不ブ通ドウ尊ソン

Siva als personificatie der voortteelende en vernielende mannelijke natuurkracht, wier ligchaam het v u u r is. De voorstelling is aan den cyclus der Indische mythen ontleend en staat tot het Buddhaismus in dezelfde verhouding, als de voorstellingen van Jupiter Ammon, van Vulkaan en Pan tot die der Christelijke heiligen [1]. Ten noorden van deze kapel verheft zich de met hout begroeide heuvel *Ise-yáma*, met steile, naar de kreek afloopende oevers. Laat men ter plaatse waar de weg doorgehouwen is, het paleis van den Gouverneur regts liggen, zoo komt men langs eene rij huizen van particulieren en ambtenaren aan eene groep van officierswoningen, voor welker front zich de weg naar het dorp *Hodogáya* (33) afscheidt.

Den hoofdweg naar *Kanagáwa* vervolgende, die langs den dijk en langs polders met rijstvelden loopt, passeert men achtervolgens de barrière (34) *Kwan-mon* [2] of hôtelpoort, zijnde de noordelijke ingang tot het kwartier van den Gouverneur van *Yókohàma*, — de brug (33) *Isi-sáki-bási* [3] (steenen hoek brug), die over de rivier *Tare-nuno gava* [4], en de brug *Firanuma-basi* [5], die over de rivier *Ima-i gava* [6] gelegd is, en waarbij zich eene kapel van den Rivier-god (*Sui-ten-gú* [7]) bevindt; vervolgens de brug (37) *Nitta-má-basi* [8], of „brug tusschen de nieuwe velden", waar een Japansch wachthuis (38) (*Go Ban-sjo* [9]) is, en komt iets verder aan de buitenste huizen van de wijk *Azama* of *Sen-ken* [10].

---

[1] Vergel. Das Buddha-Pantheon van Nippon, Bladz. 73, 75, 86, 144 en 145. Tab. XIX en XXIII.

[2] 舘門 [3] 石(イシ)崎(サキ)橋(バシ)

[4] 帷(タレ)布(ヌノ)川(ガハ) [5] 平(ヒラ)沼(ヌマ)橋(バシ)

[6] 今(イマ)井(井)川(ガハ) [7] 水(スイ)天(テン)宮(グウ)

[8] 新(ニッ)田(ダ)間(マ)橋(バシ) [9] 御(ゴ)番(バン)所(ショ)

[10] (セン)淺(アザ) (ケン)間(マ)

Langs de kromming van den achtergrond der bogt van *Kánagáwa* loopt eene met biezen begroeide buitenwaard (39), *káru-wi-sáva* [1] of de b i e s p o l d e r genoemd. De weg rigt zich nu naar het oosten en weldra komt men aan eene barrière (40) (*kwan-mon* [2]), den westelijken ingang van *Kánagáwa* en van het terrein, waar zich de hôtels der vreemde consulaten bevinden. Ten noorden der barrière verheft zich de heuvel (41) *Kanagawa-dai* [3] of het terras van *Kánagáwa*, aan welks helling eene kapel (42) *Konbíra-yasiro;* dezelfde naam, dien de kapel in den lusthof *Mináto-sáki-no mátsi* draagt.

De nu op elkander volgende tempels met lusttuinen zijn:

(43) *Hon-gak-zi* [4], tevens zetel van het Amerikaansche Consulaat.

(44) *Zin-kô-zi* [5], tevens zetel van het Fransche Consulaat.

(45) *Fu-mon-zi* [6], tevens zetel van het Engelsch Consulaat.

Digt daarbij is de plaats *To-sen-ba* [7], waar het veer van *Yókohâma* aanlegt, een lusttuin (46) van den Lichtgeest (*Myô-zin* [8]) en eene kazerne (47) van den vorst van *Oki* (*Oki-sáma dsin-yasiki* [9]) ter bewaking van de aanlegplaats van het veer.

(48) *Gon-gen-san* [10], of de berg der openbaring.

(49) *Zjô riô zi* [11], of tempel tot den helderen waterval; tevens zetel van het Engelsche Consulaat.

Langs de (50) *Awoki-mátsi* [12], of groen-hout-wijk van *Kanagáwa*, komt men over de (51) *Tákino-bási* [13], of brug van

---

[1] カル井サハ [2] 舘門 [3] 金(カナ)川(ガハ)臺(タイ)

[4] 本(ホン)覺(ガク)寺(ジ) [5] 甚(ジン)行(カウ)寺(ジ)

[6] 普(フ)門(モン)寺(ジ) [7] 渡舟場 [8] 明(ミヤウ)神(ジン)

[9] 隱(オ)岐(キ)樣(サマ)陣(ヂン)屋(ヤ)敷(シキ)

[10] 權(ゴン)現(ゲン)山(サン) [11] 淨(ジヤウ)瀧(リヨウ)寺(ジ)

[12] 青木町 [13] 瀧(タキノ)橋(バシ)

den waterval". in de (52) *Reô-zi-matsi* [1] of jagerswijk, waar een fort (53) in den vorm van een waaijer in zee vooruitsteekt.

De daaraan gegeven naam *Okisáma Go-dai-ba* [2], of vorstelijke batterij van den heer van *Oki*, geeft te kennen door welk volk deze versterking bezet is.

Hierop volgen de tempels:

(54) *Kei-un-zi* [3], zetel van het Fransche en Portugeesche Consulaat.

(55) *Tsjô-yen-zi* [4], zetel van het Nederlandsche Consulaat.

Digt daarbij de noordelijke barrière van *Kánagáwa* met een in zee uitstekend fort (56) (*Go-dai-ba*).

Wij besluiten onze toelichting der Japansche schets van *Yókohàma* met een uittreksel uit het reisverhaal van H. A. TILLEY, die in Augustus 1859 die plaats bezocht heeft [5]. „De baai van *Yedo* is een van de grootste der vele zee-armen, die in alle deelen der rotsachtige kusten van Japan doordringen. Hare linker (west) zijde, waar langs wij stevenden, is vol schoone bogten en kreken, omzoomd met dorpen, die tusschen het geboomte schilderachtig verspreid liggen. Hier en daar langs de hellingen dezer heuvels vertoonden zich terrassen in tuinen herschapen, die even als te *Nagasaki* een zoo merkwaardig gezigt opleveren en van den bijenvlijt der bevolking getuigen. Ook aarden versterkingen, waarvan nu en dan een boot afstak, als om ons te verkennen, werden hier en daar zigtbaar.

De oevers zijn van 200 tot 500 voet hoog, van afwisselen-

---

1 獵(リヤウ)師(ジ)町(マチ)

2 隱枝樣御臺場

3 慶(ケイ)雲(ウン)寺(ジ) 4 長(チヤウ)延(エン)寺(シ)

5 Japan, the Amoor and Pacific, with notices of other places, comprised in a voyage of circumnavigation in the imperial Russian corvette Rynda in 1858—1860. Bij HENRY ARTHUR TILLEY. With eight illustrations. London. 1861.

den vorm, regelmatig of fantastisch, meestal bedekt met boomen, en de kleine kapen afgebroken met hout begroeide rotsen.

De baai van *Kanagawa* vormt een halven cirkel van vier *miles* doorsnede en 15 *miles* beneden de hoofdstad *Yedo*. Hare oevers afwisselend laag en hoog zijn bedekt met dorpen, en landinwaarts op den achtergrond van het landschap verheft zich de prachtige kegel van den *Fuzi*, het geliefkoosde onderwerp van Japansche schilders en dichters. De stad, of veeleer het dorp *Kanagawa*, ligt in den achtergrond der baai vlak tegenover den ingang. Hier resideren de vier consuls der vreemde mogendheden en de Japansche Gouverneur van *Yokohama*, de voor den buitenlandschen handel opengestelde haven, die kort na de onderteekening van het Tractaat door het Japansche Gouvernement opzettelijk voor dit doel is gebouwd. *Yokohama* ligt omtrent drie *miles* van *Kanagawa*. Een groot gebouw of kantoor is in het front van de landingplaats, waar een steenen bruggenhoofd met breede trappen aan beide zijden is. Eene breede gemakkelijke straat van winkels met eene andere aan haar einde in regte hoeken was alles, wat tijdens mijn bezoek voltooid was. De kleine huizen der vreemdelingen waren rondom het Gouvernementsgebouw, en digt bij was als voortzetting der hoofdstraat eene andere, aan beide einden door poorten afgesloten, bevattende de thee-huizen. De plaatsen achter de hoofdstraten werden ingenomen door eenige gebouwen, sake-huizen, schouwburgen en worstel-perken. De huizen zijn alle van hout en in den gewonen trant gebouwd. De weg tusschen *Kanagawa* en *Yokohama* is eene zeer aangename wandeling en biedt eene goede gelegenheid aan, om de eigenaardigheid van het land en de nijverheid van het volk te leeren kennen.

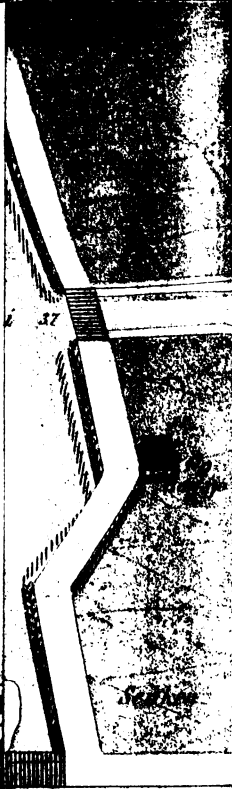
Twee tamelijk uitgestrekte rivieren, voor schuiten bevaarbaar, loopen uit in de baai tusschen beide plaatsen, en onderscheidene dijken langs hare oevers en langs het strand van de baai doen zien, dat hier menig stuk land aan het water ontwoekerd en in vruchtbare velden herschapen is.

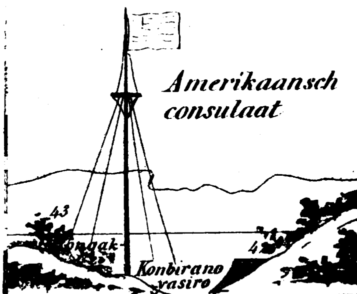
Er zijn onderscheidene nette tempels, vele groote zwarte

houten gebouwen, magazijnen en depôts van het Gouvernement. Eene opmerkelijke trek van *Yokohama* is de menigte kraanvogels, wit en grijs, die zich daar, ongestoord door de bevolking, ophouden."

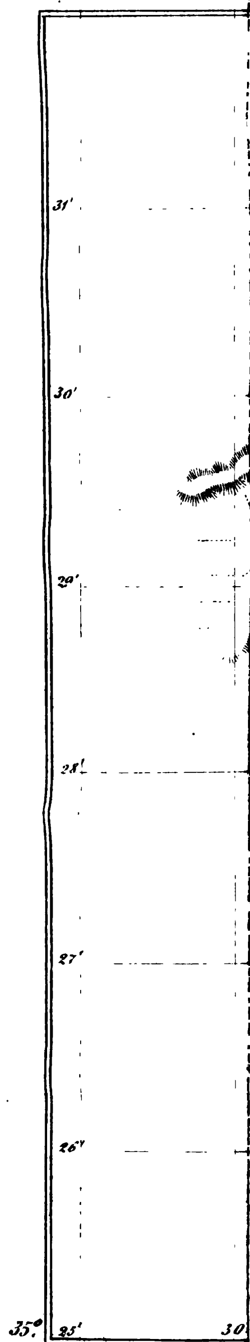
Het gezigt van *Kanagawa* in TILLEY's Voyage bladz. 138 bijgevoegd schijnt van het *Kanagawa dai* of van het terras van *Kanagawa* uit opgenomen te zijn.

Moeijelijker is het, het gezigt van *Yokohama* (blz. 41) met het plan overeen te brengen en uit te maken, welk gedeelte de heer TILLEY heeft opgenomen, daar de teekening ons in het onzekere laat, of een gedeelte van den voorgrond water dan wel land moet verbeelden.

esling & C° Amst

31'
30'
29'
28'
27'
26'
35°
25'
30

